

UNIVERZITET U NIŠU
PRAVNI FAKULTET

SELVEDIN Z. AVDIĆ

**KAZNA KAO KRIMINALNOPOLITIČKA MERA
U SUZBIJANJU MALOLETNIČKE
DELINKVENCije**

DOKTORSKA DISERTACIJA

NIŠ, 2017.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF LAW

SELVEDIN Z. AVDIĆ

**PENALTY AS A CRIMINALLY-POLITICAL
MEASUREMENT IN SUPPRESSING MINOR
DELINQUENCY**

DOCTORAL DISSERTATION

NIŠ, 2017.

Podaci o doktorskoj disertaciji

Mentor: Prof. dr Miomira Kostić, redovna profesorka, Univerzitet u Nišu, Pravni fakulteta

Naslov: Kazna kao kriminalnopolitička mera u suzbijanju maloletničke delinkvencije

Krivična dela koja vrše maloletnici predstavljaju sve veći problem u društvu, i to ne samo zbog porasta broja krivičnih dela koja vrše ili u čijem izvršenju učestvuju, već i zbog povećanog stepena agresivnosti ispoljene pri izvršenju krivičnih dela. Međutim, kažnjavanje maloletnika postalo je na neki način izuzetak, dok se vaspitne mere primenjuju po pravilu. Ipak, pored celokupne transformacije krivičnih sankcija prema maloletnicima, naročito sa ciljem humanizacije, kažnjavanje maloletnika zadržano je u našem pozitivnom zakonodavstvu. Kazna maloletničkog zatvora, kao jedina vrsta kazne u sistemu maloletničkih krivičnih sankcija, poslednjih nekoliko godina postaje predmet brojnih istraživanja. Shodno navedenom, ova disertacija predstavlja pokušaj da se utvrdi efikasnost kazne kao kriminalnopolitičke mere u suzbijanju maloletničke delinkvencije.

Disertacija je strukturirana u dve komplementarne i tematski zaokružene celine posvećene teorijskom i empirijskom delu. Prvi deo rada sadrži pet glava, dok se drugi deo sastoji od dve glave. Prvi deo doktorske disertacije je posvećen različitim filozofskim shvatanjima o kazni sa posebnim osvrtom na shvatanja o kažnjavanju maloletnika, zatim o istorijskim aspektima kažnjavanja maloletnika i modelima krivičnog pravnog položaja maloletnika, međunarodnim propisima u oblasti maloletničkog zakonodavstva, kažnjavanju maloletnika u uporednom zakonodavstvu i na kraju o kazni maloletničkog zatvora u Srbiji i njeno izvršenje. Drugi deo sadrži dve glave koje su posvećene empirijskom istraživanju i to kroz opis istraživanja i prikazane

Rezime: *rezultate istraživanja koje je izvršeno u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu i Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu. U zaključku dat je rezime rada, kao i svih relevantnih činjenica koje je nadležni sud uzeo kao odlučujuće za izricanje kazne maloletničkog zatvora, a ne neke druge krivične sankcije za maloletnike, kao i stepena efikasnosti kazne maloletničkog zatvora kroz različite oblike tretmana koji se primenjuju u penitencijarnim ustanovama.*

Ključne reči: maloletnici, filozofska shvatanja kažnjavanja, istorijat kažnjavanja, međunarodni dokumenti, uporedno zakonodavstvo, maloletnički zatvor, osuđenici, štíćenici

Naučna oblast: Pravne nauke
Naučna disciplina: Krivičnopravna oblast

UDK: 343.91-053.6

CERIF klasifikacija: S 110 Pravo

Tip licence
Kreativne zajednice: **CC BY-NC-ND**

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral Supervisor: LLD Miomira Kostić, Full Professor, University of Niš, Faculty of Law

Title: Penalty as a criminally-political measurement in suppressing minor delinquency

Criminal acts committed by minors present a growing problem within society, not only because of the increased number of criminal acts committed or participated in, but also because of the increased degree of aggressiveness shown during the execution of criminal acts. However, penalizing the minors became a sort of exception, while the corrective measures are executed by order. Yet, with the overall transformation of criminal sanctions aimed at minors, especially with the goal of humanization, penalizing minors remained in our positive legislation. Penalty through juvenile detention, as the only type of penalty in the system of minor criminal acts, became the subject of many researches throughout the last couple of years. Accordingly, this dissertation presents an effort to determine the efficiency of penalty as a criminally political measure in suppressing minor delinquency.

The dissertation is structured into two complementary and thematically rounded units dedicated to theoretical and empirical parts. The first part of the document is consisted of 5 units, while the second one consists of two. The first part of the doctoral dissertation is dedicated to different philosophical understandings regarding the penalty with special reference to penalizing minors, then, to historical aspects of penalizing minors and models of the position of minors in criminal justice, international regulations in area of minor legislation, penalizing minors in comparative law and in the end, to penalty through juvenile detention in Serbia and its execution. The second part consists of two units, dedicated to empirical

Abstract: *research through description of research and shown results of the research executed in correctional institution for minors in Valjevo and detention center for minors in Krusevac. The summary of the thesis is given in conclusion, and all the relevant facts the appropriate court accepted as decisive for sentencing to juvenile custody, not any other criminal sanctions for minors, or the degree of efficiency of penalty through juvenile detention through different types of treatments applied in penitentiary institutions.*

Key Words: minors, philosophical understandings of penalty, history of penalty, international documents, comparative legislation, juvenile custody, convicts, wards

Scientific Field: Legal science
Scientific Discipline: Criminal law

UDC: 343.91-053.6

CERIF klasifikacija: S 110 Law

Creative commons Licence Types: **CC BY-NC-ND**

Komisija za ocenu i odbranu doktorske disertacije

Mentor

Dr Miomira Kostić, redovna profesorka

Pravnog fakulteta

Univerzitet u Nišu

Članovi komisije:

Dr Emir Ćorović, docent

Departman za pravne nauke

Državni univerzitet u Novom Pazaru

Dr Darko Dimovski, docent

Pravnog fakulteta

Univerzitet u Nišu

Datum odbrane: _____

SADRŽAJ

<i>Uvod</i>	1
-------------------	---

I DEO - TEORIJSKI PRISTUP

GLAVA 1. FILOZOFSKA SHVATANJA O KAZNI S POSEBNIM OSVRTOM NA SHVATANJA O KAŽNJAVANJU MALOLETNIKA

<i>1. Kazna ili društvena zaštita</i>	10
<i>2. Pojam i elementi kazne</i>	12
<i>3. Osnov i svrha kažnjavanja</i>	14
<i>3.1. Teorije o osnovu kažnjavanja</i>	16
<i>3.2. Teorije o cilju kažnjavanja</i>	20
<i>3.3. Apsolutne (retributivne) teorije kazne</i>	22
<i>3.4. Relativne (utilitarističke) teorije kazne</i>	31
<i>3.4.1. Razmatranja o shvatanju prevencije u kažnjavanju maloletnika</i>	33
<i>3.5. Rehabilitacija</i>	35
<i>3.6. Mešovite (eklektičke) teorije kazne</i>	38
<i>3.7. Restorativna pravda</i>	40
<i>4. Uticaj kriminoloških teorija na nastajanje maloletničkog krivičnog zakonodavstva</i>	43

GLAVA 2. ISTORIJSKI ASPEKT KAŽNJAVANJA MALOLETNIKA I MODELI KRIVIČNOPRAVNOG POLOŽAJA MALOLETNIKA

<i>1. Istorijski razvoj kažnjavanja maloletnika</i>	49
<i>1.1. Stari i srednji vek</i>	50
<i>1.2. Novi vek</i>	53
<i>1.3. Savremeno doba</i>	57
<i>1.4. Početak 21. veka</i>	59
<i>2. Kažnjavanje maloletnika u Srbiji</i>	61
<i>2.1. Zakonodavstvo Srbije do 1860. godine</i>	61
<i>2.2. Kriminalni (Kaznitelni) zakonik</i>	64
<i>2.3. Krivični zakonik iz 1929</i>	66
<i>2.4. Krivični zakonik iz 1951</i>	68

2.5. Krivični zakon iz 1977	72
3. Modeli krivičnopravnog položaja maloletnika	74
3.1. Zaštitnički model	75
3.2. Pravosudni model	79
3.3. Modifikovani pravosudni model	81

GLAVA 3. MEĐUNARODNI PROPISI U OBLASTI MALOLETNIČKO ZAKONODAVSTVA

1. Međunarodni dokumenti o pravnom položaju deteta i mladih	86
2. Međunarodni dokumenti o postupanju sa maloletnicima u sukobu sa zakonom	88
3. Međunarodni dokumenti o sankcionisanju i kažnjavanju maloletnika.....	91
4. Međunarodni dokumenti o alternativnim krivičnim sankcijama za maloletnike	103

GLAVA 4. KAŽNJAVANJE MALOLETNIKA U UPOREDNOM PRAVU I IZVRŠENJE KAZNI

1. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Republici Sloveniji	109
1.1. Uslovi za izricanje novčane kazne i kazne maloletničkog zatvora	111
1.2. Izvršenje novčane kazne i kazne maloletničkog zatvora	112
2. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Republici Hrvatskoj.....	114
2.1. Uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora	116
2.2. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora	118
3. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Bosni i Hercegovini.....	191
3.1. Uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora	121
3.2. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora	123
4. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Republici Makedoniji	125
4.1. Uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora	128
4.2. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora	130
5. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Republici Crnoj Gori.....	131
5.1. Uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora	134
5.2. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora	134

GLAVA 5. KAZNA MALOLETNIČKOG ZATVORA U SRBIJI I NJENO IZVRŠENJE

1. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica	136
2. Kazna maloletničkog zatvora.....	141

2.1. Pojam i karakteristike maloletničkog zatvora	142
2.2. Uslovi za izricanje maloletničkog zatvora.....	143
2.3. Odmeravanje kazne maloletničkog zatvora.....	148
2.4. Odmeravanje kazne maloletničkog zatvora za dela u sticaju	154
2.5. Dejstvo izrečene kazne maloletničkog zatvora	156
2.6. Evidencija i davanje podataka iz kaznene evidencije o osudama na kaznu maloletničkog zatvora	158
2.7. Zastarelost izvršenja kazne maloletničkog zatvora.....	160
3. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora	162
3.1. Posebne ustanove ili odeljenja za izvršenje kazne maloletničkog zatvora	163
3.2. Postupak prilikom prijema maloletnika u kazneno popravni zavod za maloletnike.....	165
3.3. Upoznavanje ličnosti maloletnika u prijemnom odeljenju i program postupanja sa maloletnicima.....	166
3.4. Razvrstavanje maloletnika u odeljenja	169
3.5. Razvrstavanje maloletnika u odeljenja i kategorije.....	169
3.6. Smeštaj maloletnika u zavodu i uslovi života u zavodu	172
3.7. Prava i dužnosti maloletnika u zavodu	174
3.8. Posebna prava maloletnika u zavodu i izvan zavoda	179
3.9. Disciplinski prestupi, mere i postupak prema maloletnicima.....	180
3.10. Primena sredstva prinude.....	184
3.11. Otpuštanje maloletnika iz kazneno-popravnog zavoda.....	184
3.12. Uslovni otpust i opoziv uslovnog otpusta.....	185
3.13. Pomoć posle izvršenja kazne maloletničkog zatvora	186

II DEO – EMPIRIJSKI PRISTUP

GLAVA 1. OPIS ISTRAŽIVANJA

1. Predmet i cilj istraživanja	189
2. Hipoteze istraživanja	190
3. Formiranje uzorka i metoda istraživanja	192
4. Mesto istraživanja	193
4.1. Kazneno-popravni zavod za maloletnike u Valjevu	193

4.2. Vaspitno-popravni dom za maloletnika u Kruševcu	194
5. Kriminalna politika prema maloletnicima u Republici Srbiji	195

GLAVA 2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

1. Fenomenološke karakteristike maloletničke delinkvencije	205
2. Relativne okolnosti pri odabiru krivičnih sankcija	207
2.1. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti	208
2.1.1. Olakšavajuće okolnosti	209
2.1.1. Otežavajuće okolnosti	211
2.2. Okolnosti koje su uzete u obzir prilikom odabira vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom.....	215
2.3. Mišljenje maloletnika o izrečenoj krivičnoj sankciji.....	225
3. Penološki deo empirijskog istraživanja	227
3.1. Pojam i cilj tretmana	227
3.2. Oblici tretmana u penitencijarnoj ustanovi tokom istraživanja	229
3.3. Mišljenje maloletnika u vezi tretmana	248
4. Položaj maloletnika u penitencijarnim ustanovama	249
Zaključak	262
Literatura	273
Prilozi	289

UVOD

Maloletnički kriminalitet se javlja u gotovo svim društvenim sistemima tako da nema države u kojoj on ne predstavlja značajan društveni i pravni problem. Ovakav oblik kriminaliteta se po svojoj strukturi i društvenoj opasnosti približio kriminalitetu punoletnih lica. Naime, krivična dela koja vrše maloletnici predstavljaju sve veći problem u društvu, i to ne samo zbog porasta broja krivičnih dela koja vrše ili u čijem izvršenju učestvuju, već i zbog povećanog stepena agresivnosti ispoljene pri izvršenju krivičnih dela, kao i zbog učestalog vršenja teških krivičnih dela. Navedeno stanje može ukazivati na nedelotvornost postojećih društvenih i krivičnopravnih mera za suzbijanje maloletničke delinkvencije i potrebu za pronalaženjem novih i efikasnijih načina reakcije na ovaj sveprisutni negativni društveni fenomen.

Razvoj krivičnih sankcija prema maloletnicima se ogleda, pre svega, u stalnom povećanju broja vaspitnih mera i njihovoj raznovrsnosti. To, međutim, nikako ne znači da je potpuno prestala primena kazni prema pomenutoj starosnoj kategoriji. Reformom Krivičnog zakonika ("Službeni list FNRJ", br. 30/59) iz 1959. godine kod nas je, po prvi put, uvedena kazna maloletničkog zatvora. To je specifična vrsta kazne koja se sastoji od oduzimanja slobode kretanja maloletniku za određeno vreme. Naime, maloletnički zatvor je hibridna krivična sankcija, po formi je kaznena mera sa izraženim elementima represije, ali je po sadržini, suštini i cilju koji treba da ostvari vaspitna mera. Ipak, pored celokupne transformacije krivičnih sankcija prema maloletnicima, naročito sa ciljem humanizacije, kažnjavanje maloletnika zadržano je u našem pozitivnom zakonodavstvu. U tom kontekstu definisana je problematika na koje se istraživanje fokusira. U Republici Srbiji još uvek se detaljno ne proučava efikasnost i uticaj kazne maloletničkog zatvora na suzbijanje maloletničke delinkvencije, a samim tim, i na opravdanost izricanja ove kazne.

Iz definisane problematike istraživanja proizilazi *predmet istraživanja*: a) istraživanje širokog spektra filozofskih shvatanja o kazni sa posebnim osvrtom na shvatanja o kažnjavanju maloletnika, b) analiziranje istorijskog razvoja kažnjavanja maloletnika i modela krivičnog položaja maloletnika, c) determinisanje međunarodnih propisa u oblasti

maloletničkog zakonodavstva, d) sprovođenje komparativne analize kažnjavanja maloletnika u uporednom pravu i izvršenje kazni, kao i e) analiziranje kazne maloletničkog zatvora u Srbiji i njeno izvršenje.

Sa ciljem realizacije predmeta istraživanja sprovedeno je empirijsko istraživanje u Kazнено-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu i Vaspitno-popravnom domu za maloletnike u Kruševcu. *Opšti ciljevi empirijskog istraživanja* se ogledaju u sledećem: 1) utvrđivanje svih relevantnih činjenica koje je nadležni sud uzeo kao odlučujuće za izricanje kazne maloletničkog zatvora, a ne neke druge krivične sankcije propisane za maloletnike, kao i 2) utvrđivanje stepena efikasnosti kazne maloletničkog zatvora kroz različite oblike tretmana koji se primenjuju u penitencijarnim ustanovama. Svi relevantni podaci upoređivani su sa podacima iz kontrolne grupe, formirane od štićenika Vaspitno-popravnog doma.

Na osnovu opštih ciljeva, definisani su i *neposredni ciljevi istraživanja kroz prizmu kriminološkog i penološkog dela*. Sa kriminološkog aspekta posmatrano, neposredni ciljevi empirijskog istraživanja ogledaju se u: utvrđivanje broja izrečenih kazni maloletničkog zatvora u periodu od 2006. do 2015. godine; utvrđivanje krivičnih dela za koje je sud izrekao kaznu maloletničkog zatvora i utvrđivanje dužine izrečene kazne maloletničkog zatvora; utvrđivanje odlučujućih činjenica koje je sud uzeo u obzir prilikom odabira kazne maloletničkog zatvora. Penološki neposredni ciljevi istraživanja su: utvrđivanje oblika tretmana koji se primenjuju u Kazнено-popravnom zavodu za maloletnike; definisanje odeljenja i kategorije u koju je maloletnik razvrstan u Kazнено-popravnom zavodu za maloletnike; definisanje posebnih pogodnosti, disciplinskih prestupa i disciplinskih mera za maloletnike; određivanje u kojoj meri se maloletnici pripremaju za otpuštanje iz Kazнено-popravnog zavoda za maloletnike.

U pravcu ostvarivanja navedenih ciljeva, a na osnovu sprovedenog empirijskog istraživanja, namera autora je da se u istraživanju testira *skup hipoteza sa kriminološkog i penološkog aspekta*. Hipoteze sa kriminološkog aspekta se odnose na pol osuđenih lica, vrstu izvršenih krivičnih dela, dužinu izrečene kazne, odnosno raspon izrečenih kazni maloletničkog zatvora u konkretnim slučajevima, motiv izvršenog krivičnog dela, problematiku izvršilaštva, odnosno saizvršilaštva, kao i okolnosti (olakšavajuće i otežavajuće) koje je sud uzimao prilikom izricanja kazne maloletničkog zatvora.

Hipoteze sa penološkog aspekta se odnose na tretman maloletnika u kazneno popravnom zavodu (posebno obrazovanje i vaspitanje kao oblik tretmana), zatim pitanje profesionalnog osposobljavanja (radnog angažovanja), kao i individualnu i grupnu terapiju sa ovom delinkventnom populacijom, zatim razvrstavanje maloletnika prema odeljenjima i kategorijama, pitanje disciplinskih prestupa i izrečenih disciplinskih mera, kao i problemom ostvarivanja prava maloletnika kroz pritužbe i žalbe.

Precizno su formulisane hipoteze u delu rada koji je posvećen empirijskom delu. Tako, provera navedenih hipoteza omogućava detaljan uvid u strukturu izvršenih krivičnih dela za koja je izrečena kazna maloletničkog zatvora, kao i efikasnost same kazne maloletničkog zatvora u suzbijanju maloletničke delinkvencije.

Polazeći od definisanog cilja, doktorska disertacija je strukturirana u dve komplementarne i tematski zaokružene celine koje su posvećene teorijskom i empirijskom delu. Prvi deo rada sadrži pet glava, dok se drugi deo sastoji od dve glave. Prvi deo doktorske disertacije je posvećen različitim filozofskim shvatanjima o kazni sa posebnim osvrtom na shvatanja o kažnjavanju maloletnika, zatim o istorijskim aspektima kažnjavanja maloletnika i modelima krivičnog položaja maloletnika, međunarodnim propisima u oblasti maloletničkog zakonodavstva, kažnjavanju maloletnika u uporednom zakonodavstvu i na kraju o kazni maloletničkog zatvora u Srbiji i njeno izvršenje. Drugi deo sadrži dve glave koje su posvećene empirijskom istraživanju i to kroz opis istraživanja i prikazane rezultate istraživanja.

U prvoj glavi doktorske disertacije detaljno su analizirana različita *filozofska shvatanja o kazni sa posebnim osvrtom na shvatanja o kažnjavanju maloletnika*. Filozofsko razmatranje problema moralnog opravdanja kazne ima svoj praktični i teorijski značaj. Analizirati problem kazne znači nastojati da se razreši dilema sa kojom se svakodnevno suočavaju brojne sudije za maloletnike, porotnici, osuđenici i žrtve prestupa. Praktični značaj se sastoji u tome što je pravna kazna jedna od osnovnih institucija svakog političkog društva. Međutim, kakva će ta institucija biti i kako će funkcionisati zavisi od njenog moralnog opravdanja. Drugim rečima, da li će institucije kažnjavanja dopuštati kažnjavanje nevinih, kažnjavanje na osnovu retroaktivnih zakona, kažnjavanje drakonskim kaznama itd., zavisi od toga da li takve vrste kazne mogu da dobiju moralno opravdanje. Kada se ima u vidu mesto i uloga institucije kažnjavanja maloletnika u društvu, postaje jasno da moralno opravdanje kazne ima izuzetan praktični značaj. Sa druge

strane, teorijski značaj moralnog opravdanja kazne se sastoji u tome što je problem kazne izuzetno pogodan za suočavanje i kritičko ispitivanje dva osnovna pravno-etička stanovišta: deontološkog stanovišta i utilitarizma.

Sa tim u vezi, pored dileme kazna ili društvena zaštita, kao i pojmovnog određenja i elemenata kazne, u ovoj glavi detaljno su obrađene teorije o pravno-etičkoj opravdanosti primene kazne, i to: *idealističke teorije, teorija društvenog ugovora, pravne teorije i sociološke teorije*, kao i teorije o cilju kažnjavanja. Saznanja cilja primene kazne, predmet je naučnog razmatranja, kako u krivičnom pravu, tako i u penologiji. O tome šta društvo/država želi da postigne primenom kazne prema učiniocima krivičnih dela, postoji veliki broj shvatanja, zasnovanih na različitim filozofskim koncepcijama. Sva filozofska shvatanja o ciljevima kažnjavanja detaljno su elaborirana kroz tri grupe teorija: *apsolutne ili retributivne, relativne ili utilitarističke, kao i mešovite ili eklektičke teorije*. Na kraju prve glave, prikazan je uticaj kriminoloških teorija na nastajanje maloletničkog krivičnog zakonodavstva.

U drugoj glavi predmet istraživanja su različiti ***istorijski aspekti kažnjavanja maloletnika i modeli krivičnopravnog položaja maloletnika***. Maloletnički kriminalitet ne predstavlja novu društvenu pojavu, već se društvo i civilizacija sa maloletnim izvršiocima krivičnih dela sreće još od najstarijih vremena. Zato je jedan od ciljeva i analiziranje istorijskog razvoja kažnjavanja maloletnika, kao i istorijski razvoj kažnjavanja maloletnika u Srbiji. Krivičnopravni položaj maloletnika i krivične sankcije koje su se mogle izreći maloletnicima, posmatrani su kroz različitu periodizaciju, i to: kažnjavanje maloletnika u starom i srednjem, novom veku, savremenom dobu, krajem 20. i početkom 21. veka.

U drugom poglavlju ove glave razmatrana je problematika kažnjavanja maloletnika u Srbiji. Analizirano je kažnjavanje maloletnika u zakonodavstvu do 1860. godine, u periodu važenja Kriminalnog zakonika kojim se prvi put jasno uređuje položaj maloletnika, pa zatim u periodu važenja Krivičnog zakonika iz 1921, 1951, i 1977. godine. Istorijski posmatrano maloletničko krivično pravo je izrazito dinamičan sistem koji se menjao u skladu sa zahtevima prakse za što efikasnijim konceptom suzbijanja kriminaliteta ove starosne kategorije.

Nakon što su prošli vekovi tokom kojih je dominirao represivni pristup, u 20. veku se razvija nekoliko značajnih modela suzbijanja kriminaliteta maloletnika, na koje će se detaljno ukazati u okviru ove glave. Zaštitnički model (ili model blagostanja) naglašavao je potrebu

rehabilitacije maloletnika, dok pravosudni model (ili model pravde) naglašava prilagođeni krivični postupak za maloletnike i njihovu odgovornost za izvršeno krivično delo. Ideja o potrebi međusobnog kombinovanja dva suprotstavljena modela, u uporednopravnim sistemima krivičnog reagovanja na prestupništvo mladih "zaštitničkog" i "pravosudnog modela", vezana je za drugu polovinu 20. veka, kada se javlja modifikovani pravosudni model.

Treća glava doktorske disertacije se odnosi na *međunarodne propise u oblasti maloletničkog zakonodavstva*. Međunarodna dokumenta sadrže osnovne norme koje predstavljaju polazne osnove za definisanje pravosudnog sistema za maloletnike i standarde u oblasti maloletničkog prestupništva. Različite vrste pravnih instrumenata koji se odnose na maloletničko pravosuđe i maloletničku delinkvenciju, sačinjeni su od strane Organizacije UN i evropskih regionalnih organizacija kao što su: Evropska unija i Savet Evrope. Sva međunarodna dokumenta u zavisnosti od sadržaja i ciljeva koji se njihovom primenom postižu potrebno je sistematizovati u četiri grupe i to: 1) međunarodni dokumenti o pravnom položaju deteta i mladih; 2) međunarodni dokumenti o postupanju sa maloletnicima u sukobu sa zakonom; 3) međunarodna dokumenta o sankcionisanju i kažnjavanju maloletnika i 4) međunarodna dokumenta o alternativnom kažnjavanju maloletnika.

U okviru ove četiri grupe detaljno su analizirani uloga i značaj nekih od sledećih međunarodnih dokumenta, kao što su: Pekinška pravila - Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe iz 1985. godine, zatim Konvencija UN o pravima deteta iz 1989. godine, Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije – Rijadske smernice iz 1990. godine, Pravila UN za zaštitu maloletnika lišenih slobode – JDL pravila iz 1990. godine, Standardna minimalna pravila UN za alternativne kaznene mere – Tokijska pravila iz 1990. godine, evropski program za prava deteta COM (2011) 60 iz 2011. godine, Preporuke R (87) 20 o društvenom reagovanju na delinkvenciju maloletnika iz 1987; Preporuke R (88) 6 o društvenom reagovanju na delinkventno ponašanje mladih koji potiču iz migrantskih porodica iz 1988; Preporuka Rec (2003) 20 u vezi novog načina rešavanja maloletničke delinkvencije iz 2003; Evropska pravila o društvenim sankcijama i merama za sprovođenje maloletničkog krivičnog postupka CM/Rec (2008) 11 iz 2008. godine.

U četvrtoj glavi prvog dela analizirano je *kažnjavanje maloletnika u uporednom pravu i izvršenje kazni*. Država bivše SFRJ zadržale su u svojim pozitivnopravnim propisima,

mogućnost kažnjavanja starijih maloletnika. Naime, kazna maloletničkog zatvora može se izreći starijim maloletnicima i to samo kao poslednja mera, ako zbog težine krivičnog dela i posebnih okolnosti ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Međutim, uslovi za njeno izricanje, kao i način odmeravanja, različito su određeni u posmatranim zakonodavstvima. Potrebno je naglasiti, da pored kazne maloletničkog zatvora, Republika Slovenija i Makedonija imaju mogućnost kažnjavanja maloletnika i novčanom kaznom. Takođe, Republika Makedonija, pored kazne maloletničkog zatvora i novčane kazne ima i dve druge kazne koja se mogu izreći maloletniku, a to je oduzimanje vozačke dozvole i proterivanje stranaca iz zemlje. Uslovi za izricanje kazni i način njihovog izvršenja prikazani su za svaku državu posebno.

Poslednja, peta glava prvog dela pod naslovom *Kazna maloletničkog zatvora u Srbiji i njeno izvršenje* razmatra naše pozitivno pravno zakonodavstvo. Razvoj krivičnih sankcija prema maloletnicima, ogleda se pre svega u stalnom povećanju broja vaspitnih mera i njihovoj raznovrsnosti. To međutim nikako ne znači da je potpuno prestala primena kazni prema toj starosnoj kategoriji. Maloletnički zatvor je jedina kazna koja se može izreći maloletnim učiniocima krivičnih dela. To je specifična vrsta kazne, koja se sastoji od oduzimanja slobode kretanja maloletniku za određeno vreme. Po formi, to je kazna lišenja slobode, slična kazni zatvora koja se izriče punoletnim licima, a na osnovu cilja kojem teži, ova kazna je veoma bliska vaspitnim merama. Međutim, iako je po mnogo čemu slična vaspitnim merama institucionalnog karaktera, ipak se od njih i razlikuje, jer je sačuvala nešto od svog punitivnog karaktera.

Domaće krivično-pravno zakonodavstvo koje se odnosi na maloletnike, u poslednjih nekoliko godina pretrpelo je izuzetno značajne, pozitivne promene. Najvažniju novinu predstavlja donošenje, po prvi put u istoriji srpskog krivičnog zakonodavstva, posebnog zakona koji se odnosi na maloletnike kao izvršioce i žrtve krivičnih dela – *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*. Maloletnički zatvor, kao što je prethodno navedeno je jedina kazna koja se može izreći maloletnim učiniocima krivičnih dela u skladu sa Zakonom. Iako je po formi kazna lišenja slobode, ali po ciljevima kojim teži, ova kazna sa svim svojim specifičnostima, veoma je bliska vaspitnim merama. Uslovi za izricanje maloletničkog zatvora su kumulativno određeni i potrebno je ispunjenje kako objektivnih, tako i subjektivnih uslova. Način odmeravanja kazne maloletničkog zatvora posebno je analiziran u zavisnosti od izvršenog krivičnog dela, kao i za dela izvršena u sticaju što će takođe biti predmet

istraživanja u ovoj glavi. Takođe, analiziran je i celokupan postupak izvršenja kazne maloletničkog zatvora počev od momenta njihovog prijema u posebnoj ustanovi za izvršenje kazne maloletničkog zatvora, načina upoznavanja maloletnika i određivanje programa postupanja, razvrstavanje maloletnika, njegova prava i dužnosti tokom boravka u penitencijarnoj ustanovi, o disciplinskim prestupima, otpuštanju iz kaznenopopravnog zavoda, uslovnom otpustu i pomoći posle izdržane kazne maloletničkog zatvora.

Drugi deo doktorske disertacije posvećen je empirijskom istraživanju. Ovaj deo se sastoji od dve glave, pri čemu je prva glava posvećena opisu istraživanja, a druga rezultatima istraživanja. U okviru prve glave precizno su definisani predmet i cilj empirijskog istraživanja, postavljene istraživačke hipoteze, objašnjen način formiranja uzorka i korišćene metode istraživanja i analizirana mesta istraživanja, kao i kriminalna politika prema maloletnicima u Republici Srbiji. Naime, predmet istraživanja jeste kazna maloletničkog zatvora. Kako bi se obezbedili podaci neophodni za istraživanje, izvršeno je empirijsko istraživanje u Kaznenopopravnom zavodu za maloletnike u Valjevu i Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu, a u kojima se nalaze lica na izdržavanje odgovarajućih krivičnih sankcija. Takođe, za potrebe sprovođenja dela istraživanja korišćeni su i podaci Republičkog zavoda za statistiku, a koji se tiču osnovnih podataka o kriminalitetu maloletnih učinioaca krivičnih dela u periodu od 2006. godine do 2015. godine.

Rezultati istraživanja prikazani su u drugoj glavi. Posebno su analizirane okolnosti koje su uzimane u obzir prilikom izricanja kazne maloletničkog zatvora, zatim korišćene olakšavajuće i otežavajuće okolnosti prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora. Navedene činjenice su upoređivane sa okolnostima koje su uzete u obzir prilikom odabira vaspitne mere upućivanje u Vaspitno-popravni dom, kako bi se utvrdilo koje su to relevantne okolnosti koje je nadležni sud uzeo kao odlučujuće za izricanje kazne maloletničkog zatvora, a ne neke druge krivične sankcije propisane za maloletnike. Takođe, prikazano je i mišljenje maloletnika o izrečenim krivičnim sankcijama.

Dalje, posebna pažnja posvećena je svim oblicima tretmana koji se primenjuju u penitencijarnim ustanovama za maloletnike. Osnovni cilj tretmana je trajno uklanjanje kriminalnog ponašanja izvršioca krivičnih dela i umanjenje procenta recidiva u kriminalitetu. Naime, tretman maloletnih lica na izdržavanju krivičnih sankcija institucionalnog karaktera u

načelu se sprovodi na istim principima kao i tretman odraslih lica, ali sa prilagođenim pristupima u sadržaju primenjenih metoda, zavisno od uzrasta i ustanove u kojoj izdržavaju krivičnu sankciju. Osnov postupanja prema njima ogleda se u posebnom pristupu u tretmanu prevaspitavanja i resocijalizacije. Prema mišljenju autora koji se bave ovom problematikom uspešnost tretmana utiče na to da li će se maloletnik odati ponovnom vršenju krivičnih dela. Shodno navedenom, cilj istraživanja, jeste i utvrđivanje stepena efikasnosti kazne maloletničkog zatvora kroz različite oblike tretmana koji se primenjuju u penitencijarnim ustanovama, kao što su: obrazovanje i vaspitanje maloletnika; stručno osposobljavanje (rad); kulturno umetnički rad i rekreativna terapija; samoorganizovanje; individualni i grupni rad. Naravno, pored navedenog obavljen je i intervju sa maloletnicima radi utvrđivanje njihovog mišljenja u vezi sa tretmanima koji se primenjuju prema njima u penitencijarnim ustanovama. Na kraju, analiziran je i njihov položaj tokom izdržavanja krivične sankcije u penitencijarnim ustanovama, sa posebnim osvrtom na njihova prava i dužnosti tokom boravka u navedenim ustanovama.

Nakon detaljnog razmatranja svih teorijskih i praktičnih pitanja vezanih za kaznu maloletničkog zatvora, sledi zaključak u kojem smo sublimirali svoje viđenje predmeta rada, naglasili ključne teze u vezi sa kažnjavanjem maloletnika i dali izvesne predloge sa ciljem unapređenja postojeće regulative.

I DEO

TEORIJSKI PRISTUP

Glava 1.

**FILOZOFSKA SHVATANJA O KAZNI S POSEBNIM OSVRTOM NA
SHVATANJA O KAŽNJAVANJU MALOLETNIKA**

1. Kazna ili društvena zaštita

Krajem 19. veka javlja se dilema kazna ili društvena zaštita. To je period kada se u krivičnopravnoj misli, iako preteče postoje još znatno pre, uobličava mišljenje o posebnom statusu maloletnih učinilaca krivičnih dela. Sa tim u vezi, potrebno je napomenuti da je još 1889. godine u Briselu održan I kongres međunarodnog kriminalističkog udruženja, gde su predstavnici tzv. sociološke škole (Franz von List, Adolf Prins i Van Hammel) postavili osnove onome što se danas naziva "maloletničkim krivičnom pravom".

Krivičnopravna i kriminološka mišljenja, oličena u delovanju klasične škole (Beccaria, Bentham, Feurbach), su načelno apostrofirala krivicu učinilaca, dok su pozitivisti stavljali akcenat na unutrašnje (endogene) faktore koji nagone učinioaca na kriminalno ponašanje. Prevedeno na teren maloletnika, prvim pristupom, zasnovanom na krivici, teži se kažnjavanju maloletnika, a drugim na eliminisanju kriminogenih faktora kroz mere društvene odbrane, odnosno mere bezbednosti. Tim povodom neophodno je napomenuti da je kod nas još uvek prisutno shvatanje da su vaspitne mere po svojoj pravnoj prirodi posebna vrsta mera bezbednosti.

Individualisti veruju da je za izvršeni delikt kriv maloletnik. Međutim, pozitivisti polaze od shvatanja da je krivica na strani društva, okolnost, jednom rečju, u nečemu što je izvan pojedinca. Tako, može se zaključiti da niti prvo uverenje znači da je pojedinac a priori zao, niti drugo da je dobar. Može se samo reći da prvo znači da je maloletnik subjekt, slobodna i odgovorna ličnost, a drugo da je stvar među stvarima, biološka činjenica podvrgnuta neizbežnim zakonima prirode i nemoćna da izbori slobodu. Drugačije rečeno, prvo stanovište zasniva se na shvatanju da je čoveku dato da bude dobar i zao, da je neizbežno uvek jedno ili drugo, dok drugo shvatanje u sebi sadrži stav da on sam nije dobar ni zao, da su to prilike koje određuju njegovo ponašanje, koje je moguće u skladu sa moralnim kodeksom kvalifikovati kao dobro ili zlo. Pozitivisti ne veruju da postoji slobodna ličnost koja je individualni nosilac izbora, pa, prema tome, ni individualni nosilac odgovornosti. Suprotstavljena shvatanja klasičara i pozitivista

nalaze svoju dodirnu tačku upravo kod pomenutih predstavnika sociološke (i neoklasične) škole, koji su afirmisali ideju o posebnom položaju maloletnih učinilaca krivičnih dela.

Pretpostavka da se kasnije u samom krivičnom pravu jedan od dva pravca pokazao surovijim ili blažim od drugog pogrešna je, jer postoje mnoge okolnosti od kojih to zavisi. Polazeći od principa društvene zaštite, moguće je u pogledu mera prema učiniocu doći do različitih, čak oprečnih zaključaka. Moguće je istaći da surove kazne nemaju opravdanja, jer je delo rezultat datih okolnosti pa je svaka kazna besmislena. Međutim, isto tako moguće je istaći i da je za visinu kazne merodavna objektivna opasnost ili obziri prevencije, što može uticati do pojave vrlo surovih i potpuno nepravičnih mera i kazni.

Istorija krivičnog prava na isti način pokazuje da je ideja individualne krivice imala za posledicu vrlo surove kazne (npr. inkvizicija), kao i vrlo humana shvatanja kažnjavanja. Pa i u raspravama o opravdanosti smrtne kazne može se uočiti da pristalica najteže kazne ima među protagonistima obe strane. Smrtna kazna može se i braniti i napadati sa pozicije i jednih i drugih. Tako da će ona kod individualista biti sankcija prema slobodnoj ličnosti zbog krajnje teškog ispoljavanja zle volje, nasuprot pristalica društvene zaštite kod kojih će predstavljati "demoniranje" jednog pokvarenog, defektnog dela društvenog sistema. U prvom slučaju će dakle biti jedno humanije obrazloženje, a u drugom nehumano, mehanicističko.

Danas se može slobodno reći da su u načelu prisutna pomenuta tri oblika reakcije na kriminalitet; prvi, koji naglašava kažnjavanje učinilaca; drugi, koji teži uklanjanju onih činilaca koji stimulišu kriminalno ponašanje, ili, kako kaže Ansel, čiji je cilj da "neutrališu delinkventa",¹ kao i treći, koji predstavlja kombinaciju prethodna dva, u različitim svojim modalitetima. Štaviše, i osnovni modeli maloletničkog pravosuđa (juvenile justice) počivaju, o čemu će posebno biti reči, na spomenutim idejama. Tako, pravosudni model (justice model) potencira maloletnikovu odgovornost, tj. krivicu, dok zaštitnički model (welfare model) stavlja akcenat na upoznavanje maloletnikove ličnosti da bi se izvršila adekvatna individualizacija krivične sankcije, sa ciljem njegove reintegracije u društvo. Modifikovani pravosudni model, pak, kombinuje ove pristupe, nalazeći mesta kako krivičnoj odgovornosti maloletnika, tako i okolnosti da je maloletnik vaspitno zapušten i da ga, s tim u vezi, treba popraviti.

Imajući u vidu da je predmet našeg izučavanja kazna maloletničkog zatvora, a da smo u prethodnim redovima nastojali da pokažemo da se pitanje krivičnopravne reakcije prema

¹ Ansel, M., *Društvena odbrana*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1991, str. 115

maloletnicima naslanja na učenja o krivičnim sankcijama uopšte, smatramo za opravdanim da u narednom izlaganju ukažemo na pojam kazne, te njen osnov i svrhu.

2. Pojam i elementi kazne

Prilikom određivanja pojam kazne, mora se voditi računa o zajedničkim karakteristikama sistema kazni, prihvaćenim u raznim državama (opšti pojam kazne), kao i o specifičnostima pojedinih kaznenih sistema (pojam kazne pojedinog kaznenog sistema ili sistema određene države). Pravni pojam kazne i njena pravna obeležja određuju se u krivičnom pravu. Međutim, kazna nije samo pravna kategorija; ona je po svojoj sadržini i društvena kategorija. Stoga se prilikom definisanja kazne pojavljuju tri načina sagledavanja njenog dejstva:²

- krivičnopravno gledište ili formalni pojam kazne;
- materijalni pojam kazne; i
- materijalno-formalni pojam kazne.

Formalni pojam kazne ukazuje da kazna predstavlja meru oduzimanja ili ograničavanja izvesnog prava koje pripada učiniocu krivičnog dela, a koju izriče sud u zakonom određenim slučajevima. Ovako određen pojam kazne kritikovan je zato što zapostavlja društveni značaj kazne.³ *Materijalni pojam kazne* polazi od njenog cilja, a to je zaštita društva od kriminaliteta, što se čini putem retribucije (ili odmazde) ili prevencije (specijalne i generalne). Ovaj pojam je suviše uopšten. Zato treba dati primat *materijalno-formalnom* određenju kazne, koji obuhvata, kako mu i ime kaže, obe strane navedenog instituta. Shodno navedenom, *kazne se može definisati kao prinudna mera predviđena u zakonu koju izriče sud prema krivično odgovornom učiniocu krivičnog dela s ciljem zaštite određenih vrednosti u određenom društvu, a koja se sastoji u oduzimanju ili ograničavanju određenih sloboda i prava.*⁴

Određeni pojam kazne oslikava njen osnovni, opšti ili apsolutni element. Oni čine suštinu kazne kao sredstva politike suzbijanja kriminaliteta od najstarijih vremena pa do danas. Bez njih

² Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, Sven, 2011, str. 55.

³ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 56.

⁴ Uporediti sa definicijama ovog pojma kod sledećih autora: Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, str. 56., Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2007, str. 192., Ćorović, E., *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, Sven Niš, Novi Pazar, 2015, str. 57

ne može da postoji nijedna kazna. Tako kaznu karakterišu sledeći elementi:⁵ 1) kazna je prinudna mera, što znači da se ona primenjuje mimo volje učinioca krivičnog dela kao odgovor društva na njegovu protivpravnu delatnost; 2) kazna ima određenu svrhu koja se želi postići njenim izricanjem i izvršenjem. Naime, opšta svrha je u suzbijanju dela i posebna svrha koja se sastoji u specijalnoj i generalnoj prevenciji, kao i izražavanje društvene osude za izvršeno krivično delo; 3) kazna se izriče učiniocu krivičnih dela, koji su krivi za izvršeno krivično delo; 4) kazna mora biti predviđena u zakonu pre nego što je krivično delo izvršeno; i 5) kaznu izriče sud u zakonom propisnom postupku.

Svaka kazna koja je namenjena maloletnicima mora zadovoljavati navedena obeležja. Prema tim opštim obeležjima kazne prema maloletnicima se ne razlikuju od kazni namenjenih punoletnim licima.

Na kraju, neophodno je podsetiti da kazna ima dugu istoriju. Mada je čovečanstvo svesno njenih nedostataka, ona je ipak sredstvo koga se do danas ni jedna država nije odrekla. Kao pravna sankcija, produkt je određenih društvenih odnosa, a sociološki pretpostavlja postojanje državne vlasti, formiranje posebne vlasti u društvu koja je u stanju da drugima nametne određene norme ponašanja i da osigura njihovo poštovanje. Ona isto tako, pretpostavlja određenu strukturu društva koju određena grupacija želi da zaštiti, kazna takođe, predstavlja i reakciju na nedopušteno ponašanje sa ciljem održavanja takve socijalne strukture.⁶ Iako kazna postoji odavno i za sve vreme u osnovi je sačuvala sociološki identitet bića, ona je ipak u konstantnim izmenama, koje se pre svega ogledaju u promeni shvatanja, šta je osnova njenog opravdanja, u čemu je njeno biće i koji su njeni neposredni ciljevi, s tim u vezi menjaju se i same vrste kazni i načini njihovog izvršenja. Tako, duh kažnjavanja varira kroz vekove i uvek je funkcija određenog vremena i sredine, vladajućih, moralnih i idejnih shvatanja, dominirajuće filozofije i politike.⁷

⁵ Jovašević, D., Kostić M., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2012, str. 285.

⁶ Ilić, D., Smrtna kazna i prevencija - http://www.sirius.rs/clanci/dragan_ilic/smrtna.html#_ftn2 pristupio 15.02.2016. godine.

⁷ Delić N., Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima, *Časopis za krivične nauke*, No. 2, str. 229

3. Osnov i svrha kažnjavanja

Opravdanost primene kazne prema maloletnicima, osnov prava države da kažnjava, svrha i ciljevi kažnjavanja predstavljaju osnovna pitanja kojima se bave filozofija krivičnog prava, penologija, sociologija kažnjavanja i druge nauke. U literaturi se ove oblasti posmatraju kao odvojene naučne discipline koje proučavaju ova pitanja nezavisno jedna od druge. Neki autori primećuju da se kao rezultat takvog pristupa dešava da je filozofija kažnjavanja "često veoma udaljena od realnosti penalne prakse, dok penologija i sociologija kažnjavanja pojednostavljeno i nejasno obrađuju kompleksna normativna pitanja".⁸ Međutim, kada razmišljamo o kazni, skloni smo da razmišljamo o tome kako ona utiče na punoletnike, a ne na maloletnike. Pitanje o tome šta lopov zaslužuje ili koja je najpogodnija kazna za ubicu, pretpostavlja da su lopov i ubica punoletne osobe. Mnogi veruju da se godine starosti počinioca krivičnog dela mogu uzeti kao opravdanje za različite kazne za iste zločine.⁹

Kaznene teorije, odnosno logičke pretpostavke kojima ljudi pravdaju kažnjavanje, kreću se od mišljenja prosečnog laika do gledišta koja zastupaju pravnici, kriminolozi i drugi naučni radnici. Neznanje i predrasude prosečnog čoveka verovatno više smetaju kriminologiji nego većini nauka koje se odnose na ljudsko ponašanje. Na taj način, kaznene teorije često iznose osobe koje ne znaju zašto prestupnici vrše krivična dela, ali koje ipak sebi postavljaju cilj da "unište zločin" ili "da prestupniku daju ono što je zaslužio".¹⁰

Činjenica je da postoji nesklad između teorije kažnjavanja, penalne politike i kaznene prakse; neslaganje između deklariranih ciljeva i aktuelne prakse. Međutim, postoje i skriveni ciljevi koje kreatori kaznene politike nerado izgovaraju. Pošto kažnjavanje služi i kao sredstvo kojim država demonstrira svoju moć, teorije o kažnjavanju se obično oslanjaju na aktuelne političke teorije. Sa stanovišta liberalnih teorija kažnjavanje se opravdava u meri u kojoj štiti slobodu građana da žive zaštićeni od pretnji kriminala. Prema liberalima, država ne sme da kažnjava više nego što je potrebno za ostvarivanje svrhe kažnjavanja, a njeni organi ne smeju suviše zadirati u privatnost i slobode pojedinaca. Nasuprot tome, komunitarne teorije više

⁸ Duff, A., Garland, D., *Introduction: Thinking about Punishment: A Reader on Punishment*. ed./Antony Duff, David Garland, Oxford University Press, 1994, p. 1.

⁹ Thom, B., *Punishment*, Routledge, London and New York, 2012, p. 173.

¹⁰ Eliot, M., *Zločin u savremenom društvu*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1962, str. 359.

naglašavaju opšte vrednosti i dobra, daju državi širu i pozitivniju ulogu u ostvarivanju opšteg blagostanja, pa stoga podstiču mnogo interventnije forme kaznenih sistema.¹¹ Zanimljivo shvatanje u pogledu teorija kažnjavanja, imao je *Lombrozo* koji je smatrao da se društveno blagostanje mora staviti ispred prestupnika, a da se prestupnik i njegova žrtva moraju staviti ispred krivičnog dela. U tom cilju, kazne se moraju razlikovati prema tipu prestupnika. Takođe, pomenuti autor je smatrao nepravednim kažnjavanje duševno bolesnih prestupnika, pa je umesto kažnjavanja predlagao njihovo lečenje. U pogledu maloletnika on je zahtevao da se upotrebe preventivne metode kako bi se u začetku ukinule delinkvencije.¹²

Nasuprot navedenom, postoje mišljenja da cilj kazne nije sprečavanje, zaštita, nadoknada ili prevencija, pa čak ni popravljavanje maloletnika. Njen cilj jeste uspostavljanje ravnoteže u moralnom poretku koja je izvršenjem zabranjene radnje poremećena. Kazna je negacija pristupa koji je negacija prava. Ona je, prema Hegelu, "negacija negacije", *remedium peccati*. Iako ova definicija zvuči suviše načelno i neživotno, ona je nezaobilazna, jer, bez obzira na sav kasniji razvoj koji je kažnjavanje povezao sa nizom drugim činjenica, naročito onih koje se tiču prevencije i zaštite, kazna će, gde god takva postoji, uvek zadržati ovaj svoj izvorni smisao: ostaće osveta, moralni odgovor na nemoralni akt, često nekorisna pa praktično gledano štetna.

Ideja osvete, takođe je sadržana u kazni, a potiče iz verskih pretpostavki da zločin maloletnika izaziva gnev Božanstva. Bez obzira na sva kasnija ograničenja i korekcije, ova ideja neće nikada biti potpuno istisnuta iz shvatanja krivičnog prava. Negde će se umesto Božanstva, Božijeg gneva, pozivati na povređeni moralni poredak, što i ne predstavlja suštinsku, nego terminološku izmenu.

Filozofska razmišljanja, pravna i politička shvatanja o kazni, razvijala su se u dva pravca: 1) utvrđivanje pravne osnove kažnjavanja, ili da li država ima pravo da kažnjava i na kojim osnovama se zasniva to njeno pravo, kao i 2) utvrđivanje cilja kazne, svrhe koju država želi da postigne kažnjavanjem učinilaca krivičnih dela.¹³ Radbruch (Gustav Radbruch) navodi da je u teoriji krivičnog prava uvek bila prisutna razlika između učenja o osnovu kazne (ili opravdanju) i

¹¹ Vasiljević-Prodanović, D., *Teorije kažnjavanja i njihove penološke implikacije*, Specijalna edukacija i rehabilitacija, Vol. 10, No. 3, 2011, str. 510.

¹² Eliot, M., *Zločin u savremenom društvu*, op. cit., 1962, str. 365.

¹³ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 56.

učenja o svrsi kazne. Ova učenja su komplementarna iako razmatraju dva posebna pitanja, s obzirom da pojedinim učenjima o osnovu kazni odgovaraju određena učenja o njihovoj svrsi.¹⁴

3.1. Teorije o osnovu kažnjavanja

U filozofskoj literaturi o moralnom opravdanju kazne, kao i o njenom pravnom osnovu postoji jako puno autora. Naravno, najistaknutiji predstavnici koji su se, između ostalog, bavili ovom problematikom jesu svakako Hegel i Kant, kao i Mebot (J. D. Mabbott),¹⁵ MekKloski (H. J. McCloskey),¹⁶ Mandl (C.W.K. Mundle),¹⁷ Marfij (J. G. Murphy),¹⁸ Rejčels (J. Rachels).¹⁹ Pravno-filozofska shvatanja o opravdanosti kazne formulisana su u okviru četiri teorije: *idealističke teorije, teorija društvenog ugovora, pravne teorije i sociološke teorije.*

U narednom izlaganju prvo ćemo predstaviti ove teorije, a potom će se razmotriti pitanje opravdanosti kažnjavanja maloletnika. Za ovakav pristup smo se odlučili sa razlogom da bi se problematika osnovanosti kažnjavanja maloletnika sveobuhvatno razmotrila, jer se to pitanje po logici stvari nadovezuje na opšte razmatranje o pravu države da kažnjava svoje građane.

Idealističke teorije opravdanost prava države na kažnjavanje nalaze u postojanju apsolutne pravde. Pristalicama ove teorije, najbitnije je zadovoljenje pravde, koja zahteva da svaka osoba, u skladu sa svojim radnjama i ponašanjem, dobije kaznu ili nagradu. Ukoliko je neko izvršio krivično delo, treba da bude kažnjen, da bi pravda bila zadovoljena. Sa gledišta učinioa krivičnog dela, kazna znači ispaštanje zbog dela koje je izvršio. Zavisno od osnova, na kome se apsolutna pravda zasniva, idealističke teorije se dele na tri osnovne grupe: teorija božanske pravde, teorija moralne pravde i teorija zakonske pravde.²⁰ Za *teoriju božanske pravde* karakteristično je da se pravni osnov nalazi u božanskom pravu na kaznu. Najpoznatiji predstavnik *teorija moralne pravde* je Kant. Smatrao je da pojedinac mora da bude kažnjen

¹⁴ Ćorović, E., *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, op. cit., str. 57.

¹⁵ Mabbott, J., *Punishment*, u H.B. Acton (ed.), *The Philosophy of Punishment*, Macmillan, London, 1969, pp. 39-54.

¹⁶ McCloskey, H. J., *A Non-Utilitarian Approach to Punishment*, *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 8, No. 3, 1965, pp. 249-265.

¹⁷ Mundle, C. W. K., *Punishment and Desert*, in: H. B. Acton (ed.), *The Philosophy of Punishment*, Macmillan, London, 1969, pp. 65-82.

¹⁸ Murphy, J. G., *Three Mistakes about Retributivism*, *Analysis*, Vol. 31, No. 5, 1971, pp. 16-169.

¹⁹ Rachels, J., *Punishment and Desert*, in: Hugh LaFollette (ed.), *Ethics in Practice*, Oxford, Basil Blackwell, 1997, pp. 466-474.

²⁰ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 58.

ukoliko povredi moralne norme izvršenjem krivičnog dela. On treba da bude kažnjen, na osnovu izvršenog krivičnog dela, koje predstavlja "smetnju slobodi", pa je i prinuda, koja se primenjuje "u skladu sa slobodom". Shvatanja zasnovana na Hegelovoj filozofiji pripadaju *teoriji zakonske pravde*. Osnov objašnjenja prava države na kažnjavanje nalazi se u pozitivnom pravu. Krivično delo je suprotno opštoj volji, pa izvršenje krivičnog dela znači negaciju prava. Primenom kazne, prema Hegelovom učenju, eliminiše se krivično delo kojim je negirano pravo, te je kazna negacija negacije prava.²¹

Teorija društvenog ugovora kao osnov prava na kažnjavanje nalazi u društvenom ugovoru, koji postoji između države i pojedinca. Ovu teoriju je postavio Žan Žak Ruso, a ostali predstavnici su: Monteskje, Fihte, Grocius, Hobs, Bekarija.²² Po teoriji društvenog ugovora, prilikom stvaranja države, pojedinci su se dogovorili da na državu prenesu određena svoja prava, između ostalog i pravo na slobodu i život. Pravo na kažnjavanje, koje ima država kada pojedinac počini krivično delo, proizilazi iz ovakvog nepisanog ugovora.²³ Tako, Ruso smatra da kazna postoji, s jedne strane, zato što društvo tako hoće, a s druge strane, zato što su pojedinci svesno izabrali da čine krivično delo. Ovaj filozofski sistem nije ostavljao mesta za diskrecione presude od strane sudija. Istovremeno, doveo je do krajnje surovih i strogih kazni.²⁴ Na kraju, bitno je napomenuti da je ova teorija nenaučna, između ostalog i zbog toga što polazi od neutemeljene pretpostavke da su pojedinci sklopili ugovor sa državom.²⁵

²¹ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 58

²² Bekarija je smatrao da mora biti gradacije krivičnih dela i kazni, jer se samo tako može obezbediti pravednost prilikom kažnjavanja. On je takođe priznavao da je takva šema pružala jedino sredstvo zastrašivanja prestupnika da ne čine dalje prestupe i sprečavanja neprestupnika da krše zakone. Ipak, u njegovoj teoriji nije se moglo naći opravdanja za preterano strogo kažnjavanje. Svoje gledište je rezimirao sledećim rečima „Kazna ne može biti akt nasilja jednog ili mnogih protiv pojedinog člana društva, već mora biti javna, neposredna i nužna: najmanje moguća u datom slučaju, srazmerna krivičnom delu u zakonom određena. Opširnije videti Eliot, M., *Zločin u savremenom društvu*, op. cit., str. 362. Takođe, prema mišljenju Bekaria svrha kazne ne sme biti "da muči i mori biće obdareno osećanjima, niti da povрати prethodno stanje kao da zločin nije izvršen ... svrha kazne nije ništa drugo nego sprečavanje krivca u izazivanju novih šteta građanima i odvrćanje drugih da ne čine slična zlodela." Dakle, prevencija je najbolji način borbe protiv neprihvatljivog ponašanja ("bolje zločine sprečiti, nego kažnjavati ih"). Dobri i jasni zakoni su najbolje sredstvo predupređenja delinkventnog ponašanja. Opširnije videti, Ignjatović, Đ., *Teorije u kriminologiji*, Beograd, Pravni fakultet u Beogradu, 2009, str. 21.

²³ Prema Hobsovoj varijanti teorije društvenog ugovora, pojedinci nisu preneli na državu pravo na kažnjavanje, već su joj ga prepustili, koje ona (tj. država) može koristiti na način koji smatra da je najprikladniji u cilju zaštite svih njenih pojedinaca. Ćorović, E., *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, op. cit., str. 59.

²⁴ Eliot, M., *Zločin u savremenom društvu*, op. cit., str. 361.

²⁵ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit. 58.

Pravne teorije polaze od činjenice da je sa nastankom države nastalo i pravo kao instrument za zaštitu države i njenih interesa. Pravo daje državi različita ovlašćenja, pa i ovlašćenje da primeni kazne protiv počinioca krivičnih dela. Najpoznatije predstavnik ove teorije je Binding. On je tvrdio da se osnov prava na kažnjavanje nalazi u pravu države da od pojedinaca zahteva poslušnost, a ukoliko pojedinci vrše krivična dela i krše krivičnopravne norme, ovo pravo na poslušnost pretvara se u pravo na kaznu. Naime, prema učenju ove teorije, krivično pravo pruža zaštitu apstraktnim pravnim dobrima, a ne konkretnim pojedincima. Prema tome, učinilac se kažnjava upravo zato što je prekršio državno pravo, tako da je u pitanju pravni konflikt, a ne konflikt između građana.²⁶

Sociološke teorije objašnjavaju pravni osnov kazne, polazeći od društvene funkcije prava. Najpoznatiji predstavnici ovih teorija bili su: Bentam i italijanski pozitivisti Feri i Garofolo. Oni su tvrdili da je pravni osnov kazne u njenoj društvenoj korisnosti, da je kazna korisno, nužno i neophodno sredstvo za održavanje pravnog poretka, odbrane društvenih interesa i društva.²⁷ Takođe, Bentam smatra da je opšti cilj svih zakona da povećaju sreću, a da je kazna jedno zlo koje se dopušta samo ako ono daje nade da sprečava veće zlo. Ma kakva bila dosuđena kazna, ona mora biti u srazmeri sa izvršenim prestupom, ali sa daljim ciljem da mora prevazići prestup ako se želi da ima bilo kakvo zastrašujuće dejstvo.²⁸ Bentam je dao poseban doprinos reformi kaznenih ustanova i uopšte kaznenog sistema, što je dovelo do humanizacije kaznenog tretmana prema osuđenim licima,²⁹ uključujući i maloletnike.

Pitanje opravdanosti kazne i pravnog osnova kažnjavanja, u savremenom krivičnom pravu više nije aktuelno.³⁰ Danas gotovo niko, sa izuzetkom određenih anarhističkih učenja koja su našla mesto i unutar kriminologije,³¹ državi ne negira ovo pravo. Naime, krivično pravo, kazna i kažnjavanje jesu instrumenti kojih se država nije mogla odreći.³² Pravo kažnjavanja je uzajamno povezano sa pitanjem suverenosti kao jednog obeležja države: "države ljubomorno čuvaju za

²⁶ Ćorović, E., *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, Sven Niš, op. cit., str. 59

²⁷ Franc fon List je bio mišljenja, da je opravdanje (pravni osnov) kazne bio u njenoj neophodnosti za funkcionisanje države. Tako, kazna je bila pravedna, ako je i u koliko je neophodna i cilju shodna. Opširnije videti: fon List, F., *Nemačko krivično pravo*, Državne štamparije Kraljevine Srbije, Beograd, 1902, str. 74.

²⁸ Eliot, M., *Zločin u savremenom društvu*, op. cit., str. 362.

²⁹ Jovašević, D., Kostić M., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, op. cit., str. 42.

³⁰ Povezivanje kazne sa merom krivice kriminalno-politički je najliberalnije i socio-psihološki najpovoljnije sredstvo ograničenja državne kaznene moći koje je do sada pronađeno. Roxin, C., *Strafrecht: Allgemeiner Teil - Band I*. Verlag C.H. Beck, Munchen, 2006.

³¹ Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, op. cit., str. 127

³² Bačić, F., *Kazneno pravo: Opći dio*, Informator, Zagreb, 1998, str. 373

sebe pravo kažnjavanja (*ius puniendi*) kao jednu od najočitijih oblika suvereniteta".³³ U načelu, može se prihvatiti shvatanje o nužnosti i celishodnosti kazne: kažnjavanje je "nužno zlo" ili "gorka nužnost" uz obavezno posmatranje kroz prizmu sadašnjeg doba.³⁴ Kažnjavanje se danas ostvaruje na način i u obliku koji odgovara senzibilitetu našeg vremena u skladu sa ukupnim kulturnim i duhovnim stanjem današnjice, zabranjujući kažnjavanje koje sadrži okrutne, ponižavajuće i neljudske kazne.³⁵

Na kraju, neophodno je ukazati na činjenicu da je kažnjavanje maloletnika u današnjim uslovima duboko problematičan i teško razumljiv aspekt društvenog života, čija primena u praksi nije nimalo jednostavna.³⁶ Pitanje prava države na kažnjavanje u sferi maloletničkog zakonodavstva može se transformisati u pitanja opravdanosti kažnjavanja te kategorije učinilaca, imajući u vidu njihovu bio-psihološku i socijalnu nezrelost i pitanje kojom vrstom kazne je opravdano (osnovano ili legitimno) kazniti maloletnike. Naime, nesporno bi trebalo biti da starije maloletnike, za slučaj vršenja teških krivičnih dela treba kažnjavati, jer to zahteva princip pravednosti. Naravno, može se postaviti pitanje godišnje dobi od kada se neko lice može smatrati starijim maloletnikom, što je inače različito regulisano u uporednom pravu?

Pristup striktnog kažnjavanja maloletnika nije prihvaćen u međunarodnim, kao ni u nacionalnim zakonodavstvima. Dok se u slučajevima punoletnih i možda kada je reč o ozbiljnim prestupima maloletnika, može smatrati da sankcije sa funkcijom odmazde imaju određeno opravdanje. Takve argumente u postupcima prema maloletnicima neophodno je uvek nadjačati interesom osiguranja dobrobiti i budućnosti mlade osobe.³⁷

Takođe, opravdanost kažnjavanja maloletnika može se sagledati i sa kriminalnopolitičkog stanovišta. Naime, veoma je važno da se u cilju suzbijanja i sprečavanja prestupništva maloletnih lica pravilno sagledaju načini i modeli krivičnogpravnog reagovanja i da se blagovremeno prepoznaju mere kojima će se društvo zaštititi na najbolji način.³⁸ Međutim, iako su prisutne

³³ Ristović, B., *Uticao politik na razvoj i uobličavanje međunarodnog krivičnog prava*, Anali, Vol. 59, br. 1, 2011, str. 205.

³⁴ Čorović, E., *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, op. cit., str. 64

³⁵ Bačić, F., *Kazneno pravo: Opći dio*, op. cit., str. 375

³⁶ Garland, D., *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2012, p. 3

³⁷ Prava deteta i maloletničko pravosuđe – odabrani međunarodni instrumenti – Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe, str. 23,

http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/3%20Pekinska%20pravila.pdf pristupio 15.4.2015. godine

³⁸ Blagić, D., *Maloletnički zatvor u krivičnom pravu Republike Srbije*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2015, str. 109.

lakše mere koje se najčešće primenjuju prema maloletnicima, kažnjavanje maloletnika je zadržano kao izuzetna mera. Neophodno je, saglasiti se, da je kažnjavanje maloletnika u izuzetnim slučajevima opravdano, imajući u vidu opšte stanje kriminalnog ponašanja maloletnih lica, zatim porast izvršenih krivičnih dela od strane maloletnih učinioca, kao i prirodu i težinu izvršenih krivičnih dela.

Shodno navedenom, pitanje opravdanosti kažnjavanja maloletnika, ostaće aktuelno i konstantno će se preispitivati, bez obzira na to što se ostvaruje svrha kažnjavanja maloletnika kroz vaspitavanje, pravilan razvoj ličnosti, kao i specijalnu i generalnu prevenciju.

3.2. Teorije o cilju kažnjavanja

Kazna predstavlja zlo koje se nanosi učiniocu krivičnog dela, a koje se sastoji u povredi ili oduzimanju izvesnih prava koja pripadaju tom učiniocu. Saznanja cilja ili svrhe primene kazne, predmet je naučnog razmatranja, kako u krivičnom pravu, tako i u penologiji. Postoji veliki broj shvatanja o tome šta društvo/država želi da postigne primenom kazne prema učiniocima krivičnih dela, zasnovanih na različitim filozofskim koncepcijama. Sva filozofska shvatanja o svrsi kažnjavanja mogu se podeliti na tri grupe: apsolutne ili retributivne, relativne ili utilitarističke, kao i mešovite ili eklektičke teorije.

Prema široko prihvaćenom stanovištu, retributivne teorije zasnivaju se na ideji postojanja apsolutne pravde, gde je odmazda svrha kažnjavanja. Prema ovoj teoriji, osnovni cilj kazne je odmazda za izvršeno delo, učinilac se kažnjava zato što je grešio, a ne da ubuduće ne bi grešio. Budući da je činjenica da je prestupnik počinio izvršio krivično delo prošla činjenica, retributivne teorije su u pogledu svrhe kažnjavanja okrenute prošlosti.³⁹ Kao takve, one su fokusirane na izvršeno krivično delo (kažnjavanje proporcionalno težini dela).⁴⁰ Naime, navedeno shvatanje zasniva se na tome, da kazna nema posebne ciljeve i da ne teži ka ostvarivanju istih, već je sama sebi cilj. Suprotno retributivnim teorijama, utilitarističke teorije kazne su okrenute ka budućnosti i u centar svog interesovanja postavljaju prestupnika (popravljanje i reintegracija). Prilikom određivanja svrhe kažnjavanja polaze od ideje da je

³⁹ Flew, A., *The Justification of Punishment*, in: H. B. Acton (ed.), *The Philosophy of Punishment*, Macmillan, London, 1969, p. 85

⁴⁰ Jedan od predstavnika retributivne teorije Berman M., ističe da izvršilac krivičnog dela zaslužuje patnju koja se neminovno javlja prilikom izvršenja kazne, uz obavezu da ista mora biti srazmerna izvršenom krivičnom delu. Hanna, N., *Retributivism revisited*, *Philosophical Studies*. Jan 2014, Vol. 167 Issue 2, p 475.

osnovni smisao i cilj kazne u njihovom delovanju na ljude da u buduće ne vrše krivična dela. Tako, kazna u ovom slučaju nije sama sebi cilj i kao takva, usmerena je ka budućnosti, jer se ne kažnjava samo zato što se zgrešilo, već da se ne bi u budućnosti grešilo. Postoji i treća grupa teorija koje se bitno razlikuju od ova dva pristupa, a one predstavljaju mešavinu prethodnih dveju teorija. Ove teorije, koje se označavaju kao mešovite ili eklektičke, svrhu kažnjavanja nalaze, s jedne strane, u primeni kazne kao odmazde za izvršeno delo, ali i na preventivno delovanje na buduće vršenje krivičnih dela. Međutim, nije jednostavno odgovoriti na pitanje u kojoj meri i na koji način je moguće ostvariti navedena shvatanja u kojima je svrha kažnjavanja specijalna i generalna prevencija, odnosno retribucija. Treba na kraju pomenuti i restorativni pristup, koji je usmeren ka žrtvi krivičnog dela i koji promovise ideju da je svrha kažnjavanja vraćanje stvari u prvobitno stanje i popravljjanje odnosa koji su narušeni izvršenjem krivičnog dela.

Osnovna teškoća u procesu određivanja cilja kazne prema maloletnim delinkventima proističe iz nerešenih filozofskih sukoba mišljenja, kao što su: rehabilitacija nasuprot zaslužene kazne; pomoć nasuprot pritiska i kažnjavanja; reagovanje prema posebnim okolnostima pojedinačnog slučaja nasuprot reagovanju u skladu sa zaštitom društva generalno; generalno odvracanje nasuprot pojedinačnom lišavanju prava. Sukob između navedenih postavki izraženiji je u maloletničkim slučajevima nego kada su u pitanju punoletnici.⁴¹

Pre nego što započnemo analizu teorija o cilju kazne, neophodno je napomenuti da efikasna prevencija i srazmerna retribucija (odmazda-zastrašivanje) ne smeju biti suprostavljene teorije jedan drugoj, već obe moraju održavati određenu ravnotežu u savremenom društvu. Naime, zadatak modernog maloletničkog krivičnog zakonodavstva je da uspostavi ravnotežu ova dva principa.⁴²

Dalji razvoj teorija o kažnjavanju kretao se u pravcu opredeljivanja savremenih teoretičara za osnovne koncepcije o cilju kazne, koje su se formirale kroz istoriju, a to su: retribucija (zastrašivanje), prevencija, rehabilitacija (resocijalizacija) i restorativna pravda.

⁴¹ Prava deteta i maloletničko pravosuđe – odabrani međunarodni instrumenti – Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe, str. 23, http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/3%20Pekinska%20pravila.pdf pristupio 15.4.2015. godine.

⁴² Weijers, I., *The double paradox of juvenile justice*, Euroean Journal on Criminal Policy and Research, Vol. 7 Issue 3, 1999, p. 321.

3.3. Apsolutne (retributivne) teorije kazne

Kazna je u prvom redu retributivna mera u tom smislu što izražava i u sebi materijalizuje putem ograničenja određenih prava i sloboda čoveka socijalno-etičku osudu pojedinca za učinjeno delo, opšte javno neodobravanje i prekor za to izvršeno delo. Kazna je javna negativna socijalno-etička osuda učinioca za izvršeno krivično delo, a u kontekstu toga podsticaj i poziv za sve da se ponašaju u skladu sa zahtevima društva. Dakle, retributivna priroda kazne sastoji se u tome da ova prinudna mera krivičnog prava mora odgovarati zahtevima socijalne pravde.⁴³ Kazna kao socijalno-etički prekor, smatra se da zadovoljava potrebu za pravdom, a koja je u duši čoveka zamenila potrebu za osvetom kao osnovom represije. Dalje, retribucija daje kazni, povezujući je za pravednost etičke vrednosti i dimenzije, što je potrebno za ostvarivanje socijalne funkcije kazne na društvenom i individualnom nivou. Samo kaznu vezanu za pravdu i pravednost, čovek može shvatiti kao opravdani društveni prekor za učinjeno delo. Takva kazna može pozitivno delovati na samog učinioca i na druge građane da ne čine krivična dela. Ako bi kazna bila isključivo preventivna mera, tada bi značila raskid krivičnog prava i etičkih stavova savremenog čoveka, u najmanju ruku, to bi u znatnoj meri smanjilo mogućnost krivičnog prava u suzbijanju kriminaliteta.⁴⁴

Retributivne teorije, istorijski posmatrano, su dugi vremenski period zauzimale bitno mesto među teorijama krivičnog kažnjavanja, kao i u filozofskim razmatranjima.⁴⁵ Naime, retribucija potiče od latinske reči *retributio*, što se može prevesti i kao plaćanje po zaslugi.⁴⁶ Tako, reč "retribucija", znači (uz)vraćanje istom merom, a ovo već i samo po sebi podrazumeva (uz)vraćanje istim kvalitetom. Izvršilac krivičnog dela vrši zlo (otuda – zločin), a država mu (uz)vraća istom merom. Ovo se (uz)vraćanje već odavno ne izjednačava sa talionskim načelom, ali je određena simbolika prisutna i u osnovi današnjeg mehanizma državne reakcije protiv zločina.⁴⁷

⁴³ Kada je reč o filozofskoj analizi tzv. pravne kazne (*eng. legal punishment*), najviše nejasnoće i višesmislenosti se vezuje za termin "retribucija", Flew, A., *The Justification of Punishment*, op. cit., p. 84

⁴⁴ Ilić, D., Smrtna kazna i prevencija - http://www.sirius.rs/clanci/dragan_ilic/smrtna.html#_ftn2, pristupio 15.02.2016. godine.

⁴⁵ Flanders, C., *Can Retributivism Be Saved?*, Brigham Young University Law Review. 2014, Vol. 2014 Issue 2, p. 309.

⁴⁶ Vujaklija, M., *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1992.

⁴⁷ Marjanović, Đ., *O mogućnostima unifikacije krivičnih sankcija*, Reforma opšteg dela KZ SFRJ i savremene tendencije u jugoslovenskom krivičnom pravu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1991, str. 10.05.

Postoje brojni autori koji se deklariraju kao retributivisti⁴⁸ koji nude različite definicije retributivizma u okviru kojih se ne uočava neka zajednička karakteristika. Na primer, neki autori smatraju da je kažnjavanje maloletnika opravdano zato što je zaslužno; drugi autori smatraju da je kažnjavanje opravdano po osnovu činjenice da je u prošlosti počinjen određeni prestup, pri čemu on može biti prekršaj nekog moralnog pravila ili prekršaj zakona. Prema tome, ostaje nejasno šta je to "retribucija" i šta se podrazumeva pod sintagmom "retributivne teorije kazne".

Džon Kotingem (*John Cottingham*) ističe⁴⁹ da je pojam retribucije postao toliko višesmislen da je vrlo neizvesno da li on uopšte može da bude upotrebljiv. Upravo iz tog razloga, ali i uzimajući u obzir da je jedna od glavnih funkcija filozofije u tome da se bori protiv terminološke dvosmislenosti, on želi da jasno prikaže i analizira devet različitih pristupa kažnjavanju (tj. devet teorija kazne) koji se u literaturi najčešće opisuju kao retributivni. Međutim, *Najdžel Voker*⁵⁰, dvadeset godina nakon čuvenog teksta Džona Kotingema, ističe da su se vrste retributivizma dodatno umnožile.

Shodno navedenom, u nastavku je neophodno ukazati na osnovne retributivne teorije, radi uspešnijeg sagledavanja retribucije u postupku kažnjavanja maloletnika i to kroz: teoriju naplate duga; teoriju zasluge; retrospektivističku teoriju; minimalizam; teoriju satisfakcije; fer plej teoriju, teoriju umirenja; teoriju poništavanja i teoriju denuncijacije. Naime, u skladu sa koncepcijom klasične škole o slobodi volje, slobodi izbora između dobra i zla, i maloletnici su kao i sva ljudska bića, obdarena slobodnom voljom, pa i slobodom izbora između dobra i zla.

a. Teorija naplate duga (Repayment Theory) - kako Kotingem ističe, postoji savršeno prihvaćeni i uobičajeni način govora o kazni koja skoro u potpunosti odgovara pojmu retribucije u smislu vraćanja duga.⁵¹ Kada se govori o kažnjavanju, potpuno je uobičajeno da se kaže da je prestupnik "platio svoj dug društvu". Na taj način dolazi se do uopštenog ili bazičnog smisla retribucije, prema kojem se prestupnik kažnjava kako bi platio za izvršeno krivično delo.

Međutim, ova uobičajena teorija retribucije se suočava sa vrlo ozbiljnim pitanjem: na koji način lišavanje, bol, patnja i neprijatan tretman mogu da konstituišu vraćanje duga društvu za

⁴⁸ Grotius je polazio od retribucije kao svrhe kazne. Pravo na kažnjavanje proizilazi iz zla sadržanog u deliktu, a onaj koji je izvršio zločin pristao je da se dobrovoljno podvrgne kazni. Opširnije videti: Ignjatović, Đ., *Teorije u kriminologiji*, op. cit., str. 19.

⁴⁹ Cottingham, J., *Varieties of Retribution*, Philosophical Quarterly, Vol. 29, No. 116, 1979, pp. 238-246.

⁵⁰ Walker, N., *Even More Varieties of Retribution*, Philosophy, Vol. 40, No. 290, 1999, pp. 595-605.

⁵¹ Cottingham, J., *Varieties of Retribution*, op. cit., p. 238.

prestup?⁵² Ovo je problem na koji Kotingem u svom tekstu ne pruža u potpunosti odgovor, iako predlaže da se na to pitanje može eventualno odgovoriti na osnovu verovanja prema kojem patnja konstituiše plaćanje duga (engl. *suffering pays for wrong*).

b. Teorija zasluge (Desert Theory) - u filozofskoj literaturi o kazni, retribucija se često dovodi u blisku vezu sa zaslugom (desert). Ted Hondrič smatra da je retributivizam teorija prema kojoj se ispravnost kažnjavanja određuje na osnovu toga što je ta kazna zaslužena, tj. kazna je opravdana zato što je zaslužena.⁵³ Slično tome, Džejsms Rejčels smatra da je retributivizam zapravo princip zasluge primenjen na specijalni problem kažnjavanja.⁵⁴ Prema mišljenju autora ove teorije, moguće je govoriti na način da je kazna opravdana zato što je zaslužena, ali da se ne može govoriti da kazna predstavlja neku vrstu naplate duga.

c. Retrospektivistička teorija (Retrospectivist Theory) - stav koji je Džon Mebot (J. D. Mabbott) izneo u svom čuvenom tekstu "Kazna" takođe se smatra retributivnim stanovištem.⁵⁵ Štaviše, Mebot na početku teksta tvrdi da je njegovo stanovište retributivno i da namerava da pruži odgovor na pitanje o opravdanju kazne iz kojeg su eliminisani svi utilitaristički elementi.⁵⁶ Naime, reč je o shvatanju prema kojem je kršenje zakona, samo po sebi, nužan i dovoljan razlog za moralno opravdanje kazne. Na osnovu toga, autor kaže da je "jedino opravdanje za kažnjavanje bilo kojeg čoveka to da je on prekršio zakon."⁵⁷

Tačnije, ukoliko bi neki prestupnik bio kažnjen kako bi bio rehabilitovan i na taj način doveden u stanje da više ne počini krivično delo, ili ukoliko bi bio kažnjen kako bi on ili budući potencijalni prestupnici bili odvraćeni od činjenja budućih krivičnih dela ili ukoliko bi bio kažnjen kako bi se izvršila retribucija zbog nekog moralnog prekršaja, a ne zbog prekršaja

⁵² Pošto se kazna (krivična odgovornost) posmatrala samo kao plaćanje krivice, ona po mišljenju pristalica te ideje, ne može da obezbedi bezbednost društvu od opasne ličnosti u budućnosti. S jedne strane, kazna uopšte ne menja ličnost osuđenika. S druge strane, sama kazna nosi u sebi negativni naboj zahvaljujući kojem se kidaju socijalne veze osuđenika i menja se njegov socijalni status. Zato posle odsluživanja i odsluženja kazne čovek ostaje neprilagođen novoj socijalnoj ulozi, ali pri tome ima socijalno iskustvo negativnog karaktera koji neizbežno stiže u kriminalnoj sredini. Opširnije videti: Rarog, A., *Metamorfoze ideje socijalne zaštite u ruskom krivičnom pravu*, Redovno godišnje savetovanje udruženja na temu: Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 2009, str. 313.

⁵³ Honderich, T., *Punishment: The Supposed Justification*, Penguin Books, Harmonds- worth, 1976.

⁵⁴ Rachels, J., *Punishment and Desert*, in: Hugh LaFollette (ed.), *Ethics in Practice*, Rarog, A., pp. 466-474.

⁵⁵ Mabbott, J., *Punishment*, u H.B. Acton (ed.), *The Philosophy of Punishment*, op. cit., pp. 39-40.

⁵⁶ Milevski, V., *Retributivne teorije kazne*, *Theoria*, br. 2., 2013, str. 42.

⁵⁷ Mabbott, J., *Punishment*, u H.B. Acton (ed.), *The Philosophy of Punishment*, op. cit., p. 45.

zakona, takva kazna bi bila nepravедna. Pitanje o opravdanju kazne se na ovaj način posmatra kao čisto pravno pitanje.⁵⁸

d. **Minimalizam (Minimalism)** - u teoriji kazne jeste stanovište prema kojem je krivica logički nužni uslov za kaznu. Klasičnu ekspoziciju minimalizma je moguće pronaći u tekstu Entoni Kvintona.⁵⁹ Prema njemu, fundamentalna tvrdnja retributivizma jeste da jedino krivica opravdava kaznu, odnosno, prvi princip retributivizma jeste da je neophodno da čovek bude kriv da bi mogao da bude kažnjen. Do ovog određenja Kvinton dolazi na osnovu prihvatanja (pogrešne) pretpostavke, da se na pitanje o tome koja je osnovna teza neke teorije može odgovoriti na osnovu rasuđivanja glavnog argumenta koji zastupnici te teorije upotrebljavaju u kritici alternativne teorije. Budući da je glavni napad retributivista to da utilitaristi dopuštaju kažnjavanje nevinih, on smatra da je neophodno da fundamentalna teza retributivizma mora biti teza da je krivica nužan uslov za kažnjavanje. U tom smislu, retributivizam je gledište prema kojem je neophodno da neko bude kriv kako bi mogao da bude kažnjen.⁶⁰

e. **Teorija satisfakcije (Satisfaction Theory)** - kako je Kontingem naziva, jeste teorija po kojoj je osoba ispravno kažnjena zato što se njenim kažnjavanjem postiže satisfakcija za druge ljude. Osnovna ideja predstavlja jednakost između gneva koju oseća žrtva prestupa i zadovoljstva koje dobija žrtva iz patnje prestupnika. Kazna je ispravna zato što i u onoj meri u kojoj donosi satisfakciju drugima. Kotingem ističe da postoje dva načina da se teorija satisfakcije interpretira.

Prema prvoj interpretaciji, suštinski je poželjno da gnevu žrtve bude reciprocitetna patnja prestupnika. Kada je gnevu žrtve reciprocitetna patnja prestupnika, tada se postiže satisfakcija i tada je kazna moralno opravdana. *Prema drugoj interpretaciji*, kazneni sistem jeste opravdan kao

⁵⁸ Rawls, J., Two Concepts of Rules, in: Philippa Foot (ed.), Theories of Ethics, Oxford University Press, 2002, p. 144

⁵⁹ Quinton, A., *On Punishment*, Analysis, Vol. 14, No. 6, 1954, pp. 133-142.

⁶⁰ Prema mišljenju ruskih pravnikā, krivično pravo ne treba da prelazi granice odmazde (kazna kao plaćanje krivice). Nikakvim razlozima društvene korisnosti ne može se opravdavati širenje "kaznene" vlasti države (krivičnopravne prinude) van formalnih granica odmazdenog pravosuđa. Međutim, ako pak država počne da primenjuje krivičnu prinudu ne radi kažnjavanja prestupnika, već rešavanja drugih socijalnih zadataka (uključujući otklanjanje uslova koji doprinose izvršenju krivičnog dela), onda će se time otvoriti put ka represivnoj samovolji koja ne trpi pravna ograničenja. Opširnije videti Rarog, A., *Metamorfoze ideje socijalne zaštite u ruskom krivičnom pravu*, op. cit., str. 313.

sistem koji sprečava osvetu time što primenjuje kaznu i na taj način zadovoljava osvetnička osećanja ljudi. Ova teorija se oslanja na posledice i na osnovu njih izvodi svrhu kažnjavanja.⁶¹

f. **Fer plej teorija (Fair Play Theory)** - "Nekažnjavanje prestupnika je nepošteno prema onima koji se uzdržavaju i poštuju prava drugih", je osnovno Kotingemovo stanovište kod teorije koju je on nazvao fer plej teorija.⁶² U skladu sa ovom teorijom, država opravdano postupa kada kažnjava prestupnika, jer bi on u suprotnom stekao nepoštenu prednost, tj. prestupnik bi u suprotnom "profitirao" na osnovu svog odbijanja da "igra pošteno" i da poštuje prava drugih. Prema tome, prestupnik izvršenim krivičnim delom stiče nepravednu prednost u odnosu na ljude koji se pridržavaju zakona. Kazna sprečava prestupnika da stekne ovu nepoštenu prednost u odnosu na ljude koji se pridržavaju zakona i na osnovu toga je i opravdana.

g. **Teorija umirenja (Placation Theory)** - Kotingemova teorija umirenja je vezana za sledeće mesto iz Kantove Metafizike morala:⁶³ *"Čak i kada bi se građansko društvo na osnovu saglasnosti svih svojih pripadnika raspalo... morao bi se i poslednji ubica koji se nalazi u zatvoru pre toga smaknuti, kako bi svakog snašlo ono što je svojim delima zaslužio... kao i da krivica za prolivenu krv ne bi ostala narodu, koji tu kaznu nije izvršio, jer se on može smatrati saučesnikom ove javne povrede pravde."*⁶⁴ Ovo mesto se smatra paradigmatičnim primerom retributivnog načina mišljenja. Isto tako, smatra se da je Kant na ovom mestu vrlo jasno pokazao da su razmatranja koja su usmerena prema budućnosti potpuno nebitna za odlučivanje o tome da li kazna treba da bude sprovedena ili ne.⁶⁵

h. **Teorija poništavanja (Annulment Theory)** - "Obavezni smo da prestupnika kaznimo, zato što se na taj način prestupnik poništava (negira ili anulira) i ponovo uspostavlja prekršeni zakon i pogaženo pravo", kaže Kotingem po pitanju pojmovnog određenja teorije poništavanja.⁶⁶ Ovo je, u osnovi, Hegelova teorija kazne. Naime, kazna je sredstvo *restitucije*, a ovaj termin igra najbitniju ulogu u okviru ove teorije. Pitanje koje se sada postavlja jeste koja je veza između restitucije i retribucije. Da li se upravo opisana teorija može opisati kao retributivna teorija? Kotingem je mišljenja da je sasvim moguće pružiti interpretaciju teorije poništavanja

⁶¹ Milevski, V., *Retributivne teorije kazne*, op. cit., 46-47

⁶² Cottingham, J., *Varieties of Retribution*, op. cit., p. 242.

⁶³ Iako se Kant smatra jednim od najznačajnijih predstavnika retributivizma, njegova Metafizika morala je teško razumljiva, a još teže primenljiva. Flanders, C., *Can Retributivism Be Saved?*, op. cit., p. 316.

⁶⁴ Kant, I., *The Metaphysics of Morals*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, p. 142.

⁶⁵ Milevski, V., *Retributivne teorije kazne*, op. cit., str. 49.

⁶⁶ Cottingham, J., *Varieties of Retribution*, op. cit., p. 244.

koja bi nam omogućila da je nazovemo retributivnom. Kao što novčano plaćanje za polomljeni prozor ponovo uspostavlja ili restituiše pravo, tako i "kazneno plaćanje" ponovo uspostavlja pravo u slučaju prestupništva. U tom smislu, postoji jasna sličnost između termina *retribucija* i *restitucija*. Tačnije, oni funkcionišu na isti način.⁶⁷

i. **Teorija denuncijacije (Denunciation Theory)** - suština teorije denuncijacije se može sagledati kroz izjavu čuvenog britanskog advokata i sudije, poznatog kao lord Denning, koji kaže: "Krajnje opravdanje bilo koje kazne ne sastoji se u tome da ona odvraća, već u tome da je ona emfatička denuncijacija zločina od strane društva." Glavni razlog za nazivanje ove teorije retributivnom je široko prihvaćeno shvatanje, da se svaka nekonzekventijalistička teorija nazove retributivnom.⁶⁸

Uzimajući u obzir navedene retributivne teorije, kao i samu osobenost kažnjavanja maloletnika u savremenom društvu, neophodno je napomenuti da su i sami predstavnici retributivnih teorija saglasni da je nužno osnovne teze korigovati prema maloletnicima. Naime, u postupcima prema maloletnicima nužno je odstupiti od postavke o primarnosti i neprikosnovenosti težine krivičnog dela. Razlozi za navedena odstupanja mogu biti sledeći: prvo, redukovanje kazne je opravdano, jer krivicu maloletnika treba drugačije posmatrati nego krivicu punoletnih, kako iz kognitivnih (manji kapacitet da shvate i procene potencijalne posledice ponašanja) tako i iz voluntarističkih razloga (manja sposobnost kontrole impulsa i odupiranja pritiscima). Drugo, ista kazna ostavlja neuporedivo jači utisak na maloletna, nego punoletna lica.⁶⁹

Međutim, postoje i teoretičari koji opravdanje za primenu kazni, koje imaju elemente retributivnosti u postupku prema maloletnicima, nalaze u tome što društvo želi da kriminalac bude kažnjen, da bi se opravdala suzdržanost onih ljudi koji nisu kriminalci. Osnovna težnja u ovim teorijama je insistiranje da se definisanje koncepta kažnjavanja razdvoji od opravdanja za kažnjavanje. Definisanje kažnjavanja treba da bude vrednosno neutralno i da ne sadrži objašnjenje opravdanosti kažnjavanja. Prilikom traženja razloga za opravdanje praktične primene, ili same institucije kažnjavanja, treba voditi računa da propisana kazna može biti

⁶⁷ Milevski, V., *Retributivne teorije kazne*, op. cit., str. 52.

⁶⁸ Milevski, V., op. cit., str. 52.

⁶⁹ Miladinović-Stefanović, M., *Redovno odmeravanje kazne u krivičnom pravu*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2012, str. 25 i 26.

primenjena na svakog ko izvrši krivično delo, pa i prema maloletnicima,⁷⁰ Na osnovu navedenih stavova, opravdanje kažnjavanja nalazi se u postojanju pravnih normi, koje je ustanovila država, a opravdanje za praktičnu primenu kažnjavanja povezuje se sa zaštitom društvenih vrednosti i ciljeva kojima društvo teži.

Kažnjavanje maloletnika u skladu sa pozitivnopravnim propisima i međunarodnim dokumentima, primenjuje se kao poslednja mera. Naime, potrebno je pre donošenja odluke o kažnjavanju maloletnika, utvrditi da li postoji mogućnost primene neke lakše mere, kojom se može ostvariti svrha krivične sankcije. Međutim, kada je ipak neophodno kazniti maloletnika, potrebno je voditi računa o zabrani iz člana 37. Konvencije UN o pravima deteta, kojim je propisana zabrana mučenja ili drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupka ili kažnjavanja. Za dela koja izvrše osobe mlađe od osamnaeste godine, ne može se izreći smrtna kazna, doživotni zatvor bez mogućnosti oslobođenja, kao ni proizvoljno i nezakonito lišenje slobode. Našim pozitivnopravnim propisima, propisano je da se maloletnik može samo u izuzetnim slučajevima kazniti, kada zbog visokog stepena krivice, prirode i težine krivičnog dela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru.

Međutim, kažnjavanje maloletnika i pored naglašene svoje specijalne funkcije koja se ogleda u vršenju pojačanog uticaja na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela, kao i na druge da ne vrši krivična dela, ipak sadrži u sebi i određene elemente zastrašivanja, pa i odmazde i kao takvo, odlikuje se represivnim delovanjem na maloletnog delinkventa.

Zbog svega navedenog, predstavnici retributivnih teorija su saglasni da je nužno osnovne teze korigovati prema maloletnicima, jer su određeni postulati retributivizma sadržani i prilikom kažnjavanja maloletnika. Tako, može se konstatovati da je i prilikom kažnjavanja maloletnika prisutno shvatanje, da kažnjavanjem maloletnik plaća svoj dug društvu; da je ispravnost kažnjavanja maloletnika u osnovi što je kazna zaslužena zbog izvršenog teškog krivičnog dela; da je izvršenje teškog krivičnog dela, samo po sebi nužan i dovoljan razlog za kažnjavanje uz postojanje krivice na strani maloletnog učinioca krivičnog dela.

Potrebno je naglasiti, da je i pored retributivizma u kažnjavanju maloletnika, opravdano redukovanje kazne prema maloletnicima. Istraživanjima je dokazano da ista kazna ostavlja neuporedivo jači utisak na maloletnike u odnosu na punoletna lica. Deprivacija, teže pogađa maloletnike, pošto se oni nalaze u periodu kada bi trebalo da se školuju i obučavaju i time steknu

⁷⁰ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 65.

solidnu bazu za budući život, a propuštanje i zanemarivanje tih prilika je kasnije teško nadoknaditi. Takođe, maloletnici teže podnose razdvojenost od porodice i prijatelja, a loše je i to što u zatvorskoj sredini ne mogu naći pozitivan model identifikacije, kao i što im kažnjavanje u većoj meri narušava ionako krhko osećanje samopoštovanja.⁷¹

Savremena politika suzbijanja kriminaliteta, napušta sve više represivna obeležja i dobija karakter sve šire socijalne prevencije, koja je u stanju da se efikasnije suprotstavi kriminalitetu i drugim pojavama socijalne patologije.⁷² Ranije su postojale kazne, kao jedini oblik krivične sankcije, a već danas, u savremenoj kriminalnoj politici, javljaju se i druge krivične sankcije.⁷³ Istina, kažnjavanje maloletnika i dalje ostaje u većini država, ali je ono izmenilo u velikoj meri svoju funkciju i smisao – od mere zastrašivanja i ispaštanja, ono se postepeno transformiše u mere prevencije i resocijalizacije pa se stoga kaže da je "istorija kazne istorija njenog ukidanja".⁷⁴

Iako je koncept retribucije bio kritikovan u novijoj penološkoj literaturi, tokom 20. veka bio je zastupljen kroz primenu smrtne kazne i kazne zatvora. Sada se postavlja pitanje opravdanosti smrtne kazne a ono je jako opširno razrađeno u teoriji.⁷⁵ Među pravnim teoretičarima i filozofima, smrtna kazna imala je svojih pristalica i protivnika. Tako, abolicionisti u polazili sa raznih pozicija, filozofskih, humanističkih, moralnih i psiholoških, u dokazivanju da je smrtna kazna nepotrebna, neopravdana i nepravedna.

⁷¹ Miladinović-Stefanović, M., *Redovno odmeravanje kazne u krivičnom pravu*, op. cit., str. 25 i 26.

⁷² Međutim, u ovom periodu postoje i suprotne tendencije. Tako, prenosom krivičnog postupka prema maloletnicima sa specijalizovanih sudova na sudove opšte nadležnosti (propisni uslovi za prenos) u SAD oko 250.000 maloletnika svake godine bude osuđeno na kazne zatvora. Prema sprovedenim istraživanjima, osuđeni maloletnici u SAD koji kazne izdržavaju u zatvorima za punoletnike suočavaju se sa većim rizikom od nasilja od maloletnika smešteni u specijalizovane ustanove za maloletnike. Naime, šanse za seksualno zlostavljanje maloletnika u zatvorima za punoletnike su pet puta veće u odnosu na maloletnike koji se nalaze u specijalizovanim ustanovama za maloletnike. Takođe, duplo veće šanse su i za fizičko nasilje prema maloletnicima. Silva, L., *The Best Interest Is the Child: A Historical Philosophy for Modern Issues*, BYU Journal of Public Law, Vol. 28, p. 438.

⁷³ Savremeno doba, pored niza bitnih izmena u krivičnopravnom položaju maloletnika i sistemu krivičnih sankcija koje su se mogle primeniti prema ovoj kategoriji učinilaca krivičnih dela, ipak je sadržalo i određene ponižavajuće kazne. Naime, telesne kazne su dugo bile prihvaćene u Ujedinjenom Kraljevstvu, gde su se tradicionalno koristile, naročito prema maloletnicima. Telesne kazne i nakon ukidanja kao krivičnih sankcija 1948. godine, zadržale su se u školstvu, ali i kao zakonske kazne u nekim prekomorskim teritorijama kao što je Ostrvo Man (u Irskom moru). U slučaju Tajrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Evropski sud za ljudska prava imao je priliku da 1978. godine odlučuje o dopuštenosti ove kazne povodom tužbe jednog mladića koga je, kao petnaestogodišnjaka, sud za maloletnike na Ostrvu Man kaznio sa tri udarca šibom po golozadnjici. Evropski sud je stao na stanovište da takvo kažnjavanje jeste ponižavajuće u smislu člana 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Dragičević-Dičić, R., Janković, I., *Sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja – Priručnik za sudije i tužioce*, Dosijske studio, Beograd, 2011, str. 26.

⁷⁴ Milutinović, M., Aleksić, Ž., *Maloletnička delinkvencija*, Naučna knjiga, Beograd, 1989, str. 69.

⁷⁵ Bekarija je u svom delu o „zločincima i kažnjavanju“ naveo da smrtna kazna nema uticaj na ljude da poštuju pravne propise, kao ni uticaj na sprečavanje kriminaliteta među opštom populacijom, jer je ista surova i varvarska. Donald, S., *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*, Oxford University Press, 2010, p. 17

Usvajanjem Konvencije UN o pravima deteta 1989. godine, kao što je prethodno navedeno, članom 37. propisana je zabrana mučenja ili drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupka ili kažnjavanja. Za dela koja izvrše osobe mlađe od osamnaest godina, zabranjeno je izreći smrtnu kaznu i doživotni zatvor bez mogućnosti oslobođenja. Međutim, i danas postoje države koje primenjuju smrtnu kaznu prema maloletnicima. Prema izveštaju Human Rights Watch, početkom 2009. godine, izvršene su smrtne kazne prema maloletnicima u tri države: Iranu, Saudijskoj Arabiji i Sudanu. Tokom 2010. godine, Sudan je zvanično ukinuo smrtnu kaznu za maloletnike.⁷⁶

Potrebno je napomenuti, da su SAD pored formalnog zalaganja za humanizaciju u vođenju krivičnog postupka i izricanju krivičnih sankcija prema maloletnicima, jedina država koja nije ratifikovala Konvenciju UN o pravima deteta, tako da su u ovoj državi sve do 2005. godine izricane i smrtne kazne prema maloletnicima, kada je Vrhovni sud SAD ukinuo smrtnu kaznu za maloletnike u svim državama.⁷⁷

Naime, u predmetu *Roper v. Simmons* Vrhovni sud SAD između ostalog je naveo da maloletni učinioci krivičnih dela imaju manji stepen krivice, pa zato zaslužuju manje retributivne kazne. Maloletnici se ne mogu smatrati najgorim prestupnicima koji zaslužuju smrtnu kaznu, jer u odnosu na punoletnike, njihovo kriminalno ponašanje je produkt nezrelosti, spoljnih uticaja i neadekvatne roditeljske kontrole, pa zaslužuju oprost i rehabilitacione mere. Shodno navedenom, sud konstatuje da smrtna kazna ne može biti adekvatna kazna za izvršena krivična dela maloletnika, jer je njihova krivica znatno umanjena usled nezrelosti. Takođe, sud konstatuje da je malo dokaza koji bi dokazivali da je smrtna kazna imala uticaja na odvratanja maloletnika za izvršenje krivičnih dela.⁷⁸

Zabrinjavajući je podatak da je 2.225 ljudi osuđeno na doživotni zatvor bez mogućnosti pomilovanja za zločine koje su počinili kao maloletnici, a 73 je zločine počinilo kada su bili starosti između 13 i 14 godina. U svetu je kazna doživotnog zatvora bez prava na pomilovanje retka za maloletne učinioce. Nevladina organizacija «Human Rights Watch» ističe da ukupno 12 maloletnika van SAD izdržava kaznu doživotne robije. Ovakvo stanje je poslužilo

⁷⁶ Juvenile death penalty, Videti: <http://www.hrw.org/news/2010/10/09/iran-saudi-arabia-sudan-end-juvenile-death-penalty>, pristup 29.03.2015.

⁷⁷ Joksić, I., *Maloletnički zatvor u uporednom zakonodavstvu*, Glasnik advokatske komore Vojvodine, časopis za pravnu teoriju i praksu, Vol. 85, No. 11, 2013, str. 565.

⁷⁸ Fondacaro, M., *Rethinking the scientific and legal implications of developmental differences research in juvenile justice*, New Criminal Law Review, Vol. 17, No. 3, 2014, pp. 412-413,

zagovornicima zakonodavnih reformi da je izricanje ovako strogih sankcija prema maloletnicima uticalo na porast broja učinjenih krivičnih dela u tom vremenskom periodu. Tako su predstavnici nevladine organizacije u SAD «Inicijativa Jednakih Prava» pokrenuli sporove u šest država protiv "doživotne robije bez mogućnosti pomilovanja" i neke slučajeve doveli do Vrhovnog suda SAD, smatrajući da su izrečene kazne bile «neuobičajene i surove». Ova organizacija je ukazala na činjenicu da najveći broj maloletnika koji su osuđeni na doživotni zatvor čine crnci ili latinoamerikanci.⁷⁹ Vrhovni sud SAD u predmetu *Miller v. Alabama*, 2012. godine je utvrdio da izricanje doživotnog zatvora bez mogućnosti pomilovanja je surova kazna za maloletnike, jer će maloletnici zbog svojih godina provesti mnogo više godina u zatvoru nego punoletnici za izvršena ista krivična dela. Takođe, sud navodi da izricanje doživotnog zatvora bez mogućnosti pomilovanja maloletnicima je kršenje osmog amandmana o zabrani okrutnih i neobičnih kazni. Tako, nakon odluka Vrhovnog suda SAD u predmetima *Roper i Miller*, maloletnicima mlađim od osamnaest godina za izvršena teška krivična dela više nije moguće izreći smrtnu kaznu i kaznu doživotnog zatvora bez mogućnosti pomilovanja.⁸⁰

3.4. Relativne (utilitarističke) teorije kazne

Utilitarizam se može shvatiti kao gledište prema kojem ljudske postupke treba sagledavati na osnovu njihovih posledica. Logika utilitarizma je intuitivno bliska čovekovom umu zato što opravdanje za primenu kazne (koja podrazumeva namerno nanošenje bola osuđenom) pronalazi u traganju za korisnim posledicama kazne. Ta korist bi trebalo da prevaziđe negativne efekte namernog nanošenja bola, postupka koji je problematičan sa moralne tačke gledišta. Za utilitariste koji polaze od shvatanja da je sreća (zadovoljstvo) jedino suštinsko dobro, a nesreća (patnja) jedino suštinsko zlo, kažnjavanje je moralno problematično zato što podrazumeva nanošenje bola i patnje. Utilitaristi prihvataju činjenicu da namerno nanošenje patnje predstavlja suštinsko zlo, ali da efekat kažnjavanja kojom se smanjuju patnje žrtve, potencijalnih žrtava i zajednice nadmašuje negativne efekte kazne po prestupnika, njegovu porodicu i blisko okruženje. Oni smatraju da se kažnjavanje može opravdati samo pokazujući da pruža dovoljno zadovoljstva, ili sprečava dovoljno bola kako bi se nadvladalo zlo. Sa druge strane, moralisti koji

⁷⁹ Joksić, I., *Specifičnosti diverzionih modela u SAD*, Strani pravni život, Institut za uporedno pravo, Beograd, br. 1., 2010, str. 172.

⁸⁰ Fondacaro, M., *Rethinking the scientific and legal implications of developmental differences research in juvenile justice*, New Criminal Law Review, Vol. 17, No. 3, 2014, pp. 414-415.

slede Kantove vrednosti autonomije i slobode pojedinca smatraju kažnjavanje problematičnim zato što je prinudno, odnosno se nameće se protiv volje osuđenog. Kažnjavanje je moralno problematično kao čin kojim čovek drugome nanosi bol i patnju, što nije ni pravedno, niti prirodno.⁸¹

Utilitarizam dolazi do izražaja i u razmišljanjima o kažnjavanju.⁸² Njegovu svrhu vide u specifičnoj kombinaciji onesposobljavanja učinioca da ponovi izvrši krivično delo, njegovog zastrašivanja i popravljavanja. Sa tim u vezi, kažnjavanje ima za cilj da:⁸³ spreči krivična dela; ako ih ne predupredi, da utiče na učinioca da izvrši neko delo manje težine; da utiče da zločinac ne upotrebi više nasilja nego što je to za izvršenje krivičnog dela neophodno; i da spreči zločin na najjednostavniji način. Neka istraživanja o maloletničkoj delinkvenciji pokazala su da postoje određene pozitivne vrednosti u kaznama za maloletne delinkvente (zastrašivanje), naročito za maloletnike koji su uključeni u delinkvenciju ili se nalaze na većem riziku za uključivanje u delinkventna ponašanja.⁸⁴

Smatra se da relativnim teorijama pripadaju: antropološka teorija, koju je osmislio Lombrozo; sociološka teorija Franca fon Lista; korekcionistička i teorija društvene odbrane. Pored ove klasifikacije, neophodno je istaći da se relativne teorije nazivaju i teorijama prevencije,⁸⁵ jer tvrde da je osnovni smisao i cilj kazne u njihovom delovanju na ljude da ubuduće ne vrše krivična dela. O preventivnoj funkciji kazne postoje mnogobrojna i različita shvatanja koja se mogu podeliti u dve osnovne grupe: teorije o generalnoj ili opštoj prevenciji⁸⁶ i teorije o specijalnoj ili posebnoj prevenciji.

⁸¹ Vasiljević-Prodanović, D., *Teorije kažnjavanja i njihove penološke implikacije*, op. cit., str. 509-525.

⁸² Relativne ili utilitarističke teorije kažnjavanja, zasnovane na revolucionarno progresivnim zahtevima tada politički sve relevantnije buržoazije, odbacili su kaznu koja je sama sebi svrha i pridale joj dalje ciljeve, kao što su generalna prevencija i zastrašivanje. Opširnije videti: Cirkveni, N., *Zastrašujući učin kazne lišenja slobode*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Pravni fakultet u Zagrebu, Vol. 61, No. 3, 2011, str. 927-966.

⁸³ Ignjatović, Đ., *Teorije u kriminologiji*, Beograd, op. cit., str. 23.

⁸⁴ Donald, S., *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*, op. cit., p. 22.

⁸⁵ Prevenciona teorija, u osnovi se zasniva na pravu državne vlasti da kažnjava krivce, kao i na pravu i dužnosti države da sprečava ponavljanje krivice, time što će kazna na izvršioce i ostale imati zastrašujuće dejstvo. Vujaklija, M., *Leksikon stranih reči i izraza*, op. cit., str. 711-712.

⁸⁶ Generalna prevencija se može podeliti na negativnu i pozitivnu. Negativna generalna prevencija ima za cilj zastrašivanje potencijalnih učinilaca. U ranijim vremenima zastrašujući uticaj kažnjavanja postizao se javnim izvršenjem kazni, dok se u novijem dobu akcenat stavlja na pretnju kaznom. Međutim, pozitivna generalna prevencija nema za cilj zastrašivanje potencijalnih izvršioaca krivičnih dela, već je usmerena na lojalne građane kojima krivično zakonodavstvo treba da pruži osećaj sigurnosti, a da se od njega može očekivati saglasan i pozitivan stav prema državi i njenom poretku. Ćorović, E., *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, op. cit., str. 66-67.

Na kraju, neophodno je napomenuti da se Franc fon List zalagao da se dugotrajne kazne lišenja slobode izrečene maloletnim delinkventima zamene merama kojima se maloletnici vaspitavaju. Takođe, zalagao se određivanje donje granice za kažnjavanje (četnaest godina) i primenu vaspitanja maloletnika pod nadzorom države.⁸⁷

3.4.1. Razmatranja o shvatanju prevencije u kažnjavanju maloletnika

Svako društvo teži da se u što većoj meri suzbije ono ponašanje kojima se krši društveni red. Ovaj društveni red je zaštićen krivičnim sankcijama različite težine, u skladu sa važnošću vrednosti koja je zaštićena određenom normom. Različita su sredstva koja društvo koristi da bi suzbilo ovakva ponašanja. Najefikasnije od ovih sredstava jeste prevencija.⁸⁸

O prevenciji kao cilju kazne postoje brojne studije u okviru kriminalne politike. Literatura, koja se bavi prevencijom kriminaliteta, raspravlja o ciljevima i zadacima te borbe, koristeći termin "strategija." Koncipiranje strategije prevencije kriminaliteta povezano je sa planiranjem njegovog suzbijanja. Kako sociolog Džek Gibs ističe, da studije prevencije i njeni efekti na kažnjavanje, moraju da budu fleksibilni i da prihvate razlike koje postoje između generalne i specijalne prevencije i karakteristika pojedinih kazni.⁸⁹

Nesporno, ima mnogo opravdanja za preduzimanje mera koje bi sprečavale delinkvenciju maloletnika s obzirom da je poznato da je veliki broj odraslih osuđenika počeo kao maloletni prestupnik. Otuda svaki istinski plan prevencije mora biti usmeren ka suzbijanju delinkvencije maloletnika, sprečavajući da postanu prestupnici i savlađujući rane prestupničke težnje kod dece koja su se već u "pre-delinkventnom" dobu pojavljivala pred sudom zbog svog delinkventnog ponašanja.⁹⁰ Naime, za uspešno suzbijanje i sprečavanje kriminaliteta maloletnika posebno je značajno da se ostvari koordinirano i trajno delovanje svih faktora koji mogu doprineti prevenciji maloletničke delinkvencije, a i odgovarajući postupak i primena vaspitnih mera i drugih sankcija, naročito kroz društvenu reintegraciju maloletnika nakon izdržane vaspitne mere ili kazne.⁹¹

⁸⁷ fon List, F., *Nemačko krivično pravo*, op. cit., str. 82.

⁸⁸ Bakić, D., *Uloga policije u prevenciji delinkventnog ponašanja djece u Republici Hrvatskoj*, Kriminologija i socijalna Integracija, Vol. 2, No. 2, 1994, str. 189.

⁸⁹ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 70.

⁹⁰ Eliot, M., *Zločin u savremenom društvu*, op. cit., str. 644.

⁹¹ Singer, M., Mikšaj-Todorović, L.J., *Delinkvencija mladih*, Globus, Zagreb, 1989, str. 330.

Savremena gledišta o svrsi kažnjavanja uopšte, polaze od jednog funkcionalnog jedinstva generalne i specijalne prevencije radi postizanja ciljeva kažnjavanja. Imajući u vidu pravnu prirodu kažnjavanja maloletnika i njene specifičnosti, moguće je, da u jednoj situaciji ciljevi generalne prevencije zahtevaju strožiju kaznu, dok ciljevi specijalne prevencije zahtevaju blažu kaznu. Zato je neophodno, da se prilikom kažnjavanja maloletnika, u svakom pojedinačnom slučaju proceni odnos generalne i specijalne prevencije.⁹² U teoriji maloletničkog krivičnog prava, uglavnom se olako prelazi sa generalne na specijalnu prevenciju, tako što se veći značaj daje specijalnoj prevenciji.

Specijalna prevencija, prilikom kažnjavanja maloletnika, ogleda se u pojačanom uticaju na maloletnika da ubuduće ne vrši krivična dela. Naime, specijalna prevencija je, pre svega, usmerena na ličnost maloletnog izvršioca krivičnog dela. Na ovaj način vrši se intenzivniji uticaj na ličnost maloletnika, kako ubuduće ne bi vršio krivična dela.

Generalnom prevencijom, utiče se na ostale maloletnike, da izgrade pozitivne stavove o vrednostima koje su zaštićene krivičnim pravom. Na ovaj način, stvaraju se uslovi za razvijanje i učvršćivanje osećaja odgovornosti za postupke koje maloletnici preduzimaju, gde kazna ostvaruje svoju socijalno-etičku funkciju.⁹³ Prilikom kažnjavanja maloletnika, ciljeve generalne prevencije ne treba posmatrati kao zastrašujuće, iako u određenoj meri mogu imati takav efekat, već kao uticaj na jačanje moralnih i društvenih normi uopšte. Stoga se kod maloletnih učinioaca krivičnih dela izgrađuju pozitivna shvatanja u vidu motivisanja da se uzdrže od vršenja krivičnih dela.⁹⁴

Uzimajući u obzir pravnu prirodu i specifičnost kazne maloletničkog zatvora, ipak je nemoguće negirati njen represivni karakter, jer se u suštini ostvaruje i odgovarajuća represija. Između ostalog, normativno određeno generalno preventivno dejstvo ove kazne, u vidu vršenja uticaja na druge maloletnike da ne vrše krivična dela, ukazuje da se govori o kazni sa određenim stepenom retributivnosti.⁹⁵

Teoretičari društvenih nauka saglasni su da je istraživanje uticaja prevencije nemoguće bez jasnih istraživačkih modela i određivanja varijabli za ispitivanje. Takođe, u literaturi se mogu

⁹² Blagić, D., *Maloletnički zatvor u krivičnom pravu Republike Srbije*, op. cit., str. 194

⁹³ Stojanović, Z., *Generalna prevencija i zaštitna funkcija krivičnog prava*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1-2, 1994, str. 226.

⁹⁴ Lazarević, Lj., Grubač, M., *Komentar zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Justinijan, Beograd, 2005., str. 37

⁹⁵ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 287

naći različiti stavovi u vezi preventivnog dejstva smrtne kazne, tako jedni teoretičari smatraju da ima značajno preventivno dejstvo, dok prema drugima, istraživanja nisu pokazala nikakav preventivni efekat smrtne kazne.⁹⁶

Prilikom sagledavanja preventivnog dejstva kazne, bitan je i način sagledavanja prevencije.⁹⁷ Tako, postoje brojna shvatanja kojima se ističe da nije odlučujuća visina propisane kazne za prevenciju, već stepen izvesnosti otkrivanja i kažnjavanja izvršioca krivičnog dela. Naime, bez verovatnoće kažnjavanja, nema straha od kazne. Rastom stepena verovatnoće, raste i strah od kazne.

Međutim, dokazivanje preventivnog dejstva kazne je izuzetno teško, jer je potrebno ustanoviti odnos između realne sigurnosti primene određene kazne i načina na koji ljudi sagledavaju tu sigurnost. Zbog toga je mnogo nagađanja u pogledu delovanja krivičnog zakona i njegove primene prema građanima koji još nisu učinili krivično delo. Ne zna se, koliko je onih koji bi se delinkventno ponašali kada se ne bi plašili kazne u slučaju da budu otkriveni. Dokaz za delovanje kazne kao prevencije mogao bi se dokazati samo kada bi u nekoj društvenoj zajednici bio ukinut pa nakon izvesnog vremena ponovo uveden krivični zakon. Diferencijalno vladanje građana u međuvremenu pružilo bi dovoljno osnova za tvrdnju o generalnoj preventivnoj funkciji kazne.⁹⁸

3.5. Rehabilitacija

Filozofija rehabilitacije ili resocijalizacije razvila se na osnovu kritike retributivnog koncepta. Osnovni cilj resocijalizacije je vraćanje osuđenog lica u društvenu zajednicu nakon izdržane kazne osposobljenog da živi društveno prihvatljivim načinom života, kao i da ubuduće poštuje pravne i društvene norme.⁹⁹ Da bi se postigao ovaj cilj resocijalizacije, osuđenika treba

⁹⁶ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, Sven, 2011, str. 70-71.

⁹⁷ U literaturi se navodi da motiv zastrašivanja teži da u glavi prestupnika ulije strah od zakona i da potencijalne prestupnike zaplaši strašnim primerom šta se dešava onom ko krši zakon. Po ovoj teoriji, kazna se ne dosuđuje za prošle prestupe, već da bi se sprečio budući prestup. Na taj način ona postaje sredstvo za zaštitu grupe. Uistinu, savremeni kriminolozi mogu naći malo objektivne očiglednosti u prilogu motiva zastrašivanja. Uprkos mogućnosti stroge kazne, prestupnici vrše i dalje krivična dela. Opširnije videti Eliot, M., *Zločin u savremenom društvu*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1962, str. 369.

⁹⁸ Cirkveni, N., *Zastrašivanje u kaznenoj politici Republike Hrvatske*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Rijeci, Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, Vol. 31. No. 1, 2010, str. 561.

⁹⁹ Keimig, E. K., *Juvenile Crime Debate: Rehabilitation, Punishment, or Prevention*, Kansas Journal of Law & Public Policy, Vol. 5, No. 1, p. 136

prevaspitati, tako da prihvati pozitivne društvene stavove i vrednosti, da njihovo poštovanje shvati kao svoju obavezu. To je stvaranje svesti o obavezi i pravilnom odnosu prema društveno etičkim problemima, koja nedostaju, po pravilu velikom broju izvršilaca krivičnih dela. Tako, lice koje je izvršilo krivično delo, potrebno je da shvati, da njegovi problemi ne dolaze samo od društva, da su oni proizvod i njegove ličnosti, njegove percepcije stvarnosti, njegovih motiva, težnji i drugih sličnih svojstava.¹⁰⁰

Ostvarivanje prevaspitanja zahteva poznavanje ličnosti delinkventa da bi se izvršila individualizacija kazne kod njenog odmeravanja i što je važnije, kod njenog izvršenja. Tako, putem prilagođavanja načina izvršenja kazne, osobenostima ličnosti delinkventa, nastoji se da se prodre do njegove svesti i izvrši izmena njegovih pogleda i stavova u odnosu na društvo, na ljudske i društvene vrednosti u smislu prihvatanja tih vrednosti kao uslova zajedničkog života i tako podigne njegova svest na stepen ponašanja koji odgovara zahtevima društva. Ovakvim podizanjem svesti razvija se osećaj lične i društvene odgovornosti, kao i osećaj dužnosti da se učestvuje u društveno korisnom radu.

Popravni motiv kazne ima u vidu rehabilitaciju prestupnika kako bi se on doveo do zadovoljavajućeg prilagođavanja u okviru grupe. Iza ovog motiva stajao je delimičan uticaj crkve. Mnogi reformatori iz 18. veka nisu uviđali koliko duguju srednjovekovnoj crkvi, koja je prva istakla nužnost kajanja, ispaštanja i popravke. Posebna metoda kojom se može postići rehabilitacija, razlikuje se u zavisnosti od ispoljenog delinkventnog ponašanja.¹⁰¹

Resocijalizaciju maloletnog delinkventa moguće je ostvariti transformacijom njegovog ponašanja, pa i cele psihološke ličnosti, tako da od devijantne, društveno štetne i negativne ličnosti postane društveno koristan član društva. Inače, potpuna promena ličnosti teško je ostvarljiva kod formiranih ličnosti, ali je izgrađivanje sposobnosti prilagođavanja društvenim uslovima zajedničkog života, izgrađivanje navike na rad i razvijanje osećanja odgovornosti moguće kod velikog broja učinioaca dela. Zbog svega navedenog, tretman je i usmeren na ostvarivanje navedenih promena kod izvršenja kazne.

Rehabilitacija je bila u mnogim zemljama dugo godina dominantna teorija kažnjavanja. Zasniva se na verovanju da se može predvideti kada su zaista delinkventi rehabilitovani i spremni da izađu iz zatvora ili da prekinu sa programom tretmana. Primena uslovne osude, kao

¹⁰⁰ Milutinović, M., *Penologija*, Savremena administracija, Beograd, 1992, str. 90.

¹⁰¹ Eliot, M., *Zločin u savremenom društvu*, op. cit., str. 369.

osnovne nezatvorske alternativne sankcije, trebalo je da dovede do potpunog napuštanja principa retribucije i postizanje rehabilitacionog cilja kazne.¹⁰² Naime, na osnovu ovog koncepta, zatvorske kazne izrečene maloletnicima smatraju se kontra produktivnim, pa se preporučuje organizovanje specijalizovanih ustanova, kao što su maloletnički popravni domovi za obuku. Takođe, preporučuje se unapređivanje maloletničkog zakonodavstva koje će omogućiti na najbolji način uspešnu rehabilitaciju maloletnika.¹⁰³

Koncept rehabilitacije je bio je prihvaćen u SAD u okviru neodređenih presuda. Prilikom izricanja kazne, sud ne određuje dužinu trajanja kazne, pa ona može u zavisnosti od ostvarenih ciljeva rehabilitacije trajati od jednog dana do doživotne kazne zatvora. Međutim, tokom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka, rehabilitacija je kritikovana, naročito zbog neodređenih presuda, kao i činjenice da u sprovedenim istraživanjima nije došlo da zaključka o uspešnosti primene ovog koncepta. Navodi se primer da u zatvorima u kojima su osuđena lica izdržavali duže vremenske kazne, po pravilu unapred neodređenog trajanja, nije bilo dokaza da je upravo ta dužina kazne neophodna za uspešnu rehabilitaciju osuđenog lica.

Usled sve većih kritika, tokom osamdesetih godina 20. veka u većini američkih država, doneti su propisi koji su naglašavali da rehabilitacija više nije cilj kažnjavanja.¹⁰⁴ Tako, nakon skoro dva veka od uspona maloletničkog zakonodavstva i humanizacije postupka, veliki broj teoretičara zaključuje da se maloletnički pravosudni sistem u SAD vratio klasičnom retributivnom sistemu.¹⁰⁵ Insistiralo se na tome da kazna mora da bude izrečena u određenom vremenskom trajanju, a da se osuđenom licu obezbedi neophodan tretman. Na taj način, revidirana su shvatanja o rehabilitaciji. Naime, zauzet je stav da kazna treba da sadrži retributivne, ali i edukativne ciljeve, kao i da treba da pojedinca onesposobi u vršenju krivičnih dela i da ga odvraća od vršenja krivičnih dela.¹⁰⁶

¹⁰² Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 68.

¹⁰³ Danaher, W., *The Ethics of Punishment and the Ethics of Restoration: A Critical Analysis*, *Studies in Christian Ethics* 2014, Vol. 27(3) p. 284

¹⁰⁴ Tokom 70-ih godina 20. veka, stopa kriminaliteta maloletnika u SAD je znatno uvećana, pa su se i liberali i konzervativci podjednako zalagali za retributivnu kaznenu politiku prema maloletnicima. Naime, liberali su tvrdili da se neodređenom kaznom prema maloletnicima produbljuje rasna nejednakost u SAD, a konzervativci za uvođenje još strožijih krivičnih sankcija za maloletnike. Nažalost, od ovog perioda, većina američkih država dozvoljava neki oblik prenosa postupka prema maloletnicima u sudove za krivično gonjenje punoletnih lica. Silva, L., *The Best Interest Is the Child: A Historical Philosophy for Modern Issues*, op. cit., p. 425.

¹⁰⁵ Weijers, I., *The double paradox of juvenile justice*, op. cit., p. 330.

¹⁰⁶ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 69.

Iako je danas opšte prihvaćeno da je cilj kažnjavanja maloletnika u izmeni ponašanja delinkvenata, sredstva koja su se u tu svrhu upotrebljavala, bila su veoma različita kroz istoriju ljudskog društva. Dugo se društvena zajednica nije moglo osloboditi zabluda da se samo patnjom, ispaštanjem, čak nanošenjem fizičkog bola može uticati na popravljavanje maloletnika. Međutim, danas konceptijski, sistem krivičnih sankcija za maloletnike je zasnovan prevashodno na socijalno-zaštitnom modelu i zahteva doslednu primenu i u penološkoj fazi, kako reintegracionog, tako i rehabilitacionog modela, zavisno od sadržine konkretne mere.

Tako, prevaspitavanje i uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu jesu osnovni ciljevi i zadaci maloletničkog krivičnog prava, koji se rehabilitacijom i ostvaruje, u skladu sa njenom sadržinom i obeležjima. Neophodno je da se u procesu resocijalizacije maloletnika postignu oni rezultati, koji će omogućiti njegovo uključivanje u društvenu zajednicu. Popravljavanje maloletnika ne znači da se zahteva korenita promena njegove ličnosti, već, podrazumeva navikavanje na ponašanje koje je društveno prihvatljivo i njegovo usaglašavanje sa svakodnevnim životom.¹⁰⁷

3.6. Mešovite (eklektičke) teorije kazne

U savremenoj teoriji krivičnog prava retko se mogu naći autori koji zastupaju "čiste" varijante retributivnih ili utilitarističkih teorija. Umesto toga, značajan uticaj na kaznenu politiku imaju različite forme ovih teorija i njihove kombinacije, tzv. mešovite ili eklektičke teorije, koje pokušavaju da prevaziđu nedostatke čistih teorija i premoste razliku među njima. Naziv eklektičke teorije, dobile su i zbog nastojanja da spoje i neke od nespojivih stavova ove dve suprotstavljene orijentacije. Osnovni doprinos ove teorije jeste podizanje svesti da je krivično pravo samo jedno od sredstava za suzbijanje kriminaliteta; prodorom drugih nauka u ovu oblast pomoglo je izvođenje naučne klasifikacije učinilaca krivičnih dela kao i osnove za individualizaciju; i širenje registra krivičnih sankcija – uz kazne i mere bezbednosti i vaspitne mere.¹⁰⁸

U okviru klasičnog krivičnog prava, mešovite teorije se uglavnom zastupaju, usled činjenice da se pred krivičnim sankcijama stavljaju različiti zadaci. To svakako podrazumeva kombinaciju retributivno-preventivnih dejstava. Kada je reč o maloletnicima, činjenica je da se zakonodavstva i međunarodni dokumenti sa punim pravom usmeravaju na utilitarističke-preventivne učinke, ali se retributivna dimenzija ne može zanemariti kod institucionalnih

¹⁰⁷ Blagić, D., *Maloletnički zatvor u krivičnom pravu Republike Srbije*, op. cit., str. 236

¹⁰⁸ Ignjatović, Đ., *Teorije u kriminologiji*, op. cit., str. 26.

krivičnih sankcija za maloletnike, kao što su maloletnički zatvor i zavodske vaspitne mere. Međutim, zakonodavci su verovatno svesni toga pa se i sankcije takvog tipa izriču kao poslednja mera, sadržinski "obogaćene" odgovarajućim specijalno preventivnim postupcima (tretmanima), čime se retributivni karakter institucionalnih maloletničkih krivičnih sankcija, poprilično ublažava. Ipak, karakter, odnosno struktura maloletničkog kriminaliteta u poslednje vreme zahteva naglašeniji retributivni karakter, koji naravno, ne bi trebalo da bude na štetu utemeljenih utilitarističko-preventivnih ciljeva.

Tako se u literaturi u okviru mešovutih ili ekletičkih teorija javljaju: ograničeni utilitarizam, negativni retributivizam, ograničeni retributivizam, retributivni utilitarizam. Neki teoretičari govore o paradoksu kažnjavanja koji proizilazi iz prihvatljivosti suprotstavljenih stanovišta: retributivnog i utilitarističkog. Oni smatraju da se ciljevi ova dva filozofska pravca mogu postići na taj način što se i retributivni i utilitaristički kriterijumi postave kao obavezni uslovi za opravdanje kažnjavanja. Utilitaristički kriterijumi se mogu koristiti za opravdanje postojanja institucija, a retributivni za opravdanje njihovog delovanja, utilitaristički za uspostavljanje zakonskog okvira kažnjavanja, a retributivni za opravdanje praktične primene zakona.

Ukratko ćemo navesti savremena elektička shvatanja, koja se inače odnose na krivične sankcije. Moguća je njihova primena na maloletne izvršioce krivičnih dela. Tako, teorija koja je obeležila poslednje dve decenije je teorija limitiranog retributivizma Norvala Morisa. Moris je pokušao da otkloni jedan od osnovnih nedostataka retributivnih teorija – rigidan princip kažnjavanja prema zasluži. Kako je u praksi nemoguće odrediti pravu meru zasluge, Moris smatra da se principom zasluge određuje samo opseg kazni koje su dopustive. U okviru "zaslužanih kazni" može se tragati za različitim ciljevima kažnjavanja (onemogućavanje, rehabilitacija, prevencija) ali samo u onoj meri u kojoj je to neophodno u konkretnom slučaju. Taj princip Moris označava kao štedljivost, i on podrazumeva primenu najblaže moguće sankcije.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Haist, M., *Deterrence in a sea of Just Deserts: Are Utilitarian Goals Achievable in a World of Limiting Retributivism*, Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 99, No. 3, 2009, pp. 789-821.

3.7. Restorativna pravda

Razvoj koncepta restorativne pravde predstavlja jedno od najznačajnijih dostignuća savremenog krivičnog sistema i kriminalne politike. Iako, kako navode brojni autori, restorativna pravda ima dugu istoriju, njena moderna forma je relativno novijeg datuma. Smatra se da koreni restorativne pravde sežu daleko u prošlost, nalazeći svoju primenu u običajima i tradiciji svakog društva, počev od perioda antičkih civilizacija, čak i pre njih. Na različite načine tokom razvoja čovečanstva, restorativna pravda najčešće se primenjivala za rešavanje konflikta i uspostavljanje mira unutar društvene zajednice, a u literaturi se nailazi na pojmove restitucija, kompenzacija, posredovanje, naknada štete, pomirenje, društveno korisan rad i slično, što sve upućuje na restorativne oblike reagovanja na kriminalitet.¹¹⁰

Ovaj oblik društvene reakcije pretežno se posmatra kao izbegavanje kazne, a ne kao odgovor koji može da utiče pozitivno i na izvršioca i na žrtvu. Međutim, restorativna pravda često se svodi na posredovanje između učinioca i žrtve. Osim toga, zanemaruje se značaj reagovanja mehanizma restorativnog karaktera u slučaju punoletnih učinioca krivičnih dela, pa se restorativna pravda posmatra, najčešće, kao oblik reagovanja na maloletničku delinkvenciju.¹¹¹ Restorativnoj pravdi pripisuje se sposobnost vraćanja pravde u društvenu zajednicu u kojoj je tradicionalni krivičnopravni sistem povezan sa merama represije unutar zajednice. Te mere izriču organi formalne društvene kontrole u centralizovanom, statičnom krivičnom postupku koji svoje opravdanje nalazi u opštoj, za sve građane dostupnoj pravdi.

Termin restorativna pravda, prema dostupnoj literaturi prvi put je upotrebio Barnett 1977. godine za označavanje procesa u kome se obezbeđuje poštovanje zakonskih propisa od strane prestupnika ubuduće, žrtvi se pruža restitucija i izvinjenje, a društvenoj zajednici osećaj

¹¹⁰ Ćopić, S., *Pojam i osnovni principi restorativne pravde*, Temida, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, br. 1., 2007, str. 25.

¹¹¹ Potrebno je naglasiti, da restorativna pravda svoju primenu može imati i u zatvorima. Njena primena u zatvorskim uslovima ima višestruku korist za osuđenike. Naime, mogućnost reparacije razvija kod osuđenika sopstveni smisao vrednosti jer su u situaciji da pomognu drugima, svojoj porodici i društvu. Takođe, restorativnom pravdom uvodi se društvo u zatvore i osuđenike čini vidljivim onima koji su van zatvorskih zidina. Na ovaj način, omogućava se i društvu da prepozna svoju odgovornost prema osuđenima jer su zatvori deo društvenog konteksta. Ipak, najvažnije je da primena restorativne pravde omogućava da osuđenici na pravi način sagledaju svoje ponašanje i štetu koju je takvo ponašanje prouzrokovalo. Ukoliko se restorativan pristup koristi za rešavanje disciplinskih prestupa osuđenika, onda cilj nije jednostavno kažnjavanje osuđenika koji je prekršio neko pravilo, već je cilj da se zatvoreniku pomogne da razume kako da živi kao deo društva unutar zatvora. Opširnije videti: Kostić M., *Prevenција kriminaliteta – pojam i istorijski razvoj*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2010, str. 89-100.

bezbednosti koji je narušen izvršenim krivičnim delom.¹¹² Restorativna pravda se nekada razmatra samo kao mogućnost ostvarivanja većeg obima prava žrtava pored utemeljenog krivičnog sistema retributivne prirode, a nekada opet kao reciprocitet između prava delinkventa i prava žrtava.¹¹³

Koncept restorativne pravde motivisan je potrebama aktivnijeg uključivanja žrtve u postojeći krivičnopravni sistem i humanijem postupanju sa učiniocem, ali isto tako i davanjem mogućnosti žrtvi i zajednici da učestvuju u procesu rehabilitacije učinioca.¹¹⁴ Osnovna ideja restorativne pravde je da ljudi koji su najviše pogođeni određenim događajem (krivičnim delom), treba sami da odluče na koji način se treba baviti konkretnim problemom i posledicama koje su nastale izvršenjem krivičnog dela.

Primenu restorativne pravde sugerišu i međunarodni dokumenti, kao što su: Deklaracije UN o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći (1985), Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope br. R (99) 19 o primeni posredovanja u krivičnim stvarima, Deklaracija UN o osnovnim principima primene programa restorativne pravde u krivičnim slučajevima (2000).¹¹⁵ Takođe, primena restorativne pravde sadržana je i u međunarodnim dokumentima iz oblasti maloletničke delinkvencije, kao što su: Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe; Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu, Preporuku CM/Rec (2008) 11 o evropskim pravilima za maloletne učinioce koji podležu sankcijama i merama.

Definicija restorativne pravde sadržana u Deklaraciji UN o osnovnim principima primene programa restorativne pravde u krivičnim slučajevima (2000), koja pod programima restorativne pravde podrazumeva sve programe koji su bazirani na restorativnom procesu ili teže ostvarivanju restorativnih ciljeva. Pod restorativnim ciljevima podrazumeva se postizanje sporazuma kao rezultata restorativnog procesa, uključujući naknadu štete, rad u korist zajednice i druge programe ili odgovore koji su osmišljeni tako da omogućavaju reparaciju za žrtve i zajednicu, i reintegraciju za žrtvu i učinioca. Sa druge strane, restorativni proces podrazumeva uključivanje

¹¹² Daniels, G., *Restorative justice: Changing the paradigm*, Probation Journal, Vol. 60, No. 3, 2013, p. 304.

¹¹³ Kostić, M., *Restorativna pravda – smisao i mogućnosti primene*, Socijalna misao, Beograd, br. 2-3., 2005, str. str. 46.

¹¹⁴ Čopić, S., *Pojam i osnovni principi restorativne pravde*, op. cit., str. 26.

¹¹⁵ Ibidem, str. 27.

svih zainteresovanih strana, odnosno žrtve, učinioca i članove lokalne zajednice koji su pogođeni krivičnim delom u rešavanje nastale situacije i iznalaženje adekvatnih rešenja.¹¹⁶

Razvojem maloletničkog pravosuđa, primat nad konceptom retributivne pravde preuzima reparativni ili restorativni sistem. Restorativna pravda pruža poseban pristup koji obuhvata izvršioca, žrtvu i društvenu zajednicu, sa ciljem pronalaženja rešenja za nastale posledice izvršenim krivičnim delom. Primat u postupku restorativne pravde je reparacija štete, izmirenje između suprotstavljenih strana i ojačanje osećaja kolektivne odgovornosti. Restorativna pravda teži da zaštiti interese, sa jedne strane žrtava (učinilac treba da shvati da je naneo štetu žrtvi i da pokuša da nadoknadi štetu) i sa druge strane zajednice (obezbeđivanje rehabilitacije učinioca, sprečavanju povrata i smanjivanju troškova krivičnog postupka) zajedno sa učiniocem (koji na ovaj način ne podleže tradicionalnom krivičnom postupku). Za prestupnika, reparacija ima specifičan edukativni uticaj, jer ih podstiče da razmisle o svojoj krivici, dovodeći ih licem u lice sa žrtvama. Ovakav način postupanja može uticati na prestupnika da odustane od sličnog ponašanja u budućnosti i predstavlja idealan model za maloletničko pravosuđe jer sadrži malu dozu stigmatizacije, veoma je edukativan, a manje kažnjiv.¹¹⁷

Naime, bitno polazište koncepta restorativne pravde jeste zaštita interesa žrtve u smislu stvaranja boljih uslova, kako bi se nadoknadila šteta nastala izvršenjem krivičnog dela. Na ovaj način, izbegava se kažnjavanje maloletnog učinioca i stvaraju mogućnosti za mirno rešavanje spora. Načelna ideja ovog pristupa odnosi se na sposobnost sagledavanja posledica izvršenog krivičnog dela kako za žrtvu i društvenu zajednicu, tako i za izvršioca. Zatim se pristupom restorativne pravde ide ka tome da maloletnik preuzme odgovornost za izvršeno krivično delo, pri čemu omogućuje što bolje uslove da žrtvi nadoknadi štetne posledice. U okviru ovog modela, koliko je objektivno moguće, predlaže se primena neformalnih sankcija u odnosu na maloletnike pod uslovom da postoji mogućnost izbegavanja krivičnog postupka. Suština primene ovih mera je u tome da se, u zavisnosti od težine krivičnog dela i ličnosti maloletnika, izbegava pokretanje

¹¹⁶ Ibidem, str. 30.

¹¹⁷ Opinion of the European Economic and Social Committee on The prevention of juvenile delinquency. Ways of dealing with juvenile delinquency and the role of the juvenile justice system in the European Union (2006/C 110/13), Videti: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075:0082:EN:PDF>, pristup 26.09.2013.

formalnog krivičnog postupka, uz primenu više različitih mera koje nemaju karakter krivičnih sankcija.¹¹⁸

Tako, diverziono postupanje, u skladu sa mišljenjem savremenih kriminologa može se uspešno primenjivati prema maloletnim delinkventima kako bi se izbegao negativni efekat vođenja klasičnog krivičnog postupka na ličnost maloletnog delinkventa i njegov psihički razvoj. Poznato je da stigmatizacija koja se u manjoj ili većoj meri nameće maloletniku protiv koga se vodi krivični postupak može da stigmatizira maloletnika, oteža njegovu resocijalizaciju, a u nekim slučajevima i profiliše i usmeri njegovu dalju kriminalnu karijeru.¹¹⁹

4. Uticaj kriminoloških teorija na nastajanje maloletničkog krivičnog zakonodavstva

Ideja o posebnom maloletničkom krivičnom zakonodavstvu održava reformatorski duh sociološke, neoklasične, a u 20. veku i pokreta Društvene odbrane, koji se postepeno sa teorijskog prenosio i na normativnom planu.¹²⁰ Zato, na početku treba istaći da je put koji je prešlo maloletničko krivično zakonodavstvo, kao poseban segment u okviru opšteg krivičnog prava, kako bi steklo relativnu samostalnost, bio veoma dug. Naime, ako se prihvati da ova oblast krivičnog prava sadrži više elemenata, kao što su krivična odgovornost, posebni organi i postupak koji oni primenjuju, a isto tako i specifične sankcije, a naročito njihovo izvršenje, onda se može zaključiti da su u proteklom dugom vremenskom periodu samo pojedine komponente maloletničkog statusa uzimane u obzir za drugačija rešenja.¹²¹

Pobedom Francuske revolucije, a naročito idejno-filozofska strujanja koja su joj prethodila, nisu mogla da ostanu bez uticaja na celokupnu krivičnopravnu filozofiju tog vremena. Pre pojave prve škole krivičnog prava, maloletni učinioi krivičnih dela tretirani su kao delinkventi u "umanjenom izdanju", što je eventualno moglo uticati na blaže kažnjavanje ali nažalost sa istim kaznama koje su se primenjivale i prema punoletnim licima.

Prva škola krivičnog prava – klasična škola, kroz svoja učenja odražava strujanje tog inače burnog perioda u razvoju ljudskog društva. Naročitu ulogu u idejnim previranjima tog doba

¹¹⁸ Blagić, D., Maloletnički zatvor u krivičnom pravu Republike Srbije op. cit., str. 42.

¹¹⁹ Dimovski, D., Mirić, F., *Politika suzbijanja maloletničke delinkvencije kao determinanta društvenog razvoja, Anali poslovne ekonomije, Sveska I, br. 9, 2013, str. 188.*

¹²⁰ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2010, str. 15.

¹²¹ Perić, O., *Razvoj maloletničkog krivičnog prava i rešenja zastupljena u novom krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u Republici Srbiji*, Branič - časopis Advokatske komore Srbije, Vol. 119, No. 1-2, 2007, str. 134.

odigrali su francuski enciklopedisti. Tako je, na primer, Ruso u svom poznatom delu "O društvenom ugovoru" pisao: "Čovek je rođen slobodan, a ipak je on svuda u okovima...". Ovaj prvi deo rečenice najpotpunije održava filozofiju na kojoj će se kasnije razvijati učenje klasične škole o čoveku obdarenom slobodnom voljom.¹²² Predstavnicima klasične škole, smatraju da su maloletnici kao i svi ostali ljudi slobodni da odaberu svoje ponašanje, te su, stoga, svi podjednako, nezavisno od uzrasta, podjednako odgovorni.¹²³

Promene u krivičnompravnom statusu maloletnika, započinju u okviru klasične škole krivičnog prava, najpre na planu krivične odgovornosti, a njih je pratio i skroman registar specifičnih sankcija. Da li će maloletnik biti krivično odgovoran zavisilo je, u okviru te koncepcije, od prethodno rešenog pitanja njegovog razbora, zapravo posebne vrste maloletničke uračunljivosti.¹²⁴

Zastupnici neoklasične škole nastavljaju učenje klasične škole, sa ciljem prilagođavanja teorije o slobodnoj volji potrebama datog trenutka.¹²⁵ Krivičnu odgovornost maloletnika dovode u vezu sa razborom, pa u zavisnosti od činjenice da li je maloletnik postupao sa, ili bez razbora, odmeravana je i sankcija za maloletnike. Odsustvo razbora značilo je blaže kažnjavanje maloletnika.¹²⁶ Na postavkama klasične i neoklasične škole krivičnog prava bio je zasnovan Francuski KZ iz 1791. godine, sve do prvih izmena koje su mu promenile koncepciju.

Pozitivistička¹²⁷ i sociološka škola, koje su se kasnije pojavile, ukazale su na jedan novi problem koji je sve više dobijao na značaju u krivičnom pravu. To je pre svega, ličnost učinioca krivičnog dela, čemu je naročito doprineo razvoj drugih nauka, kao što su psihijatrija i pedagogija. Naime, još Franc fon List se zalagao da se razbor kao kriterijum za krivičnu

¹²² Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, Centar za mir i razvoj demokratije, Beograd, 2008, str. 13-14.

¹²³ Stepent do koga maloletnici racionalno sagledavaju posledice izvršenog krivičnog dela, ostaje pitanje za istraživanje i dalje diskusije. Donald, S., *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*, op. cit., p. 21.

¹²⁴ Perić, O., *Razvoj maloletničkog krivičnog prava i rešenja zastupljena u novom krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u Republici Srbiji*, op. cit., str. 134.

¹²⁵ Predstavnicima neoklasične škole su učenje o slobodnoj volji, modifikovali u odnosu na maloletnike, pa se uzima kao olakšavajuća okolnost kalendarski uzrasta maloletnih izvršioaca krivičnih dela. Donald, S., *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*, op. cit., p.19

¹²⁶ Knežević, S., *Maloletničko krivično pravo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2010, str. 16.

¹²⁷ Učenje pozitivističke škole nastavlja škola društvene odbrane koja najoštrije kritikuje klasičnu školu. Razvoj škole društvene odbrane odvija se preko individualne prevencije (prevencija i tretman), a zatim prelazi na teren opšte prevencije, koja se ispoljava u obliku preporučivanja socijalnih mera u oblasti suzbijanja delinkvencije. Ona postavlja u centar kriminalne politike zaštitu društva od napada antisocijalnih elemenata i resocijalizaciju izvršilaca krivičnih dela. Opširnije videti: Milutinović, M., Aleksić, Ž., *Maloletnička delinkvencija*, op. cit., str. 70.

odgovornost maloletnika zameni pojmom moralne zrelosti. Međutim, C. Stoossu, tvorcu Projekta švajcarskog KZ iz 1893. godine pripada najveća zasluga što je ukazano na jednostranost i zablude u vezi sa razborom. Pod uticajem novih kretanja pojam maloletničkog razbora se proširuje, što dozvoljava da se govori o njegovoj elektičkoj varijanti. Intelektualna komponenta ostaje kao i pre, ali je ovaj pojam obogaćen i voljnom komponentom i prilikom utvrđivanja da li je maloletnik krivično odgovoran, mora se voditi računa o obema. Istovremeno se i terminološki pravi razlika pa se umesto razbora upotrebljava izraz zrelost. Posledice postojanja zrelosti su u principu iste kao i kod postojanja razbora, međutim, izricanje kazne nije bilo pravilo ako se utvrdi da maloletnik nije na određenom nivou zrelosti.¹²⁸

Bitan korak ka afirmaciji autonomnog maloletničkog krivičnog zakonodavstva nastaje tek krajem 19. veka, kada su Franc fon List, V. Hamel i A Prens osnovali Međunarodno kriminalističkog udruženje.¹²⁹ Tek je ovaj pokret doveo do oslobađanja od klasicizma i formiranja savremene škole krivičnog prava. Uobičajno je da se 1889. godina uzima kao godina osnivanja Udruženja. Međutim, u literaturi se navodi podatak da je Udruženje osnovano 1888. godine, a da je prvi kongres održan u Briselu 1889. godine.¹³⁰

Već na prvom kongresu, Udruženje se bavilo problematikom maloletnih učinioaca krivičnih dela, a zatim i nastavilo i na sledećim kongresima održanim 1891. i 1893. godine sa istom tendencijom – da se uvažavaju razlike između punoletnih i maloletnih učinioaca i da se na tome zasnuje posebna pravna regulativa. Najznačajnija argumentacija Udruženja u prilogu autonomije maloletničkog krivičnog zakonodavstva polazila je od nužnosti napuštanja koncepta o maloletnom učiniocu krivičnog dela kao delinkventa u „umanjenom izdanju“ i važnosti da se prevashodno postave razlike i posebnosti na planu regulisanja problema krivice maloletnih delinkvenata, sankcija primerenih ovoj kategoriji učinilaca, osobenosti procedure pred sudom i

¹²⁸ Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, op. cit., str. 15-16.

¹²⁹ Pre osnivanja međunarodnog kriminalističkog udruženja, o maloletnicima se raspravljalo i na međunarodnom kongresu o zatvorima. Naime, prvom međunarodnom kongresu o zatvorima održan 1846. godine u Frankfurtu i drugom godinu dana kasnije u Briselu raspravljalo se o položaju maloletnika. Naročito, tokom drugog kongresa, javila su se dva suprotstavljena stava o načinu izvršenja kazni prema maloletnicima. Jedni su se zalagali za strožiju primenu zatvorskih kazni prema maloletnicima i njihov smeštaj u ćelijama, dok su se drugi zalagali za smeštaj maloletnika u specijalizovanim ustanovama, čije je osnovni cilj obrazovanje maloletnika. Fuchs, E., *From punishment to education: The international debate on juvenile penal reform before World War I*, *Prospects: Quarterly Review of Comparative Education*, 2015, v45 n1 p. 115

¹³⁰ Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, op. cit., str. 18.

procesa izvršenja sankcija. Povećanje obima krivičnopravnih propisa koji se odnose na maloletnike, kao i navedene razlike u odnosu na rešenja za punoletne učinioce krivičnih dela, usmerili su dalja kretanja u pravcu prihvatanja argumentacije u prilog izgradnje autonomnog maloletničkog krivičnog zakonodavstva.¹³¹

Pored zalaganja za autonomno maloletničko krivičnog zakonodavstva, značajno je naglasiti da se Udruženje na održanim kongresima zalagalo i za utvrđivanje uzrasta neophodnog za krivičnu odgovornost, način postupanja država prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela, uvođenje specifičnih ili posebnih kazni za maloletnike, kao i način uslovnog izricanja kazni. Na konferenciji održanoj 1890. godine u Bernu dogovoreno je da se granica krivične odgovornosti sa 12 poveća na 14 godine, kao i mogućnost primene probacije u postupcima prema maloletnicima. Osnovna ideja Udruženja bila je, neophodnost zamene koncepta kažnjavanja maloletnika sa primenom mera koje vode reintegraciji maloletnika u društvenu sredinu.¹³²

Krivičnopravni status maloletnika, kakav je bio u to vreme, regulisan je u okvirima opšteg krivičnog zakonodavstva u kojima su odredbe o punoletnim učiniocima imale prevagu, dok je kategoriji maloletnika poklanjan minimalan broj odredaba. Pod uticajem ideja Udruženja u sve većem broju zemalja se postavlja pitanje adekvatnog reagovanja na maloletničku delinkvenciju.

Ideje Udruženja, ubrzo su se odrazile i na zakonodavstvo pojedinih evropskih zemalja, pa tako u Engleskoj, već od 1808. godine postoje posebni propisi o maloletnicima, u Francuskoj i Belgiji 1912. godine, u Nemačkoj je posebni zakon donet 1923. godine.¹³³ Tamo gde to nije učinjeno, primetna su nastojanja da se prihvate nove ideje, ali se ova pitanja i dalje rešavaju u okviru opštih odredaba namenjenih, u prvom redu, punoletnim učiniocima. Međutim, ipak ni ovakva rešenja nisu bila bez uticaja na celokupan krivičnopravni položaj maloletnika, jer ostale,

¹³¹ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 15.

¹³² Fuchs, E., *From punishment to education: The international debate on juvenile penal reform before World War I*, Prospects: op. cit., p. 119

¹³³ Potreba za posebnim krivičnopravnim položajem maloletnika kao učinioca krivičnih dela (a time i za izdvajanje maloletničkog krivičnog prava u zasebnu specifičnu granu pozitivnog pravnog sistema) možda je najpotpunije izražena u preambuli Zakona o maloletničkom krivičnom pravosuđu Kanade iz 2002. godine, gde se kao ciljevi maloletničkog krivičnog prava smatraju: 1) prevencija kriminaliteta maloletnika, 2) rehabilitacija i reintegracija maloletnika u društvenu sredinu, 3) maloletnici moraju snositi adekvatne posledice za izvršena krivična dela i 4) na opisani način doprinosi se dugotrajnoj zaštiti društva. Opširnije videti: Jovašević, D., *Karakteristike maloletničkog krivičnog prava u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Nauka, bezbednost, policija, Vol. 20, No. 2, 2015, str. 107-125.

opšte odredbe kojima se regulišu druga brojna pitanja, ne mogu se zanemariti, ma koliko izgledalo da odredbe o maloletnicima čine posebnu i relativno samostalnu celinu.¹³⁴

Počevši od Franc fon Lista, kao najznačajnijeg predstavnika novog udruženja, postepeno se stvara jedna novi model statusa maloletnih učinioaca krivičnih dela. U periodu koji je potom usledio on je samo dopunjavan i usavršavan. Tome je, bez sumnje, umnogome doprineo pokret nove društvene odbrane koji je posebno došao do izražaja po završetku Drugog svetskog rata.¹³⁵ Ideje nove društvene odbrane uticale su na zakonodavstvo u pogledu stvaranja posebnog režima za maloletnike, proširenja broja krivičnih sankcija i to posebno onih nepenalnog karaktera, kao i u pogledu tretmana koji je usmeren na prevaspitavanje i ponovno uključivanje osuđenog u društvo.¹³⁶ Smatralo se čak, da postupanje prema maloletnicima treba da ima značaj eksperimenta kako bi se, kad se stvore uslovi, ovaj način postupanja proširio i na punoletne učinioce krivičnih dela.¹³⁷

U savremenim pravnim sistemima posebno maloletničko krivično pravo jeste gotovo opšteprihvaćen koncept zasnovan na uvažavanju specifičnosti: biopsihičke strukture ličnosti maloletnika i sa tim povezanog pitanja odgovornosti i krivice za učinjene delikte; etiologije i fenomenologije maloletničke delinkvencije, svrhe primene krivičnihopravnih sankcija i mera na ovu kategoriju delinkvenata; osobenosti na planu procedure i u fazi izvršenja krivičnih sankcija i mera; kao i potrebe za posebnom društveno-preventivnom i krivičnopravnom politikom suzbijanja maloletničkog kriminaliteta.¹³⁸

¹³⁴ Perić, O., *Razvoj maloletničkog krivičnog prava i rešenja zastupljena u novom krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u Republici Srbiji*, op. cit., str. 136.

¹³⁵ Pokret nove društvene odbrane zalagao se za socijalizaciju i humanizaciju krivičnog prava, tj. za izgradnju takvog krivičnog prava u kome će ličnost delinkventa zauzimati centralno mesto. Predstavnici ovog pokreta isticali su da je postojeće krivično pravo, u kome je glavna pažnja posvećena krivičnom delu, krivičnoj odgovornosti i primeni krivično-pravne represije prema krivično odgovornom učiniocu dela, suviše legalističko i objektivizirano. Zbog navedenih nedostataka, pokret ukazuje da se borba protiv kriminaliteta, a posebno borba protiv maloletničkog kriminaliteta, ne može sa uspehom voditi, ako se istovremeno ne vodi i protiv uzroka koji ga izaziva. Naime, da bi se mogla voditi uspešna borba protiv uzroka kriminaliteta logično je da ti uzroci moraju biti upoznati, a to znači da moraju biti proučeni i utvrđeni u konkretnoj životnoj situaciji i to sa stanovišta njihove uloge u rađanju odnosno stimuliranju kriminalnog akta. Jovanović, LJ., *Maloletnički kriminalitet u Socijalističkoj Republici Srbiji u periodu od 1959. do 1964. godine (sa posebnim osvrtom na srez Niš)*, Zbornik radova Pravno-ekonomskog fakulteta u Nišu br. 4, 1965, str. 98 i 99.

¹³⁶ Konstantinović-Vilić, S., *Maloletnička delinkvencija u krivičnom pravu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br. 21, 1981, str. 295

¹³⁷ Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, op. cit., str. 18.

¹³⁸ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 15-16.

Prateći savremene tendencije, većina evropskih država, usvojile su posebne zakone kojim se na jedinstven način reguliše krivičnopravni status maloletnika. Veliki značaj i uticaj krivičnog prava Nemačke uopšte, posebno je uočljivo u nastojanju izgradnje sistem maloletničkog krivičnog prava koji je drugačiji od onog koji se odnosi na punoletna lica. Posebne zakone o maloletnicima, usvojile su Velika Britanija (Engleska), Belgija, Nemačka, Austrija, države bivše SFRJ (izuzev Slovenije) i mnoge druge.

Međutim, postoje i države koje su krivičnopravni položaj maloletnika, sadržale u opšte krivično pravo, propisujući samo određene modalitetu koje se primenjuju u krivičnim postupcima prema maloletnicima. Tako, krivično zakonodavstvo Rusije nema poseban Zakon o maloletnim učiniocima, pa su sva pitanja u vezi regulisanja krivičnopravnog statusa maloletnika predviđena Krivičnim zakonikom. Kažnjavanje maloletnih učinioaca krivičnih dela detaljnije je razrađeno u posebnoj glavi o krivičnoj odgovornosti maloletnika, čime se nesumnjivo ukazuje na drugačiji pristup u odnosu na punoletna lica.¹³⁹

Na kraju, potrebno je naglasiti da danas, kada je uglavnom dostignut cilj da se maloletničko krivično zakonodavstvo izdvoji iz korpusa opšteg krivičnog prava,¹⁴⁰ u fokusu teoretičara i praktičara su brojni problemi povezani sa činjenicom da se i na međunarodnom i na nacionalnom planu nije došlo do modela koji uliva optimizam kada je reč o suzbijanju kriminaliteta koji vrši ova starosna populacija. Naime, politika suzbijanja maloletničkog kriminaliteta u modernom društvu predstavlja jedan od izazova kako na društveno preventivnom planu, tako i na planu iznalaženja delotvornih krivičnopravnih modela.¹⁴¹

¹³⁹ Blagić, D., *Maloletnički zatvor u krivičnom pravu Republike Srbije*, op. cit., str. 84.

¹⁴⁰ Potreba za drugačijim krivičnopravnim položajem maloletnih učinilaca krivičnih dela proizilazi ne samo iz saznanja da maloletnici poseduju posebne psiho-fizičke karakteristike svoje ličnosti koje zahtevaju drugačiji oblik društvenog reagovanja, već i iz obaveze koje proizilaze iz međunarodnih dokumenata. Tako, na primer, Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za primenu sudskih postupaka prema maloletnicima (Pekinška pravila) iz 1985. godine ističu da je neophodno da postoje posebne odredbe kojima se reguliše položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela (Pravilo 2.3). Isto tako, Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta iz 1989. godine predviđa obavezu država da uvedu posebna pravila o krivičnoj odgovornosti dece, o merama krivičnopravne prinude i o statusu maloletnika u toku krivičnog postupka i u toku izvršenja krivičnih sankcija (čl. 37 i 40 Konvencije). Simović, M., Simović, V., *Karakteristike maloletničkog krivičnog prava u Republici Srpskoj*, Zbornik „Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog“, 2012, str. 297

¹⁴¹ Radulović, Lj., *Politika suzbijanja maloletničkog kriminaliteta*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja: "What works", Vol. 27, No. 1-2, 2009, str. 7.

Glava 2.

ISTORIJSKI ASPEKT KAŽNJAVANJA MALOLETNIKA I MODELI KRIVIČNOPRAVNOG POLOŽAJA MALOLETNIKA

1. Istorijski razvoj kažnjavanja maloletnika

Razumevanje maloletničkog kriminaliteta, ne može se vršiti u potpunosti bez razumevanja istorijskog razvoja krivičnog statusa i sistema sankcionisanja maloletnika koji je njime uslovljen. Maloletnički kriminalitet ne predstavlja novu društvenu pojavu, već se društvo i civilizacija sa maloletnim izvršiocima krivičnih dela sreće još od najstarijih vremena.

Istorijski posmatrano, krivičnopravni status maloletnika prošao je kroz različite etape ili faze razvoja koje su se kretale od zanemarivanja i potiskivanja uloge maloletnika kao učinioca krivičnih dela, pri čemu se smatralo da je to problem porodice a ne države, preko sistema u kojim su maloletnici imali isti krivičnopravni položaj kao i punoletnici, pa sve do današnjih sistema maloletničkog zakonodavstva u kojima se maloletnici posmatraju kao posebno osetljiva i specifična kategorija učinilaca krivičnih dela koja zahteva poseban tretman i krivičnopravni status.¹⁴²

Postoji više periodizacija istorije, u zavisnosti od istoričara ili istorijske škole. Nijedna od njih nije egzaktna, te se periodizacija koristi u zavisnosti od date potrebe ili predmeta proučavanja. Najuobičajenija podela je na stari vek, srednji vek, novi vek, savremeno doba, kraj 20. veka i početak 21. veka. Stari vek počinje sa pojavom pisma, negde okvirno oko 4.000 godina p.n.e i traje do 476. godine. Tragovi kultura čiji tragovi su ostali do danas, a koji su bili deo starog veka su Mesopotamija, Levant, Daleki istok, Iranska visoravan, Stari Egipat, Antička Grčka, Helenizam i Antički Rim. Posle pada Zapadnog rimskog carstva u Evropi počinje srednji vek. Uglavnom se deli na rani srednji vek, koji obuhvata period od 5. do 11. veka i pozni srednji vek, koji obuhvata period od 11. do 15. veka. Novi vek (15. vek – 19. vek) započinje Kolumbovim otkrićem Amerike 1492. godine, a prema nekim autorima traje do kraja Prvog svetskog rata. Takođe, periodizacija istorije obuhvata i savremeno doba (počev od 1918. godine), kraj 20. i početak 21. veka. Za navedenu periodizaciju istorije biće dat pregled kazni prema

¹⁴² Bojić, B., Ali Ahmed, A., Krivičnopravni status maloletnika u Srbiji, Pravo – teorija i praksa (7-9), 2015, str. 54.

maloletnim izvršiocima krivičnih dela i drugih ponašanja koja su se u tom periodu istorije smatrali kažnjivim.

1.1. Stari i srednji vek

Politika suzbijanja i sprečavanja kriminaliteta datira još od ranih vremena. Društva su nastojala još od najstarijih dana da suzbiju, ne samo teške devijacije, već i druge oblike ponašanja, koji su narušavali pravila društvenog života, vrednosti i odnose koji na njih počivaju. Shvatanja tog suzbijanja i sprečavanja su se menjala u toku istorijskog razvoja, pa se shodno tome, javljaju različita sredstva i mere suzbijanja tih pojava u raznim društvima i na različitim stepenima njihovog razvitka.¹⁴³

Način reagovanja na delinkventno ponašanje maloletnika zavisio je od razvoja shvatanja o njihovoj krivičnoj odgovornosti. Nedostatak istorijskih spomenika, pre svega onih iz starog veka, otežavaju kontinuirano praćenje krivičnog prava kroz razvoj krivičnog prava. U starom veku, kada je sa stanovišta krivične odgovornosti maloletnik bio izjednačen sa punoletnim licem, primenjivane su iste sankcije prema maloletnim i punoletnim licima. Jedinstven sistem sankcija zasnivao se na primeni kazne za sve delinkvente bez obzira na njihov uzrast u stepen zrelosti.¹⁴⁴

Počev od donošenja prvih kodeksa kazne su bile veoma okrutne i surove. To je i razumljivo, ako se polazi od koncepta odmazde koji pričinjavanje telesnog i duševnog bola smatra ciljem kazne. Tako, za odmazdu je bitno da krivac ispašta za delo, da se žrtvi mora pružiti zadovoljenje da kazna bude adekvatna bolu i šteti koju je izvršilac krivičnog dela naneo. Pošto je krivično delo zlo, to i kazna mora imati isti karakter.¹⁴⁵

Najstariji pravni izvori, predviđaju samo manji broj krivičnih dela za koja se maloletniku može umanjiti kazna. S tim u vezi, u preambuli Hamurabijevog zakonika stoji izražena izričita potreba za zaštitom slabijih članova zajednice kao postulata pravednosti kojeg su nametnuli sami bogovi.¹⁴⁶

¹⁴³ Milutinović, M., Aleksić, Ž., *Maloletnička delinkvencija*, op. cit., str. 69

¹⁴⁴ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., op. cit., str. 275.

¹⁴⁵ Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 30.

¹⁴⁶ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo*, Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS, Banja Luka, 2015, str. 105.

Određene beneficije koje su postojale počev od rimskog prava nisu se ogledale u posebnim sankcijama za maloletne učinioce, nego u blažem tretmanu u smislu primene kazni blažih po vrsti ili po meri. Tako, prema Zakonu XII tablica, za pojedine imovinske delikte za koje je punoletnim licima izricana smrtna kazna, maloletnici su po odluci pretora kažnjavani šibanjem ili naknadom štete u dvostrukom iznosu.¹⁴⁷

U periodu starog rimskog prava, bilo je opšte prihvaćeno načelo da maloletnici ne mogu biti subjekti krivične odgovornosti zbog svoje psihičke nerazvijenosti i nesposobnosti da ocene moralni značaj učinjenog krivičnog dela.¹⁴⁸ U periodu Justinijanove kodifikacije, maloletnici su razvrstani u više kategorija,¹⁴⁹ i to: deca do sedme godine (infantes) čija je krivična odgovornost bila apsolutno isključena, zatim maloletnike od sedme do desete godine (infante proximi) koji su se izuzetno mogli kazniti za izvršeno delo ako su bili sposobni da shvate ono što su učinili i lica uzrasta od deset do četrnaest godina (pubertati proximi) koja su bila krivično odgovorna, ali im se nije mogla izreći smrtna kazna za izvršeno krivično delo.¹⁵⁰ Za maloletnike u uzrastu od deset do četrnaest godina, podrazumevana je njihova krivična odgovornost, ali je postojala i mogućnost suprotnog dokazivanja.

Bitnija poboljšanja statusa maloletnika nisu zabeležena ni u kasnijem periodu. Ipak, značaj ovog perioda jeste u tome što sadrži nagoveštaj posebnog statusa maloletnika. Navedeni rimski tekstovi, kako neki ističu, upućuju na problem maloletnih delinkvenata u Rimu tokom trinaest vekova njegove istorije.¹⁵¹

Dakle, tokom izuzetno dugog perioda krivičnopravne reakcije nije postojao poseban sistem sankcija za maloletnike, već su oni smatrani za prestupnike u procesu odrastanja, te su u tom smislu samo mogli biti blaže kažnjavani u odnosu na odrasle prekršioce opšte obavezujuće norme. Odgovornost maloletnika i punoletnika bila je istovetna, a zakonodavac je uvažavao samo to što maloletnik još nije sasvim zreo, možda pre u fizičkom nego u duhovnom smislu.

¹⁴⁷ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 35.

¹⁴⁸ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 106.

¹⁴⁹ Justinijanovom kodifikacijom napravljena je razlika i unutar kategorija u odnosu na pol. Tako su maloletnice u uzrastu od 7 do 9,5 godina razvrstane u okviru infante proximi, a u uzrastu od 9,5 do 12 godina u okviru pubertati proximi. Konstantinović-Vilić, S., *Maloletnička delinkvencija u krivičnom pravu*, op. cit., str. 290.

¹⁵⁰ Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, L., *Krivično pravo Jugoslavije - opšti deo*, op. cit., str. 401.

¹⁵¹ Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji* op. cit., str. 12.

Zato je maloletnik u određenim zakonodavstvima imao privilegiju da bude blaže kažnjen.¹⁵² Ovakav status, maloletnici će zadržati i tokom srednjeg veka.¹⁵³

Naime, o kaznama prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela i drugih kažnjivih ponašanja u srednjem veku, takođe se ne može puno suditi na osnovu sačuvanih pravnih spomenika, jer o tome ne postoje objektivni izvori podataka. Sačuvani zakonski spomenici ne sadrže odredbe kojima se regulišu ova pitanja, a pisani izvori pravne prakse ne postoje. U ovom periodu se još uvek ne uvažava činjenica da maloletnik nije u stanju da snosi odgovornost za svoje postupke jednako kao odrasla osoba, pa samim tim, nije ni bilo potrebe da krivičnopravni status maloletnika bude drugačiji u odnosu na odrasla lica.

Međutim, iako tokom srednjeg veka nije bilo posebnih pravila za postupanje sa maloletnicima, predviđene su izvesne starosne granice ispod kojih je bila isključena mogućnost kažnjavanja.¹⁵⁴ Tako je Salijski zakonik franačke države (nastao krajem 5. veka) predviđao da ako dečak ispod 12 godina počini neki zločin od njega se neće zahtevati kazna. Muslimansko pravo je predviđalo potpunu neodgovornost deteta do 7 godina, a za starijeg maloletnika iznad 7 godina koji nije dostigao polnu zrelost, predviđeno je samo prevaspitanje koje nije imalo karakter kazni.¹⁵⁵

U ranom srednjem veku, tačnije u 10. veku u Engleskoj surovoj kazni su bila podvrgnuta sva deca starija od 12 godina, koja bi počinila kakav prestup (smrt je bila propisana sankcija za krađu veću od 12 penija).¹⁵⁶ Takođe, i germansko pravo iz tog doba samo decu do 7 godina

¹⁵² Ovom prilikom ne treba izgubiti iz vida ni najstariji period u kome je maloletnik – ne dirajući pri tome u bilo koju komponentu njegovog statusa – tretirani kao delinkventi u „umanjenom izdanju“, što je, eventualno moglo da se odrazi na kaznu i kažnjavanje. Ipak to je bio samo jedan izuzetak koji je sporadično primenjivan, a pravilo je glasilo da zločinačka volja maloletnika zamenjuje nedoraslost (malita suolet aetatem), što je opravdavalo primenu istih kazni kao i za punoletnike. Opširnije videti, Perić, O., *Razvoj maloletničkog krivičnog prava i rešenja zastupljena u novom krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u Republici Srbiji*, op. cit., str. 134

¹⁵³ Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2013, str. 28.

¹⁵⁴ Većina propisa u ovom periodu je decu do navršene dvanaeste godine života, smatralo krivično neodgovornim. Međutim, postoje i zakони koji su nezavisno od godina života dece, smatrali da su krivično odgovorni ako procene da deca mogu da shvate određene stvari. Takav slučaj je bio u Severnoj Nemačkoj, u skladu sa *Codex zum Lübischen Recht* (1180-1400) koji je radi procene koristi jedna tradicionalni test. Tako, deca su mogla biti kažnjena kao punoletnici, ako bi dete pri ponuđenom izboru između jabuke u jednoj ruci ili novca u drugo ruci, odabralo novac, čime bi se dokazivalo da dete već zna vrednost novca i samim tim može biti kažnjeno kao punoletno lice. Crofts, T., *The rise of the principle of education in the German juvenile justice system*, *The International Journal of Children's Rights*, Vol. 12 Issue 4, 2004, p. 403.

¹⁵⁵ Konstantinović-Vilić, S., *Maloletnička delinkvencija u krivičnom pravu*, op. cit., str. 290.

¹⁵⁶ Ljubičić, M., *Kretanje maloletničkog prestupništva u Srbiji u periodu 1980-2004*, *Sociološki pregled*, br. 4., 2006, str. 591-613.

smatra krivično neodgovornom, dok deca starosti između 7 i 12 godina mogu biti kažnjena, s tim što se propisana kazna ublažava.¹⁵⁷ O tome kakav je bio položaj maloletnika, veoma slikovito govori i to što je u Norveškoj u 13. veku punoletni lopov mogao biti kažnjen odsecanjem obe ruke, dok je maloletniku u istoj situaciji mogla biti odsečena "samo" jedna ruka.¹⁵⁸ Pojedini pisani pravni spomenici tog doba – npr. Karolina (*Constitutio Criminalis Carolina*) iz 1532. godine isključuje primenu smrtne kazne prema licima uzrasta do četrnaest godina (osim ako za to postoje posebni razlozi, npr. težina i priroda učinjenog krivičnog dela, obim i intenzitet posledica, povratništvo), uz primenu mera jemstva. Maloletnici su i ovde izjednačeni da osobama kod kojih je izostala moć rasuđivanja, ali se prvi put, maloletstvo tretira kao jedna od nesposobnosti za punu krivicu.¹⁵⁹

1.2. Novi vek

Novi vek sa kodifikacijama celokupnog krivičnog prava svog vremena donosi značajne novine u oblasti maloletničkog krivičnog prava. Tako pod uticajem ideja Čezara Bekarije, Krivični zakonik Marije Terezije iz 1768. godine isključuje krivičnu odgovornost maloletnika do navršene sedme godine. Maloletnici uzrasta od sedme do četrnaest godine se kažnjavaju samo izuzetno za izvršeno krivično delo, pod uslovom da su pokazali "izuzetan stepen zločinačke volje." Takođe, i maloletnici uzrasta od četrnaest do šesnaest godine su blaže kažnjavani u odnosu na punoletna lica.¹⁶⁰

Nakon Francuske buržoaske revolucije došlo je do faktičkog izdvajanja maloletnika u posebnu kategoriju prestupnika, ali je ipak i sama činjenica da su od davnina maloletnici bili blaže kažnjavani, ukazivala na postojanje ideje o tome da kriminalitet ove grupe lica odlikuje neke posebne karakteristike. Naime, istorijat posebnog postupanja prema maloletnim prestupnicima ne seže u neku dalju prošlost, pa se tako na primer, tek u 18. i 19. veku pojavljuje oštrije suprotstavljanje telesnom kažnjavanju maloletnika.¹⁶¹

Poseban krivičnopravni položaj maloletnika dolazi više do izražaja u krivičnim zakonicima u drugoj polovini 18. veka a pod uticajem Bekarija, Voltera i drugih predstavnika klasične škole.

¹⁵⁷ Jovašević, D., *Položaj maloletnika u novom krivičnom pravu Republike Srbije*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Pravni fakultet u Splitu, Split, br. 3., 2008, str. 467.

¹⁵⁸ Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike*, op. cit., str. 28.

¹⁵⁹ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo* op. cit., str. 107.

¹⁶⁰ Ibidem

¹⁶¹ Ibidem, str. 29.

Bekarijeve ideje su naročito došle do izražaja u krivičnim zakonicima Leopolda Toskanskog i Josifa II. Značaj ovih zakonika je u tome što su donju granicu maloletstva ispod koje je isključena svaka krivična odgovornost odredili sa 12 godina. Maloletnici iz kategorije od 12-14 godina mogli su da budu kažnjeni pod uslovom da se utvrdi njihova sposobnost za rasuđivanje, a maloletnici od 14-18 godina mogli su da budu blaže kažnjeni.¹⁶²

Uobičajena kazna za maloletne prestupnike u navedenom periodu u Engleskoj je bila zatvor, s tim da je englesko zakonodavstvo propisivalo i mere internacije: 1829. godine u Australiju je na "Eurijalisu" poslato 4.000 zatvorenika, od kojih je 300 bilo dece. Sud u Masačusetsu je u 17. veku, izbegavanje učenja, ili izvršavanja zadatih obaveza, kao i tvrdoglavo, nepristojno ponašanje, kažnjavao odvajanjem od porodice. Deca do 14 godina su novčano kažnjavana za laž, a ona starija od 16 su, za psovanje, mogla biti ubijena.¹⁶³

Veliki pomak na penitencijarnom planu predstavljalo je odvajanje maloletnih od punoletnih lica, prilikom izdržavanje kazne. Otvorene su posebne ustanove za maloletnike koji su vaspitno zapušteni (Bridewell u Londonu 1555. godine, Rasphus u Amsterdamu 1603. godine, San Michele u Rimu 1703. godine), ali krivične sankcije i dalje nisu mogle biti prilagođene uzrastu maloletnih lica.¹⁶⁴ Posebne ustanove za maloletnike, menjaju svoje nazive, pa se sve češće nazivaju industrijskim školama ili školama za obuku. Međutim, kazne koje su se primenjivale prema maloletnicima u navedenim posebnim ustanovama bile su izrazito grube. Telesno kažnjavanje maloletnika bilo je uobičajeno, kao i zatvaranje u tamnice, vezivanje ruku i preživljavanje na hlebu i vodi.¹⁶⁵

Promene u krivičnompravnom statusu maloletnika započele su još u okviru klasične škole krivičnog prava, najpre na planu krivične odgovornosti. Tako da rešenje pitanja da li je maloletnik krivično odgovoran za učinjeno krivično delo ili ne, zavisi od pitanja njegovog razbora.¹⁶⁶ Zahvaljujući nastanku koncepcije "razbora" (kao posebne vrste uračunljivosti maloletnika), po prvi put, krivična odgovornost maloletnika se razmatra drugačije od krivične odgovornosti punoletnih lica.

¹⁶² Konstantinović-Vilić, S., *Maloletnička delinkvencija u krivičnom pravu*, op. cit., str. 290 i 291.

¹⁶³ Ljubičić, M., *Kretanje maloletničkog prestupništva u Srbiji u periodu 1980-2004*, op. cit., str. 591-613.

¹⁶⁴ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 275.

¹⁶⁵ Marilyn, D.M., Frank, P.W., *Encyclopedia od juvenile justice*, International Educational and Professional Publisher, Thousand Oaks, London, 2003, p. 319.

¹⁶⁶ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo*, op. cit., str. 109.

Zakoni 18. veka, nisu definisali pojam "razbora", već je ostavljeno sudskoj teoriji i praksi da to učini. Takođe, za ovaj period je karakteristično da se krivična odgovornost više nije pretpostavljala, već su, prema kriterijumu krivične odgovornosti, maloletnici bili podeljeni u dve grupe: krivično odgovorni, prema kojima su mogle da budu izrečene kazne, i krivično neodgovorni, prema kojima su izricane posebne mere vaspitnog karaktera, uglavnom predavanje roditeljima ili upućivanje u popravni dom.

Prvi krivični zakon koji pominje institut razbora, kao osnova za kažnjavanje maloletnika u uzrastu od 12 do 14 godine, bio je toskanski Krivični zakonik (Code Leopoldino). Odredbe ovog zakona, kasnije su preuzete u francuskom krivičnom zakonodavstvu i to prvo u Zakoniku iz 1791. godine, a kasnije i u Zakoniku iz 1810. Naravno, uticaj instituta razbora, polako se širio u i drugim evropskim krivičnim zakonodavstvima.¹⁶⁷

U ovom periodu najznačajnije su odredbe francuskog Code Penale, iz 1810. godine, koji određuje šesnaestu godinu, kao gornju granicu maloletstva i predviđa postojanje "razbora", kao kriterijuma za krivičnu odgovornost. Bitno je napomenuti, da francuski Code Penale ne definiše, niti bliže određuje razbor, već je bilo prepušteno teoriji i sudskoj praksi da preciziraju sadržaj ovog instituta. Naime, prema čl. 66. Code Penale, maloletnici, koji nisu postupali s razborom, biće "predati svojim roditeljima ili upućeni u popravnu ustanovu, da bi tamo bili vaspitavani, na onoliko godina koliko sudija odredi, što nikako ne može preći vreme kada maloletnik napuni dvadeset godina". To znači da su postojale dve posebne mere, koje su se mogle izreći maloletnicima: predavanje roditeljima i upućivanje u vaspitnu ustanovu.

Međutim, navedeni član zakona nije mogao da bude praktično primenjen, jer popravne ustanove nisu nikad bile osnovane i maloletnici su i dalje upućivani u zatvore.¹⁶⁸ Tako, potreba za definisanjem pojma razbora postaje očigledna zbog toga što se više nije moglo negirati da, u kvantitativnom i kvalitativnom smislu, maloletnikove duhovne sposobnosti jesu bitno drugačije od onih na kojima se bazira krivica odraslih lica. Uvažava se činjenica da maloletnik proživljava fazu duhovnog i telesnog razvoja, što implicira da je moguće da on još nije dostigao nivo na kome jednako kao i odrasle osobe može da razlikuje dobro od zla. Naime, ukoliko se u

¹⁶⁷ Drakić, D., *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2010, str. 29.

¹⁶⁸ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija, op. cit.*, str. 276.

konkretnom slučaju ispostavi da sposobnost shvatanja nije postojala može se pristupiti izricanju i primeni vaspitnih mera umesto kažnjavanja maloletnika.¹⁶⁹

Posebne krivičnopravne odredbe o maloletnicima kao učinocima krivičnih dela u pojedinim zakonodavstvima brže se usvajaju tek pod uticajem ideja koje su promovisane u okviru Međunarodnog kriminalističkog udruženja 1889. godine. Tako se krivično pravo koje je do tada bilo zasnovano na izučavanju zločina (Tatstrafrecht) sada transformiše u krivično pravo koje posebnu pažnju usmerava na ličnost učinioca krivičnog dela (Taterstrafrecht).¹⁷⁰

Period "velikih reformi", nastao krajem 19. veka, najpre u SAD, a zatim u Evropi, karakteriše se formiranjem "sudova za maloletnike" i uvođenjem instituta "probacije" ili "slobode nad nadzorom". Potrebno je naglasiti da pre osnivanja sudova za maloletnike, progresivni reformisti u Pensilvaniji i Njujorku su uticali na osnivanja skloništa za maloletnike (engl. Houses of Refuge). Osnovni cilj ovih skloništa je bio da se sačuvaju maloletnici od kriminalne zaraze u zatvorima, a fokus je bio usmeren na zaštiti maloletnika pre nego na njegovo kažnjavanje. Pod uticajem ovih reformista, počinje sa razvojem i shvatanje da je neophodno da svi organi koji učestvuju u postupku prema maloletnicima, postupaju u najboljem interesu deteta.¹⁷¹

Takođe, u navedenom periodu povećan je broj vaspitnih mera, koje su mogle biti izrečene maloletnim prestupnicima, u zavisnosti od rezultata dobijenih ispitivanjem njihove ličnosti. Utvrđeno je da je ustanova "razdora", i pored svojih pozitivnih strana, nepouzdan kriterijum za procenu krivične odgovornosti maloletnika, jer je obuhvatala samo intelektualne komponente ličnosti maloletnika, dok se voljna pretpostavljala. Zbog toga je, pod uticajem pozitivističke i sociološke, a kasnije društvene odbrane, došlo do vezivanja krivične odgovornosti maloletnika za "stepen duševne razvijenosti" i procenjivanja, kako intelektualne, tako i voljne komponente.¹⁷²

Razvoj maloletničkog zakonodavstva uslovio je da pored kazni, javljaju i druge krivične sankcije. Tako, sloboda pod nadzorom ili probacija pojavila se najpre u Engleskoj 1879. godine, a zatim je zakon, od 1907. godine (Probation of Offenders Act), predvideo postojanje posebne službe pri sudovima za maloletnike, sastavljene od službenika za probaciju. U SAD je u državi Masačusets zakonom od 1878. predviđeno da pri sudovima u Bostonu postoji poseban službenik

¹⁶⁹ Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike*, op. cit., str. 31.

¹⁷⁰ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo*, op. cit., str. 111.

¹⁷¹ Silva, L., *The Best Interest Is the Child: A Historical Philosophy for Modern Issues*, op. cit., p. 421.

¹⁷² Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 276.

za probaciju.¹⁷³ Osnivanje sudova za maloletnike,¹⁷⁴ posle 1880. godine, još više je podstaklo uvođenje slobode nad nadzorom za maloletne delinkvente. U kontinentalnoj Evropi, ova ustanova se uporedo razvijala sa sudovima za maloletnike, ali se nije upotrebljavao naziv "probacija", već "sloboda pod nadzorom". Prilikom primene ove mere, koja ima za cilj da olakša integraciju maloletnika u zajednicu, da ga prevaspita i da mu pruži moralnu podršku, maloletnik ostaje na slobodi, ali je pod nadzorom probacionog službenika.¹⁷⁵ Danas je, u zemljama koje predviđaju ovu meru, njena primena proširena u dva pravca: primena uz vaspitnu meru i kaznu; i, primena u svim fazama krivičnog postupka.¹⁷⁶ Pored ovog, moguće je sagledati još dva osnovna tipa vaspitnih mera: vaspitne mere koje podrazumevaju ostavljanje maloletnika na slobodi (vaninstitucionalne vaspitne mere) i vaspitne mere institucionalnog karaktera.

1.3. Savremeno doba

U praktičnoj primeni mera koje su mogle biti izrečene maloletnicima bilo je dosta nedostataka: primenjivani tretman je bio neadekvatan, a kolonije, kao osnovni oblik institucionalnog tretmana, bile su zasnovane na vojnoj disciplini. Iako je bilo jasno da klasični modeli ne mogu da zadovolje postavljene zahteve za prevaspitavanjem maloletnih delinkvenata, tek u 20. veku, posebno posle Drugog svetskog rata, bilo je moguće realizovati sve predviđene krivične sankcije i sprovesti odgovarajući tretman. Određene društvene promene imale su veliki

¹⁷³ Institut probacije ili slobode pod nadzorom za maloletnike bio je jedan od najvećih dostignuća sudova za maloletniku u tom periodu. Reforme koje su se sprovodile u periodu od 1890. do 1920 godine, imale su za cilj detaljno uređivanje primene ovog instituta. Krajem 19. veka, već nekoliko sudova za maloletnike je primenjivalo probaciju. Međutim, do 1918. godine, čak 321 sud za maloletnike u SAD je primenjivalo neki oblik probacije. Sudovi za maloletnike, su imali obavezu da imenuju i vrše nadzor nad probacionim službenicima. Marilyn, D.M., Frank, P.W., *Encyclopedia od juvenile justice, op. cit.*, p. 301.

¹⁷⁴ Prvi sud za maloletnike osnovan je 1899. godine u *Illinois* – SAD, čija osnovan funkcija nije bila kažnjavanje maloletnika i utvrđivanje krivične odgovornosti, krivice i kazne. Određene su smernice za primenu rehabilitacije prema maloletnicima i mere za zaštitu društva. Lyons, P. M., *Treatment and rehabilitation in W. Chambliss, & G.J. Goldson (Ed.), Juvenile Crime and Justice: Key Issues in Crime and Punishment Series*, Thousand Oaks, CA: Sage, 2011, p. 281

¹⁷⁵ Veliki broj naučnika zalaže se za primenu nekog od oblika probacije jer smatraju da izvršenje zatvorskih kazni prema maloletnicima ostavlja izrazito loš uticaj na maloletnike. Naime, u različitim državama postoji mogućnost da maloletnik zbog izrazito lakih krivičnih dela, kao što su vandalizam ili sitne krađe, bude smešten u zatvore gde kazne izdržavaju najteži kriminalci i na taj način da usvoje način života takvih kriminalaca. Takođe, podaci pokazuju, da su maloletnici u zatvorima izloženi velikom nasilju uključujući i seksualno zlostavljanje. Phyllis, G., *Crime & Punishment in the United States*, Salem Press, Inc., New Jersey, 2008, p. 728

¹⁷⁶ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija, op. cit.*, str. 276.

uticaj da se, u krivičnom pravu i penologiji, postupanje sa maloletnim delinkventima veže za ličnost maloletnih delinkventa, a ne za krivično delo, koje je maloletnik izvršio.¹⁷⁷

Naime, početkom 20. veka, sve veći broj autora je ukazivao na potrebu promene krivičnog statusa maloletnika, polazeći od nužnosti da se uvažava okolnost da je maloletstvo period u kome proces duševnog razvoja nije dovršen, pa se ne može ni očekivati da ova lica imaju razvijen i izgrađen društveni stav i moralnu odgovornost.

Sa prodorom modernih stavova o karakteru sankcija koje su svrsishodne sa stanovišta suzbijanja maloletničkog kriminaliteta, pri čemu kazna gubi značaj koji je vekovima imala, pitanje krivičnog statusa maloletnika postepeno se marginalizuje. Počev od učenja pozitivne, sociološke, neoklasične i posebno Pokreta nove društvene odbrane, maloletničko krivično pravo se radikalno transformiše.

Pod uticajem navedenih učenja donose se posebni propisi (ili posebni zakoni) o maloletnicima kao učiniocima krivičnih dela i postupcima u kojima se utvrđuje njihova odgovornost i izriču krivične sankcije: u Velikoj Britaniji 1908. godine, u Francuskoj i Belgiji 1912. godine, u Nemačkoj 1923. godine. Pomenuti zakoni su sadržali materijalno-pravne i procesno-pravne odredbe o uređenju krivičnog statusa maloletnika, ili i odredbe o nadležnosti i sastavu specijalizovanih sudskih organa za procesuiranje maloletnih delinkvenata.¹⁷⁸

Evropska zakonodavstva u ovom periodu u velikoj meri uvode vaspitne mere kao osnovne sankcije za maloletnike. U zavisnosti od shvatanja krivičnog statusa maloletnika, menjala se i svrha vaspitnih mera. Tako, u skladu sa institutom razbora koji je služio za razgraničavanje polja primene kazne od primene vaspitnih mera, vaspitne mere su primenjivane zato što nije bilo uslova za primenu kazne. Njihov izbor je vršen na osnovu analize i procene biopsihičkih, socijalnih i drugih karakteristika ličnosti maloletnika. Međutim, danas su vaspitne mere dominantne sankcije za maloletnike i primenjuju se ne zato što kod maloletnika nema uslova za krivicu, nego zbog opšteg stava o štetnosti kažnjavanja maloletnika, o beskorisnosti primene represije u suzbijanju maloletničkog kriminaliteta, u drugačijem stavu o tome šta su

¹⁷⁷ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija, op. cit.*, str. 276-277.

¹⁷⁸ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloletničko krivično pravo, op. cit.*, str. 112.

ciljevi krivičnopravne reakcije na maloletne učinioce i kojim sredstvima ih je moguće ostvariti.¹⁷⁹

Pored celokupne transformacije maloletničkog zakonodavstva, kao i postupanja u najboljem interesu deteta, krajem 20. veka zabeležen je nagli porast maloletničke delinkvencije u svetu. Učešće maloletnika u ukupnom kriminalitetu u SAD je promenljivo iz godine u godinu, ali generalnu, stopa delinkvencije u periodu od 1980-1990. godine je znatno veća u odnosu na prethodne periode i sa stalnom tendencijom uvećavanja.¹⁸⁰

1.4. Početak 21. veka

Zabrinutost za maloletne izvršioce krivičnih dela, iako se istorijski može posmatrati, naročito dolazi do izražaja početkom 21. veka. Shvatanja koja polaze od činjenice da razvoj jedne nacije počiva na razvoju njene omladine, u ovom periodu naročito je izražena. Ova zabrinutost za maloletne izvršioce krivičnih dela proizilazi iz činjenice da, nažalost, maloletni delinkventi sve češće i nakon primenjenih mera, nastavljaju sa vršenjem krivičnih dela.¹⁸¹ Navedeno stanje može ukazivati na nedelotvornost postojećih društvenih i krivičnopravnih mera za suzbijanje maloletničke delinkvencije i potrebu za pronalaženjem novih i efikasnijih načina reakcije na ovaj sveprisutni negativni društveni fenomen.

Naime, krivičnopravni status maloletnika kakav danas postoji u većini modernih zemalja prošao je, dug razvojni put. Zanimanje za ove "mlade" učinioce krivičnih dela objašnjava se činjenicom da, s obzirom na njihovu mladost, imaju najviše mogućnosti da se poprave a, sa druge strane, oni su ti koji dugi niz godina mogu nanositi štetu društvu, ako se ne preduzmu mere za njihovo prevaspitavanje.¹⁸²

Retributivni model se ogleda u primeni kazne i dominantan je kada se radi o punoletnim izvršiocima. Takođe, primenjuje se i rehabilitacioni model, koji se ogleda u primeni vaspitnih mera, samo prema maloletnim izvršiocima. U literaturi se ističe da je kazna prema maloletnicima izgubila svoj retributivni karakter i da je njena primena ograničena, zavisno od: uzrasta i zrelosti maloletnika, kao i izvršenog krivičnog dela. Ipak, model retributivnosti i dalje znači dominantnu ulogu države, njenih službi i institucija, prilikom sagledavanja posledica izvršenog dela i

¹⁷⁹ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 43.

¹⁸⁰ Donald, S., *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*, op. cit., p. 3.

¹⁸¹ Ibidem p. 4.

¹⁸² Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 104.

kažnjavanja izvršioca. Za razliku od kazne maloletničkog zatvora, vaspitne mere imaju sasvim drugačiji cilj i svrhu primene. Vaspitne mere pripadaju rehabilitacionom modelu, koji u prvi plan stavlja prevaspitavanje i rehabilitaciju izvršioca. Međutim, kod ovog modela, kao i kod modela retributivnosti, zločin se posmatra kao delo protiv države, kao kršenje zakona i individualno delo sa ličnom odgovornošću, zbog čega je potrebno primeniti vaspitnu meru. Kako prevaspitavanje, kao i vaspitanje uopšte, može da podrazumeva i prinudu, vaspitne mere ne moraju da budu lišene ovog elementa, iako je on u drugom planu.¹⁸³

Zbog nedostataka, uočenih prilikom primene vaspitnih mera i maloletničkog zatvora i krajnjih rezultata koji se postižu primenom retributivnog i rehabilitacionog modela, formirao se sasvim drugačiji model sagledavanja maloletničke delinkvencije i krivične odgovornosti maloletnih izvršilaca. To je restorativni model, koji se ogleda u primeni alternativnih krivičnih sankcija prema maloletnim delinkventima. Kod restorativnog modela nije toliko bitno kažnjavanje izvršioca, već reparacija štete, učinjene krivičnim delom i aktivno učešće svih zainteresovanih strana u postupku, u kome međusobne odnose učesnika određuje država. Uloga žrtve i nastojanje da se šteta popravi, dominantni su u okviru ovog modela. Društvena zajednica se javlja kao pomagač da se delinkvent popravi, težište je na rešavanju teškoća dijalogom, pomirenjem i pregovorima, kao i ustanovljavanju obaveza i odgovornosti u budućnosti. Saznanje da je najveći broj krivičnih dela, koje izvrše maloletnici, takav da se može rešiti po restorativnom modelu, dovelo je do zaključka da u ovim slučajevima nije potrebno pokretati krivični postupak i uključivati standardne kaznene institucije, sudove i tužilaštva. Različite države imaju različite načine "odvraćanja" od krivičnog postupka, koji su u praksi dobili naziv "alternativne mere", jer su u potpunosti drugačije od vaspitnih mera i maloletničkog zatvora. Među ovim merama, najbolje rezultate su pokazali: poravnanje između izvršioca i oštećenog i rad u korist društvene zajednice. Primenom alternativnih mera postiže se ostvarenje tri osnovna interesa: interes grupe, da postoje jasno određena pravila koja se moraju poštovati; interes žrtve, kojoj se taj status mora priznati i nadoknaditi joj se šteta kao i, interes prekršioca koji na ovaj način izbegava proceduru klasičnog suđenja za krivično delo.¹⁸⁴

¹⁸³ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 295.

¹⁸⁴ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 295-296.

2. Kažnjavanje maloletnika u Srbiji

U ovom segmentu će biti razjašnjeni svi elementi koji se tiču kažnjavanja maloletnika u Srbiji. Naime, prvi period koji obuhvata srednjovekovno zakonodavstvo Srbije, pa sve do 1847. godine. U navedenom periodu krivičnopravni položaj maloletnika nije se razlikovao od položaja punoletnih lica, pa su se primenjivale iste kazne za sve kategorije učinilaca krivičnih dela. Posebno će biti analizirani Dušanov zakonik, Karađorđev zakonik i Krivični zakonik prote Mateje.

Zakonodavstvo Srbije je tek od druge polovine 19. veka, prvi put precizno izdvojila kategoriju maloletnih učinilaca krivičnih dela. Prvi korak ka posebnom statusu maloletnika, kod nas, učinjen je Dopunom Kaznitelnog zakona za poare i krađe iz maja 1847. godine. Zatim, potpun i sistematizovan krivični zakonik Srbija donosi 1860. godine pod nazivom Kriminalni (Kaznitelni) zakonik za Knjaževstvo Srbiju, koji detaljno razrađuje odredbe u vezi krivične odgovornosti maloletnika. Nakon navedenih zakonskih propisa, položaj maloletnih izvršilaca krivičnih dela u Srbiji konstantno se usavršavao, prvobitno kroz određivanje njihove krivične odgovornosti, a zatim i kroz propisivanje posebnih krivičnih sankcija za maloletnike. Sa tim u vezi, posebno će biti analizirani Krivični zakoni iz 1929, 1951, kao i Krivični zakon 1977. godine.

2.1. Zakonodavstvo Srbije do 1860. godine

Za vreme vladavine Nemanjića, u Srbiji državna reakcija (nasuprot privatnoj reakciji koja ja postojala pre njih) sve više jača. Postepeno se ustanovljavaju sudovi. Iz ovog perioda su ostali retki pravni izvori koji bi sadržali osnove kažnjavanja. Neki su izvori sačuvani u pojedinim ugovorima sa drugim državama i u manastirskim hrisovuljama. U literaturi se navode, kao značajne za izučavanje penalne antropologije, hrisovulja svetoga Đorđa Skopskog iz 1299. godine, Svetostefanska hrisovulja iz 1313. godine i Arhandelovačka hrisovulja iz 1348. godine. U njima se pored smrtne i telesnih kazni pominje i kazna lišenja slobode (tamnica).¹⁸⁵

Sa druge strane, neophodno je istaći da je u srednjovekovnoj Srbiji najznačajniji pravni spomenik, Dušanov zakonik, donet 1349. godine. Međutim, Dušanov zakonik na sadrži odredbe

¹⁸⁵ Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Vrste kazni i oblici kažnjavanja u Srbiji do kraja Drugog svetskog rata*, Pešćanik, Istorijski arhiv grada Niša, Niš, br. 3., 2005, str. 13-23.

koje bi izričito ukazivale na posebna pravila o odgovornosti i kažnjavanju maloletnika, već su se primenjivale iste kazne kao i za punoletnike. Predviđene kazne bile su: smrtna kazna, izgnanstvo za jeretike i poluverce, telesne kazne, novčana kazna, konfiskacija, kazna lišenja slobode, gubitak časnih prava.¹⁸⁶

Tokom ustanka protiv Turaka 1804. godine u Srbiji se započelo sa donošenjem propisa koji su se primenjivali na oslobođenim teritorijama. Prota Mateja Nenadović je napisao Krivični zakonik koji je 5. maja 1804. godine odobren na skupštini Valjevske nahije. Uzor za pisanje Krivičnog zakonika, kako je i sam autor naveo, bio je Justinijanov zakon i Krmčija Svetog Save.¹⁸⁷

Zakonik je skromnog obima, nedovoljno precizan i sistematičan, sa razuđenim odredbama, uz pretpostavku da se sastajao od 14-15 članova, danas je sačuvano samo sedam. U navedenim članovima, propisane su različite kazne:¹⁸⁸ novčana kazna (plaćanjem štete za ukradenu stvar u dvostrukoj visini vrednosti te stvari); telesna kazna (koja se javljala u dva oblika i to kao: šiba ili štapovi) i smrtna kazna (koja se izvršavala na dva načina: streljanjem i stavljanjem na kola). Telesne kazne su bile propisane samo po vrsti, a ne i po meri. U sačuvanim članovima Krivičnog zakonika prote Mateje, nema odredbi koje bi regulisale položaj maloletnika, a bitno je da se u istim ne pominje ni kazna lišenja slobode.

¹⁸⁶ Telesne kazne izvršavane su surovo: "da se ožeže", da mu se ruka odseče i jezik odreže", "da mu se obe ruke odseku i nos sareže", "da se osmudi", "da se uši odseku", "a razbojnik da se strmoglav obesi, a lopov da se oslepi". S obzirom na način izvršenja, telesne kazne su bile veoma bliske smrtnoj kazni, posebno one koje su se sastojale u osakaćivanju. Osim smrtne kazne bilo je predviđeno i "da se uništi" krivac (onaj ko primi mito u crkvenoj upravi). Za umišljeno ubistvo se kažnjavalo ubistvom, a za izvršenje nehatnog ubistva bilo je predviđeno da se krivcu "obe ruke odseku". Za ubistvo roditelja ili deteta bila je propisana smrtna kazna, "da se taj ubica sažeže na ognju". Za ubistvo crkvenog lica Zakonik je propisivao kumulativno smrtnu kaznu ("da se ubije") i bešenje. Prema Taranovskom, konfiskacija u starom srpskom pravu "da se kuća raspe" i "da se selo raspe", liči na starogermansko pustošenje u vidu grabeži i raznošenja imanja. Lišenje slobode zauzimalo je neznatno mesto među kaznama. Zakonik je poznao više vrsta tamnica: patrimonijalne tamnice, crkvene tamnice, vlasteoske, na patrijarškom dvoru, državne tamnice među kojima tamnica na carskom dvoru. Dušanov zakonik propisuje tamnicu na neodređeno vreme u dva slučaja: kazna protiv kaluđera koji zbaci kaluđerske haljine ("da se drži u tamnici dok se ne povрати na poslušnost") i protiv pijanica. U čl. 112. i čl. 113. Zakonika pominje se pravo azila, odnosno pravo pribežišta "u carevu dvoru" i pravo pribežišta "među dvorovima carevim i patrijarhovim" u slučaju kada sužanj "uteče iz sužanjstva" ili iz carskog dvora "uteče na dvor patrijaršijski". Lišenje slobode se predviđa kao procesno-pravna mera za čuvanje okrivljenog (čl. 145 i čl. 187) i kao supsidijarna mera za čuvanje netačnih dužnika (čl. 32 i čl. 198). Opširnije videti: Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Vrste kazni i oblici kažnjavanja u Srbiji do kraja Drugog svetskog rata*, op. cit., str. 13-23.

¹⁸⁷ Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Vrste kazni i oblici kažnjavanja u Srbiji do kraja Drugog svetskog rata*, op. cit., str. 13-23.

¹⁸⁸ Jovašević, D., Kostić M., *Politika suzbijanja kriminaliteta* op. cit., str. 277.

Karađorđev Kriminalni zakonik, pronađen je u Državnoj arhivi 1903. godine, pa o vremenu njegovog donošenja nema pouzdanih podataka. Pretpostavka je, da je donet 1807. godine. Navedeni tekst zakonika sadržao je 38 paragrafa, ali nažalost, prvih 14 članova nije bilo u pronađenom primerku teksta, već naknadno su pronađeni u drugim izvorima: čl. 9., 10., 40 i 41.¹⁸⁹

Zakonik propisuje stroge i surove kazne s ciljem ostvarivanja odmazde i zastrašivanja, i to ne samo kažnjelog lica, već i građana uopšte kako bi se uzdržali od kršenja pravila ponašanja i vršenja krivičnih dela. Kazne su izvršavane surovo, najčešće na javnim mestima i u vašarske dane, a samo izuzetno noću, u dva časa posle ponoći. Ovde je prihvaćen princip apsolutno određenih fiksnih kazni i to kako u pogledu vrste, tako i u pogledu obima kazne, budući da je sud pri odlučivanju o odmeravanju kazne učiniocu krivičnog dela bio vezan u zakoniku propisanom kaznom.¹⁹⁰ Krivičnopravna odgovornost maloletnika, kao i sistem kažnjavanja maloletnika, nije sadržan u odredbama Karađorđevog Kriminalnog zakonika, pa propisane kazne, primenjivane su i na maloletnike.

Pojavu maloletničkog prestupništva u razmerama i oblicima kakvi su već postojali u razvijenim državama srednje i zapadne Evrope, Srbija je doživela srazmerno kasno.¹⁹¹ Skromna zakonska regulativa i preuzimanje već gotovih obrazaca pri kažnjavanju urbanog prestupništva mlađih ukazuje na činjenicu da državna vlast taj problem u početku nije poznavala kao posebno značajan. Tek od sredine 19. veka položaj maloletnih članova srpskog društva, uz načela tradicionalnog vaspitanja, određivali su i paragrafi pozitivnog zakonodavstva.¹⁹²

Naime, tek od druge polovine 19. veka, u Srbiji je donet zakon kojim se po prvi put precizno izdvaja kategorija maloletnih učinilaca krivičnih dela. Dopunom Kaznitelnog zakona za poare i krađe iz maja 1847. godine najpre je bilo određeno da se starije maloletno lice, (maloletno no doruslo), kažnjava četvrtinom ili polovinom propisane kazne, a zatim je, te iste godine unutar same kategorije maloletnika napravljena razlika u kažnjavanju "nedoraslih" učinilaca i maloletnika. "Nedoraslo lice" ispod 14 godina ima se predati roditeljima, staratelju,

¹⁸⁹ Živanović, T., *Zakonski izvori krivičnog prava Srbije i istorijski razvoj njegovog i njenog krivičnog pravosuđa od 1804 do 1865*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1967, str. 10.

¹⁹⁰ Jovašević, D., Kostić M., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, op. cit., str. 277.

¹⁹¹ U svim balkanskim državama pod turskom vlašću, važno je tursko pravo sastavljeno od islamskih propisa, šerijata i kanuna – sultanskih uredbi sa zakonskom snagom, kojima se ne daje poseban status maloletnim prestupnicima. Pavlović, M., *Srpska pravna istorija*, Mladost kolor print, Kragujevac, 2005, str. 174

¹⁹² Jovanović, V., *Maloletničko prestupništvo u Srbiji krajem XIX veka*, Godišnjak za društvenu istoriju, Vol. 8, No. 1-2, 2001, str. 20.

učitelju, gazdi da ga ovi kazne; mlađi maloletnici (od 14-16 godina starosti) umesto smrću ili mrtvom šibom kažnjavaju se bojem štapovima, kamdžijama ili rogozom, a stariji maloletnici (iznad 16 godina) pošteđeni su smrtne kazne i umesto nje kažnjavaju se šibom ili robijom od šest do devet godina (ako su telesno slabi da šibu podnesu).¹⁹³ Odredbe Kaznitelnog zakona za poare i krađe proširene su 2. septembra 1850. godine na kažnjavanje maloletnih hajduka, jataka, od 31. januara 1853. godine i na sve maloletne učinioce bilo kojeg krivičnog dela. Prema Policijskoj uredbi iz 1850. godine i Zakonu o zameni telesnih kazni maloletnim osuđennicima bila su data posebna pravila.¹⁹⁴

2.2. Kriminalni (Kaznitelni) zakonik

Potpun i sistematizovan krivični zakonik Srbija donosi 1860. godine pod nazivom Kriminalni (Kaznitelni) zakonik za Knjaževstvo Srbiju, koji je bio u duhu tadašnjeg evropskog zakonodavstva prvenstveno francuskog odnosno pruskog.¹⁹⁵ Zakonik deli maloletne učinioce krivičnih dela po kriterijumu kalendarskog uzrasta, a za mogućnost kažnjavanja uvodi razbor.¹⁹⁶ Nekoliko paragrafa Zakonika propisuje mogućnost izricanja i odmeravanja kazne maloletnicima, što pokazuje kako Srbija, nakon oslobođenja od petovekovnog ropstva, počinje da razmišlja i o svom podmlatku.¹⁹⁷

¹⁹³ Srbija je sudsku torturu ukinula 10. maja 1858. godine. Pre toga, telesne kazne su se često primenjivale, uz određena odstupanja. Tako, nad muškarcima se izvršavala štapom, nad ženama kamdžijom, a nad maloletnicima prutom ili rogozom (jedna vrsta trske). Dragičević-Dičić, R., Janković, I., *Sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja – Priručnik za sudije i tužioce*, op. cit. str. 29.

¹⁹⁴ Kostić, M., *Pogled na istoriju razvitka krivičnopravne zaštite i odgovornosti deteta kod nas*, Peščanik, Istorijski arhiv grada Niša, Niš, br. 2., 2004, str. 135-149.

¹⁹⁵ Francuski KZ iz 1791. godine i 1810. godine, kao i pruski Krivični zakon iz 1851. godine, sadržali su posebne odredbe vezane za krivičnopravni status maloletnika, kao i odredbe o posebnim popravnim ustanovama za maloletnike. Fuchs, E., *From punishment to education: The international debate on juvenile penal reform before World War I*, Prospects: op. cit., p. 116.

¹⁹⁶ Institut razbora u tekstu zakonika nije bio sadržinski određen. Stoga je ovo pitanje bilo prepušteno praktičarima i njihovom tumačenju, iako je u Srbiji u to doba malo sudija imalo formalno pravničko obrazovanje. Ipak, samo pominjanje razbora svedoči o tome da se ulazilo u izuzetno složenu i na nivou Evrope malo razjašnjenu problematiku maloletnikove sposobnosti da uopšte odgovara za krivično delo, odnosno da krivična odgovornost odraslih i maloletnika nije poistovećivana. Opširnije videti: Kovačević, M., *Odgovornost maloletnih učinilaca krivičnih dela*, Glasnik advokatske komore Vojvodine, časopis za pravnu teoriju i praksu, Vol. 72, No. 6, 2014, str. 411-418.

¹⁹⁷ Milošević, N., *Neke tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i maloletničko krivično zakonodavstvo*, Redovno godišnje savetovanje udruženja na temu: Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Zlatibor, 2005, str. 281-282.

Naime, kao i što je navedeno, Zakoniku uzrast učinilaca krivičnih dela doveden u neposrednu vezu sa njihovom krivičnom odgovornošću, tako da je maloletstvo bila okolnost koja je isključivala uračunljivost, pa samim tim krivičnu odgovornost. U kategoriju krivično neodgovornih za zločine i prestupe zakonodavac je uvrstio učinioce "koji nemaju punih dvanaest godina", kao i one koji bi imali punih dvanaest godina ali još ne bi navršili šesnaestu godinu, a dokazalo bi se da su "bez razbora učinili zločinstvo ili prestuplenije". Ako su učiniooci bili u uzrastu od 12-16 godina i krivično delo učinili "s razborom", maloletstvo se obavezno uzimalo kao ublažavajuća okolnost, pa se umesto smrtne kazne ili robije izricao zatvor do deset godina, a kod prestupa najviše polovine one kazne "na koju bi se osudili da su stariji". Za učinioce do navršene 21. godine života Zakonik prećutno uzima da ne poseduju sva ona psihička svojstva neophodna za punu sposobnost svesti o sopstvenim delima. Krivac toga uzrasta ima se kazniti sa najviše dve trećine kazne propisane za učinjeno delo, a umesto na smrtnu kaznu, obavezno će se osuđivati na robiju ili zatočenje od 10 do 20 godina. Za učinjene istupe, pak, deca do navršene dvanaeste godine "predavaće se roditeljima ili tutorima da ih kazne", a đaci – "njihovim učiteljima ili profesorima, da ih ovi shodno školskim zakonima kazne".¹⁹⁸

Takođe, ovaj Krivični Zakonik iz 1860. godine je smatrao da su roditelji sami dužni kako vaspitavati, tako i kažnjavati decu do 12 godina starosti. Pri tome se zabranjuje nečovečno postupanje sa ukućanima, uz pretnju oštrim kaznama za zapostavljanje i zanemarivanje dece, pogotovo one ispod 7 godina starosti, jer se smatralo da su ona nesamostalna. Osnovno sredstvo za postizanje poslušnosti kod mladih su bile batine, a u kažnjavane istupe mladih je spadala: lenjost, nepridržavanje zadatih reči, nepristojno ponašanje na javnom mestu, manje štete nastale nepažnjom, sitne prevare i krađe. Pored fizičke kazne, maloletni izgređnici su kažnjavani novčano, ili retko, zatvorskom kaznom.¹⁹⁹ Do porasta maloletničkog prestupništva (imovinskih delikta, u prvom redu) dolazi po završetku srpsko-turskih ratova, iza kojih je ostao veliki broj siročadi. Imovinski prestupi su se oštro kažnjavali: uhvaćeni po prvi put su mogli dobiti kaznu od

¹⁹⁸ Kostić, M., *Pogled na istoriju razvitka krivičnopravne zaštite i odgovornosti deteta kod nas*, op. cit., str. 135-149.

¹⁹⁹ Telesne kazne u prisustvu vlasti obilato su primenjivane u Srbiji tokom 19. veka. Javno batinanje u dvorištu policijskog načelstva, osim fizičkog bola, trebalo je da izazove stid kažnjenog i upozori posmatrača. Kaznena politika prema sitnom prestupništvu mlađih koja se zasnivala na prutu i kamdžiji, okončana je krajem 1873. godine, kada je u Srbiji ukinuta telesna kazna. Posle ukidanja telesne kazne, čitav niz istupa tipičnih za maloletnike kažnjavan je policijskim zatvorom do mesec dana. Ta mera nije bila praćena blagovremenim preuređenjem apsana u koje je trebalo primiti masu izgređnika, kažnjavanih do tada telesno. Smeštena u pomoćnim prostorijama policijskih načelstava, apsana je, uslovno rečeno, postala osnovna škola još neiskusnih prekršilaca zakona. Opširnije videti: Jovanović, V., *Maloletničko prestupništvo u Srbiji krajem XIX veka*, op. cit., str. 21-22.

2 do 10 godina, a recidivisti za isto delu i smrtnu kaznu. Nakon što je javno batinanje bilo zamenjeno kaznom boravka u *apsani* (od 10-30 dana), maloletnici su dobili priliku da stupe u kontakt sa punoletnim zatvorenicima, te da se informišu o kriminalnom zanatu, jer su svi prestupnici boravili zajedno. Pored toga, država je pokazivala visoku permisivnost u pogledu kažnjavanja maloletnika, zahvaljujući lošim zdravstvenim uslovima koji su vladali u kaznionicama, te je kažnjenike često puštala.

U nizu propusta srpskog kaznenog sistema najozbiljniji je svakako bila njegova potpuna nedoslednost. Koncept prinudnog rada i okova kojima je robijaš bio izlagan u Topčideru stajao je u potpunoj suprotnosti sa čestim pomilovanjima i uslovnim otpustima usled kojih je tek jedna desetina osuđenika odslužila zatvorsku kaznu. Razlozi za tu prekomernu blagost bili su dobrim delom praktične prirode. Nedostatak prostora i niski zdravstveni uslovi uvećavali su opasnost pojave epidemija. Godišnje je u topčiderskom zatvoru bolovalo više od 60% kažnjenika, a samo 1898. godine od bolesti je umrlo 27 maloletnika. Kao posledica jednolične ishrane, škrofuloza, anemija i skorbut bili su uobičajena pojava među zatvorenicima.²⁰⁰

Iako su se robijaši brzo privikli na politiku čestih otpusta i smanjenih kazni, jaz između njih i sveta slobodnih ipak je rastao, srazmerno vremenu koje bi proveli u kažnjeničkoj koloniji. Pušteni na slobodu, robijaši su upućivani u mesto rođenja i stavljeni pod strogi policijski nadzor. Nepripremljen za nagli povratak u društvo, maloletni povratnik iz Topčidera nalazio se pred već poznatim iskušenjima. Suočen sa nepoverenjem zajednice i bez potrebnih preporuka, on je mogao da bira između slabo plaćenih fizičkih poslova i ranijih kriminalnih navika. Bivši robijaši priznavali su da se ne snalaze u svetu slobodnih, iskreno sumnjajući da će se tu duže zadržavati. Oni su bili loše resocijalizovani, a podaci kažu da je svaki peti maloletnik, koji je robijao u Topčiderskoj kaznionici u periodu od 1896-1900, recidivirao.²⁰¹

2.3. Krivični zakonik iz 1929. godine

Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine²⁰² u oblasti maloletničkog krivičnog prava unosi radikalne promene.²⁰³ Tako su prema ovom zakoniku svi učinioci

²⁰⁰ Jovanović, V., *Maloletničko prestupništvo u Srbiji krajem XIX veka*, op. cit., str. 28.

²⁰¹ Ibidem

²⁰² Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije („Službene novine“ br. 33-XIV od 9.2.1929. godine)

²⁰³ Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije umesto razbora uvodi termin zrelost. Naime, razbor je predstavljao samo umnu razvijenost, dok se za potpunu zrelost maloletnika zahteva i zrelost karaktera, moralnu zrelost. Živanović, T.,

krivičnih dela do navršene dvadeset i prve godine života, kada nastupa krivičnopravno punoletstvo, podeljeni u nekoliko kategorija. Nezrelost mlađih maloletnika za kažnjavanje bila je apsolutne i relativne prirode.

Apsolutna nezrelost se odnosila na decu do navršene četrnaeste godine života jer ona nisu u stanju da shvate prirodu i značaj protivpravnosti. Ova lica su predavana roditeljima, staraocima ili školskoj vlasti da ih oni kazne za učinjeno delo, da se oni o njim staraju i nadgledaju. Međutim, ako je pak maloletnik u ovom uzrastu napušteno ili moralno pokvareno, tada se odlukom starateljskog suda predaju zavodu za vaspitanje ili drugoj podesnoj porodici gde ostaje sve do svog popravljaja, a najduže do navršene svoje sedamnaeste godine.²⁰⁴

Drugu kategoriju, za koju je važila relativna nezrelost za kažnjavanje, sačinjavali su mlađi maloletnici između četrnaeste i sedamnaeste godine života. Kada je u pitanju ova kategorija maloletnika, moguće je razlikovati tri krivičnopravne situacije: 1) lica koji nisu u stanju da shvate prirodu i značaj protivpravnosti i "prema tom shvatanju da rade" ne mogu se kazniti. U tom slučaju, ako se utvrdi da dete "nije napušteno ili moralno pokvareno", ono je bilo predavano roditeljima, staratelju ili školskim vlastima, "da ga po svom nahođenju disciplinski kazne, da se o njemu staraju i nad njim vode nadzor." Međutim, ako je dete bilo napušteno ili moralno pokvareno, ono je predavano zavodu za vaspitavanje ili podesnoj porodici, gde je ostajalo najmanje jednu godinu dana, a najduže do svoje dvadeset i prve godine života,²⁰⁵ 2) lica koje je toliko zrelo da je moglo da shvati prirodu i značaj svoga dela i da prema tom shvatanju radi, prema njemu se u odgovarajućem krivičnom postupku može izreći ukor; otpuštanje na prokušavanje (probaciju) za vreme do jedne godine; upućivanje u zavod za vaspitanje najmanje jednu godinu i upućivanje u zavod za popravljajanje mlađih maloletnika u periodu od tri do deset godina, i 3) lica koje je navršilo 15 godina života i koje je izvršilo neko od zakonom propisanih zločinštava, a sud dođe do uverenja da se radi o licu koje je zrelo tako da je moglo da shvati prirodu i značaj dela i prema takvom shvatanju da deluje, kažnjava se kao stariji maloletnik.²⁰⁶

Starijim maloletnicima (lica uzrasta od 17 do 21. godine) mogle su biti izrečene iste kazne lišenja slobode kao i odraslim (robija, zatočenje, strogi zatvor i zatvor), s tim da se kazne

Krivični zakonik i Zakonik o sudskom krivičnom postupku za Kraljevnu Jugoslaviju: sa kratkim objašnjenjima, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1930, str. 34.

²⁰⁴ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo*, op. cit., str. 141.

²⁰⁵ Kostić, M., *Pogled na istoriju razvitka krivičnopravne zaštite i odgovornosti deteta kod nas*, op. cit., str. 135-149.

²⁰⁶ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo*, op. cit., str. 142.

ublažavaju. Kazna za starijeg maloletnika nije mogla biti dosuđena u dužem trajanju od deset godina, uz ograničenje da za krivična dela za koja je propisana smrtna kazna i doživotna robija, kazna maloletniku nije mogla biti dosuđena u trajanju kraćem od 7 godina. Izuzetak od navedenih kazni koje se mogu izreći starijim maloletnicima, sadržan je u paragrafu 19. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, prema kojem će počinitelj "za zločin učinjen po ovom zakonu" moći biti osuđen na smrt, ako je u vreme učinjenog dela imao punih 18 godina.²⁰⁷

2.4. Krivični zakonik iz 1951. godine

Kažnjavanje maloletnika u SFRJ je prošlo kroz dva jasno odvojena perioda. U prvom, koji je trajao sve do 1959. godine posebno se izdvajaju odredbe Krivičnog zakonika iz 1951. godine jer su svi zakonodavni akti koji su to pitanje dodirivali (Zakon o vrstama kazni, Zakon o potvrđi i izmenama Zakona o vrstama kazni i Krivični zakonik – opšti deo) na neki način bili sintetizovani u njegovim odredbama. Osnovno je da u tom periodu nije postojala nikakva posebna kazna lišenja slobode koja bi se primenjivala samo na maloletnike. To su bile iste kazne koje su primenjivane i prema punoletnim delinkventima (zatvor i strogi zatvor), uz posebna ograničenja.²⁰⁸ Međutim, kriterijum za primenu tih kazni bila je duševna razvijenost maloletnika.

Naime, u donetim propisima tokom narodno-oslobodilačke borbe nije bilo posebnih pravila o postupanju sa maloletnim učiniocima krivičnih dela, što svakako ne znači da se u praksi nije vodilo računa o uzrastu učinioaca. Međutim, propisi doneti neposredno posle oslobođenja već sadrže posebne odredbe o maloletnicima.²⁰⁹ Nakon formiranja nove države, okončanjem Drugog svetskog rata, u Jugoslaviji je usvojen Zakon o vrstama kazni 1945. godine,²¹⁰ a posle izmena i dopuna 1946. godine,²¹¹ propisivao je, pre svega da se maloletnicima koji izvrše krivično delo u

²⁰⁷ Hijran, F., Singer, M., *Maloljetnici u krivičnom pravu*, Zagreb, Globus, 1987, str. 172.

²⁰⁸ Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, Pravni život, Beograd, br. 3., 1982, str. 299.

²⁰⁹ Bačić, F., Bavcon, L., Kraus, B., Lazarević, L., Lutovac, M., Srzentić, N., Stajić, A., *Komentar Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1978, str. 287.

²¹⁰ Zakon o vrstama kazni iz 1945. godine nije uopšte dodirivao materijalno-pravni položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela. U članu 1. ovog zakona predviđeno je dvanaest kazni koje građanski i vojni sudovi mogu izricati kao glavne ili sporedne. Iz ovog se može zaključiti da je maloletnicima, podjednako kao i punoletnicima, mogla biti izrečena bilo koja od ovih kazni. Opširnije videti Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, op. cit., str. 56.

²¹¹ Rezultat usaglašavanja sa Ustavom FNRJ od 31.1.1946. godine bio je donošenje Zakona o potvrđi i izmenama Zakona o vrstama kazni („Službeni list FNRJ“, br. 66/1948). Značajne izmene koje su u ovaj zakon unete odnose se na maloletnike. One se u prvom redu odnose na starosne granice ove kategorije, ali su njima obuhvaćene i sankcije. Opširnije videti: Perić, O., *Nacrt Krivičnog zakona SFRJ i krivične sankcije prema maloletnicima*, Reforma opšteg

uzrastu od četrnaest do osamnaest godine izriču vaspitne mere (predavanje maloletnika na vaspitavanje roditeljima ili drugim licima koja se o njemu staraju, ukor i upućivanje u Vaspitno-popravni dom). Zakonom je zadržana mogućnost i kažnjavanja maloletnika, tako da je propisano da se maloletnicima koji su u vreme izvršenja dela navršili 16 godina, mogu s obzirom na stepen društvene opasnosti izvršenog krivičnog dela i izvršioca, izreći kazne iz člana 1 ovog Zakona, tj. sve vrste kazni uključujući i smrtnu kaznu.

Krivični zakonik iz 1947. godine²¹² regulisao je na potpuniji način krivičnu odgovornost i kažnjavanje maloletnika. Tako u pogledu kazni koje se mogu izreći odgovornim maloletnicima, isključuje primenu smrtne kazne, kazne lišenja slobode s prisilnim radom u doživotnom trajanju i kazna gubitka roditeljskog prava, a pri izricanju ostalih kazni maloletstvo se uzimalo kao olakšavajuća okolnost. Takođe, prilikom izricanja kazne maloletniku sud je prema uputi zakonodavca bio dužan uzeti u obzir stepen njegove duševne razvijenosti. Prema tome, maloletnoj osobi mogla je biti izrečena kazna lišenja slobode sa prisilnim radom od 6 meseci do 20 godina, kazna lišenja slobode od 7 dana do 5 godina i kazna popravnog rada od 3 dana do 2 godine.²¹³

Osnovna karakteristika Krivičnog zakonika iz 1951. godine²¹⁴ bila je, dakle, u tome što su postojale mogućnosti za kažnjavanje kako kategorije starijih, tako i kategorije mlađih maloletnika. Ipak, da bi se prema mlađem maloletniku mogla primeniti kazna, nije bilo dovoljno da se utvrdi samo da je na određenom nivou duševne razvijenosti, već je bilo potrebno ispunjenje još jednog čisto objektivnog uslova, a to je, da je za izvršeno delo propisana kazna teža od deset godina strogog zatvora.²¹⁵

U praksi se u vezi sa primenom ove odredbe postavilo pitanje, kako postupiti, kada mlađi maloletnik izvrši krivično delo za koje se po zakonu može izreći kazna do deset godina i krivično delo za koje se po zakonu može izreći kazna teža od deset godina strogog zatvora (sticaj krivičnih dela). Prema mišljenju V.s. NRH u odluci Kž 1064/52 od 29.7.1952. godine, zauzeto je stanovište da se učinilac u takvom slučaju može osuditi samo za kaznu za ono krivično delo za koje je zakonom propisana kazna teža od deset godina strogog zatvora. Mlađem maloletniku ne

dela KZ SFRJ i savremene tendencije u jugoslovenskom krivičnom pravu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1991, str. 8.1-8-2.

²¹² Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije („Službeni list FNRJ“, br. 106/47)

²¹³ Hijran, F., Singer, M., *Maloletnici u krivičnom pravu*, op. cit., str 172.

²¹⁴ Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije („Službeni list FNRJ“, br. 13/51)

²¹⁵ Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, op. cit., str. 300.

može se izreći uz ovu kaznu, vaspitno popravna mera za izvršeno lakše krivično delo, jer se po Krivičnom zakoniku ne mogu kumulirati kazne i vaspitne mere.²¹⁶

Članom 66. Zakonika bila su propisana i ograničenja u izboru krivične sankcije, tako se maloletnim delinkventima nije mogla izreći smrtna kazna, ograničenja građanskih prava i trajna zabrana bavljenja određenim zanimanjem. Mlađim maloletnicima izricale su se u principu vaspitne mere, čime je ostvarena težnja ka široj primeni vaspitnih mera prema maloletnim delinkventima. Potrebno je naglasiti, da je registar vaspitnih mera odgovara uz minimalne izmene, onome koji je predviđao Krivični zakonik iz 1947. godine.

Što se tiče starijih maloletnika, njihova krivična odgovornost i kažnjavanje bili su pravilo, dok je primena vaspitno-popravnih mera predstavljala fakultativno pravo suda ukoliko se pri tome radilo o krivičnom delu za koje je po zakonu bila predviđena kazna strogog zatvora do pet godina ili kakva blaža kazna. Najzad, i jedna i druga kategorija krivično odgovornih maloletnika, ukoliko su bili ispunjeni uslovi za izricanje kazne, blaže su kažnjavani.²¹⁷ Naime, kazna strogog zatvora i zatvor, izricani su maloletnicima u trajanju zavisno od težine izvršenog krivičnog dela, tako za krivično delo za koje je propisana smrtna kazna, stariji maloletnik je mogao biti osuđen na kaznu do 15 godina, a mlađi maloletnik do 10 godina strogog zatvora. Za ostala krivična dela stariji maloletnik je mogao biti kažnjen kaznom strogog zatvora do 10 godina, a mlađi maloletnik najviše do 8 godina. Strogi zatvor i zatvor u skladu sa članom 77. KZ, maloletnici su izdržavali po pravilu do svoje punoletnosti u kazneno-popravnom domu za maloletne osobe.²¹⁸

Međutim, od navedenih pravila prilikom odmeravanja kazne maloletnicima, u sudskoj praksi postoje različita mišljenja. Tako, usled nepreciznosti zakonske odredbe člana 72 Krivičnog zakonika, postoje različite odluke po pitanju da li ograničenja u pogledu trajanja kazne strogog zatvora na maloletnike važe samo kada je u pitanju jedno krivično delo ili važe i onda kada je u pitanju više krivičnih dela u sticaju. Prema odluci V.s. NRS u odluci Kž 1654/52 od 24.9.1952. godine, zauzeto je stanovište da ograničenja iz člana 72. Krivičnog zakonika ne važe, kada se maloletniku sudu za više krivičnih dela. Tako je sud potvrdio presudu, kojom je maloletnik bio osuđen na kaznu strogog zatvora u trajanju od 16 godina, navodeći u obrazloženju da odredba člana 66. Krivičnog zakonika ne isključuje mogućnost vremenske kazne strogog zatvora i preko granica predviđenih članom 72. Krivičnog zakonika. Kao potvrdu neujednačene

²¹⁶ Zlatarić, B., *Krivični zakonik u praktičnoj primeni - opći deo*, Narodne novine, Zagreb, 1956, str. 67.

²¹⁷ Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, op. cit., str. 300.

²¹⁸ Hijran, F., Singer, M., *Maloljetnici u krivičnom pravu*, op. cit., str. 173.

sudske prakse, može se navesti sasvim suprotna odluka V.s. NRBiH Kž 430/53 od 14.6.1953. godine, kojom je preinačena presuda nižeg suda, kojom je stariji maloletnik za više krivičnih dela u sticaju bio osuđen na kaznu strogog zatvora u trajanju od 20 godina i izrekao kaznu od 15 godina strogog zatvora, uzevši da granice kazne strogog zatvora za maloletnike, koje su propisane članom 72. Krivičnog zakonika, važe i u slučaju kada se sudi za krivična dela u sticaju.²¹⁹

Dalji razvoj krivičnih sankcija prema maloletnicima odlikuje se isticanjem u prvi plan vaspitnih mera i stalnim povećanjem njegovog broja i raznovrsnosti. To međutim nikako ne znači da je potpuno prestala potreba za primenom kazni prema toj starosnoj kategoriji. Istina, kažnjavanje je postalo na neki način izuzetak, dok se vaspitne mere primenjuju po pravilu.²²⁰

Najznačajnije promene u položaju maloletnih delinkvenata u našem krivičnom pravu izvršene su Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1959. godine.²²¹ Navedenim izmenama i dopunama, započinje stvaranje savremenog maloletničkog zakonodavstva. Maloletničko krivično pravo, kao i krivično pravo za punoletna lica zasnivalo se na principu socijalističkog humanizma čiji je osnovni cilj ostvarenje prevencije putem resocijalizacije, tj. putem vraćanja prestupnika na put poštenog i korisnog rada. Međutim, u odredbama koje se odnose na maloletnike ne samo što je posebno izražen princip socijalističkog humanizma i koncepciji o resocijalizaciji, već je ta koncepcija razrađena tako da je maloletničko krivično pravo dobilo svoju posebnu fizionomiju i svoj poseban režim koji se razlikuje od režima opšteg krivičnog prava.²²²

Naime, maloletnim delinkventima se više nisu mogle izreći kazne koje se primenjuju prema punoletnim delinkventima. Predviđena je posebna kazna maloletničkog zatvora, sa minimumom od jedne i maksimumom do deset godina. Od ovog vremena maloletnicima, i to samo grupi starijih (maloletnici uzrasta od šesnaest do osamnaest godina), može se izreći jedino ova kazna – ako su ispunjeni svi uslovi, pre svih da je maloletnik u skladu sa svojim duševnim razvojem mogao da shvati značaj svog dela i da upravlja svojim postupcima. Dalje, da je za izvršeno krivično delo propisana kazna teža od pet godina strogog zatvora i da usled teških

²¹⁹ Zlatarić, B., *Krivični zakonik u praktičnoj primeni - opći deo*, op. cit., str. 72.

²²⁰ Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, op. cit., str. 297.

²²¹ Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije („Službeni list FNRJ“, br. 30/59)

²²² Jovanović, L.J., *Maloletnički kriminalitet u Socijalističkoj Republici Srbiji u periodu od 1959. do 1964. godine (sa posebnim osvrtom na srez Niš)*, op. cit., str. 100.

posledica dela i visokog stepena krivične odgovornosti, ne bi bilo opravdano primeniti vaspitnu meru. Takođe, stvorene su zakonske mogućnosti da se vaspitne mere mogu, pod određenim uslovima, primenjivati i prema mlađim punoletnim licima.

Takođe, ukinuta je podela maloletnika na krivično odgovorne i krivično neodgovorne. Pored kazne maloletničkog zatvora, vaspitne mere su postale osnovne krivične sankcije za maloletnike. Njihov broj je povećan i one su svrstane u tri osnovne grupe: disciplinske vaspitne mere (ukor i upućivanje u disciplinski centar), vaspitne mere pojačanog nadzora (od strane roditelja ili staratelja, u drugoj porodici, i od strane organa starateljstva) i zavodske vaspitne mere (upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u Vaspitno-popravni dom i upućivanje u ustanovu za defektne maloletnike.²²³ Tako, mlađim maloletnicima od tada, moguće je izreći samo propisane vaspitne mere, čime je konačno ovoj kategoriji izvršilaca krivičnih dela zabranjeno izricanje kazni.

Određene društvene promene imale su veliki uticaj da se u krivičnom pravu postupanje sa maloletnim delinkventima veže za ličnost maloletnog delinkventa, a ne za krivično delo koje je maloletnik izvršio. U našem zakonodavstvu je od toga trenutka prihvaćen zaštitnički (*welfare*) model krivičnog pravnog položaja maloletnika.²²⁴ Ovaj model nema za cilj kažnjavanje maloletnog delinkventa, već uvodi novu specifičnu proceduru u sistemu krivičnih sankcija za maloletne delinkvente i ima za cilj zaštitu i pomoć, vršenje nadzora nad njima i obezbeđivanje njihovog vaspitanja, prevaspitanja i pravilnog razvoja.²²⁵ Takođe, važno je napomenuti da *welfare* model pruža velika diskreciona ovlašćenja sudiji, napušta princip proporcionalnosti sankcije i u svakom pogledu primarna je ličnost maloletnika.

2.5. Krivični zakon iz 1977. godine

Donošenjem Ustavnih amandmana 1971. godine XX do LX, započeta je reforma Ustava SFRJ koja je završena 1974. godine, usvajanjem novog Ustava SFRJ i ustava drugih republika i pokrajina. Ovom reformom je i u materijalnom krivičnom pravu došlo do nove raspodele zakonodavne nadležnosti između federacije, sa jedne, i republika i pokrajina, sa druge strane. U skladu sa Ustavom SFRJ, pravila o primeni vaspitnih mera i kažnjavanje maloletnika uređuje

²²³ Kostić, M., *Pogled na istoriju razvitka krivičnog pravnog položaja maloletnika u našem zakonodavstvu*, op. cit., str. 135-149.

²²⁴ Kostić, M., *Istorijski pregled krivičnog pravnog položaja maloletnika u našem zakonodavstvu*, Srbija 1804-2004, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2005, str. 250.

²²⁵ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., op. cit., str. 277.

federacija, pa je Krivični zakon SFRJ²²⁶, donesen na sednici Saveznog veća od 28.09.1976. godine u glavi VI sadržao opšte odredbe o maloletnicima, kao i odredbe o vaspitnim merama i kažnjavanju maloletnika, a republičkim i pokrajinskim krivičnim zakonima je data mogućnost detaljnog regulisanja krivičnog položaja maloletnih izvršioaca krivičnih dela.²²⁷

Krivični zakon SFRJ u pogledu krivičnog odgovornosti maloletnika preuzima rešenja uvedena u našem zakonodavstvu Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1959. godine, propisujući da se maloletnicima prioritarno izriču vaspitne mere, a samo kategoriji starijih maloletnika, za izvršena teška krivična dela može se izreći kazna maloletničkog zatvora. Mere bezbednosti mogu se izreći maloletnicima pod uslovima propisanim republičkim zakonima (član 73. stav 3. Krivičnog zakona SFRJ)

Iako je kažnjavanje maloletnika na osnovu Krivičnog zakona SFRJ, na prvi pogled isto zakonskim rešenjima iz 1959. godine, tumačenjem odredbe člana 77. KZ, uočavaju se i određene izmene. Naime, dok je po formulaciji ranijeg člana 79. stav 1. KZ, bilo moguće kazniti samo starijeg maloletnika "koji je u vreme izvršenja krivičnog dela prema svojoj duševnoj razvijenosti mogao da shvati značaj svoga dela i upravlja svojim postupcima i kod koga postoje ostali uslovi za krivičnu odgovornost po odredbama ovog zakona (čl. 6 i 7)", novom formulacijom određuje se da se može kazniti samo krivično odgovoran stariji maloletnik.

Novom formulacijom zakonodavac ranije propisane pretpostavke krivične odgovornosti – određeni stepen maloletnikove duševne razvijenosti, uračunljivost i krivicu formuliše kao krivičnu odgovornost. Prema tome, i prema ovom zakonu neće se moći starijem maloletniku izreći kazna maloletničkog zatvora ako ne postoje opšti uslovi krivične odgovornosti: ako je maloletniku učinio delo u jednom od biološko-psiholoških stanja koje isključuju uračunljivost (čl. 12. stav 1. KZ SFRJ) i ako ne postoji određeni psihički odnos izvršioaca prema krivičnom delu i posledici koja se manifestuje u obliku umišljaja ili nehata (čl. 13. i 14. KZ SFRJ). Kazna maloletničkog zatvora neće se isto tako moći izreći starijem maloletniku ako ne postoji određeni stepen njegove intelektualne, emocionalne i voluntativne zrelosti, koja je u ranijem tekstu bila formulisana dostignutim stepenom društvene razvijenosti da je maloletnik mogao shvatiti značaj svoga dela i upravljati svojim postupcima.²²⁸

²²⁶ Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije („Službeni list FNRJ“, br. 106/47, 13/51, 30/59, 44/76)

²²⁷ Hijran, F., Singer, M., *Maloljetnici u krivičnom pravu*, op. cit., str. 15.

²²⁸ Hijran, F., Singer, M., *Maloljetnici u krivičnom pravu*, op. cit., str. 179.

Pored navedenog, potrebno je naglasiti da se krivična odgovornost maloletnika ne utvrđuje na isti način kao kod punoletnih lica. Sposobnost maloletnika da shvati značaj svoga dela i da upravlja svojim postupcima, kao i njegov psihički odnos prema izvršenom krivičnom delu moraju se procenjivati u kontekstu opštih karakteristika njegove ličnosti. Pri tome se posebno moraju imati u vidu sve one bio-psihičke specifičnosti pubertetskog perioda u kome se upravo nalaze lica ovog starosnog doba i njihov uticaj na intelektualne i voluntarističke sposobnosti maloletnika.²²⁹

Socijalistička Republika Srbija, je na osnovu ovlašćenja iz Ustava SFRJ, 1977. godine donela Krivični zakon, koji takođe reguliše položaj maloletnika. Odredbe o maloletnicima sadržane u republičkim i pokrajinskim krivičnim zakonima znače konkretizaciju i dopunu pravila sadržanih u Krivičnom zakoniku SFRJ i uglavnom se odnose na propisivanje pojedinih vaspitnih mera i određivanje bližih uslova za njihovu primenu.²³⁰ Kada je u pitanju kažnjavanje maloletnika, odredbe republičkog zakona (član 37. i 38. Krivičnog zakona) propisuje pravila za odmeravanje kazne maloletničkog zatvora i način njenog izvršenja.

I pored postojanja više krivičnih zakona, obezbeđena je njihova jedinstvena primena na bazi istih principa sadržanim u odredbama Opšteg dela Krivičnog zakona SFRJ, čija je primena bila obavezna za sva krivična dela bez obzira da li su određena u Krivičnom zakonu SFRJ ili krivičnim zakonima republika, odnosno pokrajina, kao i predviđanjem kolizionih normi, čime se rešava usklađena primena svih krivičnih zakona.²³¹ Uz česte izmene i dopune, kako saveznog, tako i republičkog zakona, Republika Srbija ih je primenjivala sve do 1.1.2006. godine, kao osnov za vođenje jedinstvene kriminalne politike

3. Modeli krivičnopravnog položaja maloletnika

Maloletničko krivično pravo jeste izrazito dinamičan sistem koji se menjao u skladu sa zahtevima prakse za što efikasnijim konceptom suzbijanja kriminaliteta ove starosne kategorije. Nakon što su prošli vekovi tokom kojih je dominirao represivni pristup, u 20. veku se razvija nekoliko značajnih modela suzbijanja kriminaliteta maloletnika. Pojedine države su u relativno

²²⁹ Bačić, F., Bavcon, L., Kraus, B., Lazarević, L., Lutovac, M., Srzentić, N., Stajić, A., *Komentar Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, op. cit., str. 308.

²³⁰ Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, L., *Krivično pravo Jugoslavije - opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 1994, str. 30.

²³¹ Jovašević, D., Kostić M., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, op. cit., str. 282.

kratkom vremenu menjale ili kombinovale više sistema, te se može govoriti o izuzetnoj dinamici teorije, zakonodavstva i prakse u oblasti suzbijanja maloletničke delinkvencije.²³²

Istorijski gledano, dva najuticajnije teorijska modela krivičnopravne odgovornosti maloletnika bili su zaštitnički (welfare) model i pravosudni model (justice model). Zaštitnički model (ili model blagostanja) naglašavao je potrebu rehabilitacije maloletnika, dok pravosudni model (ili model pravde) naglašava prilagođeni krivični postupak za maloletnike i njihovu odgovornost za izvršeno krivično delo. Na osnovu navedenih modela uspostavljeni su određeni bazični principi na kojima se dalje grade komplikovane konstrukcije maloletničkog krivičnog zakonodavstva i prakse.

Međutim, najveći broj država polazeći od svojih osobenosti u okviru tradicije, politike, ekonomije, kulturne realnosti i realnosti stanja kriminaliteta, navedena dva modela kombinuju u svom zakonodavstvu, tako da ne postoje zakonodavstva sa čisto primenjenim zaštitničkim, odnosno pravosudnim modelom.

3.1. Zaštitnički model

Ideja o zaštitničkom modelu reagovanja na maloletnički kriminalitet javlja se u rudimentarnom obliku još s kraja 19. veka kao posledica ubrzanog razvijanja sociologije i drugih nauka o čoveku i društvu.²³³ Naime, uočava se kako specifična priroda detinjstva ostavlja značajne mogućnosti za posebno ustrojene maloletničke sudove i ustanove da blagotvorno utiču na maloletne prestupnike, što istovremeno implicira i da pri sankcionisanju ne treba toliko voditi računa o stegama zakona i o procesnim formalnostima.²³⁴ Primena ovog modela, naročito dolazi do izražaja nakon donošenja Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta 1989. godine, čime se razvija koncept prava mladih, kao osnovnih ljudskih prava, uz akcenat na individualna prava deteta.

²³² Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 53.

²³³ Pod uticajem kriminoloških, psiholoških i pedagoških nauka, te tzv. pokreta nove društvene odbrane, strujanja koja se u kriminalnoj politici javljaju nakon drugog svetskog rata, u središte pažnje stavljaju maloletnikovu ličnost, njeno stanje i potrebe. Osnovne postavke ovakvog pristupa daju prednost socijalno-pedagoškim i psihološkim uzrocima maloletničke delinkvencije, koja se prvenstveno objašnjava društvenom uslovljenošću. Opširnije videti: Lukić, T., Samardžić, S., *Krivična odgovornost maloletnika i oportunitet krivičnog gonjenja*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, br. 3., 2012, str. 235-256.

²³⁴ Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike*, op. cit., str. 37.

Zaštitnički model krivičnog postupka prema maloletnicima je tip postupka koji još uvek dominira u mnogim savremenim krivičnopravnim sistemima, ali sve ređe u svom čistom vidu, već najčešće zajedno modifikovan elementima drugih modela, a pre svega pravosudnog modela.²³⁵ U literaturi se naglašava nekoliko ključnih karakteristika ovog modela, koji se razvijao pod snažnim uticajem određenih kriminoloških, psiholoških, i drugih humanističkih nauka.²³⁶

1) zaštitnički odnos države prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, koji se tretiraju isto ili slično kao maloletnici koji nisu vršili delikte a kojima je potrebna briga i pomoć usled toga što su zanemareni, napušteni od roditelja ili usled drugih problema;

2) kriminalitet maloletnika jeste pre svega produkt nepovoljnih socijalnih, porodičnih, obrazovnih, ekonomskih, zdravstvenih i drugih uslova u kojima maloletnik odrasta i koji nepovoljno deluju na njegovo formiranje. Kao ličnost koja se još uvek razvija, maloletnik usled svoje nedovoljne zrelosti i osetljivosti lakše podleže negativnim uticajima uže i šire socijalne sredine;

3) maloletnički krivičnopravni sistem ima zadatak da identifikuje disfunkcionalne elemente koji deluju kriminogeno u konkretnom slučaju, a zatim da u zavisnosti od potreba maloletnika, primeni mere tretmanskog, medicinskog, edukativnog i sličnog karaktera, a ne da kažnjava proporcionalno učinjenom krivičnom delu;

4) socijalizacija pravosudnog sistema za maloletnike. Na planu procedure ovaj sistem se zalaže za izbegavanje formalne krivične procedure pred sudom kada god je to moguće, kao i za primarno uključivanje i delovanje socijalnih službi i drugih državnih institucija specijalizovanih za rad sa maloletnicima. Njihov zadatak jeste da učestvuju u sprovođenju i kontroli tretmana, nadzora i rehabilitacije maloletnika. U okviru ovog modela diskreciona ovlašćenja su široko zastupljena, kako bi se omogućilo da se odluke u što većoj meri prilagode potrebama maloletnika u konkretnom slučaju;

5) u pogledu sankcija, težište jeste na merama neodređenog trajanja, pošto se potreba za tretmanom, nadzorom, edukacijom i lečenjem, ne može unapred fiksirati.

Osnovne konceptijske postavke zaštitničkog modela zasnivaju se na davanju prevage socijalno-pedagoškim i psihološkim aspektima maloletničke delinkvencije, koja se primarno

²³⁵ Nasleđe welfare modela je prisutno u svim savremenim maloletničkim zakonodavstvima, čak i u onim zemljama koje su odavno napustile filozofiju welfare modela (npr. SAD).

²³⁶ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 55-56.

objašnjava društvenom uslovljenošću, pri čemu se u drugi plan potiskuje problematika krivičnog subjektiviteta maloletnika prema kojima se vodi postupak. Za taj je model iz tih razloga čak i karakteristično to da se u cilju zaštite ličnosti maloletnika, njihove resocijalizacije i prevaspitavanja potiskuju neka načela iz domena opšte krivične procedure kojima se garantuje sloboda volje okrivljenog i konsekvantna zaštita čitavog niza njihovih prava u postupku, od kojih neka imaju značaj ustavnih garancija (poput pretpostavke nevinosti).²³⁷ Prema pojedinim autorima, ovaj model je doprineo da se maloletničko pravo posmatra kao "drugorazredno pravo", upravo zbog nedostataka u proceduralnim garancijama na planu zaštite ljudskih prava, tj. kao "kvazi krivično pravo", zbog osobenosti na planu krivičnih sankcija, krivice i drugih rešenja koja ga razlikuju u odnosu na opšte krivično pravo.²³⁸

Children and Young Persons Act iz 1969. godine u Engleskoj smatra se vrhuncem velferizma. Na osnovu ovog zakona, za maloletnike mlađe od 14. godina krivični postupak je bio moguć samo u slučajevima izvršenja krivičnih dela ubistva, gde je granica spuštena na uzrast od 10 godina. Zakon je upućivao da, kad god je moguće, krivične stvari maloletnika od 14 do 16 godina starosti treba rešavati izvan suda, a umesto institucionalnih sankcija, težište treba da bude na primeni alternativnih, parapenalnih mera. Na osnovu ovog zakona, u Engleskoj je prihvaćen princip da izlaganje maloletnika sudskom postupku treba da bude "poslednje rešenje".²³⁹

Zaštitnički model za maloletnike je poslednjih decenija pomalo "na lošem glasu". Do toga je došlo iz nekoliko osnovnih razloga:²⁴⁰

1) ovaj model se često povezuje sa pravnom tradicijom nekadašnjih realsocijalističkih država, kada je država suviše "paternalistički" i "kontrolno" postupala i inače, u odnosu na učinioce krivičnih dela, a naročito u pogledu maloletnika;

2) zaštitnički model se često smata odrazom preterane državne intervencije, što se naročito napada od strane onih autora koji su naglašene liberalne orijentacije, kao i u delu teorije koji se načelno zalažu za davanje veće slobode "volji" lica protiv kojeg se vodi krivični postupak;

3) zaštitnički model se smatra izrazom negacije same volje maloletnika, jer on u tipično ovakvom modelu, baš s ciljem njegove zaštite, odnosno njegove dobrobiti, nema dovoljno procesnih prava; čitav niz vitalnih odluka donosi se bez davanja mogućnosti njemu samom da

²³⁷ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 98-99.

²³⁸ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 57.

²³⁹ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 112.

²⁴⁰ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 98.

iskaže svoj stav, a sve to "u ime zaštite maloletnika", a što se u praksi ponekad svodi na ozbiljnu protivrečnost da se maloletnik "štiti više nego što bi on sam sebe štitio."

Međutim, i pored kritika ovog modela, potrebno je ocenu vršiti kroz percepciju onoga što mu je prethodilo – položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela kao "delinkvenata u malom" na koje je primenjivan represivni model sa minimalnim razlikama u odnosu na položaj punoletnih učinilaca.²⁴¹ Krivični postupak utemeljen na principima zaštitničkog modela prvenstveno je orijentisan ka upoznavanju svih relevantnih socijalnih i psiholoških obeležja maloletnika prema kome se postupak odvija, u cilju definisanja konkretnih uzoraka i karakteristika njegovog delinkventnog ponašanja u cilju iznalaženja najpogodnijeg tretmana za maloletnika, pri čemu se radije pristupa prevenciji nego represiji. Težište postupka se prenosi sa krivičnog dela koje je učinjeno na ličnost učinioca, tako da se u okviru postupka velika pažnja poklanja primeni vanpravnih metoda upoznavanja ličnosti maloletnika, njegove porodične i šire socijalne sredine.²⁴² Osnovna pretpostavka zaštitničkog modela je da se sankcija prema maloletniku primenjuje "za njegovo dobro" i upravo zbog toga podrazumeva širok spektar mera koje omogućavaju njegovo obrazovanje i popravljjanje. Zbog toga se prilikom odmeravanja sankcije ne uzimaju u obzir ni vrsta i težina dela ni zlo naneto žrtvi, već pre svega lična svojstva učinioca.²⁴³

Tako, može se zaključiti da zaštitnički (welfare) model, nema za cilj kažnjavanje maloletnog delinkventa, već uvodi novu, specifičnu proceduru, u sistem krivičnih sankcija za maloletne delinkvente, koje imaju za cilj zaštitu i pomoć, vršenje nadzora nad njima i obezbeđivanje njihovog vaspitavanja, prevaspitavanja i pravilnog razvoja. Shodno ideologiji ovog modela, izvršeno krivično delo pre svega ukazuje na problem vaspitne zapuštenosti maloletnika, zato sankcije treba prilagoditi saznanjima koja proizilaze iz detaljnog upoznavanja ličnosti i socijalnog konteksta u kojem se maloletnik razvija.²⁴⁴

²⁴¹ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 57.

²⁴² Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 98-99.

²⁴³ Batričević, A., *Vaspitne mere pojačanog nadzora maloletnika u krivičnom pravu Finske i Italije*, Strani pravni život, Institut za uporedno pravo, Beograd, br. 1., 2010, str. 323.

²⁴⁴ Kovačević, M., *Osnovni modli maloletničkog pravosuđa s osvrtom na ulogu i položaj socijalnog rada*, Ljetopis socijalnog rada 2013., 20 (2), str. 304

3.2. Model pravičnosti

Poslednjih decenija 20. veka, u krivičnom pravu i penologiji, maloletni delinkventi se sve više sagledavaju kao osobe, koje su svojim ponašanjem učinile štetu zajednici, a ne kao osobe koje su izvršile krivično delo. "Zaštitnički model" bio je kritikovan zbog arbitrarnosti i odsustva pravne sigurnosti i pravičnosti, a koncept socijalne zaštite, zbog neograničene moći države, u određivanju interesa maloletnih prestupnika.²⁴⁵ Kritičari "zaštitničkog modela" istakli su potrebu ustanovljavanja novog modela, u sistemu krivičnopravne odgovornosti maloletnika. Taj alternativni model, dobio je naziv "model pravičnosti" (justice model). Primena ovog modela omogućava humanizaciju krivičnopravnog tretmana prema maloletnim delinkventima, zadovoljenje standarda u zaštiti prava maloletnih delinkvenata, kao osnovnih ljudskih prava i ostvarenje najvećeg stepena socijalnog stvaranja i zaštite ličnosti maloletnika. U međunarodnim dokumentima postavljeni su najveći standardi, koje međunarodna zajednica zahteva od nacionalnih zakonodavstava u pogledu: organizacije krivičnog pravosuđa za maloletnike; specijalizacije maloletničkog sudstva; prednosti primene diverzionih postupaka, vaninstitucionalnog tretmana i mera socijalne zaštite, nad krivičnopravnim merama.²⁴⁶

Pravosudni model (justice model) fokusiran je pre svega na delo a manje na maloletnog delinkventa. Zato osnovni cilj ovog modela nije rehabilitacije maloletnika po svaku cenu, već njegovo reintegrisanje u društvenu sredinu. U literaturi se navode sledeći elementi pravosudnog modela:²⁴⁷

- 1) maloletnik treba da snosi odgovornost pred zakonom za svoje ponašanje u skladu sa sopstvenom krivicom i težinom učinjenog dela;
 - 2) osnov odgovornosti maloletnika zasniva se na donekle modifikovanom filozofskom konceptu klasične škole o slobodi volje, slobodi izbora između dobra i zla. I maloletnik je, kao i svako ljudsko biće, obdaren slobodom volje, pa i slobodom izbora između dobra i zla;
 - 3) delo, a ne potrebe maloletnika, treba da utiču na odluku o vrsti i težini sankcije.
- Filozofija na kojoj počiva ovaj model izražava se kroz stav da je zadatak maloletničkog

²⁴⁵ U okviru zaštitničkog modela lako se može zaboraviti da maloletničko krivično pravo ipak jeste segment ukupnog krivičnog prava. U tom smislu, ilustrovan je slučaj „In re Gault“ iz 1967. godine, kada je Vrhovni sud SAD-a presudio da je neprihvatljivo postupanje nižeg suda koji je po ubrzanoj proceduri i bez dokaznog postupka uputio maloletnika na višegodišnji boravak u ustanovi za maloletnike. Kovačević, M., *Osnovni modli maloletničkog pravosuđa s osvrtom na ulogu i položaj socijalnog rada*, op. cit., str. 305

²⁴⁶ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 277.

²⁴⁷ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 59.

krivičnog prava da se u izboru mera koje će biti aplicirane u konkretnoj maloletničkoj stvari, fokusira na delo koje je izvršeno i odgovornost maloletnika, a ne na zadovoljavanje maloletnikovih potreba;

4) maloletnici treba da budu procesuirani pred posebnim sudovima za maloletnike, a ne pred tribunalima koji imaju karakteristike organa socijalne zaštite i koji se tretiraju kao krivični sudovi drugorazrednog značaja. Maloletnicima treba da bude garantovana zaštita od šireg upliva javnosti u suđenje, kao i zabrana da mediji iznose podatke na osnovu kojih se može identifikovati maloletnik koji je u postupku pred sudom;

5) maloletnik treba da uživa zaštitu garantovanih prava pred pravosudnim organima, uključujući i pravo na pretpostavku nevinosti, na odbranu, na legalnu-formalnu proceduru, koja time što je određena i unapred predviđena, ograničava arbitrarnost državnih organa, a posebno pravo organa socijalnih službi i drugih službi za brigu o maloletnicima, da odlučuju o vrsti tretmana, njegovom započinjanju i trajanju. Maloletniku se garantuje zaštita njegovih prava, pa kao što je dovoljno odrastao da uživa određena prava, tako isto treba prihvatiti da je dovoljno odrastao i da preuzme na sebe odgovornost za svoje ponašanje i posledice koje ono prouzrokuje.

6) na planu sankcija, ovaj model podrazumeva da one treba da budu vremenski određenog karaktera, da odgovaraju učinjenom delu u smislu da održavaju proporciju u odnosu na delo. Da bi se odgovorilo zahtevu da sankcija treba da bude u srazmeri sa delom, ovaj sistem je znatno obogatio registar sankcija, posebno onih koje treba da odgovaraju krivičnim delima lakše i srednje težine, kao što su: rad u javnom interesu, novčana kazna, uslovna osuda, ograničenje kretanja uz elektronski monitoring. Princip proporcionalnosti obezbeđuje važan zahtev – da posebno sankcije koje podrazumevaju institucionalizaciju, to jest, ograničavanje slobode kretanja kroz primenu zavodskih mera i kazne zatvora, budu određenog trajanja i svedene samo na neophodni minimum;

7) kada je reč o značaju zaštite osnovnih prava deteta u sukobu sa zakonom i garancije poštovanja standarda na tom planu, ovaj model korespondira sa preporukama relevantnih međunarodnih dokumenata;

8) diferenciranje položaja maloletnih delinkvenata u odnosu na maloletnike kojima je potrebna briga i staranje usled zanemarenosti ili drugih socijalnih poteškoća, kao i razdvajanje institucija u kojima borave ove dve kategorije maloletnika.

Na kraju, neophodno je navesti, da je pravosudni model poslužio zakonodavstvima u pojedinim državama da naprave zaokret ka oštrijem reagovanju, odnosno kažnjavanju maloletnika uz striktno poštovanje zakonskih minimuma i maksimuma propisanih za konkretna krivična dela.²⁴⁸ Tako, može se zaključiti, da se pravosudnim modelom ipak podržava kažnjavanje maloletnika, ali samo kao izuzetnu meru, proporcionalno izvršenom krivičnom delu.

3.3. Modifikovani pravosudni model

Pravosudni model je u Evropi stekao brojne pristalice, i to posebno osamdesetih godina,²⁴⁹ koje su se odlikovale završetkom perioda izrazito ekonomskog blagostanja i velikim porastom maloletničke delinkvencije sa elementima nasilja, te nezadovoljstvom javnog mnjenja blagom kaznenom politikom za takve slučajeve. Međutim, i pored svojih nedostataka, pravosudni model predstavlja osnov na kome se u savremenim uslovima zasniva politika suzbijanja maloletničke delinkvencije, naravno ne u čistom obliku, već u kombinaciji sa zaštitničkim modelom i modelom restorativne pravde.

Naime, savremeno maloletničko pravo je izloženo sukobu modela "blagostanja" (teorija "parents patriae")²⁵⁰ koji utiče na ekstenzivnu intervenciju u domenu maloletničke delinkvencije i ideje o zaštiti prava maloletnih delinkvenata. Na taj način maloletničko krivično pravo se nalazi na raskršću: da se razvija kao vaspitno pravo koje za svoj oblik ima brigu za vaspitanje i razvoj maloletnika, ili da se razvija u pravcu poštovanja njegovih osnovnih sloboda i prava, sa garancijama krivičnog postupka, ali istovremeno sa insistiranjem na njegovoj odgovornosti.²⁵¹

²⁴⁸ Kovačević, M., *Osnovni modli maloletničkog pravosuđa s osvrtom na ulogu i položaj socijalnog rada*, op. cit., str. 306.

²⁴⁹ Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka u Evropi je zabeležen porast maloletničkog kriminaliteta, dok se u SAD tokom osamdesetih i devedesetih godina suočavaju sa narastajućim talasom nasilničkog ponašanja maloletnika. Tako je u SAD u periodu od 1978. do 1993. godine zabeležen porast od čak 177% kada su u pitanju hapšenja maloletnika povodom sumnje da su izvršili krivična dela ubistva, dok je u istom periodu stopa hapšenja odraslih pod istim okolnostima opala za 7%. Opisane tendencije su navele zakonodavce pojedinih država da naprave zaokret ka punitivnijem reagovanju, odnosno kažnjavanju maloletnika uz striktno poštovanje zakonskih minimuma i maksimuma propisanih za konkretno delo. Opširnije videti: Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike*, op. cit., str. 44.

²⁵⁰ Sudovi za maloletnike u SAD su tokom 1960. godine počeli sa primenom teorije „parens patriae“ kroz postupanje u najboljem interesu deteta. Silva, L., *The Best Interest Is the Child: A Historical Philosophy for Modern Issues*, op. cit., p. 423.

²⁵¹ Simović, M., Simović, V., *Karakteristike maloljetničkog krivičnog prava u Republici Srpskoj*, op. cit., str. 316

Analizirajući prednosti i nedostatke oba modela krivičnopravne zaštite maloletnika, možemo zaključiti da se nijedan od njih ne može primeniti u "čistom" obliku. Rešenje se, očigledno nalazi u sjedinjenju oba modela u zajednički ili mešoviti welfare-justice model.

Ideja o potrebi međusobnog kombinovanja dva suprotstavljena modela, u uporednopravnim sistemima krivičnopravnog reagovanja na prestupništvo mladih "zaštitničkog" i "pravosudnog modela", vezana je za drugu polovinu 20. veka. Kao pravno-sociološki koncept ovaj model utemeljen je na učenjima koja su zastupali Dirkem i Veber, a izražen je u idejama koje je sredinom sedamdesetih godina 20. veka izneo norveški kriminolog i sociolog Nils Kristi.²⁵²

Danas se u literaturi, kao poseban model često spominje i modifikovani pravosudni model. Ovaj model u stvari, predstavlja određenu kombinaciju navedena dva modela, ali tako da se, po pravilu, tu radi o pravosudnom modelu na koji se "kaleme" određeni mehanizmi iz zaštitničkog modela, pa se on na takav način menja, ali tako da ne promeni svoju dominantnu fizionomiju.²⁵³

Potrebno je naglasiti da između zaštitničkog, pravosudnog i welfare-justice modela postoje suštinske razlike, te da te razlike nisu samo kvantitativne prirode. Za razliku od čistog zaštitničkog modela, mešoviti pristup uzima u obzir na prvom mestu to da je maloletnik ipak izvršio krivično delo kojim se povređuju ključne vrednosti na kojima zajednica i sistem počivaju. U tom smislu reagovanje mora da odgovori prirodi i težini delikta, pa čak i da se kroz reagovanje, bar u ograničenom vidu, ostvari i generalno preventivno dejstvo. Naime, iako izvršenje krivične sankcije služi edukativnim, vaspitnim i reintegrativnim funkcijama, to ne znači da maloletnik uspeva da izbegne svaku neprijatnost sankcije i određeno limitiranje svojih ličnih prava. Poenta je u tome, da se sankcionisanju ne pristupa radi samog sankcionisanja, odnosno radi postizanja ideala apsolutne pravde, već radi reagovanja na krivično delo kao pojavu uslovljenu ličnim i društvenim činiocima.²⁵⁴

Naš model postupka prema maloletnicima je pravosudne orijentacije, jer je u osnovu konstruisan kao krivični postupak – u njemu se rešava o krivičnom delu, tj. njegov je predmet *causa criminalis*, ima tipične krivičnoprocesne faze, postoje dve osnovne procesne stranke, a odluku donosi sud. Samim tim što je bitno modifikovan u odnosu na opšti krivični postupak,

²⁵² Stevanović, I., *Nova zakonska rešenja o maloletnicima: značaj alternativa institucionalnom tretmanu (u svetlu reintegracije izvršioca i osnaživanja žrtava)*, Temida, Viktimološko društvo Srbije, br. 1., 2006, str. 62.

²⁵³ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 102.

²⁵⁴ Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike* op. cit., str. 55-56.

postupak prema maloletnicima kod nas se smatra posebnim krivičnim postupkom. Sve bitnije modifikacije u postupku prema maloletnicima (poput posebne uloge organa starateljstva, šireg delovanja načela oportuniteta, kraćih rokova trajanja pritvora itd) suštinski su zasnovane na tendenciji da se maloletnik zaštiti, odnosno da dobije povoljniji krivičnoprocesni položaj u poređenju sa punoletnim okrivljenim protiv kojeg se vodi krivični postupak.²⁵⁵

Kao što je prethodno navedeno, modifikovani pravosudni model suštinski je zasnovan na tendenciji da se maloletnik zaštiti, odnosno da dobije povoljniji krivičnoprocesni položaj, u poređenju sa punoletnim okrivljenim protiv kojeg se vodi krivični postupak.²⁵⁶ Međutim, ovaj model zahteva uzimanje u obzir i činjenice da je maloletnik izvršio krivično delo kojim se povređuju ključne vrednosti na kojima zajednica i sistem počivaju, pa za izvršena teška krivična dela, kao izuzetnu mogućnost dozvoljava i kažnjavanje maloletnika.

²⁵⁵ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 102-103.

²⁵⁶ Škulić, M., *Reforme maloletničkog krivičnog prava u Srbiji*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja – Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja, Beograd, 2005. str 46.

Glava 3.

MEĐUNARODNI PROPISI U OBLASTI MALOLETNIČKOG ZAKONODAVSTVA

Međunarodno pravo danas predstavlja bogat korpus ugovora i drugih međunarodnih dokumenata. Ono se stvara, sprovodi i unapređuje zahvaljujući naporima država, međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija, akademskih ustanova i pojedinaca. Katalog ljudskih prava je sadržan u brojnim univerzalnim i regionalnim dokumentima, koje je neophodno posmatrati u međuzavisnosti i celovitosti. Suštinski razvoj međunarodno pravo je doživelo nakon Drugog svetskog rata, pre svega zahvaljujući usvajanju Povelje Ujedinjenih nacija i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.

Veliki deo međunarodnih ugovora relevantnih za ljudska prava sadrži neke odredbe o pravima deteta. Zato nije bilo lako zagovornicima ideje o potrebi donošenja posebnog međunarodnog ugovora o pravima deteta da svoje zamisli sprovedu u delo. Posebno imajući u vidu da su pitanja vezana za decu, njihovu dobrobit i razvoj razmatrana dugo u kontekstu porodice i uvek iz ugla zaštite. Sa stanovišta ljudskih prava, dete je bilo zaštićeno u okviru postojećih pravnih sistema, kako na domaćem tako i na međunarodnom planu. Potreba da se deca zaštite posebnim propisima, uključujući međunarodnu konvenciju, prvi put je identifikovana pre skoro jednog veka, usvajanjem Opšte deklaracije o pravima deteta (u Društvu naroda, 1924. godine). Pojam posebnih prava za decu, kao i promena odnosa prema predmetu tih prava, počeo je da se uobličava nakon II svetskog rata, čime je postignut napredak i u svetlu dominirajućih teorija stvoreni su uslovi da otpočne normativna faza u oblasti prava dece.²⁵⁷

Međunarodna dokumenta sadrže osnovne norme koje predstavljaju polazne osnove za definisanje pravosudnog sistema za maloletnike i standarde u oblasti maloletničkog prestupništva. Na taj način se određuje politički minimum koje nacionalna zakonodavstva treba da ispune u pogledu uslova pod kojima se maloletni prestupnici lišavaju slobode, zabrane smrtne kazne i doživotnog zatvora za maloletnike, poštovanje osnovnih ljudskih prava prilikom izvršenja izrečene kazne ili primene vaspitnih mera radi "reintegracije" mladih u sukobu sa zakonom u društvenu zajednicu.²⁵⁸

²⁵⁷ Janković, S., Petrušić, N., *Prava deteta u međunarodnim dokumentima*, Radunić, Beograd, 2011, str. 7.

²⁵⁸ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 278-279.

Različite vrste pravnih instrumenata koji se odnose na maloletničko pravosuđe i maloletničku delinkvenciju, sačinjeni su od strane Organizacije Ujedinjenih nacija (UN). Aktivnost od skoro trideset godina u uspostavljanju standarda za maloletničku delinkvenciju, započeta je u Organizaciji UN, usvajanjem Pekinških pravila - Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe iz 1985. godine, zatim Konvencija UN o pravima deteta iz 1989. godine, Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije – Rijadske smernice iz 1990. godine, Pravila UN za zaštitu maloletnika lišenih slobode – JDL pravila iz 1990. godine, Standardna minimalna pravila UN za alternativne kaznene mere – Tokijska pravila iz 1990. godine.

Uz ove akte univerzalne međunarodne organizacije od posebnog su značaja za krivičnopravni položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela i standardi utvrđeni u aktima evropskih regionalnih organizacija kao što su: 1) Evropska unija i 2) Savet Evrope.²⁵⁹ Među aktima Evropske unije u regulisanju problema maloletničke delinkvencije, posebno se izdvaja usvojeni evropski program za prava deteta COM (2011) 60 iz 2011. godine.

Putem različitih rezolucija, Savet Evrope je takođe učestvovao u uspostavljanju principa koji važe za maloletničko pravosuđe i maloletničku delinkvenciju, i to, usvajanjem Preporuke R (87) 20 o društvenom reagovanju na delinkvenciju maloletnika iz 1987; Preporuke R (88) 6 o društvenom reagovanju na delinkventno ponašanje mladih koji potiču iz migrantskih porodica iz 1988; Preporuka Rec (2003) 20 u vezi novog načina rešavanja maloletničke delinkvencije iz 2003; Evropska pravila o društvenim sankcijama i merama za sprovođenje maloletničkog krivičnog postupka CM/Rec (2008) 11 iz 2008. godine.

Sva navedena međunarodna dokumenta, na osnovu sadržaja i ciljeva koji se njihovom primenom postižu mogu se sistematizovati u četiri grupe, i to: 1) *međunarodni dokumenti o pravnom položaju deteta i mladih*; 2) *međunarodni dokumenti o postupanju sa maloletnicima u sukobu sa zakonom*; 3) *međunarodna dokumenta o sankcionisanju i kažnjavanju maloletnika* i 4) *međunarodna dokumenta o alternativnom kažnjavanju maloletnika*. Posebna pažnja biće posvećena međunarodnim dokumentima o sankcionisanju i kažnjavanju maloletnika, dok će ostala međunarodna dokumenta biti objašnjenja samo u meri sticanja osnovnih znanja iz oblasti krivičnog pravnog položaja deteta i maloletnika. Takođe, potrebno je naglasiti, da određenu oblast maloletničkog zakonodavstva reguliše veći broj međunarodnih dokumenata na identičan način.

²⁵⁹ Jovašević, D., *Karakteristike maloletničkog krivičnog prava u Federaciji Bosne i Hercegovine*, op. cit., str. 121.

1. Međunarodni dokumenti o pravnom položaju deteta i mladih

Međunarodne konvencije i deklaracije pre usvajanja Konvencije UN o pravima deteta, sadržale su samo opšta pravila, a pri tome se smatralo da ovakvi dokumenti mogu odgovoriti i na sve specifične zahteve koji se odnose na decu. **Konvencijom UN o pravima deteta**,²⁶⁰ usvojenom 20.11.1989. godine, koja je stupila na snagu 2.9.1990. godine, stvoren je sveobuhvatan korpus prava deteta, čime ona, po prvi put u istoriji međunarodnog prava u oblasti ljudskih prava, dobijaju jedinstvenu i potpunu zaštitu. Konvencija UN o pravima deteta²⁶¹ predstavlja polaznu tačku za uspostavljanje pravilne ravnoteže između suđenja i položaja (tretmana) deteta. Potreba za definicijom "deteta" daje poseban značaj celom kompleksu prava deteta.²⁶² Konvencijom je propisano da je dete svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiće ranije.

Konvencijom su precizno propisana prava deteta, čija se primena mora obezbediti u svim državama potpisnicama. Ta prava su: urođeno pravo na život, opstanak i razvoj deteta, pravo na ime, državljanstvo, pravo deteta da zna ko su mu roditelji i pravo na očuvanje svog identiteta, na porodične veze.²⁶³ Ova prava detetu su zagantovana bez ikakve diskriminacije i bez obzira na

²⁶⁰ Konvencija o pravima deteta, usvojena je na zasedanju Generalne skupštine UN 20. novembra 1989. godine, a SFRJ je ratifikovala Konvenciju decembra 1990. godine, Zakonom o ratifikaciji Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta ("Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 15/90).

²⁶¹ Usvajanje konvencije je bilo praćeno izuzetno teškim i dugotrajnim procesom traženja kompromisa koji bi mogao zadovoljiti brojne potpisnice ovog akta. Predlog je podnet još 1979. godine, da bi tek deset godina kasnije konvencija konačno bila usvojena. Prvobitni tekst konvencije predložila je delegacija Poljske, ali su predstavnici drugih država bili mišljenja da na priloženom dokumentu treba izvršiti značajnije ispravke i dopune, kako bi njegova sadržina zaista odgovarala celokupnom kontekstu u kome maloletnici treba da realizuju svoja prava, imajući u vidu da se prvobitni predlog gotovo i celosti zasnivao na tekstu Deklaracije UN o pravima deteta koja je usvojena još 1959. godine, razume se pod bitno drugačijim okolnostima. Opširnije videti: Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike*, op. cit., str. 81.

²⁶² Značajno je napomenuti da Konvencija UN o pravima deteta, ne koristi pojam maloletnik. Po mišljenju određenog broja autora, razlog tome je što se pojam maloletnik u široj društvenoj zajednici pretežno tumači u negativnom kontekstu. Kao potvrdu ovom stavu, autori navode da ljudi govore o maloletnim učiniocima krivičnih dela, sudovima za maloletnike, maloletničkim zatvorima, ali samo u izuzetnim slučajevima govore o maloletnim fudbalskim timovima ili maloletnim stipendijama. Zato se pojam maloletnik u Konvenciji ne koristi kao sinonim za mlade osobe, izuzev kada su te mlade osobe uključene u izvršenje krivičnog dela, u postupku pred sudskim organima i tada ima stigmatizirajući karakter. Opširnije videti: Becroft, A., *Children and Young People in Conflict with the Law: Asking the Hard Questions*, *Juvenile and Family Court Journal*, Vol. 57, No. 4, 2006, p. 2

²⁶³ Grbić-Pavlović, N., *Kaznenopravni aspekti maloljetničke delinkvencije u Republici Srpskoj*, Art print, Banja Luka, 2010, str. 55.

rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, političko ili drugo uverenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, invaliditet, rođenje ili drugi status deteta, njegovog roditelja ili zakonskog staratelja. Najznačajniji članovi Konvencije koji se odnose na decu u okviru krivičnog pravosuđa su čl. 37, 39 i 40.²⁶⁴

Sa druge strane, *Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe ili Pekinška pravila*²⁶⁵ usvojena od strane Ujedinjenih nacija 1985. godine, bila su prva pravila koja su usvojena sa posebnim ciljem da zaštite prava i potrebe maloletnih delinkvenata. Pravila, iako nisu obavezujuća za države potpisnice, smatraju se ključnim dokumentom za sva lica koja se bave maloletničkom delinkvencijom. Pošto su Pravila bila usvojena pre nego što je usvojena Konvencija UN o pravima deteta, ona su uticala na formulisanje osnovnih standarda maloletničkog pravosuđa koji su kasnije uneti u Konvenciju o pravima deteta.²⁶⁶ Pravila naglašavaju dobrobit deteta i princip proporcionalnosti – da pri razmatranju svakog konkretnog slučaja treba uzimati u obzir specifične okolnosti vezane za dete i prirodu prestupa.²⁶⁷

Na osnovu Lisabonskog sporazuma, jedan od ciljeva Evropske unije je promocija i zaštita prava deteta. Članom 3 (3) Ugovora o Evropskoj uniji, izričito se zahteva od Evropske unije da unapredi i zaštiti prava deteta. Prava deteta su sadržana i u Povelji o osnovnim pravima Evropske unije. Članom 24 Povelje priznaje se, da su deca nezavisni i autonomni nosioci prava. Promovisanje prava deteta je takođe i obaveza na osnovu ratifikovanih međunarodnih dokumenata. Sve države članice ratifikovale su Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima deteta. Nastavak unapređenja prava deteta na nivou Evropske unije, ostvaren je 15. februara 2011. godine, objavljivanjem programa *Evropske unije za prava deteta*.²⁶⁸

Naime, posvećenost pravima deteta zahteva koherentan pristup na svim relevantnim aktivnostima Evropske unije. Ovaj cilj može se postići korišćenjem Ugovora o Evropskoj uniji,

²⁶⁴ Primena navedenih članova Konvencije u Republici Srbiji obezbeđeno je implementacijom pomenutih članova u Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica („Službeni glasnik RS“, br. 85/05)

²⁶⁵ Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe – Pekinška pravila, usvojena su Rezolucijom broj 40/33, 29. novembra 1985. godine http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/3%20Pekinska%20pravila.pdf pristup 15.4.2015.

²⁶⁶ Osnovni principi Pekinških pravila, implementirani su u Konvenciju UN o pravima deteta u članu 40.

²⁶⁷ Janković, S., Petrušić, N., *Prava deteta u međunarodnim dokumentima*, op. cit., str. 378.

²⁶⁸ COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS, COM(2011) 60 final - An EU Agenda for the Rights of the Child http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf, pristupio 26.09.2013.

Povelje o osnovnim pravima Evropske unije i Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, kao zajedničke osnove za sve aktivnosti Evropske unije značajne za decu.

Na kraju, u Evropskom programu za prava deteta, objavljena su dva istraživanja "Eurobarometer" iz 2008.²⁶⁹ i 2009.²⁷⁰ godine, koja su pokazala da 76% dece tokom razgovora nisu bila svesna svojih prava, 79% ne zna kome da se obrate u slučaju potrebe. Na pitanje koje korake EU treba da preduzme da promoviše i štiti prava deteta, 88% ispitanika je navelo da bi EU trebalo da pruži više informacija deci o njihovim pravima na pristupačan način. Da bi se obezbedilo bolje i efikasnije informisanje dece o njihovim pravima, Evropska unija je uvela konsolidaciju i modernizaciju postojećih informacija i obezbedila deci lak i brz način pristupa svim informacijama.

2. Međunarodni dokumenti o postupanju sa maloletnicima u sukobu sa zakonom

Konvencija UN o pravima deteta iz 1989. godine reguliše postupak prema maloletnicima koji su u sukobu sa zakonom. Član 40 Konvencije pruža garancije za dete koje dođe u kontakt sa formalnim krivičnim pravosuđem. To su situacije, kada je dete osumnjičeno, optuženo ili kada mu je izrečena neka od krivičnih sankcija za one radnje koje su krivičnim zakonom propisane kao krivična dela. Opšta odredba propisuje, da je osnovni cilj u tretmanu deteta koje je u sukobu sa zakonom reintegracija i preuzimanje konstruktivne uloge u društvu. Svaka država potpisnica mora u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu propisati minimalna pravila, koja se garantuju detetu, a to su:

- da nijedno dete ne može biti optuženo niti osuđeno za krivično delo koje u vreme izvršenja nije bilo propisano kao krivično delo u nacionalnom ili međunarodnom pravu (član 40. stav 2. tačka a);

- da se svakom detetu koje je osumnjičeno ili optuženo za izvršeno krivično delo, garantuje (član 40. stav 2. tačka b. podtačke i – vii):

- da se smatra nevinim dok se krivica ne dokaže u skladu sa zakonom;

²⁶⁹ *The Rights of the Child Analytical report*, Flash Eurobarometer, No 235, 2008. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_235_en.pdf pristupio 15.2.2015. godine

²⁷⁰ *The Rights of the Child Analytical report*, Flash Eurobarometer, No 273, 2008. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_273_en.pdf pristupio 15.2.2015. godine

- da bude odmah upoznat o optužbama protiv njega, a ako je primereno preko roditelja ili staratelja, kao i pravo na pravnu ili drugu odgovarajuću pomoć u pripremi i iznošenju svoje odbrane;

- da bez odugovlačenja nadležni, nezavisni i nepristrasni organ donese odluku u pravičnom postupku u skladu sa zakonom uz prisustvo pravnog zastupnika. Roditelj, staratelj ili zakonski zastupnik imaju pravo prisustvovanja svim radnjama koje sprovodi nadležni organ, izuzev ako njihovo prisustvo nije u najboljem interesu deteta.

- da ne bude prisiljen da svedoči ili da prizna krivicu. U postupku koji sprovodi nadležni organ, položaj deteta mora biti identičan položaju svih stranaka u postupku. Dete može ispitati ili zahtevati da se ispituju svedoci druge strane, kao i predložiti učešće i saslušanje svojih svedoka pod identičnim uslovima.

- da odluku kojom je proglašen krivim za izvršeno krivično delo, obavezno ponovo razmotri viši, nadležni, nezavisni i nepristrasni organ ili sudsko telo u skladu sa zakonom;

- da ima besplatnu pomoć prevodioca u slučaju kada dete ne može da razume ili ne govori jezik koji je u službenoj upotrebi;

- da se poštuje njegova privatnost u svim fazama postupka.

- član 40. stav 3. Konvencije propisuje obavezu država potpisnica da podstiču stvaranje zakona, postupaka, organa i ustanova koji se izričito odnose na decu i bave se decom koja su osumnjičena, optužena ili osuđena. Posebnim zakonom koji bi regulisao isključivo položaj deteta, a posebno:

- utvrditi najnižu starosnu granicu ispod koje se deca ne mogu smatrati sposobnim za kršenje krivičnog zakona,

- usvojiti mere za postupanje sa takvom decom, bez uključivanja sudskog postupka, s tim da budu u potpunosti poštovana ljudska prava i obezbeđenja zakonske zaštite.

Evropska unija je objavljenim **programom za prava deteta** iz 2011. godine propisala pravo na pravično suđenje deci koja su predmet krivičnog postupka. Ovo pravo podrazumeva, zaštitu privatnosti, pravo da bude obavešten o optužbama na način prilagođen njihovom uzrastu, pravo na pravnu pomoć i zastupanje. Ovo je veoma važno kada jezik na kome se vodi postupak nije maternji jezik deteta. Tokom 2010. godine Evropska unija je usvojila pravila o prevođenju kojim se obezbeđuje da sva lica, uključujući i decu, dobijaju informacije o svojim pravima u

postupku na način koji mogu da razumeju. Komisija nastavlja rad sa ciljem jačanja procesnih prava osumnjičenih ili optuženih u krivičnom postupku, uključujući i decu.

Zaštita dece, ostvaruje se i propisivanjem odredbe, da je pritvor moguće odrediti izuzetno samo kao poslednju meru i to u najkraćem vremenskom periodu. U krivičnim postupcima, potrebno je pružiti deci dodatnu zaštitu ako se oni identifikuju kao svedoci ili žrtve izvršenog krivičnog dela. Aktivnu ulogu u krivičnom postupku potrebno je obezbediti deci žrtvama, na način što će se njihov iskaz uzeti u razmatranje, čak i onda kada žrtva ne želi direktan kontakt sa izvršiocem krivičnog dela, aktivnu ulogu je potrebno obezbediti primenom savremene tehnologije, naročito video konferencije.²⁷¹

Komitet ministara država članica Saveta Evrope, usvojili su 17. septembra 1987. godine, **preporuku R (87) 20 o društvenom reagovanju na delinkvenciju maloletnika.**²⁷² Postupak prema maloletnicima regulisan je u trećem delu preporuke. Državama članicama se preporučuje da u postupku prema maloletnicima obezbede sve uslove kako bi se započeti postupak efikasno sproveo bez nepotrebnog odlaganja. Takođe, preporučuje se da maloletniku ne mogu suditi, sudovi opšte nadležnosti, ako postoje sudovi za maloletnike, kao i izbegavanje određivanja policijskog zadržavanja, odnosno određivanje pritvora, osim u izuzetnim slučajevima kada je maloletnik izvršio teško krivično delo, ali i tada, sa tačno ograničenim vremenskim trajanjem mera procesne prinude.

Članom 8. propisana su prava koja se obezbeđuju maloletnicima tokom formalnog krivičnog postupka, i to: 1) pretpostavka nevinosti; 2) pravo na odbranu (ako maloletnik nije u mogućnosti da angažuje branioca, biće mu dodeljen po službenoj dužnosti); 3) pravo na prisustvo roditelja ili zakonskog zastupnika tokom trajanja postupka; 4) pravo maloletnika da može da pozove i ispituje svedoke; 5) pravo da traži ponovno veštačenje i aktivno učešće u istražnim radnjama; 6) pravo da govori i ako je potrebno da daje mišljenje o preduzetim merama; 7) pravo na žalbu; 8) pravo da podnese zahtev za preispitivanje primenjene mere; 9) pravo na poštovanje privatnog života maloletnika.

²⁷¹ *An EU Agenda for the Rights of the Child*, part 2.1.

²⁷² Recommendation No. R (87) 20 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON SOCIAL REACTIONS TO JUVENILE DELINQUENCY,

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=608029&SecMode=1&DocId=694290&Usage=2>

3. Međunarodni dokumenti o sankcionisanju i kažnjavanju maloletnika

Konvencija UN o pravima deteta iz 1989. godine, sadrži odredbe koje se odnose na sankcionisanje i kažnjavanje maloletnika. Član 37 Konvencije propisuje zabranu mučenja ili drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupka ili kažnjavanja. Za dela koja izvrše osobe mlađe od osamnaeste godine, ne može se izreći smrtna kazna, doživotni zatvor bez mogućnosti oslobođenja, kao ni proizvoljno i nezakonito lišenje slobode. Pored toga, propisani su uslovi za hapšenja, zadržavanja u pritvoru ili zatvaranja, precizirajući da će se ove mere primeniti samo kao poslednja moguća mera i to na najkraći mogući vremenski period. Međutim, u izuzetnim slučajevima, kada se dete liši slobode, mora se postupati humano uz poštovanje urođenog ljudskog dostojanstva, naročito uvažavajući potrebe osobe njegovog uzrasta. Posebno, svako dete lišeno slobode biće odvojeno od odraslih, izuzev ukoliko se smatra da to nije u interesu deteta. Lišenjem slobode, maloletnik zadržava pravo održavanja kontakta sa svojom porodicom putem prepiske i poseta. Dete lišeno slobode, ima pravo da mu odmah bude omogućen pristup pravnoj i drugoj odgovarajućoj pomoći, kao i pravo da pobija zakonitost tog lišavanja slobode pred sudom ili drugim nadležnim organom.

Na kraju, potrebno je naglasiti da se veliki broj država potpisnica ove Konvencije obavezala samo uslovno na njenu primenu, odnosno da su stavile određene rezerve na njen tekst. Tako je Singapur ostavio mogućnost primene telesnih kazni i kazne zatvora na način na koji se ove sankcije primenjuju prema punoletnim licima, dok je takođe, nezanemarljiv broj islamskih zemalja stavio generalnu rezervu na celokupan tekst konvencije, utoliko što će je primenjivati samo u onim delovima koji nisu u suprotnosti sa islamskim zakonima.²⁷³

Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe iz 1985. godine, propisuju da se nadležni organ tokom odlučivanja, mora rukovoditi sledećim principima: reakcija će prema maloletnom delinkventu biti srazmerna ne samo okolnostima i težini prestupa, već i okolnostima koje se odnose na maloletnika; primena mera za ograničavanje lične slobode dozvoljena je nakon pažljivog razmatranja i biće svedena na minimum; lišavanje slobode neće biti nametnuto osim za izuzetno teška krivična dela, kao i u slučajevima kada ne postoji druga adekvatna alternativna mera. Izričito je zabranjeno izricanje smrtne kazne i fizičko kažnjavanje maloletnika (član 17).

²⁷³ Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike*, op. cit., str. 86.

Generalna skupština UN je na plenarnom zasedanju održanom 14.12.1990. godine, donela **Smernice za prevenciju maloletničke delinkvencije, tzv. Rijadske smernice**.²⁷⁴ Deo Smernica, koji se odnosi na zakonodavstvo i maloletničko pravosuđe (52-59), utvrđuje neophodnost donošenja i sprovođenja zakona kojima se sprečava viktimizacija, zlostavljanje, eksploatacija i korišćenje dece i mladih za kriminalne aktivnosti. Takođe, kao i u Pekinškim pravilima, ističe se da nijedno dete ili mlada osoba ne treba da budu podvrgnuta surovim i degradirajućim vaspitnim i kaznenim merama kod kuće, u školi ili bilo kojoj instituciji. Da bi se sprečila stigmatizacija, viktimizacija i kriminalizacija mladih potrebno je, prema tekstu Smernica, usvojiti zakone koji bi obezbedili da se ne smatra prestupom nijedan postupak mlade osobe koji ne bi bio smatran ili ne bi bio kažnjiv ako ga izvrši odrasla osoba.²⁷⁵

Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode,²⁷⁶ iako neobavezujuća za države potpisnice, usvojena su 14.12.1990. godine, radi regulisanja prava dece koja se nalaze unutar institucija. Ova pravila predstavljaju najkompletniji skup minimalnih standarda, prava i procedura kojima se treba rukovoditi u svim slučajevima kada su deca lišena slobode.²⁷⁷ Osnovne pretpostavke za maloletničko pravosuđe su poštovanje prava i bezbednosti, kao i doprinos fizičkoj i mentalnoj dobrobiti maloletnih lica. Lišavanje slobode, u osnovi, treba da bude korišćeno samo kao poslednje sredstvo i to samo u skladu sa principima i prema proceduri predviđenoj ovim Pravilima i Standardnim minimalnim pravilima UN o maloletničkom pravosuđu. Takođe, potrebno je naglasiti da ova Havanska pravila predstavljaju svojevrsnu dopunu Pekinških pravila.

Ipak, i pored toga što se Pekinška pravila osvrću na lišenje slobode maloletnika, nesumnjivo je bio potreban i zaseban dokument koji će se odnositi isključivo na tu složenu i

²⁷⁴ Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije – Rijadske smernice, usvojene su Rezolucijom broj 45/112 od 14. decembra 1990. godine.

http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/4%20Rijadske%20smernice.pdf, pristup 15.4.2015.

²⁷⁵ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 288-289.

²⁷⁶ Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode, usvojena su Rezolucijom UN 45/113, od 14. decembra 1990. godine. <http://ombudsman.npm.rs/attachments/5%20Pravila%20UNa.pdf> pristupio 15.4. 2015.

²⁷⁷ Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode su sačinjena kao dopuna Standardnih minimalnih pravila UN za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila), prvog sveobuhvatnog instrumenta za maloletničko pravosuđe koji su usvojile Ujedinjene nacije. U tom smislu, pravila o zaštiti maloletnika lišenih slobode se smatraju jednim od ključnih i integralnih instrumenata u oblasti maloletničkog pravosuđa. Pravila o zaštiti maloletnika lišenih slobode u suštini sadrže većinu odredbi sadržanih u Standardnim minimalnim pravilima UN za postupanje sa zatvoreniciima i unapređuju ih tako da one odgovaraju specifičnim pravima i potrebama dece. Opširnije videti: Janković, S., Petrušić, N., *Prava deteta u međunarodnim dokumentima*, op. cit., str. 408.

osetljivu materiju. Usvajanje Havanskih pravila je tako inicirano izuzetno teškim i nehumanim uslovima u kojima su pritvarani i zatvarani mnogi maloletnici širom sveta, ali i činjenicom da su maloletnici zbog specifičnog položaja u kome se nalaze posebno podložni zlostavljanju, viktimizaciji i uskraćivanju prava.²⁷⁸

Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode iz 1990. godine su povezana i sa Minimalnim pravilima UN o postupanju sa zatvorenici iz 1955. godine, tako da su za maloletnike ova Pravila isto ono što za sve kategorije lica lišenih slobode. Naime, ova Pravila sadrže većinu odredaba navedenih u Minimalnim pravilima, ali se nastojalo da se ona unaprede kako bi u najvećoj mogućoj meri bila prilagođena tako da odgovaraju specifičnim pravilima i potrebama ove kategorije prestupnika.²⁷⁹

Pravila se primenjuju na sve maloletnike ili osobe mlađe od osamnaest godina koji su lišeni slobode. Pod lišenjem slobode podrazumeva se zatvaranje ili pritvaranje ili smeštaj osobe u javnu ili privatnu zatvorenu instituciju iz koje nije dozvoljeno da izađe, na osnovu naredbe suda, administrativnog ili drugog javno ovlašćenog tela. Da bi se ostvarila svrha Pravila neophodno je voditi računa o nekoliko osnovnih principa: lišavanje slobode je poslednja mogućnost koja treba da bude iskorišćena prema maloletnom prestupniku; lišavanje slobode treba da bude vremenski ograničeno na minimalno trajanje; lišavanje slobode maloletnika treba da bude u skladu sa principima i procedurom međunarodnog zakona; briga za maloletnike lišene slobode je društvena briga od posebnog značaja; svim maloletnicima lišenim slobode treba pomoći kako bi shvatili i razumeli svoja prava i obaveze tokom trajanja lišenja slobode.²⁸⁰

Pritvor kao meru procesne prinude u postupku prema maloletnim delinkventima generalno treba izbegavati ili ograničiti samo u izuzetnim slučajevima. Kada se ipak odredi preventivni pritvor, organi koji učestvuju u postupku prema maloletnim delinkventima treba da postupaju brzo i efikasno, kako bi se obezbedilo najkraće moguće trajanje pritvora. Maloletnik lišen slobode ima pravo da se smatra nevinim i da se tako prema njemu postupa, pravo na stručnu pomoć i stalnu komunikaciju sa svojim advokatom. Priliku za rad uz nadoknadu i nastavak obrazovanja ili obuke obezbeđuje se maloletniku ako za to postoje mogućnosti.

Rukovođenje ustanovama za maloletnike predstavlja centralno mesto u Pravilima Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode. Precizirana su pravila kojima se reguliše:

²⁷⁸ Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike*, op. cit., str. 92.

²⁷⁹ Ignjatović, Đ., *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2010, str. 52.

²⁸⁰ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 289.

1) način formiranja i čuvanja dokumenata koji su u vezi sa maloletnim delinkventima; 2) prijem, registracija, premeštaj ili prelazak maloletnika; 3) klasifikacija i smeštaj; 4) fizički ambijent; 5) obrazovanje, stručna obuka i rad; 6) rekreacija; 7) religija; 8) medicinska zaštita; 9) obaveza obaveštavanja o bolesti, povredi ili smrti; 10) održavanje kontakta sa društvenom sredinom; 11) ograničavanja u vezi sa primenom fizičke prinude ili upotrebe sile; 12) disciplinske postupke; 13) nadzor i pritužbe; 14) povratak u društvenu zajednicu i 15) osoblje angažovano u ustanovi. U nastavku, biće obrađena pojedinačno sva navedena pravila.

1) *Dokumenta* koja se odnose na sudske zapisnike, medicinske nalaze, disciplinske postupke, kao i druga dokumenta koja se odnose na oblik, sadržaj i detalje tretmana, treba da se čuvaju u poverljivom ličnom dosijeu, koji treba da bude ažuran i dostupan samo ovlašćenim licima. Nakon otpuštanja, dosije maloletnih lica će se zapečatiti i nakon tačno određenog vremena izbrisati, odnosno uništiti (član 19).

2) *Informacije o prijemu, registraciji, premeštaju i prelasku* treba bez odlaganja dostaviti roditelju, staratelju ili najbližem srodniku maloletnika. Po prijemu treba sačiniti i dostaviti upravi detaljan izveštaj i relevantne informacije o ličnoj situaciji i okolnostima svakog maloletnika. Kopija pravila koja važe u ustanovi i tumačenje svojih prava i obaveza u pisanom obliku na jeziku koji razume moraju biti dostavljane maloletniku (član 22-24).

3) *Klasifikacija i smeštaj* moraju biti odrađeni u najboljem interesu maloletnika. Tokom trajanja mere lišenja slobode, maloletnik treba da budu odvojen od punoletnih izvršilaca krivičnih dela, izuzev ako se radi o bliskim rođacima. Pravilima se preporučuje državama potpisnicama da formiraju otvorene ustanove za lišenje slobode maloletnika. To su ustanove u kojima nisu uspostavljene mere obezbeđenja ili su te mere svedene na minimum (član 27-30).

4) *Fizički ambijent i smeštaj* – maloletnik ima pravo na smeštaj i usluge koje u potpunosti odgovaraju zdravstvenim potrebama i ljudskom dostojanstvu. Ustanove treba da obezbede odgovarajući ambijent za rehabilitaciju, druženje vršnjaka, bavljenje sportom, fizičkim vežbama i aktivnostima kojima se maloletnik može baviti u slobodnom vremenu. Sanitarne instalacije treba da omoguće maloletniku da zadovolji svoje fizičke potrebe u privatnosti, na pristojan način i u higijenskim uslovima. Maloletnicima, ako za to postoje uslovi, treba dozvoliti da u ustanovi koriste svoju odeću ili da ima ustanova obezbedi odeću koja odgovara klimatskim uslovima (član 31-37).

5) *Obrazovanje, stručna obuka i rad* predstavljaju prava maloletnika koja su osmišljena tako da ga pripreme za povratak u društvenu sredinu. Maloletnicima koji su nepismeni ili imaju problema sa učenjem ili imaju kognitivne problem, je potrebno omogućiti pravo na specijalno obrazovanje (član 38).

6) *Rekreaciju* treba obezbediti svakom maloletniku u slobodno vreme, na otvorenom prostoru kada god to vremenski uslovi dozvoljavaju, uz obezbeđivanje odgovarajućeg rekreativnog i fizičkog treninga (član 47).

7) Svakom maloletniku treba dozvoliti da zadovoljava svoje *verske i duhovne potrebe*, posebno prisustvovanjem službi ili skupovima unutar ustanove ili obavljanjem sopstvenih obreda i posedovanjem potrebnih knjiga ili sakralnih predmeta njegove veroispovesti (član 48).

8) *Medicinska nega* maloletniku se pruža preventivno ili s ciljem lečenja, uključujući stomatološku, oftamološku i mentalnu zdravstvenu zaštitu. Lekarski pregled treba sprovesti već pri samom prijemu u ustanovi. U izuzetnim slučajevima kada je maloletnik duševno bolestan, treba njegovo lečenje sprovesti u specijalizovanim institucijama (član 49. 50 i 53).

9) Porodica ili staratelji imaju *pravo da budu odmah obavesteni o bolesti, povredi ili smrti maloletnika*. Direktor ustanove treba odmah da obavesti porodicu ili staratelja u slučaju smrti, bolesti koja zahteva premeštaj maloletnika u medicinsku instituciju izvan ustanove ili o stanju koje zahteva kliničko lečenje. U slučaju smrti maloletnika, najbliži srodnici imaju pravo uvida u dokumenta kojim se konstatuje smrt, da vide telo i da odrede kako će se postupati sa njim (član 56 i 57).

10) *Održavanje kontakta sa širom društvenom zajednicom* predstavlja integralni deo pravednog i humanog postupanja i ima suštinski značaj u pripremi maloletnika za povratak u društvo. Potrebno je dozvoliti maloletniku redovne i česte posete. Takođe, potrebno je dozvoliti i komunikaciju pismeno ili telefonom najmanje dva puta nedeljno (član 59-62).

11) *Fizička prinuda i upotreba sile* u ustanovama za maloletnike zabranjena je, izuzev u izuzetnim slučajevima. Sredstva prinude i prisile mogu biti korišćena samo u tačno propisanim uslovima, kada su sve druge metode kontrole iscrpljene i neuspešne, uz izričito ovlašćenje dato u skladu sa propisima. Po naređenju direktora uprave ova sredstva mogu se primeniti samo radi sprečavanja samopovređivanja maloletnika, povređivanje drugih ili ozbiljno uništavanje imovine. Nošenje i upotreba oružja od strane osoblja treba da bude zabranjeno u svakoj ustanovi u kojoj su zatvoreni maloletnici (član 63-65).

12) *Disciplinski postupak* treba da bude u funkciji očuvanja interesa bezbednosti i sređenog zajedničkog života i da bude konzistentan sa očuvanjem urođenog dostojanstva maloletnika i osnovnog cilja institucionalnog staranja – usađivanje osećaja pravednosti, samopoštovanja i poštovanja osnovnih prava svih lica. Zabranjene su disciplinske mere koje predstavljaju svirepo, nehumano ili ponižavajuće postupanje, kao i primena telesnih kazni, zatvaranje u mračne ćelije, zatvorene prostore ili samicu i sve druge kazne koje mogu da ugroze fizičko i mentalno zdravlje maloletnika (član 66 i 67).

13) *Nadzor* vrši kvalifikovani inspektor koji ne pripada ustanovi sa ovlašćenjem da sprovodi redovnu inspekciju i da preduzima nenajavljene inspekcije na sopstvenu inicijativu, sa zagaranovanim nezavisnošću u vršenju svojih dužnosti. Maloletniku se garantuje mogućnost da podnese zahtev ili pritužbu direktoru ustanove ili svom ovlašćenom zastupniku (član 72-78).

14) *Povratak u zajednicu* maloletniku treba da bude olakšan korišćenjem osmišljenih rešenja. Nadležni organi treba da predvide ili obezbede službe čiji je zadatak da pomognu maloletnicima prilikom povratka u društvo, kao i da umanje predrasude prema njima, kako bi se maloletnik što bolje uključio u društvenu sredinu (član 79 i 80).

15) *Osoblje* ustanove treba da bude kvalifikovano i sastavljeno od dovoljnog broja kao što su nastavnici, instruktori, savetnici, socijalni radnici, psihijatri i psiholozi. Osposobljavanje osoblja u cilju vršenja svojih obaveza efikasno, postiže se pre svega posebnom obukom iz oblasti dečije psihologije, dobrobiti dece i međunarodnih standarda i normi o ljudskim pravima i pravima dece, obuhvatajući i ova Pravila (član 81 i 85).

Preporuka R (87) 20 o društvenom reagovanju na delinkvenciju maloletnika, usvojena 17. septembra 1987. godine od strane Komitet ministara država članica Saveta Evrope u četvrtom delu sadrži pravila koja se primenjuju prema maloletnicima. Članom 16. propisano je da se ograničavanje lične slobode maloletnika, može primeniti u izuzetnim slučajevima, uz sudsku kontrolu, ali ne u mestima koja su udaljena i nedostupna porodici, jer maloletnik ima pravo na održavanje kontakta sa porodicom. U slučaju kada se prema nacionalnom zakonodavstvu mera zatvora obavezno izriče, maloletniku je potrebno obezbediti da kaznu izdrži u poluotvorenoj ustanovi, kao i mogućnost uslovnog otpusta. Takođe, potrebno je obezbediti, da sudovi daju obrazloženje zbog čega je primenjena kazna zatvora; da maloletnici budu odvojeni od punoletnih osuđenika tokom izdržavanja kazne zatvora; da se pruži maloletniku obrazovanje i

stručno osposobljavanje, uz mogućnost da se stručno osposobljavanje izvršava u okviru društvene zajednice, čime se postiže reintegracija maloletnika u društvo.

Takođe, Komitet ministara Saveta Evrope, 18. aprila 1988. godine, usvojili su ***Preporuke R (88) 6 o društvenom reagovanju na delinkventno ponašanje mladih koji potiču iz migrantskih porodica.***²⁸¹ U postupku primene mera za maloletne delinkvente iz migrantskih porodica, preporučuje se izbegavanje sistemskog izricanja mera institucionalnog karaktera, već primena alternativnih mera. U izuzetnim slučajevima, ako je izrečena mera institucionalnog karaktera, potrebno je izbeći grupisanje maloletnika istog porekla.

Polazeći od cilja Saveta Evrope za postizanjem većeg jedinstva među svojim članicama, Komitet ministara Saveta Evrope, usvojio je 5. novembra 2008. godine, ***Preporuku CM/Rec (2008) 11 o evropskim pravilima za maloletne učinioce koji podležu sankcijama i merama.***²⁸²

Cilj ove preporuke je zaštita fizičkog, psihičkog i socijalnog blagostanja maloletnih delinkvenata, koji podležu sankcijama ili drugim merama. Primenom ove preporuke, ne sprečava se primena drugih relevantnih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima, izuzev ako nisu u suprotnosti sa ovim pravilima.

Prvi deo preporuke definiše osnovne principe u postupanju sa maloletnim delinkventima. Preporučuje se državama članicama da sankcije ili druge mere koje se izriču maloletniku, moraju biti propisane zakonom, uz obavezno poštovanje ličnih prava maloletnika u toku izvršavanja. Sud po pravilu izriče sankcije ili druge mere, a u situaciji kada drugi ovlašćeni organ ima pravo izricanja sankcija ili mera, obavezna je saglasnost suda (član 2, 3, 5). Prilikom odabira sankcije ili druge mere, sud se vodi principom proporcionalnosti (da je sankcija ili druga mera u najboljem interesu maloletnika i o težini izvršenog krivičnog dela) i principom individualnosti (uzrast maloletnika, psihička i fizičko zdravlje, lične osobine). Sankcije ili mere izvršavaju se bez nepotrebnog odlaganja i samo u meri koja je neophodna da bi se pravilno uticalo na ponašanje maloletnika. Lišavanje slobode maloletnika treba da bude poslednja mera koja će se primeniti i to u najkraćem vremenskom trajanju. Zabranjuje se diskriminacija po bilo kom

²⁸¹ Recommendation No. R (88) 6 – On social reactions to juvenile delinquency among young people coming from migrant families, preuzeto sa <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2076601&SecMode=1&DocId=696974&Usage=2>

²⁸² Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures - <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site=CM> pristup 26.09.2013.

osnovu (pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, seksualno opredeljenje, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, imovno stanje, i dr.) u postupku izvršavanja sankcija ili drugih mera. Kad god je moguće, potrebno je primeniti medijaciju ili druge restorativne modele u svim fazama postupka prema maloletnicima (član 10-12).

Lišenje slobode maloletnika izriče se kao poslednja mera i sprovodi se samo u svrhu za koju je izrečeno, na način koji neće negativno uticati na maloletnika. U institucijama ili odeljenjima u kojima se sprovodi lišenje slobode, potrebno je obezbediti niz objekata u kojima će maloletnik moći da zadovolji individualne potrebe, uz minimalno obezbeđenje, koje će se starati da maloletnik ne izvrši samoubistvo ili neko drugo krivično delo nad osobljem ili u lokalnoj zajednici. Broj maloletnika u ustanovi treba da bude mali, kako bi se omogućio individualni rad sa svim maloletnicima. Potrebno je da se ove ustanove nalaze u mestima koja su lako dostupna porodici maloletnika, integrisana u socijalnom, ekonomskom i kulturnom okruženju lokalne zajednice (član 53.1-53.5).

Maloletnici imaju pravo da budu smešteni u ustanovu koja najbolje odgovara njihovim potrebama, koja štiti njihov fizički i psihički integritet i koja omogućava njihovu uspešnu resocijalizaciju (član 54). Po pravilu, u zavisnosti od pola maloletnika, odvojene su ustanove ili odeljenja u okviru ustanova u kojima se izvršava lišenje slobode, čak i tada, maloletnici zajedno učestvuju u organizovanim aktivnostima (član 60). Na prijemu u ustanovu, obavezno se upisuju: podaci o identitetu maloletnika i ime roditelja ili staratelja, razlozi za lišavanje slobode, popis ličnih stvari koje se odlažu na čuvanje, sve vidljive povrede i navodi maloletnika o zlostavljanju, svaka informacija i izveštaj o prošlosti maloletnika, podaci o zdravstvenom stanju. Po prijemu, maloletniku će se na jezik koji razume predočiti pravila koja važe u ustanovi tokom boravka (član 62.2 i 62.3).

Smeštaj maloletnika je regulisan pravilima na sledeći način: maloletniku se obezbeđuje prostorija za spavanje uz pravo privatnosti (koliko to objektivni uslovi dozvoljavaju). Prostorije moraju ispunjavati higijenske i zdravstvene uslove, kao i klimatske, a naročito se vodi računa o podovima, zapremini vazduha, osvetljenju, grejanju i ventilaciji. Po pravilu, maloletnici su smešteni u posebnim sobama, osim ako je za njihovu dobrobit odlučeno da dele sobu sa drugim maloletnikom. Sve prostorije u ustanovi moraju ispunjavati higijenske uslove (član 63.1 i 63.2).

Potrebno je obezbediti da se maloletnici mogu kupati ili tuširati svakodnevno (član 65.3) Maloletnicima će biti dozvoljeno da nose ličnu odeću ako je to pogodno, a ako nemaju ličnu

odeći biće im dodeljena od strane ustanove. Dodeljena odeća ne sme biti degradirajuća ili ponižavajuća. Maloletnicima kojim je dozvoljeno da izlaze iz ustanove, ne moraju da nose odeću koja ih identifikuje kao osobe lišene slobode (član 66.1-66.4). Tokom boravka u ustanovi, maloletnicima se obezbeđuje ishrana koja odgovara njihovom uzrastu, zdravstvenom i fizičkom stanju, veroispovesti, kulturi i aktivnostima koje preduzimaju u ustanovi. Hrana se priprema i servira u higijenskim uslovima u tri obroka dnevno u razumnim intervalima. Čista voda za piće mora biti dostupna maloletnicima u svako doba, uz mogućnost da se samo posluže (član 68.1-68.3).

Državama članicama se preporučuje da odredbe sadržane u međunarodnim instrumentima o medicinskoj nezi za fizičko i mentalno zdravlje punoletnih lica primenjuju i na maloletnike lišene slobode (član 69.1). Ustanove treba da razviju posebnu politiku kako bi sprečili samoubistvo i samopovređivanje od strane maloletnika, naročito prilikom prvog lišavanja slobode. Medicinske intervencije, uključujući i potrebu za lekovima, vrše se samo iz zdravstvenih razloga, a ne za potrebe održavanja reda ili kao vid kažnjavanja. Zabranjuje se da maloletnik lišen slobode bude predmet eksperimentalne upotrebe lekova ili tretmana (član 72.1). Ustanove su obavezne da posvete posebnu pažnju: mlađim maloletnicima, trudnim maloletnicama i majkama sa decom, narkomanima i alkoholičarima, maloletnicima sa fizičkim i mentalnim problemima, maloletnicima lišenim slobode duže vremena, maloletnicima koji su žrtve fizičkog, mentalnog ili seksualnog zlostavljanja, socijalno izolovanim maloletnicima i drugim posebno ranjivim maloletnicima (član 73).

Aktivnosti unutar ustanova treba da budu dizajnirane tako da promovišu razvoj maloletnika, uz aktivno učestvovanje maloletnika. Ovim aktivnostima nastoji se da se zadovolje individualne potrebe maloletnika u skladu sa njihovim godinama, polom, socijalnim i kulturnim poreklom i stepenom razvoja (član 76.1 i 76.2). Cilj ustanove u primeni aktivnosti je edukacija, lični i društveni razvoj maloletnika, stručna obuka, rehabilitacija i priprema za uključivanje u društvenu zajednicu nakon isteka lišenja slobode. Ustanove mogu primeniti sledeće aktivnosti: 1) školovanje; 2) stručno osposobljavanje; 3) rad i radna terapija; 4) obuka o nacionalnim znamenitostima; 5) agresija – upravljanje; zavisnost – terapija; 6) individualna i grupna terapija; 7) fizička kultura i sport; 8) regulisanje zaduženja; 9) visoko ili više obrazovanje; 10) program restorativne pravde i donošenje reparacije za izvršeno krivično delo; 11) kreativne aktivnosti u slobodno vreme i hobi; 12) aktivnosti van ustanove u lokalnu zajednicu, dani odmora ili drugi

oblici odmora; i 13) priprema za otpust (član 77). Važno je da se maloletnici tokom lišenja slobode, obrazuju i stručno osposobe, kako bi nakon izlaska iz ustanove mogli da nastave svoje obrazovanje i stručnu obuku bez teškoća i lakše se uključili u društvenu zajednicu. Tokom boravka u ustanovi, priprema se individualni plan, čiji je cilj da se omogući maloletnicima da od početka izvršavanja lišenja slobode na najbolji način iskoriste svoje vreme i razviju određene veštine, koje će im omogućiti da se reintegrišu u društvo (član 79.1 i 79.2).

Maloletnicima je potrebno dozvoliti da tokom boravka u ustanovi komuniciraju putem pisama (bez ograničenja u njihovom broju), telefona ili na drugi način sa svojom porodicom i sa drugim licima i da primaju redovno posete. Uslovi za obavljanje posete treba da budu takvi da dozvoljavaju maloletnicima da održavaju i razvijaju odnos sa porodicom i drugim licima u cilju uspešne socijalne reintegracije (član 83 i 84).

Maloletnicima se obezbeđuje pravo na slobodu misli, savesti i veroispovest. Ustanove treba da budu organizovane tako da omoguće maloletnicima da ispovedaju svoju veru ili slede svoja uverenja, da prisustvuju službama ili skupovima koje vode odabrani predstavnici te vere ili uverenja, da primaju posete takvih predstavnika svoje religije ili uverenja, da imaju u svom posedu knjige ili drugu literaturu vezanu za njihovu religiju ili verovanje. Maloletnici ne mogu biti prisiljeni da ispovedaju veru, prate verske obrede, prisustvuju molitvama ili drugim verskim skupovima, kao ni da ih posećuju predstavnici neke vere ili uverenja (član 87.1-87.3).

Pravila koja se primenjuju unutar ustanove služe za obezbeđenje sigurnog i bezbednog okruženja za maloletnike, kao i zaštitu fizičkog integriteta maloletnika. Posebna pažnja posvećena je ugroženim maloletnicima sa ciljem sprečavanja njihove dalje viktimizacije. Maloletnike je potrebno podsticati da učestvuju pojedinačno i kolektivno u održavanju dobrog reda u ustanovi (član 88.1-88.4). Pretres maloletnika, zaposlenih lica u ustanovi, posetioca i prostorija, potrebno je regulisati nacionalnim zakonodavstvom. U toku pretresa potrebno je poštovati dostojanstvo maloletnika i koliko je moguće njegovu privatnost. Pretres maloletnika će vršiti lice istog pola. Pregled intimnih delova maloletnika, u izuzetnim slučajevima, može izvršiti isključivo lekar. Posetioci će se pretresti samo ako postoji opravdana sumnja da oni imaju u svom posedu određenu stvar koja ugrožava ličnu bezbednost i sigurnost ustanove (član 89.1-89.3).

Upotreba sile protiv maloletnika moguća je kao poslednja mera, i to u slučaju samoodbrane, pokušaja bekstva, fizičkom otporu zakonitoj naredbi, kada postoji direktna

opasnost od samopovređivanja, nanošenje štete drugima ili ozbiljnog oštećenja imovine. Sredstva za vezivanje mogu se koristiti samo u neophodnoj meri, a upotreba lanaca i okova je izričito zabranjena. Izolacije maloletnika u ćelije (prostorije za smirivanje) kao sredstvo prinude privremeno može se koristiti samo na nekoliko sati, u svakom slučaju ne može trajati duže od dvadeset i četiri sata. O primenjenoj izolaciji, mora biti obavešten lekar, uz mogućnost neposrednog pristupa maloletniku. U ustanovama u kojima su maloletnici lišeni slobode, osoblju nije dozvoljeno nošenje oružja, osim u izuzetnim situacijama. Ukoliko u izuzetnim situacijama maloletnika treba izdvojiti od ostalih iz bezbednosnih razloga, o tome donosi odluku nadležni organ, na osnovu jasnih procedura propisanih nacionalnim zakonima, navodeći razloge zbog čega se određuje izdvajanje maloletnika i vremensko trajanje izdvajanja (član 90-93).

Tokom boravka u ustanovi za kršenje propisanih pravila prioritetno se primenjuje restorativno rešavanje konflikta, a disciplinski postupak samo kao poslednja mera. Nacionalnim zakonima potrebno je utvrditi dela ili propuste koji se smatraju disciplinskim prekršajima, kao i proceduru koja će se primenjivati u disciplinskom postupku, vrstu i trajanje kazni koje se mogu izreći, organ nadležan za disciplinski i žalbeni postupak. Maloletnik okrivljen za disciplinski prekršaj mora biti odmah obavešten na način i na jezik koji razume o prirodi optužbi protiv njega, obezbediti mu dovoljno vremena i mogućnosti da pripremi odbranu, da se brani sam ili uz pomoć roditelja ili staratelja, kao i kada interesi to zahtevaju, obezbedi branioca (član 94.1-94.4) Kolektivno kažnjavanje, telesno kažnjavanje, kažnjavanje zatvaranjem u mračne ćelije i svi drugi oblici nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, izričito su zabranjeni. Takođe, boravak maloletnika u samicu je zabranjen (član 95.2 i 95.3).

Ustanove za maloletnike, u kojima se izvršava lišenje slobode, pripremaju maloletnike za život na slobodi, uz individualni plan, postepenim povratkom maloletnika u društvenu zajednicu, koristeći dodatna odsustva iz ustanove, delimično ili uslovno puštanje uz kombinaciju sa društvenim merama. Kako bi se maloletnik lakše reintegrirao u društvo, ustanova i službe socijalne zaštite, tesno saraduju u cilju obezbeđenja uslova za normalno funkcionisanje maloletnika (postpenalna pomoć), i to na sledeći način: pomoć maloletniku da se vrati u svoju porodicu ili da mu pronađu hraniteljsku porodicu, da mu pronađu smeštaj, da nastavi obrazovanje i obuku; da mu obezbede zaposlenje; zdravstvenu i socijalnu zaštitu, da mu pruže novčanu pomoć (član 100.1-102.1). Strani državljani, koji nakon izlaska iz ustanove za lišenje slobode, ostaju u zemlji prebivališta, biće tretirani na isti način kao i ostali maloletnici. Međutim,

u situaciji kada se strani državljani, koji nakon izlaska iz ustanove za lišenje slobode, deportuju iz zemlje porekla, spremaju se za reintegraciju, uz blisku saradnju sa organima starateljstva i pravosudnim organima zemlje porekla, kako bi se garantovala neophodan pomoć takvim maloletnicima odmah po dolasku u zemlju svog porekla (član 104.1-104.3).

Preporukom je posebna pažnja posvećena etničkim i jezičkim manjinama u ustanovama, kao i osobama sa invaliditetom. Ovim manjinama biće obezbeđen prevodilac i koliko je to moguće u nastavi će biti zastupljeni kulturni običaji različitih grupa (član 106.1). Lica sa invaliditetom treba da budu smeštena u ustanovama koje su adaptirane za zadovoljavanje njihovih potreba, ako takvih ustanova nema, onda treba obezbediti smeštaj u specijalizovanim ustanovama koje će obezbediti da njihove potrebe budu zadovoljene (član 107.2).

U posebnom delu preporuke, regulisan je način izvršenja policijskog pritvora, pritvor i drugi oblici lišavanja slobode pre izricanja kazne. Naime, sva pritvorena maloletna lica čija krivica nije utvrđena od strane suda, smatraju se nevinim za izvršeno krivično delo. Tokom trajanja pritvora u svakom trenutku, maloletnici se moraju tretirati sa punim poštovanjem njihovog dostojanstva i ličnog integriteta. Maloletnici u pritvoru ne smeju biti prisiljeni da rade ili učestvuju u određenim aktivnostima, koje u lokalnoj zajednici ne bi preduzimali. (član 108-112). Takođe, u posebnom delu preporuke, regulisan je položaj maloletnika u socijalne ili psihijatrijske ustanove. Tokom smeštaja maloletnika u ovim ustanovama, maloletniku se obezbeđuju sva prava navedena u ovoj preporuci (član 117).

Pravo na zahtev ili pritužbu ustanovi zagantovano je maloletniku i njegovim roditeljima tokom izvršavanja sankcija ili drugih mera. Ukoliko se zahtev ne usvoji ili pritužba odbije, maloletnik i njegovi roditelji imaju pravo da podnesu žalbu nezavisnom i nepristrasnom organu (član 120.1).

4. Međunarodni dokumenti o alternativnim krivičnim sankcijama za maloletnike

U savremenom društvu, kako na nivou nacionalnih, tako i na nivou međunarodnih propisa, sve je veća tendencija, uvođenja određenih alternativnih sankcija. **Konvencija UN o pravima deteta** iz 1989. godine propisuje određen broj mera koje se mogu primeniti, sa ciljem izbegavanja sudskog postupka, kao što su briga, usmeravanje, nadzor, pravna pomoć, uslovno kažnjavanje, prihvata, obrazovanje i programi stručne obuke i druge alternative institucionalnoj brizi, kako bi se obezbedilo, da se sa decom postupa na način koji odgovara njihovim interesima, a koji su srazmerni okolnostima tako učinjenom delu.

Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe iz 1985. godine propisuju diverzioni model reagovanja na maloletničku delinkvenciju u svim slučajevima kada su ispunjeni uslovi, sa ciljem rešavanja pokrenutog postupka bez učešća maloletnika u formalni krivični postupak. Preduslov za primenu diverzionog modela je pristanak maloletnika ili u opravdanim slučajevima pristanak njegovih roditelja ili staratelja.

Sa ciljem zaštite maloletnika, nadležnom organu je dozvoljena primena različitih fleksibilnih mera u izbegavanju institucionalnog smeštaja maloletnika, primenom nadzora; uslovnog otpusta; društveno korisnog rada; novčane kazne, naknadom štete i obeštećenjem; grupnog savetovanja; upućivanja u obrazovnu ustanovu itd.

Određeni broj kriminologa se zalaže da se vaninstitucionalnom postupku da prednost u odnosu na institucionalni. Zapaženo je malo ili nimalo prednosti u uspehu institucionalizacije u poređenju sa efektima vaninstitucionalnih mera. Mnogi negativni uticaji na pojedinca, koji se čine neizbežnim u okviru institucionalnog okruženja, očigledno se ne mogu prevladati kroz napore u postupanju prema maloletnicima. Ovo se naročito odnosi na maloletnike koji su podložni negativnim uticajima.²⁸³

Primenom vaninstitucionalnih mera, nadležni organ ima ovlašćenje da modifikuje naloge kada to smatra prikladnim, pod uslovom da te modifikacije budu utvrđene u skladu sa principima iz ovih Pravila. Takođe, u svim fazama postupka prema maloletnicima, moraju se obezbediti neophodni uslovi za proces rehabilitacije (smeštaj, ishrana, obrazovanje ili radna obuka, zaposlenje ili bilo koja druga pomoć).

²⁸³ Janković, S., Petrušić, N., *Prava deteta u međunarodnim dokumentima*, op. cit., str. 392.

Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila), iz 1990. godine,²⁸⁴ potrebno je tumačiti u sklopu Smernica UN za prevenciju maloletničke delinkvencije i Pravila UN za zaštitu dece lišene slobode. Iako neobavezujuća za države članice, usvojena su da bi promovisala prisutne trendove u maloletničkom pravosuđu, koji teže primeni diverzionih šema, kao i mera kojima se izbegava primena zatvorskih kazni.

Društvena zajednica je u obavezi da se više uključi u sistem krivičnog pravosuđa, a naročito u postupak tretmana maloletnika, kao i da se među maloletnicima promoviše osećaj odgovornosti prema društvenoj zajednici. Pravila se primenjuju prema osobama koje su predmet istrage, tokom suđenja, kao i tokom izvršenja presude uz obavezu država potpisnica da razvijaju širok spektar mera alternativnim institucionalnom tretmanu.²⁸⁵

Pravila se primenjuju bez diskriminacije u odnosu na rasu, boju kože, pol, uzrast, jezik, versko opredeljenje, političko ili neko drugo mišljenje, nacionalno ili društveno poreklo, imovinsko stanje, mesto rođenja ili neki drugi faktor (član 2.2). Zavisno od prirode i težine izvršenog krivičnog dela, ličnosti i porekla prestupnika, potrebe za zaštitom društva, potrebno je izbegavati nepotrebno korišćenje zatvorske kazne. Sistem krivičnog zakonodavstva treba da obezbedi veliki izbor mera alternativnih institucionalnom tretmanu, od mera koje se donose pre suđenja do onih koje se donose posle izricanja presude (član 2.3). Države potpisnice su u obavezi da razmotre mogućnost da se problem prestupnika rešava na nivou lokalne zajednice u meri kojoj je to moguće bez korišćenja formalnog sudskog postupka ili suđenja, uz korišćenje pravne zaštite u skladu sa zakonom (član 2.5). Primena mera alternativnih institucionalnom tretmanu treba da budu korak u pravcu ukidanja kažnjavanja i dekriminalizacije (član 2.7).

Obaveze i tretman koji se nameće izricanjem alternativnih mera prestupniku, a koje se primenjuju pre započinjanja formalnog sudskog postupka ili suđenja, mogu se primeniti isključivo uz pristanak prestupnika (član 3.4). Odluke o primeni alternativnih mera podležu reviziji od strane sudskog ili nekog drugog nadležnog organa. U zavisnosti od pravnog sistema, policija, tužilaštvo ili neki drugi nadležni organ imaju mogućnost da oslobode prestupnika ako smatraju da nastavak sudskog postupka prema njemu nije potreban za zaštitu društva, za

²⁸⁴ Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu, usvojene su Rezolucijom broj 45/110, 14. decembra 1990. godine, http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/6%20Tokijska%20pravila.pdf pristup 15.4.2015. godine

²⁸⁵ Prava deteta i maloletničko pravosuđe – odabrani međunarodni instrumenti – Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu, str. 6 i 7, http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/6%20Tokijska%20pravila.pdf pristupio 15.4.2015. godine

prevenciju kriminaliteta ili unapređivanje poštovanja zakona, kao i za zaštitu prava žrtve. Alternative pritvoru pre suđenja treba primeniti u što ranijoj fazi postupka (član 5.1).

Članovima 8.1 i 8.2, propisano je da tokom faze suđenja, sudski organ ima na raspolaganju niz mera alternativnih institucionalnom tretmanu, pa je potrebno pre donošenja odluke uzeti u obzir potrebe prestupnika za prevaspitavanjem, zaštitu interesa društva i interese žrtve. Sud koji vodi postupak prema prestupniku, može umesto kazne primeniti neku od sledećih mera: 1) usmene sankcije (ukor, prekor i opomena); 2) uslovno puštanje na slobodu; 3) statusne kazne; 4) ekonomske sankcije i novčane kazne; 5) konfiskacija ili eksproprijacija; 6) odšteta žrtvi ili nalog za nadoknadu; 7) uslovna kazna ili sudski nadzor; 8) društveno korisni rad; 9) upućivanje u disciplinski centar; 10) kućni pritvor; 11) bilo koji drugi način neinstitucionalnog tretmana, kao i neke druge kombinacije navedenih alternativnih mera.

Nadležni organ ima na raspolaganju određeni broj alternativnih mera koje može primeniti nakon izricanja presude prestupniku. Osnovni cilj alternativnih mera je izbegavanje institucionalnog tretmana, kao i pružanje pomoći prestupniku za uspešan povratak u društvenu zajednicu. Tako, moguće je primeniti sledeće mere: 1) odsustvo i smeštaj u poluotvorene ustanove; 2) uslovni otpust zbog rada ili obrazovanja prestupnika; 3) različite vrste uslovnog otpusta; 4) skraćivanje izrečene kazne i 5) pomilovanje (član 9.1. i 9.2).

Nadzor nad merama alternativnih institucionalnom tretmanu vrši nadležni organ pod uslovima propisanim zakonom (član 10.2). Trajanje mera alternativne institucionalnom tretmanu ne mogu biti duže od perioda koji je nadležni organ vlasti utvrdio zakonom. Primena ovih mera može biti uslovljena određenim uslovom koji prestupnik treba da ispuni. Uslovi moraju biti praktični i precizni, a naročito moraju biti usmereni ka smanjivanju verovatnoće da prestupnik ponovi krivično delo i ka povećavanju izgleda za prestupnikovu reintegraciju u društvo, uzimajući u obzir i potrebe žrtve (član 12.1 i 12.2).

Proces tretmana, kako Pravila predviđaju, odvija se kroz rad na slučaju, grupni tretman, razne programe i specijalizovani tretman različitih kategorija prestupnika. Kakav će biti tretman zavisi od mnogih okolnosti, pre svega, od toga kakva je prošlost prestupnika, njegova ličnost, sklonosti, inteligencija, vrednosti i posebne okolnosti koje su dovele do prestupa. Tretman sprovode stručnjaci sa odgovarajućim obrazovanjem i praktičnim iskustvom, a za svakog prestupnika se otvara dosije koji vodi nadležni organ.²⁸⁶

²⁸⁶ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 293.

Uslovi propisani uz alternativne mere u osnovi moraju se poštovati. Međutim, neuspjeh mere alternativne institucionalnom tretmanu ne obavezuje automatski primenu zatvorske kazne. Kršenjem uslova koje je prestupnik trebao da ispuni može dovesti do izmene ili povlačenja izrečene mere. Zatvorska kazna se može izreći samo u nedostatku drugih odgovarajućih alternativa.

Kada se radi o maloletnicima koji su izdržali zatvorsku kaznu, neophodno je preduzeti mere kako bi im se pomoglo da se ponovo integrišu u svoju životnu sredinu. Trebalo bi da taj prelaz bude postepen, zbog čega je potrebno podsticati davanje odsustva ovim licima, smeštaj u poluotvorene ustanove, uslovno otpuštanje, skraćenje kazne, pomilovanje i slične mere. U ovom postupanju ogromni značaj ima angažovanje društvene zajednice.²⁸⁷

Takođe, osobe angažovane za primenu alternativnih mera treba da imaju odgovarajuće lične karakteristike, profesionalne kvalifikacije i praktično iskustvo (član 15.2). Konstantno obučavanje osoblja ima za cilj ukazivanje na njihovu odgovornost u postupku prevaspitavanja prestupnika, zaštitu prava prestupnika i zaštitu društava (član 16.1).

Najvažniji faktor u uspostavljanju veze između prestupnika, koji izdržava mere alternativne institucionalnom tretmanu, te porodice i zajednice, ostvaruje se učestvovanjem javnosti tokom izvršavanja izrečenih alternativnih mera (član 17.1).

Širenje primene alternativnih kaznenih mera moguće je jedino ukoliko se redovno istražuje problem, analiziraju podaci i uspostavljaju veze između službi odgovornih za alternativne kaznene mere i drugih grana u sistemu krivičnog pravosuđa. Poslednji deo Pravila upravo se odnosi na istraživanje, izradu politike i razvoj programa, kao i uspostavljanje veza sa relevantnim agencijama i aktivnostima.²⁸⁸

Preporuku R (87) 20 o društvenom reagovanju na delinkvenciju maloletnika iz 1987. godine u četvrtom delu sadrži pravila o alternativnim sankcijama. Naime, cilj ovih preporuka je pre svega, da se postepeno smanji broj izrečenih mera kojima se maloletnik lišava slobode, a u isto vreme povećanje broja alterantivnih mera, a naročito onih koje omogućavaju veću društvenu integraciju maloletnika kroz obrazovanje i radno osposobljavanje (član 14).

²⁸⁷ Ignjatović, Đ., *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, op. cit., str. 54

²⁸⁸ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 294.

Preporuka Rec (2003) 20 u vezi novog načina rešavanja maloletničke delinkvencije.²⁸⁹

usvojena je u Savetu Evrope 24. septembra 2003. godine. Navedenom preporuko propisano je da kada god je moguće pritvor je potrebno izbeći određenim alternativnim merama kao što su smeštaj maloletnika kod rođaka, u hraniteljskoj porodici ili u drugi odgovarajući smeštaj. Maloletnika je potrebno pripremati za oslobodjenje od prvog dana izvršavanja mera, kako bi se mogao uspešno reintegrirati u društvenu zajednicu, koristeći otvorene institucije i uslovno oslobodjenje. Rehabilitaciju maloletnika je potrebno primeniti posle puštanja iz ustanove, a ona mora biti planirana i uz blisku saradnju sa određenim ustanovama socijalne zaštite.

²⁸⁹ Recommendation Rec (2003) 20 of the Committee of Ministers to member states , concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice, preuzeto sa <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063>

Glava 4.

KAŽNJAVANJE MALOLETNIKA U UPOREDNOM PRAVU I IZVRŠENJE KAZNI

U periodu socijalističkog oblikovanja društva (bivše SFRJ), smatralo se da će kriminala (uključujući i maloletnički), vremenom nestati, primarno zbog društvenog uređenja. Takva očekivanja se nisu pokazala opravdanim, a prestupništvo mladih je nastavilo svoj rast. Na prostoru bivše SFR Jugoslavije, problem maloletničke delinkvencije je postao predmet povećane pažnje naučnika (prevashodno onih pravne i sociološke naučne orijentacije) tokom 60-ih. Ovaj interes se zadržao sve do polovine 80-ih, a potom, barem u sociologiji, u potpunosti zamire interes za ovu temu. Skloni smo to prepisivati činjenici uznapredovalih društvenih problema i okretanja interesa ka novim temama, svakako van ovog područja.²⁹⁰

Zanimljivo je da su se uzroci kriminaliteta, od strane tadašnjih istraživača ovog problema, pronalazili gotovo isključivo, u društvenim uslovima: migracija, industrijalizacija i masovna kultura su bile smatrane uzrocima društveno sankcionisanog ponašanja mladih. Autori naročito ističu značaj tzv. sekundarnih faktora koji naročito deluju u velikim gradovima. Reč je o: "...šundu, pornografskoj literaturi, raznim filmovima i drugim spektaklima prijemčivim za mlade."

Devedesetih godina 20. veka dolazi do daljeg porasta maloletničkog prestupništva, a autori potencijalne uzroke ovog trenda pronalaze u opštim društvenim uslovima. Ključni faktori u nastanku delinkvencije mladih bivaju pronađeni u: blizini ratišta, dostupnosti oružja, talasu izbeglištva, ogromnom raskoraku između bogate manjine i osiromašene većine stanovništva, te "... neprihvatanju stavova i saveta roditelja o obrazovanju i nekom drugom vidu bogaćenja..." Uzroci porasta maloletničkog prestupništva su pronađeni i u školskom sistemu, nedovoljnom autoritetu nastavnika, sukobima u školi, i nebrizi, ili pak preteranoj zaštiti od strane roditelja. Čini se da se etiologija maloletničkog prestupništva, iscrpljivala u svim bitnim aspektima društvene realnosti, a da pri tom nisu preduzimani istraživački naponi koji su bacili svetlo na

²⁹⁰ Ljubičić, M., *Kretanje maloletničkog prestupništva u Srbiji u periodu 1980-2004*, op. cit., str. 591-613.

potencijalne uzroke maloletničke delinkvencije, već se ostalo na nivou hipotetičkih spekulacija.²⁹¹

Država bivše SFRJ zadržale su u svojim pozitivnopravnim propisima, mogućnost kažnjavanja starijih maloletnika. Naime, kazna maloletničkog zatvora može se izreći starijim maloletnicima i to samo kao poslednja mera, ako zbog težine krivičnog dela i posebnih okolnosti ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Međutim, uslovi za njeno izricanje, kao i način odmeravanja, različito su određeni u posmatranim zakonodavstvima. Potrebno je naglasiti, da pored kazne maloletničkog zatvora, Republika Slovenija i Makedonija imaju mogućnost kažnjavanja maloletnika i novčanom kaznom. Republika Makedonija, pored kazne maloletničkog zatvora i novčane kazne ima i dve druge kazne koja se mogu izreći maloletniku, a to je oduzimanje vozačke dozvole i proterivanje stranaca iz zemlje.

U nastavku, biće objašnjen krivičnopravni položaj maloletnika u pozitivnim zakonodavstvima država bivše SFRJ, sistem krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloletnicima, a naravno, posebna pažnja biće posvećena kažnjavanju maloletnika i načinu izvršenja izrečenih kazni.

1. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Republici Sloveniji

Krajem 2008. godine u Republici Sloveniji je stupio na snagu novi Krivični zakonik.²⁹² Ovim zakonikom regulisan je krivičnopravni status punoletnih lica, a izostavljene su odredbe koje se odnose na krivičnu odgovornost maloletnih učinilaca krivičnih dela. Do usvajanja novog zakona o maloletnicima za krivičnu odgovornost maloletnika primenjivaće se odredbe starog krivičnog zakonika (član 375. KZ RS). Stari Krivični zakonik (SKZ RS)²⁹³ reguliše krivičnopravni status maloletnika odredbama od 70 – 94. člana.²⁹⁴

²⁹¹ Ibidem

²⁹² Kazenski zakonik, stupio na snagu 1.11.2008. godine („Uredni list RS“, št. 55/08)

²⁹³ Kazenski zakonik („Uredni list RS“, broj 63/94, 70/94, 23/99, 40/04, 95/04)

²⁹⁴ Krivični zakonik iz 1994. godine, uveo je važne inovacije u oblasti vanzavodskih vaspitnih mera. Lista do tada postojećih vanzavodskih vaspitnih mera proširena je sa novim merama. Maloletnicima sud može izreći jednu ili više mera (zabrana) ili instrukcija kao nezavisnih obrazovnih mera i na taj način postići veću individualizaciju reagovanja na delinkventno ponašanje maloletnika. Za razliku od drugih država, u Republici Sloveniji u oblasti krivičnog prava, uvedene su eksperimentalno nove obrazovne mere i zabrane za maloletnike, bez utvrđivanja uslova neophodnih za njihovo uspešno sprovođenje u praksi. Postupanje na ovaj način, uvođenjem novih mera, bilo je rizično, ček može se reći i "skok u nepoznato." Međutim, nema sumnje da nove vaspitne mere, održavaju različite

Krivična odgovornost maloletnika stiče se navršenom četrnaestom godinom. Shodno tome, krivične sankcije se ne mogu primeniti prema licu koje nije navršilo četrnaest godina u vreme izvršenja krivičnog dela. Maloletnici se dele u dve grupe: mlađi i stariji maloletnici u zavisnosti od godina života u vreme izvršenja krivičnog dela. Mlađi maloletnici su lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila četrnaest a nisu navršila šesnaest godina života, a stariji maloletnici su lica koja su navršila šesnaest a nisu navršila osamnaest godina života.

Sistem krivičnih sankcija prilagođen je maloletnicima. Vaspitne mere mogu se izreći svim maloletnicima i to: opomene; uputstva i zabrane;²⁹⁵ pojačan nadzor organa socijalne zaštite;²⁹⁶ upućivanje u obrazovnu ustanovu; upućivanje u kazneno-popravni dom; upućivanje u centar za obuku. Starijim maloletnicima sud može u izuzetnim slučajevima izreći novčanu kaznu ili kaznu maloletničkog zatvora. Svim maloletnicima, uz krivičnu sankciju, može se izreći i mera bezbednosti izuzev zabrana obavljanja delatnosti.

pristupe sa maloletnicima, jer naglašavaju ideju restorativne pravde. Iako je postojala sumnja u kom procentu će sud primenjivati novouvedene vaspitne mere, posle samo dve godine, vanzavodske vaspitne mere dostigle su 15% od izrečenih mera, a posle 15 godina, preko 25%. Maloletnicima se mogu izreći i zavodske vaspitne mere, u situaciji kada je potrebno maloletnika izdvojiti iz sredine koja na njega negativno utiče. Opširnije videti: Filipčič, K., *Obravnavanje mladoletnih prestopnikov v Sloveniji – Analiza zakonodaje in njenega izvajanja*, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Ljubljana, 2010, str. 8-9.

²⁹⁵ Sud može, ako je potrebno uticati na ponašanje maloletnika izreći jednu ili više uputstava ili zabrana kao nezavisnih vaspitnih mera, a prilikom izbora i izricanja sud je u obavezi da uzme u obzir spremnost maloletnika da učestvuje u postupku realizacije određenih uputstava ili zabrana. Ove mere mogu se izreći u trajanju do jedne godine, sa mogućnošću da se u toku izvršenja izmene ili ukinu, u cilju postizanja svrhe vaspitnih mera. Zakonikom su propisana sledeća uputstva ili zabrane, i to: lično izvinjenje žrtvi; da nadoknadi žrtvi nastalu štetu izvršenim krivičnim delom; da redovno pohađa školu; da prihvati obuku ili posao koji odgovara njegovom znanju, sposobnostima i sklonostima; privremene smeštaj u drugoj porodici; rad u humanitarnim organizacijama ili u lokalnoj zajednici; ispitivanje u odgovarajućoj zdravstvenoj organizaciji; pohađa obrazovna, stručna, psihološka ili druga slična savetovanja; učestvuje u programima socijalnog karaktera; izvrši obuku u vezi saobraćajnih propisa i zabrana upravljanja motornim vozilom pod uslovima pod kojim se ova sankcija može izreći punoletnim licima (član 77).

²⁹⁶ Prema podacima iz 2011. godine, maloletnicima se najčešće izriče vaspitna mera pojačan nadzor od strane organa socijalne zaštite, i to čak u 46% osuđenih maloletnika, uglavnom za krivična dela krađa, teška krađa, nasilje i pljačka – podaci Statističkog ureda Republike Slovenije - http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4828

1.1. Uslovi za izricanje novčane kazne i kazne maloletničkog zatvora

U Republici Sloveniji, stariji maloletnici, mogu biti kažnjeni za izvršeno krivično delo, kaznom maloletničkog zatvora ili novčanom kaznom. Članom 88. Krivičnog zakonika, propisano je da se maloletniku koji je izvršio krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna, izriče novčana kazna pod uslov da je isti u mogućnosti da je plati. Novčana kazna se dosuđuje u dnevnim iznosima i ne može biti manja od dva niti veća od dvadeset dnevnih iznosa. Dnevni iznos novčane kazne se kreće u zavisnosti od okolnosti koje sud ceni u skladu sa odredbama opšteg dela Krivičnog zakonika.

Za izvršena krivična dela u sticaju, propisana su posebna pravila stavom 4. i 5. člana 88. Krivičnog zakonika za odmeravanje novčane kazne. U situaciji, kada maloletnik izvrši više krivičnih dela u sticaju, a sud utvrdi da je za sva krivična dela potrebno izreći novčanu kaznu, izriče jednu novčanu kaznu, odmerenu u skladu sa opštim minimumom i maksimumom dnevnih iznosa. Takođe, kada maloletnik izvrši krivično delo za koje se kažnjava novčanom kaznom, a za drugo vaspitnom merom, sud će izreći novčanu kaznu maloletniku. Maloletnicima, pored novčane kazne u dnevnim iznosima, ista može biti dosuđena i u apsolutnom iznosu. Opšta pravila Krivičnog zakonika, o zameni neplaćene novčane kazne, kaznom zatvora, ne primenjuju se prema maloletnicima. Neplaćena novčana kazna, ne može biti zamenjena kaznom maloletničkog zatvora, već će se u tom slučaju primeniti jedna ili više vaspitnih mera.

Stariji maloletnik se može kazniti i kaznom maloletničkog zatvora ako je izvršio krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, a zbog prirode i težine dela, kao i visokog stepena krivične odgovornosti, ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Kaznu maloletničkog zatvora sud može izreći u trajanju od šest meseci, najduže do pet godina. Opšti maksimum od pet godina maloletničkog zatvora, ne važi u situacijama kada maloletnik izvrši krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora od trideset godina, u tom slučaju maloletniku se može izreći maloletnički zatvor u trajanju do deset godina (čl. 89).

U postupku odmeravanja maloletničkog zatvora, sud nije vezan posebnim minimumom propisanim za izvršeno krivično delo. Članom 41. Krivičnog zakonika, propisane su olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, koje sud uzima u obzir, kao i stepen zrelosti maloletnika i vreme koje je potrebno za njegovo obrazovanje i stručno osposobljavanje. Shodno navedenom,

osnovna svrha maloletničkog zatvora je resocijalizacija maloletnika, kao i njegovo obrazovanje i prevaspitanje, kako bi se što lakše nakon izdržane kazne, uključio u društvenu zajednicu.

1.2. Izvršenje novčane kazne i kazne maloletničkog zatvora

Postupak izvršenja novčane kazne izrečene maloletnicima regulisan je Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija.²⁹⁷ Naime, opšta pravila propisana članom 119-123, primenjuju se i prema maloletnicima izuzev ako nisu u suprotnosti sa posebnim pravilima propisanim Krivičnim zakonikom. Navedenim članovima regulisan je postupak prinudne naplate novčane kazne, ako je maloletnik ne plati u zakonom propisanom roku. Postupak se sprovodi u skladu sa propisima koji uređuju izvršenje novčanih potraživanja, odnosno u skladu sa zakonom koji uređuje prinudnu naplatu poreza. Troškove prinudne naplate padaju na teret maloletnika.

Međutim, potrebno je naglasiti da se novčana kazna prema maloletnicima retko izriče u Republici Sloveniji, pa je prisutan sve veći broj zahteva za njeno ukidanje.²⁹⁸ Naime, problemi koji se javljaju prilikom izricanja, kao i izvršenja novčane kazne su određivanje iz kojih prihoda maloletnika se ova kazna može naplatiti. Da li je moguće istu izvršiti isključivo iz zarade koju maloletnik ostvaruje ili pak iz drugih prihoda, koje npr. ostvaruje za vreme školovanja (stipendija).²⁹⁹

Postupak izvršenja kazne maloletničkog zatvora, regulisan je članom 112-118. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija. Ovu kaznu maloletnici izdržavaju u posebnim ustanovama za maloletnike u kojima mogu ostati do navršene dvadeset i treće godine života. Nakon navršene dvadeset i treće godine života, neizdržani deo kazne, nastavljaju sa izdržavanjem u zavodima opšteg tipa. Izuzetno, osuđenici mogu ostati u posebnim ustanovama za maloletnike i nakon navršene dvadeset i treće godine života, ako je to neophodno za završetak školovanja ili profesionalnog usavršavanja. Kaznu maloletničkog zatvora lica muškog pola izdržavaju u

²⁹⁷ Zakon o izvršavanju kazenskih sankcij (Uradni list RS, št. 110/06 – uradno prečišćeno besedilo, 76/08, 40/09, 9/11-ZP-1G, 96/12-ZIPS-2 in 109/12)

²⁹⁸ Iako međunarodni dokumenti iz oblasti maloletničke delinkvencije, kao što su Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe i Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu, propisuju mogućnost izricanja novčane kazne maloletnicima, ista se izuzetno slabo primenjuje u državama koje su prihvatile ovu vrstu kazne, usled velikih poteškoća u njenoj primeni prema maloletnicima.

²⁹⁹ Filipčič, K., *Obravnavanje mladoletnih prestopnikov v Sloveniji – Analiza zakonodaje in njenega izvajanja*, op. cit., str. 18

Zavodu za služenje kazne maloletničkog zatvora u Celju, dok se lica ženskog pola upućuju na izdržavanje kazne maloletničkog zatvora u Zavodu za služenje kazne zatvora u Igu.³⁰⁰

Rad maloletnika u posebnim ustanovama, organizovan je u skladu sa njegovim sposobnostima i u njegovom interesu. Vreme za koje je upošljen maloletnik, potrebno je organizovati na način, da se maloletniku nakon rada, omogući dovoljno vremena za obrazovanje i obuku, kao i za rekreaciju. Maloletnici uživaju posebnu zaštitu za vreme rada u skladu sa opštim propisima o zapošljavanju.

Ustanove za izvršenje kazne maloletničkog zatvora, posebnu pažnju posvećuju pedagoškim, psihološkim i specijalno-terapeutskim tretmanima maloletnika, kao i potrebe za nastavak školovanja i stručnog osposobljavanja maloletnika. Takođe, u ustanovama za maloletnike vodi se računa o sportskim i drugim aktivnostima maloletnika. Prilikom organizovanja obrazovanja i stručnog osposobljavanja maloletnika, uzimaju se u obzir njegove lične osobine, sposobnosti i interesi za određenu profesiju.

Maloletnicima koji su disciplinovani i marljivi na poslu ili učenju tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, direktor Ustanove može dozvoliti, posete roditeljima ili drugim bliskim srodnicima. U svakom slučaju, maloletnicima se mora obezbediti da najmanje tri sata dnevno borave na otvorenom prostoru, obično u slobodno vreme.

Članom 118. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, propisana je mogućnost upućivanja maloletnika u samicu (izolacija) za teže disciplinske prekršaje, u maksimalnom trajanju do sedam dana. Prilikom izricanja disciplinske kazne maloletniku, direktor Ustanove je u obavezi da obavesti Generalnog direktora za administraciju.

³⁰⁰http://www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/izvrsevanje_kazenskih_sankcij
pristup 23.4.2015.

2. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Republici Hrvatskoj

Sledeći savremene tendencije kriminalne politike drugih razvijenih evropskih zemalja Republika Hrvatska je donela poseban Zakon o krivičnopravnoj odgovornosti maloletnika – Zakon o sudovima za mladež (ZSM),³⁰¹ koji je stupio na snagu 1.1.1998. godine. Zakonom su objedinjeni propisi o izvršiocima krivičnih dela (mlađi i stariji maloletnici) u materijalnom krivičnom pravu, odredbe o nadležnim sudovima, o krivičnom postupku i o izvršenju krivičnih sankcija, kao i propise o krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

Navedeni zakon, je prestao da važi, stupanjem na snagu Zakona o sudovima za mladež 2011. godine³⁰² koji takođe objedinjuje krivično-pravne, krivično-procesne i odredbe o izvršenju mera prema maloletnicima, kao i odredbe o zaštiti maloletnih lica. Ovim zakonom je u pravni poredak Republike Hrvatske inkorporirana Okvirna odluka Veća Evrope o položaju žrtava u krivičnom postupku³⁰³ od 15.03.2001. godine.

Nužnost usvajanja novog Zakona o sudovima za mladež, je bila uslovljena sprovedenim promenama u krivičnom zakonodavstvu, uočenim nedostacima u dosadašnjim propisima, te određenim promenama u uređenju odgovornosti i postupka prema mladim izvršiocima u savremenom krivičnom pravu. U odnosu na odredbe Zakona o sudovima za mladež iz 1997. godine, izvršene su temeljne promene u odredbama vezanim za postupak prema maloletnicima,

³⁰¹ Zakon o sudovima za mladež Republike Hrvatske („Narodne novine Republike Hrvatske”, broj 111/1997)

³⁰² Zakon o sudovima za mladež Republike Hrvatske („Narodne novine Republike Hrvatske”, broj 84/2011)

³⁰³ Okvirnom odlukom Veća Evrope, je predloženo državama članicama da uvažavaju potrebe žrtava i da se prema žrtvama odnose na potpun i usklađen način, izbegavajući delimična i nedosledna rešenja koja mogu izazvati sekundarnu viktimizaciju. Odredbe Okvirne odluke nisu strogo ograničena na zaštitu interesa žrtava u okviru samog krivičnog postupka, već se iste primenjuju za pomoć žrtvama pre ili posle krivičnog postupka, kojim se mogu ublažiti posledice krivičnog dela. U daljem delu Okvirne odluke, propisana su pravila koja je potrebno obezbediti žrtvi, i to: da se prema žrtvi tokom postupka postupa uz dužno poštovanje, priznaju prava i legitimne interese žrtava, posebno u okviru krivičnog postupka; jamči se mogućnost žrtvi da u postupku bude saslušana i da iznese dokaze; pravno na informisanje žrtve (o pravima koja može ostvariti u toku i nakon krivičnog postupka, o odlukama koje su donete u postupku, itd.); posebna pravna pomoć za žrtvu; pravo na nadoknadu troškova za učešće u krivičnom postupku; pravo na zaštitu žrtve, a po potrebi i porodice žrtve posebno u pogledu sigurnosti; izbegavanje kontakta sa počiniteljem krivičnog dela u sudu i prostorijama suda; pravo na nadoknadu štete u krivičnom postupku; nagodba u krivičnom postupku samo za ona krivična dela za koja se smatra primerenim nagodba; prava žrtve ako živi u drugo državi članice Veća Evrope u cilju zaštite svojih prava; osposobljavanje svih učesnika u postupku koji dolaze na bilo koji način u kontaktu sa žrtvom posebno na potrebe žrtve. Opširnije - Okvirna odluka Vijeća od 15. Marta 2001. o položaju žrtava u kaznenom postupku (2001/220/PUP) („Službeni list Evropske unije“ SL L 82, od 22.3.2001. godine).

dok je unutar tog postupka ključno to što sada prethodni postupak je u rukama javnog tužioca za maloletnike.³⁰⁴

U Zakonu o sudovima za mladež iz 2011. godine, dodato je nova načelna odredba, kojom je naglašena obaveza hitnog postupanja svih tela, koja učestvuju u postupku prema maloletnicima, protiv mlađeg punoletnika i u predmetima krivičnopravne zaštite dece. S obzirom na to da je svrha obaveze hitnog postupanja maksimalno ubrzavanje postupka, ostvariti potrebnu koncentraciju svih mera i radnji u postupku, i tako, koliko je najviše moguće, od trenutka saznanja da se maloletnik dovodi u vezu sa izvršenim krivičnim delom, do trenutka izricanja i primene maloletničkih sankcija.³⁰⁵

Dalje, uzavisnosti od uzrasta izvršioca krivičnih dela, Zakon propisuje različite krivične sankcije koje se mogu izreći maloletnicima, i to: prema mlađim maloletnicima (lica koja su navršila četrnaest a nisu navršili sedamnaest godina) mogu se izreći samo odgojene, odnosno vaspitne mere. Starijem maloletniku (lice koje je navršilo šesnaest a nije navršilo osamnaest godina) mogu se izreći vaspitne mere i u izuzetnim uslovima kazna maloletničkog zatvora. Mere bezbednosti mogu se primeniti prema svim maloletnicima. Odredbe ovog zakona primenjuju se i na mlađa punoletna lica³⁰⁶ (lice koje je navršilo osamnaest, a nije navršilo dvadeset jednu godinu), kojim se mogu izreći vaspitne mere posebnih obaveza, vaspitne mere pojačanog nadzora i kazna maloletničkog zatvora, a ako mlađe punoletno lice u vreme suđenja nije navršilo dvadeset i jednu godinu života, mogu mu se izreći i zavodske vaspitne mere.

Svrhe krivičnopravnih sankcija koje se izriču maloletniku je pružanjem zaštite, brige, pomoći i nadzora te osiguranjem opšte i stručne pomoći maloletnom izvršiocu krivičnih dela, kao i uticaj na njegovo vaspitanje, razvijanje njegove celokupne ličnosti i jačanje njegove lične odgovornosti. Vaspitne mere koje se mogu izreći maloletniku su: sudski ukor; posebne

³⁰⁴ Strmotić, J., *Uloga policije prema novom Zakonu o sudovima za mladež*, Policijska sigurnost, Zagreb, br. 2., 2012, str. 424.

³⁰⁵ Ibidem, str. 410.

³⁰⁶ Za mlađe punoletnike važe odredbe Krivičnog zakona i krivičnopravne odredbe drugih zakona RH, a uz uslove propisane Zakonom o sudovima za mladež i odredbe koje važe za maloletnike. Članom 105. Zakona o sudovima za mladež, propisano je pod kojim uslovima se mlađim punoletnicima mogu izreći maloletničke sankcije, a članom 106. navedenog Zakona, propisane su specifičnosti u odnosu na mlađe punoletnike u onim slučajevima kada se primenjuje opšte krivično pravo. Krivični postupak se sprovodi prema mlađim punoletnicima u skladu sa odredbama Zakona o kaznenom postupku, s tim da se prema onim počiniteljima koji u vreme suđenja nisu navršili dvadeset i tri godine života, primenjuju se pojedine odredbe Zakona o sudovima za mladež, a to su odredbe posebno navedene u članu 107. Zakona o sudovima za mladež. Opširnije videti: Priručnik za rad državnih odvjetnika, Zagreb, 22. kolovoza 2011. godine, str. 672

obaveze;³⁰⁷ pojačana briga i nadzor; pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u vaspitnoj ustanovi; upućivanje u disciplinski centar;³⁰⁸ upućivanje u vaspitnu ustanovu; upućivanje u vaspitni zavod; upućivanje u posebnu vaspitnu ustanovu.

2.1. Uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora

Zakon o sudovima za mladež, kao najtežu krivičnu sankciju za starije maloletnike propisuje kaznu maloletničkog zatvora. Ova kazna se može izreći, starijem maloletniku koji je izvršio krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od tri godine ili teža kazna.³⁰⁹ Pored objektivnog uslova, potrebno je da sud s obzirom na osobine i težinu dela i visok stepen krivice, utvrdi da ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru, već je potrebno kažnjavanje (čl. 24. st. 2. ZSM). Izriče se u trajanju od šest meseci do pet godina,³¹⁰ a u izuzetnim situacijama u trajanju

³⁰⁷ Stupanjem na snagu novog Zakona o sudovima za mladež, pored ranije propisanih trinaest posebnih obaveza i to: da se izvini oštećenom; da prema sopstvenim mogućnostima popravi štetu nanесenu krivičnim delom; da redovno pohađa školu; da ne izostaje sa radnog mesta; da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima; da prihvati zaposlenje i u njemu ustraje; da se uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove komunalnog ili ekološkog značenja; da se suzdrži od posećivanja određenih lokala, odnosno priredbi i klona društva određenih osoba koje na njega štetno utiču; da se, uz saglasnost maloletnikovog zakonskog zastupnika, podvrgne stručnom medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droga ili drugih zavisnosti; da se uključi u pojedinačni ili skupni psihosocijalni tretman u savetovalištu za mlade; da učestvuje na kursovima za stručno osposobljavanje; da bez posebnog odobrenja zavoda za socijalnu zaštitu u opštini ne može duže napustiti mesto prebivališta ili boravišta; da se radi provere znanja saobraćajnih propisa uputi u nadležnu ustanovu za osposobljavanje vozača, propisne su i nove tri posebne obaveze i to: da raspolaže prihodima uz nadzor i savet lica zaduženog za sprovođenje vaspitne mere; da se ne približava ili da ne uznemirava žrtvu; i druge obaveze koje su primerene s obzirom na izvršeno krivično delo, osobine i porodične prilike maloletnika (član 10. stav 2. tačka 1-16 Zakona o sudovima za mladež). Navedene posebne obaveze sud može izreći u trajanju do godinu dana.

³⁰⁸ Prema ranije važećem zakonu ova mera se nazivala upućivanje u centar za vaspitanje, pa se grupisala u mere vanzavodskog karaktera, iako je po svojoj sadržini delimično bila i institucionalnog karaktera. Vaspitna mera upućivanje u disciplinski centar je grupisana u mere između vanzavodskog i zavodskog karaktera, te je propisano da se ista može izreći kada je potrebno maloletnika na kraće vreme izdvojiti iz njegove životne sredine i uticati na njegovu ličnost i ponašanje.

³⁰⁹ Zakonom o sudovima za mladež iz 2011. godine, pooštrena je kaznena politika prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela. Maloletnički zatvor, prema ranije zakonu, mogao se izreći starijem maloletniku koji je izvršio krivično delo za koje je propisana kazna zatvora **od pet godina** ili teža kazna.

³¹⁰ Kada je u pitanju zakonski minimum od 6 meseci, izricanje takve kazne po pravilu bi trebalo izbegavati, jer takav kratkotrajni boravak u specijalizovanim kaznionicama za maloletnike i atmosfera u njima mogu na maloletnika imati negativan uticaj, a s druge strane u tom se vremenu vrlo teško može postići svrha izricanja kazne maloletničkog zatvora. Iz tog razloga, ako sudija za maloletnike na osnovu pažljive procene ličnosti maloletnika – posebno stepena zrelosti – dođe do zaključka da kazna od 6 meseci maloletničkog zatvora ne bi ostvarila svoju svrhu, trebalo bi primeniti pridržaj maloletničkog zatvora uz vaspitne mere pojačanog nadzora i posebne obaveze. Opširnije videti: Cvetko, B., *Zakonska i sudska politika kažnjavanja maloljetnika i mlađih punoljetnika kaznom*

do deset godina, i to kada maloletnik izvrši krivično delo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora ili kod sticaja krivičnih dela za koje je propisana kazna teža od deset godina (član 25. ZSM).

Sud je prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, nije vezan posebnim minimumom za izvršeno krivično delo, ali maloletnički zatvor ne može izreći u trajanju dužem od propisanog maksimuma za izvršeno krivično delo. Pored navedenog ograničenja pri odmeravanju kazne, potrebno je da sud uzme u obzir i sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti propisane Krivičnim zakonom, kao i stepe zrelosti maloletnika, vreme koje je potrebno za njegovo vaspitanje, obrazovanje i stručno osposobljavanje.

Stariji maloletnik može biti uslovno otpušten sa izdržavanja kazne maloletničkog zatvora nakon izdržane jedne trećine kazne. Za vreme uslovnog otpusta sud može izreći mere pojačanog nadzora i posebne obaveze. Uslovni otpust traje do isteka vremena za koje je kazna izrečena. Maloletnik koji za vreme uslovnog otpusta izvrši jedno ili više krivičnih dela i bude osuđen na kaznu zatvora od šest meseci ili maloletničkog zatvora od šest meseci, sud će opozvati uslovni otpust.

Osobenost kazne maloletničkog zatvora, koja je bila poznata i u starom zakonu, je korišćenje posebnog pravnog instituta pod nazivom "pridržaj izricanja maloletničkog zatvora", koji ne predstavlja posebnu krivičnu sankciju, već modalitet kazne maloletničkog zatvora.³¹¹

Smisao primene ovog instituta se sastoji u ovlašćenju suda da može izreći, odnosno utvrditi da je maloletnik kriv za učinjeno krivično delo i istovremeno odložiti izricanje kazne maloletničkog zatvora, ukoliko smatra da se izricanjem krivice praćenog pretnjom naknadnog izricanja kazne maloletni učinilac može odvratiti od ponovnog vršenja krivičnih dela. Sud može maloletniku, u okviru pridržaja, izreći vaspitne mere pojačanog nadzora, upućivanja u disciplinski centar i jednu ili više posebnih obaveza koje ne mogu trajati duže od vremena proveravanja. Kazna se može naknadno izreći unutar jedne godine, nakon isteka vremena proveravanja. Bitno je napomenuti, da je potrebno ovaj pravni institut razlikovati od uslovne

maloljetničkog zatvora (1998.-2003), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 11, No. 2, 2004, str. 841-865.

³¹¹ Na osnovu objavljenih podataka u periodu od 1998. do 2004. godine, kazna maloletničkog zatvora izricana je u proseku od 1,2%, dok je pridržaj maloletničkog zatvora izrican u 2,6%. Treba istaći jasnu afirmaciju instituta uvedenog u Hrvatskom zakonodavstvu 1998. godine, tj. pridržaj maloletničkog zatvora, kojim se maloletnik oglašava krivim, ali se izricanje kazne odlaže. Opširnije videti: Kovčo, I., *Stanje i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 12, No. 2, 2005, str. 321.

osude kao samostalne krivične sankcije propisane za punoletnike. Uostalom, kod pridržaja, dolazi do odlaganja izricanja kazne maloletničkog zatvora, što znači pretnju neodređenom kaznom, dok se kod uslovne osude, odlaže već izrečena kazna, na određeno vreme i pod određenim uslovima.³¹²

2.2. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora

Zakon o sudovima za mladež, samo jednom opštom odredbom reguliše postupak izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Članom 101. propisano je da kaznu maloletničkog zatvora osuđeni maloletnici izdržavaju u specijalizovanim kaznionicama za maloletnike ili u specijalizovanim odeljenjima kaznionica u kojoj može ostati do navršene dvadeset i treće godine života. Ako do tog vremena ne izdrži kaznu, upućuje se u kaznionicu u kojoj punoletne osobe izdržavaju kaznu. Izuzetno, u specijalizovanim kaznionicama, maloletnik može ostati i nakon navršene dvadeset i treće godine, ako je to potrebno radi završetka školovanja ili stručnog osposobljavanja ili ako ostatak neizdržane kazne nije duži od šest meseci, ali ni u kojem slučaju nakon navršene dvadeset sedme godine života. Kazna maloletničkog zatvora izvršava se u zatvorenim i poluotvorenim uslovima Kaznionice u Požegi, a u otvorenim uslovima u Kaznionici u Valturi.³¹³

Postupak izvršenja kazne maloletničkog zatvora, je regulisan Zakonom o izvršenju sankcija izrečenih maloletnicima za krivična dela i prekršaje.³¹⁴ Članom 54. propisano je da će maloletnik biti smešten u specijalizovanim kaznionicama za maloletnike ili u specijalizovanim odeljenjima kaznionica sa drugim maloletnicima, izuzetno sa mlađima punoletnicima, sa ograničenjem da u istoj prostoriji ne može biti više od tri zatvorenika. Tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, maloletnik ima pravo na posete članova porodice četiri puta mesečno i praznicima u trajanju najmanje dva sata, a po odobrenju upravnika mogu ga posećivati i druge osobe još najmanje dva puta mesečno u trajanju najmanje jedan sat. Potrebno je maloletniku obezbediti boravak najmanje tri sata dnevno na otvorenom prostoru. U specijalizovanim

³¹² Joksić, I., *Specifičnost maloletničkog zatvora u Hrvatskoj*, Glasnik advokatske komore Vojvodine, časopis za pravnu teoriju i praksu, Vol. 84, No. 11, 2012, str. 720.

³¹³ <https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/6565> pristupio 23.6.2015. godine

³¹⁴ Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje Republike Hrvatske („Narodne novine Republike Hrvatske”, broj 113/12)

kaznionicama za maloletnike, zabranjena je upotreba vatrenog oružja, izuzev u zakonom propisanim situacijama, kada se drugim merama ne može sprečiti napad maloletnika kojim ugrožava život drugog lica. Na kraju je bitno napomenuti, da se maloletniku tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, za disciplinske prekršaje ne može izreći mera osamljenja, već samo posebna mera za održavanje reda i sigurnosti, odvajanje maloletnika u maksimalnom trajanju do sedam dana. Aktivnosti maloletnika u specijalizovanim kaznionicama regulisane su Pravilnikom o kućnom redu kaznonice.³¹⁵

3. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini ne postoji ujednačeni legislativni model uređenja krivičnog statusa maloletnika. Naime, reforma maloletničkog zakonodavstva odvija se različitim tempom unutar Bosne i Hercegovine. Položaj maloletnika je u Bosni i Hercegovini³¹⁶ regulisan opštim krivičnim zakonodavstvom, dok su Federacija Bosne i Hercegovine, Republika Srpska i Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine usvojile zakone kojim se isključivo regulišu položaj maloletnika u krivičnom zakonodavstvu. Tako, Zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnim postupcima primenjuju se u Republici Srpskoj se od 01.01.2011. godine³¹⁷, u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine od 26.11.2012. godine³¹⁸, a u Federaciji Bosne i Hercegovine od 06.02.2015. godine.³¹⁹

U svima navedenim zakonskim propisima u Bosni i Hercegovini, maloletnikom se smatra lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest godina a nije navršilo osamnaest godina života. Krivične sankcije kao ni ostale mere ne mogu se primeniti prema licu koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo četrnaest godina života (dete). Dalje, maloletnici su podeljeni u zavisnosti od godina života u vreme izvršenja krivičnog dela na mlađe i starije

³¹⁵ Pravilnik o načinu izvršavanja kazne maloljetničkog zatvora u kaznenom i prekršajnom postupku Republike Hrvatske („Narodne novine“, br. 57/13)

³¹⁶ Krivični zakon Bosne i Hercegovine („Sg BiH“, broj 37, od 22. novembra 2003. godine, izmene i dopune: 54/04, 61/04, 30/05)

³¹⁷ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 13/10).

³¹⁸ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik BD“, br. 44/2011)

³¹⁹ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 7/14)

maloletnike. Takođe, odredbe vezane za maloletnike, primenjuju se i na mlađa punoletna lica pod određenim uslovima.

Krivične sankcije koje se mogu izreći maloletnicima u zavisnosti od godina života u momentu izvršenja krivičnog dela, prilično je ujednačeno u svim zakonima u Bosni i Hercegovini. Maloletnicima se mogu izreći vaspitne mere, mere bezbednosti i izuzetno prema starijim maloletnicima može se izreći kazna maloletničkog zatvora. Vaspitne mere su: disciplinska mere upućivanje u disciplinski centar za maloletnike (Bosna i Hercegovina), odnosno mere upozorenja i usmeravanja sudski ukor, posebne obaveze i upućivanje u vaspitni centar (Republika Srpska, Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine i Federacija Bosne i Hercegovina); more pojačanog nadzora: pojačan nadzor roditelja ili staraoca, pojačan nadzor u drugoj porodici i pojačan nadzor od strane organa starateljstva; i zavodske mere: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno – popravni dom i upućivanje u drugu ustanovu za osposobljavanje. U Bosni i Hercegovini mogu se izreći i posebne mere uz mere pojačanog nadzora. Pravosudnim organima Bosne i Hercegovine stoji na raspolaganju, ali samo kao poslednja mera, kažnjavanje maloletnika i to isključivo starijih maloletnika, kaznom maloletničkog zatvora.³²⁰

U Bosni i Hercegovini, takođe ne postoji ujednačeni legislativni model uređenja krivičnog postupka prema maloletnicima. Tako, krivični postupak prema maloletnicima regulisan je Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine³²¹ i Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnim postupcima Republike Srpske, Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine.³²²

³²⁰ Vaspitne mere su osnovni oblik reagovanja društva prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. Pri tome, u primeni vaspitnih mera treba ići postepeno, stepenasto. Naime, prioritet u primeni imaju blaže vaspitne mere (mere upozorenja i usmeravanja), a tek potom teže vaspitne mere (mere pojačanog nadzora) i tek na kraju zavodske vaspitne mere. Štaviše primat u primeni prema maloletnicima nemaju krivične sankcije, već njihovi supstituti (neformalne, diverzione mere – mere restorativne pravde) koje imaju karakter neformalne sankcije pri čemu je i takva njihova primena svedena na najmanju moguću meru. Opširnije videti: Jovašević, D., *Karakteristike maloletničkog krivičnog prava u Federaciji Bosne i Hercegovine*, op. cit., str. 107-125.

³²¹ Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 36/03)

³²² Usvajanjem u zakonodavstvu Republike Srpske, Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine, mere policijskog upozorenja, došlo je do odstupanja od načela da maloletnika sasluša javni tužilac za maloletnike. Naime, ovlašćeno službeno lice, koje poseduje posebna znanja, uz odobrenje javnog tužioca za maloletnike, može saslušati maloletnika koji je izvršio krivično delo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine (odnosno do jedne godine – Brčko Distrikt BiH), uz prisustvo branioca i roditelja. Nakon ispitivanja maloletnika, službeni izveštaj uz prikupljene podatke ovlašćeno službeno lice dostavlja javnom tužiocu za maloletnike sa predlogom da se maloletnik samo kazni. Uz odobrenje javnog tužioca, ovlašćeno službeno lice,

3.1. Uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora

U Bosni i Hercegovini, kaznu maloletničkog zatvora, potrebno je posmatrati na osnovu četiri važeća pozitivna propisa, i to: Krivični zakon Bosne i Hercegovine i Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnim postupcima Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, jer ne postoji ujednačen legislativni model uređenja krivičnog statusa maloletnika. Subjektivni i objektivni uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora, kao što je visok stepen krivične odgovornosti usled kog ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru i izvršeno krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, na isti način su propisani u svim pomenutim zakonskim tekstovima. Međutim, trajanje kazne maloletničkog zatvora je različito određeno, tako u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH propisano da se ova kazna ne može izreći u trajanju dužem od pet godina, izuzev u tačno zakonom određenim uslovima (sticaj ili kazna dugotrajnog zatvora), kada se kazna maloletničkog zatvora može izreći u trajanju do deset godina, međutim, u zakonima Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine, propisano je da ova kazna se izriče u trajanju do deset godina.³²³ Tumačenjem odredbe člana 51. stav 1. tačke 1. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, uočava se kontradiktornost, propisivanjem istog opšteg maksimuma trajanja kazne maloletničkog zatvora do deset godina za maloletnike koji izvrše krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, kao i za krivična dela za koja se izriče dugotrajna kazna zatvora ili za

maloletniku izriče policijsko upozorenje. Međutim, potrebno je naglasiti da O učešću izvršne vlasti u izricanju mera maloletnicima, u literaturi postoje različita osporavanja. S tim u vezi, u njemačkim akademskim krugovima se ističe kako davanjem ovlaštenja policiji da može primjenjivati mere preusmeravanja znači narušavanje generalnog principa o podeli vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu vlast, a što predstavlja jedan od temeljnih principa njemačkog pravnog sistema. Na ovaj način, policija preuzima de facto ovlašćenja pravosudnih organa, pa organ koji tradicionalno ima izvršna i istražna ovlašćenja, stiče mogućnost da selektivno odlučuje, koji predmeti (ne) će ići u formalnu sudsku proceduru. Takođe, ističe se da bi ovakva praksa bila u suprotnosti i sa presumpcijom nevinosti iz čl. 6.2. Evropske konvencije o ljudskim pravima, jer bi na taj način policija anticipirala nečiju krivicu i pre otpočinjanja formalnog sudskog postupka. O tome više u: Gurda, V., *Odgojne preporuke kao alternativa krivičnom postupku prema maloljetnicima i njihova primena u praksi*, Anali Pravnog fakulteta u Zenici, Vol. 4, No. 8, 2011, str. 180.

³²³ Tendencija pravosudnih organa Federaciji Bosne i Hercegovine je u pravcu blažeg kažnjavanja maloletnika. Kazna maloletničkog zatvora u periodu od 2010-2013. godine izrečena je deset puta (u proseku oko 1%), a odmerene u trajanju do pet godina čak u 90% slučajeva. Shodno navedenom, nejasno je, zašto je u zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine ukinut opšti maksimum od pet godina, koji je bio propisan Krivičnim zakonikom. Simović, M., *Pojam, svrha i vrste maloljetničkih krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Godišnjak fakulteta pravnih nauka, Banja Luka, godina 5, broj 5, str. 160.

sticaj krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora do deset godina. Uporednim tumačenjem zakona Republike Srpske i Brčko Distrikta, može se zaključiti da je zakonodavac napravio grešku u formulisanju navedene odredbe, koja je trebala da sadrži opšti maksimum od pet godina i samo u izuzetnim slučajevima, koji su taksativno navedeni u trajanju od deset godina. Pored ove, postoji još jedna nedoslednost u pozitivno pravnim propisima, izuzev u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine (opšti minimum je godinu dana), a to je, da zakonskim propisima nije propisan opšti minimum trajanja kazne maloletničkog zatvora. Postavlja se pitanje, da li se kazna maloletničkog zatvora može izreći u trajanju od 30 dana, što je opšti minimum za kaznu zatvora, ili ne, pošto je po suštini i cilju ovo posebna kazna. Uzimajući u obzir, odredbu o uslovnom otpustu iz maloletničkog zatvora (čl. 53), kojom je propisano da se maloletnik može uslovno otpustiti ako je izdržao minimum trećinu izrečene kazne, uz odgovarajuće subjektivne uslove, ali ne pre isteka šest meseci provedenih u kaznenopopravnom zavodu. Analogno ovoj odredbi, opravdano je mišljenje, da se i kazna maloletničkog zatvora ne može izreći u trajanju kraćem od šest meseci.

Takođe, u odnosu na kaznu maloletničkog zatvora, zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta BIH, poznaje jedan poseban institut "odgođenje izricanje kazne maloletničkog zatvora" (čl. 54 Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnim postupcima F BiH, RS, BD BiH), na osnovu kog sud može izreći kaznu maloletničkog zatvora i istovremeno odrediti da je neće izvršiti kada se opravdano može očekivati da se i pretnjom naknadnog izvršenja kazne maloletničkog zatvora može uticati na maloletnika da ubuduće ne vrši krivična dela. Naravno, sud može naknadno izreći izvršenje kazne maloletničkog zatvora ako maloletnik za vreme koje sud odredi, a koje ne može biti kraće od jedne ni duže od tri godine (vreme proveravanja), učini novo krivično delo ili ako odbije da postupi po izrečenoj vaspitnoj meri pojačanog nadzora ili izvršenju posebnih obaveza. Istekom najmanje jedne godine proveravanja, sud može nakon što pribavi izveštaj organa starateljstva, izreći konačan odustanak od izricanja kazne, ako nove činjenice potvrđuju uverenje da maloletnik neće učiniti novo krivično delo. Članom 55. navedenih zakona, propisana je mogućnost i naknadnog izricanja kazne maloletničkog zatvora ako maloletnik kojem je odgođeno izricanje kazne maloletničkog zatvora, bude osuđen ili mu bude izrečena vaspitna mera zbog novog krivičnog dela učinjenog pre isteka vremena proveravanja, sud izriče kaznu za

ranije učinjeno delo, ako bi to bilo potrebno radi odvrćanja maloletnika od izvršenja krivičnih dela.

Navedena odredba člana 54. je nejasna, jer određuje da sud izriče kaznu i istovremeno određuje da je neće izvršiti. Nije jasno zašto se pretili naknadnim izricanjem kazne koja je već izrečena. Logično bi bilo da je pretili naknadnim izricanjem kazne koja je utvrđena. Zapravo, čini nam se da je ovde zakonodavac napravio terminološke greške, te da se ova odredba odnosi na pretnju naknadnog izvršenja već izrečene kazne, a ne pretnjom naknadnog izricanja kazne koja je već izrečena.³²⁴ Na ovaj zaključak upućuje i stav 2. navedenog člana, u kome je propisano da će sud naknadno izreći izvršenje kazne maloletničkog zatvora ispunjavanjem određenih uslova. Nedoslednost u formulisanju ove zakonske odredbe, nastavlja se i u stavu 3. gde se daje ovlašćenje sudu, da istekom najmanje jedne godine proveravanja, izrekne konačan odustanak od izricanja kazne, međutim, nejasno je, kako sud može izreći konačni odustanak od izricanja kazne, ako je već tu kaznu izrekao.

Iako ustanova "odgođenja izricanja kazne maloletničkog zatvora" ima sličnosti sa "pridržajem izricanja kazne maloletničkog zatvora" u Republici Hrvatskoj, ipak ovaj institut u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine i pored velikih nejasnoća i kontradiktornosti u određivanju, podseća na uslovnu osudu što nije slučaj u Hrvatskoj.

3.2. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora

Izvršenje kazne maloletničkog zatvora u Bosni i Hercegovini, potrebno je posmatrati na osnovu četiri važeća pozitivna propisa, i to: Zakona o izvršenju kaznenih sankcija, pritvora i drugih mjera Bosne i Hercegovine³²⁵ i Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnim postupcima Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, jer ne postoji ujednačen legislativni model.

Navedenim zakonskim propisima, određeno je da se kazna maloletničkog zatvora izvršava u posebnim kazneno popravnim zavodima za maloletnike. Trenutno u Bosni i

³²⁴ Marković, I., *Kazna maloljetničkog zatvora*, Zbornik radova "Vladavina prava i prava država u regionu", Istočno Sarajevo, 2014, str. 679.

³²⁵ Zakon o izvršenju kaznenih sankcija, pritvora i drugih mjera („Službeni glasnik BiH“, br. 12/10 – prečišćeni tekst

Hercegovini, osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora upućuju se u Odeljenja maloletničkog zatvora u Kazneno popravni zavod Istočno Sarajevo i u Kazneno popravnom zavodu u Zenici.³²⁶

Osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora po pravilu kaznu izdržavaju zajedno, izuzev ako to nalažu zakonom predviđeni razlozi, kao što su zdravstveno stanje osuđenog, zatim potreba da se osigura bezbednost ili potreba održavanja reda i discipline u kazneno popravnom zavodu, kada kaznu mogu izdržavati i odvojeno. Zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnim postupcima, propisano je vreme do koga maloletnik može ostati u kazneno popravnom zavodu za maloletnike. Naime, osuđenik na kaznu maloletničkog zatvora može ostati najduže do navršene 23 godine života u kazneno popravnom zavodu za maloletnike, a ako do tada ne izdrži kaznu, premešta se u neki od kazneno popravnih zavoda u kojima punoletna lica izdržavaju kaznu zatvora izrečenu za krivično delo.

Međutim, od navedenog pravila postoje dva izuzetka, tako da osuđenik na kaznu maloletničkog zatvora može ostati u kazneno popravnom zavodu za maloletnike najduže do navršene 25. godine života, prvi, ako je to potrebno radi završavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja ili drugi, ukoliko ostatak neizdržane kazne nije veći od šest meseci.

Prilikom izvršenja kazne maloletničkog zatvora, na pitanja o prijemu maloletnika na izdržavanje kazne maloletničkog zatvora, zatim prava maloletnika, pogodnosti, disciplinske prekršaje, postupak i disciplinske mere, zabranu nošenja i upotrebu oružja i ograničenja upotrebe sile i prinude, obilazak maloletnika smeštenog u kazneno-popravnom zavodu za maloletnike, prekid izvršenja kazne maloletničkog zatvora i odlaganje izvršenja kazne maloletničkog zatvora primenjuju se odredbe Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku koje se odnose na izvršenje zavodskih vaspitnih mera. S druge strane, na ostala pitanja u vezi sa izvršenjem kazne maloletničkog zatvora dosledno se primenjuju odredbe Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, ukoliko nisu u suprotnosti za navedenim zakonom.³²⁷

Institut uslovnog otpusta lica osuđenog na kaznu maloletničkog zatvora, bitno se razlikuje od uslovnog otpusta punoletnih lica. O uslovnom otpustu odlučuje sudija prvostepenog suda koji doneo presudu na osnovu molbe maloletnika.³²⁸ Pre donošenja odluke sudija, po

³²⁶ Specijalni izveštaj, mladi i djeca u sukobu sa zakonom, str. 21 i 25. preuzeto sa: http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013020406490195bos.pdf pristup 21.4.2015.

³²⁷ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo*, op. cit., str. 500.

³²⁸ Za razliku od ranijeg zakonskog rešenja, shodno kojem je o uslovnom otpustu kod kazne maloletničkog zatvora odlučivalo administrativno telo (Komisija za uvjetni otpust), u skladu sa novim zakonskim rešenjima, stvarno

potrebi, usmeno sasluša maloletnika, njegove roditelje, predstavnike organa socijalnog staranja i druge osobe i pribavlja izveštaj i mišljenje kazneno popravnog zavoda o opravdanosti uslovnog otpusta. Usmeno saslušanje maloletnika obavezno je ako se odlučuje o uslovnom otpustu nakon izdržane dve trećine kazne, osim ako sudija, na osnovu dostupne dokumentacije, ne oceni da su ispunjeni uslovi za otpust.

Kao što sam naziv ovog instituta kaže, uslovni otpust je uslovno puštanje na slobodu osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora. Međutim, zakonom je predviđena mogućnost opozivanja uslovnog otpusta. Tako, ako se ispune propisani uslovi³²⁹, sudija prvostepenog suda koji je dao uslovni otpust, pokreće po službenoj dužnosti postupak za opoziv uslovnog otpusta.

4. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Republici Makedoniji

U Republici Makedoniji krivičnopravne odredbe o maloletnicima izdvojene su u *Lex specialis* – Zakon o pravdi dece.³³⁰ Ovim zakonom je regulisan položaj dece i maloletnika koji su izvršili delo koje je zakonom propisano kao krivično delo. Uslovi za primenu mera pomoći, nega i zaštita, obrazovanja i alternativnih mera za kažnjavanje maloletnika, eksplicitno su propisani. Opšti interesi i zaštita maloletnika od kriminaliteta, nasilja i svakog oblika ugrožavanja njihovih sloboda i prava, kao i pravilan razvoj i zaštita maloletnih delinkvenata izvršilaca krivičnih dela, njihova socijalizacija i prevaspitavanje predstavljaju osnovne ciljeve u postupanju svih nadležnih organa.

Pokretanje formalnog krivičnog postupka po pravilu se sprovodi samo u slučajevima predviđenim zakonom i to za maloletnika koji izvrši krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, za sva lakša dela, potrebno je primeniti neku od alternativnih

nadležan za odlučivanje o primeni ove alternativne mere je sudija prvostepenog organa. Novo zakonsko rešenje ima puno naučno i praktično opravdanje, stoga što sudija koji je sudi u predmetima maloletnih učinioca krivičnih dela ima daleko veće mogućnosti da dođe do potpunijih saznanja o činjenicama koje su relevantne za odlučivanje o opravdanosti primene uslovnog otpusta. Gurda, V., *Odgojne preporuke kao alternativa krivičnom postupku prema maloljetnicima i njihova primena u praksi*, op. cit., str. 192.

³²⁹ Razlozi za opoziv uslovnog otpusta su: ako je maloletnik za vreme do potpunog isteka roka na koji je kazna maloletničkog zatvora bila izrečena ponovo izvrši jedno ili više krivičnih dela; ako se naknadno sazna da je maloletnik pre odlaska u kazneno popravni zavod izvršio jedno ili više krivičnih dela za koja se nije znalo u vreme suđenja; i ako maloletnik na uslovnoj slobodi ne ispuni neki od uslova koji su mu postavljeni prilikom davanja uslovnog otpusta.

³³⁰ Zakon za pravda za decata („Služben vesnik na Republika Makedonija“, broj 148/2013)

mera, izbegavanjem dalje stigmatizacije maloletnika. Primena krivičnih sankcija uslovljena je položajem maloletnika, tj. starosnom granicom maloletnika u vreme izvršenja dela koje je zakonom propisano kao krivično delo. Tako, maloletnici su grupisani u dve grupe: mlađe i starije maloletnike. Sankcije koje su izrečene maloletniku moraju da odgovaraju njegovoj ličnosti, prirodi i težini izvršenog krivičnog dela, potrebama daljeg obrazovanja i unapređivanju najboljeg interesa maloletnika. Maloletniku se mogu izreći sledeće krivične sankcije: vaspitne mere (ukor i upućivanje u disciplinski centar za maloletnike; mere pojačanog nadzora³³¹ od strane roditelja, staratelja, hraniteljske porodice ili centra za socijalni rad; upućivanje u vaspitnu ustanovu ili obrazovni-poravni dom) koje se mogu primeniti prema svim maloletnicima,

Primena kazni je moguća samo prema starijim maloletnicima i to samo u izuzetnim situacijama (propisane su sledeće kazne: kazna maloletničkog zatvora, novčana kazna, oduzimanje vozačke dozvole, proterivanje stranca iz zemlje). Kazna maloletničkog zatvora može se izreći samo kao glavna kazna, a novčana kazna može se izreći kao glavna ili sporedna kazna. Krivični postupak prema maloletnim delinkventima sadrži niz specifičnih rešenja u odnosu na redovni krivični postupak. Po pravilu, nadležni organi koji učestvuju u postupku prema maloletniku obavezni su da prvo pokrenu postupak posredovanja ili postupak medijacije i pomirenja.

Medijacija kao vansudski postupak bila je uvedena starim Zakonom o maloletničkoj pravdi,³³² zasnovana na standardima predviđenim u Preporuci Komiteta Ministara br. (99)19 o medijaciji u kaznenoj materiji. Usvojeni principi medijacije pripadaju tzv. "victim-offender" medijaciji kao najčešće primenjivanim modelima medijacije u praksi. Za nju je karakteristično, osim učesća dveju osnovnih strana između kojih je nastao konflikt (učinioca i žrtve) prisustvo i posredovanje trećeg, neutralnog lica izabranog njihovom saglasnošću ili, ako ona nije postignuta, po izboru suda, odnosno javnog tužioca, sa liste medijatora koja se vodi kod nadležnog suda, o

³³¹ Uz mere pojačanog nadzora, sud može izreći i neku od posebnih obaveza (da se maloletnik lično izvini oštećenom; da nadoknadi pričinjenu štetu; da redovno pohađa školu; da redovno odlazi na posao; obaveza prihvatanja posla koji odgovara njegovim sposobnostima i mogućnostima; zabrana konzumiranja alkohola, lekova ili drugih psihoaktivnih supstanci; povremeni boravaka u određenoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu; da slobodno vreme pravilno koristi; da učestvuje u dobrotvorne akcije; da učestvuje u određenim sportskim, kulturno-zabavnim programima i nova mera, u odnosu na stari zakon, zabrana kretanja bez pratnje roditelja ili staratelja u periodu od 22h do 05h - Član 44 ZPD RM)

³³² Zakon o maloletničkoj pravdi Republike Makedonije („Službeni vesnik na RM“, br. 87 od 12.07.2007. god.). Ovaj Zakon se primenjivao od 1. septembra 2008. godine

čemu se izveštavaju involvirane strane.³³³ Uslovi za primenu postupka medijacije propisani su članom 79. ZPD RM. Postupak medijacije određuje javni tužilac za maloletnike i to za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do pet godina, uz pismenu saglasnost maloletnika i njegovog zakonskog staratelja, branioca i oštećenog. U slučaju pokretanja formalnog krivičnog postupka, ispunjenjem svih propisanih uslova, sudija može prekinuti krivični postupak i stranke uputiti na postupak medijacije. Rok za okončanje medijacije je 45 dana, ako u tom roku ne uspe postupak medijacije, predmet se vraća javnom tužiocu i krivični postupak se nastavlja. Medijacija se okončava: potpisivanjem pismenog sporazuma od strane posrednika i stranaka; pismenom izjavom posrednika da dalji postupak medijacije ne bi bio opravdan; istekom predviđenog roka za završetak postupka medijacije. Potpisani pismeni sporazum upućuje se javnom tužiocu za maloletnike i sudu koji ga moraju odobriti, u suprotnom krivični postupak se nastavlja.

Osnovna načela krivičnog postupka prema maloletnicima su: suđenje u razumnom roku; hitnost postupka (postupak prema maloletniku mora biti okončan u periodu od jedne godine, izuzev za teška krivična dela kada krivični postupak može trajati godinu i šest meseci); obavezna odbrana od strane advokata u svim fazama krivičnog postupka; isključena opšta javnost iz toka krivičnog postupka (bez dozvole suda ne sme se objaviti nijedna odluka doneta u postupku); zaštita privatnosti maloletnika; zabrana suđenja u odsustvu (od ove zabrane odstupa se samo tokom izvođenja pojedinih dokaznih radnji koje mogu negativno uticati na maloletnika).

Nadležnost za suđenje u postupku prema maloletnicima (član 101. ZPD RM) imaju specijalizovana sudska odeljenja za maloletnike formirana u sudovima opšte nadležnosti. Postupak sprovodi sudija za maloletnike, maloletnički savet i savetnici za maloletnike. Sudija za maloletnike sprovodi pripremni postupak. Savet za maloletnike formiran je u Okružnim sudovima i sastavljen je od sudije za maloletnike i dva porotnika. Sudija za maloletnike je predsednik saveta, odnosno veća. Sudije porotnici biraju se iz reda prosvetnih radnika, psihologa, pedagoga, sociologa i ostalih koji imaju iskustva u vaspitavanju i obrazovanju maloletnika. Drugostepenu odluku u postupku po žalbi donosi Apelacioni sud.

³³³ Bačanović, O., *Restorativna pravda u makedonskom kaznenom zakonodavstvu i poteškoće u njenoj implementaciji*, Temida, Viktimološko društvo Srbije, br. 3., 2010, str. 11.

4.1. Uslovi za kažnjavanje maloletnika

Član 51. Zakona o pravdi dece propisuje da se kategoriji starijih maloletnika mogu izreći kazna maloletničkog zatvora, novčana kazna, oduzimanje vozačke dozvole i proterivanje stranaca iz zemlje. Kazna maloletničkog zatvora, takođe kao i uporednom zakonodavstvu pored objektivnog uslova da je maloletnik izvršio krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, traži ispunjenje i subjektivnog uslova u vidu visokog stepena krivične odgovornosti maloletnika usled koga ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Ova kazna se može izreći starijem maloletniku (maloletnik koji je navršio šesnaest godina), kao glavna kazna u trajanju od jedne do deset godina, a izriče se na godinu ili pola godine.

Pri odmeravanju kazne, sud nije vezan minimumom propisane kazne za izvršeno krivično delo, već ceneći sve okolnosti dela, izriče kaznu u propisanom opštem minimumu i maksimumu trajanja maloletničkog zatvora. Uslovni otpust sa izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, moguć je, ako je maloletnik izdržao jednu trećinu kazne, ali ne i pre isteka jedne godine od započinjanja izdržavanja kazne, ovaj uslov se ne traži kada je maloletnik osuđen na kaznu zatvora do dve godine i šest meseci, tada je potrebno da je maloletnik izdržao samo jednu trećinu izrečene kazne.

Najveći doprinos u zaštiti maloletnih delinkvenata ostvaren je propisivanjem alternativnih mera koje su bile propisane starim Zakonom o maloletničkoj pravdi iz 2007. godine. Tako, starijem maloletniku za izvršeno krivično delo mogle su se izreći sledeće alternativne mere: uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom,³³⁴ uslovna obustava postupka prema maloletniku. Alternativne mere se mogu primeniti isključivo ako je maloletniku izrečena kazna maloletničkog zatvora do tri godine ili novčana kazna. Novi Zakon o pravdi dece iz 2013.

³³⁴ Kada su u pitanju elementi restorativnosti u odnosu na uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom, posebnu pažnju privlače oni koji su povezani sa posebnim obavezama (najmanje jednom) koje je maloletnik dužan da ispuni, odnosno da se pridržava u vremenu koje je sud utvrdio za proveravanje (vreme trajanja proveravanja iznosi najmanje jednu do najviše tri godine. Posebne obaveze su iste kao one koje su predviđene za sve vrste vaspitnih mera pojačanog nadzora (čl. 38. st. 2 ZMP) – Bačanović, O., Restorativna pravda u makedonskom kaznenom zakonodavstvu i poteškoće u njenoj implementaciji, op. cit., str. 10.

godine, zadržao je ranije predviđene alternativne mere, ali je dodao i jednu novu i to rad u javnom interesu.³³⁵

Makedonsko zakonodavstvo, pored kazne maloletničkog zatvora, propisuje i novčanu kaznu koja se maloletniku može izreći kao glavna ili sporedna kazna. Za krivična dela iz koristoljublja izvršena od strane maloletnika izriče se kao sporedna kazna uz kaznu maloletničkog zatvora ili uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom. Novčana kazna se izriče na dane iznose, s tim što broj dnevnih iznosa ne može biti manji od jednog niti veći od 120 dnevnih iznosa (član 54). Krivičnim zakonikom Republike Makedonije,³³⁶ članom 38. stav 3. je propisano da dnevni iznos novčane kazne pri odmeravanju uzimajući u obzir imovno stanje izvršioca krivičnog dela (dnevni prihod maloletnika kao i njegove porodice u vreme suđenja), ne može biti manji od jednog evra, niti veći od 5.000 evra. Izrečenu novčanu kaznu u situaciji kada je maloletnik ne plati, sud menja za rad u korist društvene zajednice, gde se jedan dnevni iznos menja u tri sata društveno korisnog rada, sa ograničenjem da ukupni rad ne može biti duži od 100 sati.

Pored novčane kazne, propisane su još dve kazne za maloletnike, i to: zabrana upravljanja motornim vozilom određene kategorije i proterivanje stranaca iz zemlje,³³⁷ koje se mogu izreći samostalno ili kao sporedna kazna uz novčanu kaznu. Uslovi za izricanje ovih kazni propisani su opštim odredbama Krivičnog zakonika.

Naime, zabrana upravljanja motornim vozilom određene kategorije može se izreći ako sud nađe da okolnosti pod kojima je krivično delo izvršeno ili prethodna kršenja saobraćajnih propisa ukazuju da maloletnik može ponovo počiniti delo kojim se ugrožava javni saobraćaj. Proterivanje stranca iz zemlje,³³⁸ može se izreći maloletniku koji nije makedonski državljanin, u

³³⁵ Rad u javnom interesu propisan je članom 64. Zakona o pravdi dece u kome se navodi da starijem maloletniku za izvršeno krivično delo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, može izreći ova alternativna mera u trajanju do 100 sati.

³³⁶ Krivičnik zakonik („Služben vesnik na Republika Makedonija“ broj 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7 /08 , 139/08 , 114/09, 51/11, 135/11, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013)

³³⁷ Presudom Evropskog suda za ljudska prava u predmetu 1638/03 *Maslav v Austrija*, sud je stao na stanovište da, kada se radi o meri zabrane boravka za maloletnog počinioa, obaveza da se uzmu u obzir najbolji interesi deteta, podrazumeva i obavezu da se olakša njegova reintegracija u društvo. Reintegracija ne može biti postignuta kidanjem porodičnih ili društvenih veza do kog dolazi proterivanjem, tako da samo proterivanje mora predstavljati tek poslednju meru kojoj se pribegava onda kada je reč o maloletnom počinioa. Presuda objavljena 23.06.2008. godine, preuzeta sa <http://hudoc.echr.coe.int/web/services/content/pdf/003-2405754-2591243?TID=ihgdqbxnfi>, pristupio dana 20.02.2017. godine

³³⁸ Proterivanje stranaca iz zemlje, kada su u pitanju maloletnici, opterećeno je velikim brojem nerešenih pitanja. Pre svega, da li je opravdano maloletnika proterati iz zemlje, odnosno kako se proterivanje maloletnika može ostvariti

trajanju od jedne do deset godina, ako sud utvrdi da priroda prekršaja, motiv učinioca i okolnosti pod kojima je krivično delo izvršeno, ukazuju da je dalji boravka maloletnog učinioca u zemlji nepoželjan.³³⁹ Takođe, članom 42. stav 2. KZ, propisano je, da sud može u situaciji kada izvršioca krivičnog dela oslobađa od kazne izreći kaznu zabrana upravljanja motornim vozilom i proterivanje stranaca iz zemlje.

Karakteristično u makedonskom zakonodavstvu, pored većeg broja propisanih kazni koje se mogu izreći maloletnicima, je i oslobođenje od kazne. Naime, članom 34. stav 3. propisano je da se stariji maloletnik može osloboditi kazne pod opštim uslovima propisanim Krivičnim zakonikom. Takođe, članom 57. propisano je da u situaciji kada sud maloletnika oslobodi od kazne, može mu izreći vaspitne mere.

4.2. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora

Zakon o pravdi dece ne sadrži odredbe o izvršenju kazne maloletničkog zatvora. Način i postupak izvršenja kazne maloletničkog zatvora regulisan je Zakonom o izvršenju sankcija u glavi XXII.³⁴⁰ Članom 258. je propisano da maloletnici kaznu maloletničkog zatvora do navršene 23. godine života izdržavaju u specijalnim ustanovama za izvršenje maloletničkog zatvora, odvojeno od punoletnih lica. Takođe, maloletnici muškog pola smešteni su odvojeno od maloletnica, izuzev u okviru obrazovnih, socijalnih i zabavnih programa. Potrebno je naglasiti, da je samo u Republici Makedoniji, dozvoljeno u navedenim slučajevima da budu zajedno svi maloletnici bez obzira na pol, što nije praksa u drugim državama bivše SFRJ, ujedno ni u Republici Srbiji.

Kazna maloletničkog zatvora se izdržava u Kazneno popravnom domu – Idrizovo sa otvorenim odeljenjem u Velesu.³⁴¹ Ovaj dom ima minimum sigurnosnih i fizičkih prepreka. Broj maloletnika je ograničen u ustanovi u onoj meri koja omogućava individualizaciju tretmana.

svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima. Takođe, Preporuka R (88) 6 o društvenom reagovanju na delinkventno ponašanje mladih koji potiču iz migrantskih porodica iz 1988. godine, u principu predlaže državama potpisnicama, da izbegavaju proterivanje migranata, u maloletničkom uzrastu ili kasnije, zbog krivičnih dela koja su izvršili dok su bili maloletnici (čl. 19).

³³⁹ Vukomanović, M., *Kažnjavanje maloletnika u krivičnom zakonodavstvu Srbije i u uporednom pravu država sa prostora bivše SFRJ*, op. cit., str. 39

³⁴⁰ Zakon na izvršavanje na sankcii („Služben vesnik na Republika Makedonija“ broj 02/2006, 57/2010, 170/2013, 43/2014, 166/2014, 33/2015 i 98/2015)

³⁴¹ <http://www.pravda.gov.mk/tekstoviuis.asp?lang=mak&id=uis01> pristup 12.5.2015.

Posebno je naglašeno u članu 263. da se prijem maloletnika u ustanovi odvija na način koji će minimizirati negativne psihološke efekte na maloletnika. Tretman koji se sprovodi treba da podstiče i pomaže maloletniku da razvija pozitivne osobine, kao i da mu se omogući obrazovanje i stručna obuka uz koju će se lakše pripremiti za život na slobodi.

Način izvršenja kazne maloletničkog zatvora ima još jednu osobenost kod smeštaja maloletnika. Prema zakonskim propisima, maloletnik je noću smešten sam u spavaonicu. Međutim, ako nije moguće noću odvojiti ponaosob sve maloletnike, potrebno je u spavaonicama gde su smešteni minimum pet maloletnika obezbediti konstantan nadzor.

Izbor posla, obrazovanja i stručnog osposobljavanja sprovodi se u skladu sa mogućnostima ustanove za maloletnike, uzimajući u obzir fizičke sposobnosti, lične karakteristike i sklonosti maloletnika prema određenom tipu profesije. Tokom boravka u ustanovi, maloletnicima se obezbeđuje minimum dva sata dnevno sportskih ili drugih slobodnih aktivnosti na svežem vazduhu, a ako vremenski uslovi to ne dozvoljavaju, navedene aktivnosti treba da se realizuju u posebnoj prostoriji za fizičko vaspitanje i rekreaciju (čl. 269).

5. Pozitivnopravni propisi za maloletnike u Republici Crnoj Gori

Odredbe koje regulišu krivičnopravni status maloletnika sadržane su u *Lex specialis* - Zakonu o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku.³⁴² Ovim Zakonom, u Republici Crnoj Gori, uređeno je postupanje prema maloletniku kao učiniocu krivičnog dela, kao učesniku u postupku, koje se zasniva na poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda uz uvažavanje najboljih interesa maloletnih lica, vodeći računa o njihovoj zrelosti, stepenu razvoja, sposobnostima, ličnim osobinama, kao i težini krivičnog dela, a u cilju njihove rehabilitacije i socijalne reintegracije (član 1.) Dalje, izvršena je podela maloletnika prema godinama života u vreme izvršenja krivičnog dela na mlađe maloletnike – lica koja su navršila četrnaest godina a nisu navršila šesnaest godina; i starije maloletnike – lica koja su navršila šesnaest godina a nisu navršili osamnaest godina. Takođe, ovaj zakon priznaje posebna prava i punoletnim licima, i to mlađim punoletnim licima – lica koja su navršila osamnaest godina a nisu navršila dvadeset i jednu godinu života u vreme izvršenja krivičnog dela. Zakon pruža apsolutnu zaštitu licu koje je izvršilo protivpravno delo određeno u zakonu kao krivično delo, a nije navršilo četrnaest godina

³⁴² Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni list RCG“, br. 64/2011)

života (dete), pa se prema takvom licu ne može voditi krivični postupak, niti se mogu primeniti sankcije i posebne mere.

Propisivanjem alternativnih mera, praćene su savremene tendencije u krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Cilj ovih alternativnih mera je da se izbegne stigmatizacija maloletnih lica u krivičnom postupku, kao i da se već pokrenuti krivični postupak obustavi, a da se primenom ovih mera pravilno utiče na razvoj maloletnika i jačanje njihove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi vršili krivična dela. Alternativne mere koje se mogu izreći maloletnicima su opomena i vaspitni nalozi. Obe alternativne mere izriče državni tužilac za maloletnike, sa tim da opomenu može izreći i ovlašćeni policijski službenik sa posebnim znanjem iz oblasti zaštite prava maloletnih lica uz odobrenje državnog tužioca za maloletnike. Opomena se može izreći za krivična dela za koja je pripisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, uz obavezu da postoje dokazi iz kojih proizilazi osnovana sumnja da je maloletnik izvršio krivično delo, pristanak maloletnika uz saglasnost zakonskog zastupnika, i da prema istom nisu ranije izricani vaspitni nalozi. Državni tužilac za maloletnike može izreći maloletniku jedan ili više vaspitnih naloga za krivična dela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do deset godina, uz postojanje osnovane sumnje da je maloletnik izvršio krivično delo, pristanak maloletnika i saglasnost zakonskog zastupnika. Vaspitni nalozi su: poravnanje sa oštećenim; redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao; uključivanje u određene sportske aktivnosti; obavljanje društveno korisnog ili humanitarnog rada; plaćanje novčanog iznosa u korist humanitarnih organizacija, fonda ili javne ustanove; podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkohola ili droge; uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, savetovaštu ili drugoj odgovarajućoj organizaciji; pohađanje kurseva za stručno osposobljavanje ili priprema i polaganje ispita; i uzdržavanje od posećivanja određenog mesta ili kontakta sa određenim licima.

U zavisnosti od uzrasta maloletnika u vreme izvršenja krivičnog dela, tj. da li je maloletnik izvršio krivično delo kao mlađi ili stariji maloletnik, zavisi i koja se krivična sankcija može izreći. Zakonom su propisane vaspitne mere, mere bezbednosti i kazna maloletničkog zatvora. Maloletnicima se mogu izreći mere bezbednosti propisane Krivičnim zakonikom, izuzev zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti i javno objavljivanje presude. Mlađem maloletniku može se izreći vaspitna mera, a starijem maloletniku pored vaspitne mere, izuzetno se može

izreći i kazna maloletničkog zatvora. Maloletnicima se ne mogu izreći uslovna osuda i sudska opomena.

Vaspitne mere su grupisane u tri grupe i to: mere upozorenja i usmeravanja (sudski ukor i posebne obaveze); mere pojačanog nadzora (pojačan nadzor od strane zakonskog zastupnika; pojačan nadzor u drugoj porodici; pojačan nadzor od strane organa starateljstva i pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi ili organizaciji za vaspitanje i obrazovanje maloletnika) i institucionalne mere (upućivanje u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa; upućivanje u ustanovu zavodskog tipa i upućivanje u specijalnu ustanovu). Član 17. propisuje da pri izboru vaspitne mere sud uzima u obzir uzrast, i stepen duševne razvijenosti, psihička svojstva, sklonosti i stepen vaspitne zapuštenosti maloletnika, pobude iz kojih je delo učinio, dotadašnje vaspitanje, sredinu i prilike u kojima je živio, težinu dela, da li je prema maloletniku ranije bila izrečena vaspitna mera ili kazna i sve druge okolnosti koje mogu biti od uticaja za izricanje one mere kojom će se najbolje postići svrha vaspitnih mera. Navedene vaspitne mere, mogu se izreći svim maloletnicima, dok samo kazna maloletničkog zatvora isključivo starijim maloletnicima i to za izvršena teška krivična dela a zbog stepena krivice učinioca i težine izvršenog krivičnog dela ne bi bilo celishodno izreći vaspitnu meru

Postupak prema maloletnicima sprovodi državni tužilac za maloletnike, sudija za maloletnike i veće za maloletnike, uz obavezu da sva ova lica imaju stečena posebna znanja o pravima deteta i pravilima za postupanje sa maloletnim učiniocima krivičnih dela i maloletnim licima kao učesnicima u krivičnom postupku. Načelima postupka prema maloletnicima zabranjeno je suđenje maloletniku u odsustvu, obazrivo postupanje prema maloletniku, obavezna odbrana maloletnika, nemogućnost oslobođenja od dužnosti svedočenja, vođenje jedinstvenog postupka, učešće organa starateljstva, dostavljanje, objavljivanje podataka o maloletnicima, hitnost u postupanju. Sva ova načela imaju za cilj zaštitu maloletnika u krivičnom suđenju.

5.1. Uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora

Zakon o postupanju sa maloletnicima, propisuje da se stariji maloletnici mogu kazniti isključivo kaznom maloletničkog zatvora i to ako su izvršili krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora teža od pet godina, a zbog visokog stepena krivice, vaspitne zapuštenosti, okolnosti pod kojim je krivično delo učinjeno, kao i prirode i težine krivičnog dela očigledno ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru (čl. 32). Opšti minimum kazne maloletničkog zatvora je šest meseci, dok je opšti maksimum pet godina, naravno sa izuzetkom kada je maloletnik izvršio krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od deset godina, može se izreći maloletnički zatvor u trajanju do deset godina. Ova kazna izriče se na pune godine i mesece.

Odstupanje crnogorskog zakona u odnosu na države bivše SFRJ, je u institutu uslovnog otpusta. Naime, članom 36. je propisano da se maloletnik kome je izrečena kazna maloletničkog zatvora uslovno otpušta ako je izdržao dve trećine izrečene kazne, osim ako postoje okolnosti koje ukazuju da nije postignuta svrha maloletničkog zatvora. Prema navedenoj odredbi, maloletnik se uslovno otpušta ako je izdržao dve trećine kazne (ispunjenje samo objektivnog uslova), dok je u svim državama bivše SFRJ, za uslovni otpust potrebna trećina izdržane kazne uz određene subjektivne okolnosti.

5.2. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora

Kaznu maloletničkog zatvora stariji maloletnici izdržavaju u posebnoj organizacionoj jedinici za maloletnike organa uprave koji je nadležan za izvršenje krivičnih sankcija, u kojem mogu ostati do navršene 23 godine života. Ako do tada kazna ne bude izvršena, osuđenik na kaznu maloletničkog zatvora uputiće se u odeljenje u kojem punoletna lica izdržavaju kaznu zatvora. Izuzetno od navedenog ograničenja, postoji jedno odstupanje, tako da osuđenik na kaznu maloletničkog zatvora može ostati u posebnoj organizacionoj jedinici za maloletnike najduže do navršene 25. godine života, ako je to potrebno radi završetka njegovog školovanja ili stručnog osposobljavanja. Maloletni zatvorenici su smešteni u deo zatvora koji je odvojen od dela za odrasle, osim ako se ne smatra da je to u suprotnosti sa najboljim interesom maloletnika.

Kazna maloletničkog zatvora u Republici Crnoj Gori se izvršava u Kazneno popravnom domu u Podgorici u posebnom paviljonu „F“.³⁴³

Članom 169. Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, propisano je da se tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora maloletnicima, u skladu sa mogućnostima, omoguće: obrazovanje, stručno i radno osposobljavanje za zanimanje prema njihovim sposobnostima, sklonostima i dotadašnjem školskom i radnom angažovanju. Prava maloletnika tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, njegova odsustva i posebne pogodnosti regulisane su članovima 171-173. ovog zakona.

Kada je u pitanju disciplinsko kažnjavanje maloletnika zbog povreda pravila kućnog reda o boravku u odeljenju za maloletnike i radne discipline, obaveza iz pojedinačnog programa postupanja i naloga ovlašćenih lica, mogu se izreći sledeće disciplinske mere: opomena, oduzimanje dodeljenih pogodnosti i izdvajanje u posebnu prostoriju maksimalno do 15 dana (član 175).

Na kraju, o uslovnom otpustu maloletnika sa izdržavanja kazne maloletničkog zatvora odlučuje Komisija za uslovni otpust, obrazovana u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija. Komisija odluku donosi na osnovu izveštaja o vladanju maloletnika za vreme izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Navedeni izveštaj kazneno popravni dom u Podgorici je dužan da podnese Komisiji za uslovni otpust, 30 dana pre isteka dve trećine izdržane kazne maloletničkog zatvora. Sud koji je izrekao kaznu maloletničkog zatvora nadležan je za opoziv uslovnog otpusta. Uzimajući u obzir uslove za uslovni otpust, kao nadležnost za donošenje odluke o istom, još jednom se potvrđuje osobenost crnogorskog zakonodavstva u ovoj oblasti.

³⁴³ Poštovanje ljudskih prava pritvorenih lica i lica na izdržavanju kazne zatvora u zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, str. 47 i 59. preuzeto sa: http://www.hracion.org/wp-content/uploads/Izvjestaj_ZIKS_CG_WEB1.pdf pristupio dana 3.4.2015. godine

Glava 5.

**KAZNA MALOLETNIČKOG ZATVORA U SRBIJI
I NJENO IZVRŠENJE**

1. Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

U poslednjih nekoliko godina domaće krivično-pravno zakonodavstvo koje se odnosi na maloletnike pretrpelo je izuzetno značajne, pozitivne promene. Sledeći rasprostranjena mišljenja u nauci, ali i mišljenje prakse, da potrebama maloletnika, kao jednoj po mnogo čemu specifičnoj populaciji učinilaca krivičnih dela, više odgovara da se sva pitanja u vezi sa njihovim krivičnopravnim položajem regulišu posebnim zakonom. Napokon, po prvi put u istoriji srpskog krivičnog zakonodavstva, Srbija dobija autonomno maloletničko krivično zakonodavstvo,³⁴⁴ donošenjem Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu: Zakon o maloletnicima).³⁴⁵ Ovim zakonom je na poseban i specifičan način određen krivičnopravni status maloletnika. Ta specifičnost se ogleda u sledećem:³⁴⁶ maloletnici su u svom krivičnopravnom položaju u potpunosti odvojeni od statusa punoletnih lica kao učinilaca krivičnih dela; određena je posebna nadležnost Viših sudova za postupanje u krivičnim predmetima maloletnih učinilaca krivičnih dela; predviđena je obavezna specijalizacija lica koja u organima krivičnog pravosuđa učestvuju u krivičnom postupku prema maloletnim učinocima krivičnih dela (uz prethodnu obuku i izdavanje licenci – "sertifikata") i pored krivičnih sankcija zakon je prema maloletnim učinocima krivičnih dela predvideo mogućnost izricanja posebnih mera *sui generis* – vaspitnih naloga (uputstava ili preporuka) – kao sredstva restorativne pravde kojim se izbegava pokretanje krivičnog postupka ili vođenje krivičnog postupka.

Osnovni predmet maloletničkog krivičnog prava jeste utvrđivanje krivičnopravnog položaja maloletnih lica kao učinilaca krivičnih dela. Odredbom člana 4 stav 3 KZ³⁴⁷ određena je donja starosna granica ispod koje se ne može primeniti bilo koja krivična sankcija, što

³⁴⁴ Milošević, N., *Neke tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i maloletničko krivično zakonodavstvo*, op. cit., str. 281.

³⁴⁵ Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica je usvojen u septembru 2005. godine, a stupio je na snagu 1. januara 2006. godine ("Službeni glasnik RS", broj 85/05).

³⁴⁶ Jovašević, D., *Položaj maloletnika u novom krivičnom pravu Republike Srbije*, op. cit., str. 465.

³⁴⁷ Krivični zakonik Republike Srbije („Službeni glasnik RS”, br. 85/05)

istovremeno znači i isključenje primene krivičnog zakonodavstva i nadležnosti pravosudnih organa. Prema licu koje u vreme izvršenja protivpravnog dela predviđenog u zakonu kao krivično delo nije navršilo četrnaest godina ne mogu se primeniti krivične sankcije, već samo mere koje predviđaju zakonski propisi kojim se regulišu porodični odnosi. U krivičnom pravu to lice se naziva *detetom*. Samo u odnosu na lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest godina mogu se primeniti određene krivične sankcije. Prema tome, donja starosna granica maloletstva u našem krivičnom pravu je navršena četrnaesta godina.³⁴⁸ Kao gornju granicu maloletstva naše krivično zakonodavstvo određuje osamnaest godina. Maloletnikom se smatra lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest, a nije navršilo osamnaest godina (član 3. stav 1. Zakona o maloletnicima).

Maloletnici se dele prema uzrastu u dve kategorije: mlađi i stariji maloletnici.³⁴⁹ Mlađi maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest, a nije navršilo šesnaest godina, dok je stariji maloletnik lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo šesnaest, a nije navršilo osamnaest godina (član 3. stav 2 i 3 Zakona o maloletnicima). Pored ove dve kategorije lica u određenim slučajevima maloletničko krivično pravo se primenjuje i na mlađa punoletna lica – lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila osamnaest, a u vreme suđenja nisu navršila dvadeset jednu godinu (član 3. stav 4. Zakona o maloletnicima).

Sadržaj i forma maloletničkog krivičnog prava trebali bi u opštim crtama da budu određeni kriminalno-političkim ciljevima koji se u suzbijanju maloletničkog kriminaliteta žele postići. Na prvom mestu to je vaspitanje maloletnog učinioca i obezbeđivanje njegovog pravilnog razvoja. Smatra se da su krivične sankcije prema maloletnicima u prvom redu mere pomoći maloletnom učiniocu. Maloletničko krivično pravo orijentisano je pre svega na mere koje će zaista biti mere socijalizacije, sa što je moguće manje elemenata prinude i ograničavanje slobode, a što više pomoći, brige, nadzora i otklanjanja smetnji u normalnom razvoju maloletnika. Po tome se maloletničko krivično pravo bitno razlikuje od krivičnog prava koje se primenjuje prema punoletnim učiniocima. Moglo bi se čak govoriti o para - ili kvazi - krivičnom pravu, jer većina principa i instituta koji su u krivičnom pravu u prvom planu (na primer, krivica, kazneni i retributivni karakter krivičnog prava, srazmernost na planu izbora i odmeravanja krivičnih

³⁴⁸ Stojanović, Z., *Krivično pravo - opšti deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2007, str. 344.

³⁴⁹ U periodu maloletstva javljaju se promene i nagli razvoj u ovom relativno kratkom životnom periodu, koje su uočene i od strane zakonodavstva, pa se zato ovaj četvorogodišnji period deli na dva dvogodišnja predperioda, tj. na mlađe i starije maloletstvo. Aćimović, M., *Krivičnopravna psihologija, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br. 21, 1981, str. 89*

sankcija, maksimalne garancije na planu materijalnog i procesnog prava i dr.), ovde su odsutni ili su od drugorazrednog značaja.³⁵⁰

S obzirom na specifične karakteristike maloletnog učinioca krivičnog dela, priroda krivičnih sankcija koje se primenjuju prema njima mora biti prilagođena tim karakteristikama. Zato je i stvorena posebna vrsta krivičnih sankcija namenjenih maloletnicima.³⁵¹ Maloletničko krivično pravo predviđa tri vrste krivičnih sankcija: kaznu maloletničkog zatvora, vaspitne mere i mere bezbednosti.³⁵²

To su zakonom predviđene mere društvenog reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela koje izriču zakonom određeni organi (Viši sud – sudija za maloletnike i veće za maloletnike) u cilju zaštite društva od kriminaliteta kroz vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloletnika.³⁵³ Od ostalih vrsta krivičnih sankcija koje uopšte poznaje naše krivično pravo, prema maloletnicima se ne mogu izreći: kazne, sudska opomena i uslovna osuda.

Pretpostavka za primenu kazne je postojanje krivice na strani učinioca krivičnog dela, pa budući da maloletstvo isključuje postojanje ovog subjektivnog elementa, to je logično zašto se kazne ne mogu izreći ovim licima. Sudska opomena iako nije predviđena sistemom krivičnih sankcija prema maloletnicima, ipak odgovara u potpunosti po sadržini, načinu primene i cilju koji treba da ostvari predviđenoj vaspitnoj meri, tj. meri upozorenja i usmeravanja (sudski ukor). Ostalo je međutim nejasno zašto je zakonodavac isključio mogućnost primene uslovne osude prema maloletnim učiniocima krivičnih dela uprkos postojanju kriminalno političkih razloga za njenu primenu (posebno prema starijim maloletnicima kada bi se njenim uvođenjem još više potencirao izuzetan karakter i primena kazne maloletničkog zatvora).³⁵⁴

Maloletnicima sud može, kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi izreći posebnu vrstu kazne – kaznu maloletničkog zatvora, kada dođe do uverenja da se svrha maloletničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primenom vaspitnih mera. No, ova kazna se može izreći samo starijem maloletniku kao učiniocu teškog krivičnog dela. Znači, kazna maloletničkog

³⁵⁰ Stojanović, Z., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 345.

³⁵¹ Ibidem, str. 346.

³⁵² Konceptijski, sistem krivičnih sankcija za maloletnike i dalje je zasnovan prevashodno na socijalno-zaštitnom modelu i zahteva doslednu primenu i u penološkoj fazi, kako rehabilitacionog, tako i reintegracionog modela, zavisno od sadržine konkretne mere. Opširnije videti: Stevanović, Z., *Normativno uređenje izvršenja krivičnih sankcija i zatvorskog sistema u Srbiji*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Vol. 27, No. 1-2, 2009, str. 167-182.

³⁵³ Jovašević, D., *Krivično pravo - opšti deo*, Beograd, 2006, str. 303.

³⁵⁴ Jovašević, D., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 305.

zatvora se nikada ne izriče obavezno, ne može se izreći svakom maloletnom licu i ne može se izreći za svako učinjeno krivično delo (već samo teže).³⁵⁵

Svrha maloletničkih krivičnih sankcija je dvojako određena. Opšta svrha propisivanja i izricanja krivičnih sankcija je suzbijanje dela kojim se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom (član 4. stav 2. KZ). Opšta svrha i maloletničkih krivičnih sankcija je suzbijanje svih vrsta, oblika i vidova kriminaliteta.

U okviru opšte svrhe svih krivičnih sankcija, svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima je da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, kao i obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu (član 10. Zakona o maloletnicima).³⁵⁶ Ova svrha se može postići na tri načina: nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći i obezbeđivanjem opšteg i stručnog usavršavanja. Dakle, pri određivanju svrhe ovih sankcija zakon je stavio naglasak, težište na vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloletnika i to u vidu specijalne prevencije.³⁵⁷ Pored navedene svrhe krivičnih sankcija prema maloletnicima, u literaturi se neretko navodi i osposobljavanje maloletnika da kroz različita saznanja izgradi sopstvene stavove prema različitim društvenim vrednostima, njihovo prevaspitavanje kao i stvaranje odgovarajućeg društvenog ambijenta u kome će maloletnik usvajati i prihvatati postavljena pravila ponašanja.³⁵⁸

Međutim, mora se priznati da i ove sankcije, ma kako specijalno preventivnog karaktera, nisu lišene prinudnog, retributivnog karaktera jer njihova primena ne zavisi od volje maloletnog učinioca dela, a po sadržini se sastoji u postavljanju određenih ograničenja, zabrana, uslovljavanja i ponašanja maloletnika po određenim uputstvima i nalogima. Pored toga, svrha maloletničkog zatvora je i vršenje pojačanog uticaja na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela, kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela (član 10. stav 2. Zakona o maloletnicima). To znači da je svrha maloletničkog zatvora dvojako određena: specijalna prevencija kroz delovanje na učinioca da ne ponovi krivično delo i generalna prevencija – uticaj

³⁵⁵ Ibidem.

³⁵⁶ Pozitivne ideje sadržane u zakonima mogu biti ozbiljno ugrožene slabostima u njihovoj realizaciji. Zanemarivanje uloge preventivnih mera u ukupnim naporima usmerenim na sprečavanje delinkvencije, neminovno dolazi do jačanja retributivne dimenzije sankcija za maloletnike. Opširnije videti: Žunić-Pavlović, V., Pavlović, M., *Različiti pristupi u pojmovnom određenju poremećaja ponašanja*, Nastava i vaspitanje, Vol. 57, No. 1, 2008, str. 59.

³⁵⁷ Jovašević, D., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 303.

³⁵⁸ Bojić, B., Ali Ahmed, A., *Krivičnopravni status maloletnika u Srbiji*, op. cit., str. 57.

na druge maloletnike da ne izvrše krivično delo.³⁵⁹ Time je u prvi mah istaknuta zaštitna i preventivna svrha maloletničkih krivičnih sankcija umesto ranije zastupane terapijske koncepcije.³⁶⁰

Pored kazne maloletničkog zatvora, maloletnicima se mogu izreći i vaspitne mere koje predstavljaju osnovu vrstu maloletničkih krivičnih sankcija. Vaspitne mere predstavljaju u stvari grupu krivičnih sankcija, s obzirom na to da se one posle dele na pojedine vrste. One se izriču redovno, po pravilu, uobičajeno. Mogu se izreći svim maloletnim učiniocima krivičnih dela (kako mlađim tako i starijim maloletnicima). Zakon o maloletnicima propisuje tri kategorije vaspitnih mera: a) mere upozorenja i usmeravanja; b) mere pojačanog nadzora; c) zavodske mere.

Takođe, maloletnicima se mogu izreći i mere bezbednosti osim zabrane vršenja poziva, delatnosti i dužnosti (član 39. Zakona o maloletnicima) i to kao sporedna, suplementarna sankcija uz vaspitnu meru ili kaznu maloletničkog zatvora. Izuzetno mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi maloletniku može izreći samostalno ako su ispunjeni zakonski uslovi (član 81. KZ). Uz mere upozorenja i usmeravanja ne mogu se izreći mere bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i obaveznog lečenja narkomana.³⁶¹

³⁵⁹ Postoje mišljenja, da krivične sankcije, kao ni krivične norme ne sadrže generalno preventivno dejstvo u suzbijanju kriminaliteta. Smatra se da je takvo delovanje pre svega rezultat društvene sigurnosti da sankcija mora da usledi ukoliko je izvršeno krivično delo, odnosno da je posledica društvene intervencije nakon izvršenog dela, gde postupak izvršenja krivičnih sankcija ima posebno značajno mesto. Kako u okvirima generalno preventivnih ciljeva borbe protiv kriminaliteta, tako i na individualnom planu u oblasti specijalne prevencije i aktivnosti usmerenih na resocijalizaciju konkretnog učinioca, kažnjavanje za kriminalni akt treba da ispuni više različitih funkcija. Očekivanja su posebno značajna i delikatna, a istovremeno i očigledno protivurečna, u pogledu krivičnih sankcija institucionalnog karaktera. Soković, S., *Izvršenje krivičnih sankcija institucionalnog karaktera izrečenih maloletnicima*, Zbornik radova sa savetovanja na temu: Krivične sankcije institucionalnog karaktera sa krivičnogpravnog i penološkog aspekta, Udruženje za penologiju Jugoslavije, Sokobanja, 1997, str. 215.

³⁶⁰ Jovašević, D., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 304.

³⁶¹ Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Izvršenje kazni i drugih krivičnih sankcija u Republici Srbiji*, Sven, Niš, 2006, str. 94.

2. Kazna maloletničkog zatvora

Razvoj krivičnih sankcija prema maloletnicima, ogleda se pre svega u stalnom povećanju broja vaspitnih mera i njihovoj raznovrsnosti. To međutim nikako ne znači da je potpuno prestala primena kazni prema toj starosnoj kategoriji. Istina, kažnjavanje je postalo na neki način izuzetak, dok se vaspitne mere primenjuju po pravilu.³⁶² Vaspitne mere su danas osnovne krivične sankcije za maloletnike, ali su one po svojoj sadržini i nameni mere pomoći i zaštite, čime se ne omogućava da se u svakom slučaju ostvari opšta svrha svih krivičnih sankcija – efikasna zaštita društva od kriminaliteta. Razlog tome je što se među maloletnicima nailazi na učinioce veoma teških krivičnih dela, a nisu retki ni slučajevi da oni i posle primene vaspitne mere nastavljaju sa vršenjem krivičnih dela. Kod nekih maloletnika se može raditi o takvoj vaspitnoj zapuštenosti da je za njihovo vaspitanje i prevaspitavanje, a naročito za njihovo opšte i profesionalno obrazovanje, neophodno duže vremena. Razlozi specijalne i generalne prevencije kriminaliteta mogu nalagati da se na delinkventno ponašanje pojedinih maloletnika reaguje i takvim krivičnim sankcijama koje su strožije od vaspitnih mera, koje imaju karakter kazne.³⁶³

Reformom Krivičnog zakonika ("Službeni list FNRJ", br. 30/59) iz 1959. godine, kod nas je prvi put, uvedena kazna maloletničkog zatvora kao specifična sankcija za maloletne izvršioce krivičnih dela. Navedenom reformom završena je etapa izrazito represivne politike prema maloletnicima, čime su stvorene normativne pretpostavke za različito postupanje prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela u odnosu na punoletna lica.

Ipak, pored celokupne transformacije krivičnih sankcija prema maloletnicima, naročito sa ciljem humanizacije, za kažnjavanje maloletnika mogu se izreći posebni argumenti među kojima su u prvom redu najrazličitija stanja ličnosti ove kategorije učinilaca krivičnih dela. Naime, u određenim slučajevima biće sasvim dovoljna dobro odabrana vaspitna mera, koja se može u određenom momentu obustaviti ili zameniti drugom, pogodnijom i primerenijom novonastaloj situaciji. Međutim, u praksi ima i takvih slučajeva kod kojih se sa vaspitnom merom ne može skoro ništa učiniti. Primenom vaspitnih mera u tim slučajevima, značilo bi samo rasipanje vremena i sredstava, a celokupan rezultat bi dovodio, najčešće do ponovnog vršenja krivičnih dela. Na osnovu pomenutih razloga, bez obzira na orijentaciju u primeni krivičnih sankcija,

³⁶² Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, op. cit., str. 297.

³⁶³ Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, L., *Krivično pravo Jugoslavije - opšti deo*, op. cit., str. 423.

kazna maloletničkog zatvora će se primeniti kada zbog stanja ličnosti maloletnika (rezistentni, povratnici i sl.), kao i u drugim slučajevima s obzirom na manifestovanu društvenu opasnost, nekada kazna predstavlja logičan redosled u nizu krivičnih sankcija pošto se javlja kao njihov završetak, a nije retko da je ona i izraz nemoći da se bilo šta drugo učini.³⁶⁴

2.1. Pojam i karakteristike maloletničkog zatvora

Maloletnički zatvor je jedina kazna koja se može izreći maloletnim učiniocima krivičnih dela u skladu sa Zakonom o maloletnicima. To je specifična vrsta kazne, koja se sastoji od oduzimanja slobode kretanja maloletniku za određeno vreme. Po formi, to je kazna lišenja slobode, slična kazni zatvora koja se izriče punoletnim licima, a na osnovu cilja kojem teži, ova kazna je veoma bliska vaspitnim merama. Međutim, iako je po mnogo čemu slična vaspitnim merama institucionalnog karaktera, ipak se od njih i razlikuje, jer je sačuvala nešto od svog punitivnog karaktera.

Primenom maloletničkog zatvora ostvaruju se ciljevi specijalne i generalne prevencije, budući da se njegovom primenom vrši pojačani uticaj na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela. Specijalna prevencija ima za cilj, pre svega obezbeđivanje vaspitanja i prevaspitanja maloletnika, odnosno njegovog pravilnog razvoja.

Krivično delo i krivična odgovornost učinioca su neophodno uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora. Ipak ova kazna ne može se izreći svakom maloletniku (već samo starijem) i ne može se izreći za svako krivično delo (već samo za teže delo za koje je u zakonu propisana kazna zatvora preko pet godina). Pri odlučivanju da li treba izreći ovu kaznu i kako je odmeriti, najveći značaj imaju okolnosti koje se odnose na ličnost maloletnog delinkventa – njegova duševna razvijenost, sklonost, potrebe za vaspitanjem odnosno prevaspitanjem, i sl. U tom smislu može se reći da ličnost učinioca kod odmeravanja maloletničkog zatvora ima veći značaj nego kod odmeravanja kazne zatvora punoletnim licima.³⁶⁵

Kazna maloletničkog zatvora, pored već pomenutih karakteristika ima još jednu specifičnu, a to je način odmeravanja, koji se primenjuje po posebnim pravilima. Naime, ova posebna pravila se značajno razlikuju od pravila propisanih za punoletna lica Krivičnim

³⁶⁴ Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, op. cit., str. 297.

³⁶⁵ Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, L., *Krivično pravo Jugoslavije - opšti deo*, op. cit., str. 423.

zakonikom. Prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora sud prioriteto uzima u obzir subjektivne okolnosti maloletnog učinioa krivičnog dela. Odstupanja u postupku odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, mogu se uočiti kroz nemogućnost primene oslobođenja od kazne, ublažavanje kazne, kao i posebna pravila za izvršena krivična dela u sticaju.

Prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora sud odmerava kaznu u granicama propisane kazne zatvora za učinjeno krivično delo. Pri tome, on je vezan posebnim maksimumom i ne može izreći strožu kaznu od propisane za učinjeno krivično delo. S obzirom na to da je drugačije propisan opšti maksimum maloletničkog zatvora u odnosu na ranije rešenje, to nije ni moguće, pa je ta zakonska odredba (član 30. stav 2. Zakona o maloletnicima) u tom delu sada suvišna. Za razliku od posebnog maksimuma, značaj te odredbe je u tome što propisuje da sud nije vezan posebnim minimumom. Naime, ako je minimum kazne za određeno krivično delo viši od šest meseci, onda to ni u kom slučaju ne vezuje sud, što znači da je ovde isključena i primena instituta ublažavanja kazne. Takođe, ako je taj minimum ispod šest meseci, ni to nema značaja s obzirom na to da se ne može izreći kazna maloletničkog zatvora kraća od šest meseci.³⁶⁶ Ova kazna se ni pod kakvim uslovima, ne može izreći u kratkom trajanju, kao ni na dane.

Karakteristike kazne maloletničkog zatvora sadržane su i u pogledu za krivična dela izvršena u sticaju. Osuda na kaznu maloletničkog zatvora ne povlači sve one pravne posledice koje mogu nastati u slučaju osude na kaznu zatvora u skladu sa Krivičnim zakonikom. Ova kazna se izvršava u posebnim ustanovama, namenjenim isključivo za ovu svrhu ili u posebnim odeljenjima opštih kaznenih ustanova. Režim izvršenja kazne i uopšte tretman osuđenih lica je podređen maloletnim izvršiocima krivičnih dela. Na kraju, bitno je napomenuti, da kazna maloletničkog zatvora karakteristična i u pogledu uslova za odobravanje uslovnog otpusta.

2.2. Uslovi za izricanje maloletničkog zatvora

Maloletnički zatvor je hibridna krivična sankcija koja je po formi kaznena mera sa izraženim elementima represije, ali je po sadržini, suštini i cilju koji treba da ostvari vaspitna mera.³⁶⁷ Naše zakonodavstvo zadržalo je tendenciju kažnjavanja maloletnika kao izuzetnu mogućnost, uslovljenu subjektivnim i objektivnim uslovima, taksativno navedenim u članu 28.

³⁶⁶ Stojanović, Z., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 356.

³⁶⁷ Stojanović, Z., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 356

Zakona o maloletnicima. Naime, kazniti se može stariji maloletnik koji je učinio krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora teža od pet godina, ako zbog visokog stepena krivice, prirode i težine krivičnog dela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru.

Maloletnom delinkventu, kazna maloletničkog zatvora, može se izreći, kumulativnim ispunjenjem sledećih uslova: 1) da je učinilac stariji maloletnik; 2) da je izvršio krivično delo za koje je propisana kazna zatvora teža od pet godina; 3) da je delo izvršeno sa visokim stepenom krivice i 4) da je sud došao do uverenja da zbog prirode i težine učinjenog krivičnog dela i visokog stepena krivice nije opravdano izreći vaspitnu meru.

Kazna maloletničkog zatvora se može izreći starijem maloletniku, tj, licu koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo šesnaest godina, a nije navršilo osamnaest godina, što znači, da se ova kazna ne može izreći učinocima koji su u vreme izvršenja krivičnog dela bili mlađi maloletnici. Zakonodavac je pošao od stava da stariji maloletnici poseduju nivo psihofizičke zrelosti i razvijenosti koji opravdavaju mogućnost primene teže sankcije, u odnosu na vaspitne mere u slučajevima izvršenja teških krivičnih dela.³⁶⁸ Polazi se od shvatanja da su prosečni stariji maloletnici dostigli dovoljan stepen zrelosti, pa se shodno tome mogu smatrati odgovornim za svoje postupke u meri da je, pod određenim uslovima, kriminalnopolitički opravdano prema njima primeniti kaznu.³⁶⁹

Prema zakonskoj odredbi člana 40. stav 2. Zakona o maloletnicima, kazna maloletničkog zatvora može se izreći i punoletnim licima, koja su izvršila krivično delo kao maloletnici, pod istim uslovima koji su propisani za izricanje ove kazne starijim maloletnicima. U našem pozitivnom zakonodavstvu, kazna maloletničkog zatvora, ne može se izreći za krivična dela izvršena od strane mlađih punoletnih lica.

Drugi uslov za izricanje kazne maloletničkog zatvora je objektivnog karaktera i pretpostavlja da je izvršeno teško krivično delo, tj. delo za koje je propisana kazna zatvora teža od pet godina. Dakle, za ovaj uslov bitna je propisana kazna zatvora za izvršeno krivično delo, a ne kazna koju bi sud izrekao u konkretnom slučaju.

Zakonodavac je pri određivanju uslova za izricanje kazne maloletničkog zatvora, zaključio da je ovaj vid društvene reakcije legitiman, ukoliko su u pitanju izvršena teška krivična

³⁶⁸ Prema stavu psihologije, stariji maloletnici su pod uticajem različitih bioloških promena i želje za autonomijom, što kod maloletnika dovodi do bunta i sukoba u okviru porodice, škole i zajednice. Siegel, L.,J., Welsh, B.,C., eds., *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law*, Cengage Learning, Wadsworth, 2009, p. 4.

³⁶⁹ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 150.

dela od strane maloletnika. Iz mnogih odredaba krivičnog materijalnog i procesnog prava, proizilazi da je granica, koja razdvaja teška krivična dela od krivičnih dela manje i srednje apstraktne težine, uspostavljena predviđanjem kazne u trajanju od preko pet godina. Takođe, za izricanje kazne maloletničkog zatvora relevantna je i priroda izvršenog krivičnog dela. Tako, u zavisnosti od objekta zaštite, koji se određenom inkriminacijom štiti, različita je i priroda učinjenih krivičnih dela, usmerenih na povredu ili ugrožavanje zaštićenog društvenog dobra. Pošto su vaspitne mere, načelno neadekvatne, ako se krivičnim delom atakuje na dobra najviše društvene vrednosti (život, telesni integritet, državni poredak i sl.), društvu je na raspolaganju i oštrija, izričito retributivna mera – maloletnički zatvor.³⁷⁰

Dalje, da je maloletnik izvršio krivično delo sa visokim stepenom krivice. To je stepen krivice iznad uobičajenog, normalnog, prosečnog stepena svesne i voljne upravljenosti učinioca prema izvršenom krivičnom delu. Da li postoji visok stepen krivice, predstavlja faktičko pitanje koje sudsko veće mora da reši u svakom konkretnom slučaju.³⁷¹ Stepenuvanje krivice treba vršiti u osnovi na isti način kao što se to čini kod odmeravanja kazne punoletnim licima, pa je potrebno u skladu sa članom 22. Krivičnog zakonika, utvrditi krivicu maloletnika.

Ovaj subjektivni uslov ima svoju kvalitativnu i kvantitativnu komponentu. U Krivičnom zakoniku Republike Srbije prihvaćen je normativno-psihološki koncept, prema kome krivica jeste psihički odnos učinioca prema delu i zbog toga mu se može uputiti prekor. U tom smislu i kod maloletnog učinioca krivičnog dela, krivica jeste jedinstvo ontološkog i normativnog. Zakon o maloletnicima ne propisuje nikakav poseban oblik, kvalitet, krivice kod maloletnika.³⁷² Sposobnost maloletnika da shvati značaj svoga dela i da upravlja svojim postupcima i njegov psihički odnos prema izvršenom krivičnom delu moraju se procenjivati s obzirom na opšte karakteristike njegove ličnosti. Ne mogu se formulisati neka čvrsta pravila na osnovu kojih bi se odredio ovaj pojam i koja bi se mogla primenjivati u svim slučajevima.

Međutim, intelektualne i voluntarističke sposobnosti učinioca i njegov psihički odnos prema izvršenom delu mogu se stepenovati sa aspekta njihovog intenziteta; ukoliko se radi o visokom stepenu razvijenosti ovih sposobnosti i takvom odnosu prema delu koji nesumnjivo ukazuje na volju učinioca da ga izvrši, logično je uzeti da postoji i visok stepen krivične odgovornosti. Pri tome, treba uzeti u obzir i motiv izvršenja dela, namere učinioca, okolnosti pod

³⁷⁰ Knežević, S., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 82.

³⁷¹ Stojanović, Z., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 356.

³⁷² Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 150.

kojim je delo izvršeno i dr. Zaključak o tome da li je kod starijeg maloletnika postojao visok stepen krivične odgovornosti, utvrđuje se na osnovu opšte ocene njegove ličnosti i svih subjektivnih i objektivnih okolnosti koje su pratile izvršenje krivičnog dela.³⁷³

Iako se stepenovanje krivice za maloletne učinioce krivičnih dela, sprovodi na osnovu pravila koja važe za punoletna lica, ipak postoji i jedna suštinska razlika. Dok visok stepen krivice kod punoletnih učinioaca utiče na odmeravanje kazne, ovde je to jedna od odlučujućih okolnosti od kojih zavisi izricanje kazne maloletničkog zatvora. Inače, visok stepen krivice ne postoji u slučaju da je ostvaren neki od osnova za ublažavanje kazne subjektivnog karaktera (na primer, bitno smanjena uračunljivost,³⁷⁴ otklonjiva pravna zabluda, ili je delo učinjeno pod dejstvom kompulzivne sile ili pretnje).³⁷⁵

Osim postupanja sa umišljajem, koje se može okarakterisati kao postupanje sa visokim stepenom krivice, teorija i sudska praksa su podeljeni na način da li delo izvršeno u nehatu, može biti osnov za izricanje kazne maloletničkog zatvora. Uzimajući u obzir intenciju zakonodavca u pogledu krivice, logično je, da se mogućnost izricanja kazne maloletničkog zatvora može primeniti samo u slučajevima izvršenja krivičnog dela sa umišljajem. Razlog ovom shvatanju je, veoma mali broj krivičnih dela izvršenih sa nehatom, koja bi ispunjavala uslove u pogledu propisane kazne za izricanje maloletničkog zatvora, a pre svega, što sam institut nehata po pravilu ukazuje da maloletnik prilikom izvršenja krivičnog dela nije iskazao visok stepen krivice.³⁷⁶

³⁷³ Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, L., *Krivično pravo Jugoslavije - opšti deo*, op. cit., str. 424.

³⁷⁴ Postoje određena odstupanja u našoj sudskoj praksi u vezi sa činjenicom da bitno smanjena uračunljivost isključuje postojanje visokog stepena krivice. Jedan od najvećih okružnih sudova – predmet KM 15/08 utvrđuje da je prilikom izvršenja dela (silovanje, pa ubistvo) maloletnik bio smanjeno uračunljiv, pa mu ipak izriče kaznu maloletničkog zatvora. Presuda je inače i zbog ovog navoda žalbe bila ukidana, ponovo presuđeno kako je navedeno, pa Vrhovni sud Srbije u predmetu Kžm 62/08 nalazeći da, u konkretnom slučaju, nema neophodnog uslova – subjektivnog elementa za izricanje kazne maloletničkog zatvora, prvostepenu presudu preinačuje i izriče vaspitnu meru upućivanje u vaspitno popravni dom. Takođe, u 2011. godini, posle odluke višeg suda u sedištu apelacionog suda javlja se sličan problem. Naime, veštaci koji utvrđuju alkoholisanost maloletnika i njegovu smanjenu uračunljivost decidirano se ne izjašnjavaju u kom stepenu (bitno smanjena, do stepena bitno) što se potencira u žalbi, pa je na apelacionom sudu, da prilikom ispitivanja prvostepene presude – izrečena je kazna maloletničkog zatvora, na odgovarajući, pravilan i zakonit način donese odluku. Opširnije videti Milošević, N., Vujić, N., *Kretanje kriminaliteta u Srbiji i sankcije prema maloletnicima*, Redovno godišnje savetovanje udruženja na temu: Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 2012, str. 411-442.

³⁷⁵ Stojanović, Z., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 354-355.

³⁷⁶ Zakonski okvir za izricanje kazne maloletničkog zatvora dozvoljava da se maloletnik kazni, i ako je krivično delo ostalo u stadijumu pokušaja, jer se od uslova, objektivne prirode, ističu samo priroda i težina krivičnog dela. S druge

Pored navedenih uslova potrebno je i da je sud došao do uverenja da zbog prirode i težine učinjenog krivičnog dela i visokog stepena krivice nije opravdano izreći vaspitnu meru. Ovaj uslov ukazuje na izuzetan karakter primene kazne maloletničkog zatvora čak i kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi. Za izricanje maloletničkog zatvora potrebna je i ocena suda da u konkretnom slučaju ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Znači, maloletnički zatvor je kazna supsidijarnog karaktera čija je primena uvek fakultativna.³⁷⁷ Priroda i težina krivičnog dela su dve okolnosti koje su u toj meri međusobno povezane da bi se čak moglo govoriti o jednoj okolnosti. Naime, priroda krivičnog dela treba da ukazuje na njegovu težinu u smislu da izricanje vaspitne mere ne bi bilo opravdano.³⁷⁸ Težinu krivičnog dela treba tumačiti kao postojanje jačeg intenziteta ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra u konkretnom slučaju. Ovu okolnost treba pre svega dovesti u vezu sa posledicom krivičnog dela i to ne samo sa posledicom u užem smislu kao obeležja bića krivičnog dela, već i u širem smislu, sa posledicom na zaštićenom dobru.³⁷⁹

U našoj teoriji i sudskoj praksi bilo je sporno kako shvatiti ovaj uslov kod ranijeg rešenja kada je zakonska odredba govorila o teškim posledicama dela³⁸⁰ (član 77. Krivični zakonik

strane, visok stepen krivice može se ispoljiti i kod nesvršenog krivičnog dela, jer posledica može izostati, zbog uslova koji su izvan volje maloletnika. Opširnije videti: Knežević, S., *Maloletničko krivično pravo* op. cit., str. 82.

³⁷⁷ Jovašević, D., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 322-323.

³⁷⁸ Potrebno je naglasiti da i teža dela mogu biti različita po svojoj prirodi. Tako, na primer, nije ista priroda teške krađe izvršene za vreme požara, poplave, zemljotresa ili drugog udesa, ili kada se učini iskorišćavanjem bespomoćnosti ili drugog teškog stanja nekog lica, u poređenju sa teškom krađom kada se, na primer, iz nekog prodajnog objekta, menjačnice, ili drugog sličnog objekta oduzme određena količina novca. Naime, u prva dva slučaja se, pored posebnih okolnosti pri kojima se vrši delo ili posebnih okolnosti na strani pasivnog subjekta, kod učinioca ispoljavaju subjektivne karakteristike kao što su njegova bezobzirnost, izostanak osnovnih moralnih skrupula prema opštoj nevolji ili bespomoćnim pojedincima, što ukazuje na posebnu strukturu ličnosti koja, uz objektivne elemente bića ovakvih krađa, bitno određuje prirodu konkretnog oblika u kome je maloletnik delo realizovao. Prirodu dela određuje ne samo značaj zaštitnog objekta i stepen njegove povrede, nego i način, pobude, motivi, okolnosti izvršenja, kao i druge subjektivne okolnosti koje više spadaju u etičku ocenu, u moralnu težinu krivičnog dela, te se prema ukupnim objektivno-subjektivnim okolnostima određuje da li je baš intervencija kaznom maloletničkog zatvora ultima ratio u konkretnom slučaju, ili je za ostvarivanje zaštitne funkcije, kao cilja i osnovne svrhe krivičnog prava u celini, dovoljno primeniti vaspitnu meru. Pored prirode, težina učinjenog dela takođe treba da ukazuje da ne bi bilo opravdano primeniti vaspitnu meru. Naime, zakonodavac je ukazao da nije dovoljno da sud konstatuje da se u formalnom smislu – prema težini zaprećene kazne, radi o teškom krivičnom delu, već se mora ustanoviti da je u okviru dela sa inače teškom posledicom, u konkretnom slučaju posledica realizovana u težem obliku, tj., da postoji izuzetno jak intenzitet povrede ili ugrožavanja zaštićenog dobra. Opširnije videti: Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 151-152.

³⁷⁹ Stojanović, Z., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 355.

³⁸⁰ Teške posledice dela kao jedan od uslova za izricanje kazne maloletničkog zatvora ne proizilaze isključivo iz takvih posledica koje su nastale za oštećenog i njegovu imovinu već i iz ostvarenih okolnosti koje ima daju takav karakter (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 20/94 od 27. maja 1994. godine); pri opredeljenju da izrekne kaznu maloletničkog zatvora umesto vaspitne mere, sud treba da ceni objektivne uslove za izricanje, teške posledice dela,

"Službeni list SFRJ", br. 44/76-1329). Problem se javljao naročito kod pokušaja krivičnog dela kod koga izostaje posledica. Prema jednom shvatanju, koje polazi od stava da svako delo ima posledicu, pa i pokušaj u smislu ugrožavanja zaštićenog objekta, moguće je izreći maloletnički zatvor i onda kada je krivično delo ostalo u pokušaju. Prema drugom, koje polazi od striktnog pojma posledice, to ne bi bilo moguće. Iako je ovo drugo shvatanje prihvatljivije, bilo bi kriminalno-politički neopravdano isključiti primenu maloletničkog zatvora kod pokušaja najtežih krivičnih dela. Zato se pribegavalo širem tumačenju posledice u smislu, kako je već rečeno, i ugrožavanje zaštićenog dobra, pod uslovom da je intenzitet ugrožavanja bio naročito ispoljen, kao i da je reč o najvrednijim dobrima (npr. pokušaj ubistva). Inače, pravo rešenje ovog problema jeste u izmeni zakonske odredbe u smislu drugačijeg formulisanja kriterijuma za primenu kazne maloletničkog zatvora. To je i učinjeno u novom Zakonu o maloletnicima u kome se govori o težini krivičnog dela.³⁸¹

2.3. Odmeravanje kazne maloletničkog zatvora

Sud kaznu maloletničkog zatvora odmerava u granicama koje su zakonom propisane i pritom, s jedne strane, mora imati u vidu svrhu maloletničkog zatvora, a s druge strane, dužan je da uzme u obzir dve grupe okolnosti: 1) sve opšte okolnosti koje utiču na visinu kazne, poput stepena krivice, jačinu povrede ili ugrožavanja zaštićenog dobra i 2) određene okolnosti koje mora posebno da ima u vidu, a gde spadaju: stepen zrelosti maloletnika i vreme koje je potrebno za vaspitanje i stručno usavršavanje.³⁸²

Maloletnički zatvor je takva kaznena mera, kojom se uz lišenje slobode maloletniku obezbeđuje vaspitanje, popravljanje i pravilan razvoj. Sam karakter te kazne, koja u sebi nosi i elemente vaspitne mere, i činjenice da se ona izriče ličnosti koja je još u razvoju – iziskuje potrebu da se prilikom njenog odmeravanja daleko obazrivije postupa, nego kada je u pitanju odmeravanje kazni punoletnim licima. Otuda sud pri njenom odmeravanju ne postupa samo po

visok stepen krivice, ličnost maloletnika, njegov raniji život i pobude iz kojih je delo izvršio (presuda Vrhovnog suda Srbije Kžm. 42/2000 od 5. septembra 2000. godine); pri odlučivanju o izricanju kazne maloletničkog zatvora i njene visine maloletniku koji je navršio 16 godina za nova krivična dela cenice se i činjenica da je on pre toga kao mlađi maloletnik izvršio silovanja, drske krađe i prevare (presuda Vrhovnog suda Srbije Kžm. 17/2003 od 4. novembra 2003. godine), opširnije videti Jovašević, D., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 323.

381 Stojanović, Z., *Krivično pravo - opšti deo*, op. cit., str. 355.

382 Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 306.

opštim pravilima propisanim Krivičnim zakonikom, već i po posebnim pravilima sadržanim u Zakonu o maloletnicima, pri čemu je dužan da ima u vidu stepen duševne razvijenosti maloletnika kao i vreme koje je potrebno da bi se on vaspitao, popravio i stručno usavršio.³⁸³

Kazna maloletničkog zatvora je vremenski ograničena kazna lišenja slobode, pa je članom 29. Zakona o maloletnicima, određen opšti minimum i opšti maksimum kazne maloletničkog zatvora. Tako, ova kazna se ne može izreći maloletniku u trajanju kraćem od šest meseci, kao ni duže od pet godina. Pored opšteg maksimuma od pet godina, zakonodavac dozvoljava da se maloletniku u izuzetnim slučajevima, može izreći u trajanju do deset godina.

Opšti minimum za kaznu maloletničkog zatvora, određen na šest meseci u poređenju sa opštim minimum kazne zatvora za punoletna lica, određen članom 45. Krivičnog zakona u trajanju od trideset dana, uočljivo je, da je maloletnički zatvor blaža sankcija. Minimum trajanja kazne maloletničkog zatvora treba posmatrati u odnosu na svrhu i neposredne ciljeve koji se očekuju od izvršenja maloletničkog zatvora.

Određeni opšti minimum trajanja kazne maloletničkog zatvora, koji je veći u odnosu na minimum trajanja kazne zatvora, ne treba dovoditi u vezu sa izricanjem ove kazne koji ukazuje da je u pitanju sankcija rezervisana za slučajeve izvršenja izuzetno teških krivičnih dela uz visok stepen krivice maloletnih učinioaca. Ciljevi koje treba ostvariti tokom izvršavanja ove kazne jesu prevashodno vaspitnog i obrazovnog karaktera, te je nerealno očekivati da se mogu postići u kratkom vremenskom periodu. U tom kontekstu, propisanih šest meseci jeste minimalno vreme za uključivanje maloletnika u određene programe koji se ne mogu efikasno sprovesti u periodu od, npr. trideset dana. Stoga, visok posebni minimum ne potencira represivnost ove sankcije koja je (ipak) kazna, te se ne može negirati da ona u svom biću ima i ovaj (represivni) segment, već je on u funkciji njenih preventivnih učinaka, koji ne bi bili realno ostvarivi ako bi se maloletnički zatvor izricao u kraćem periodu.³⁸⁴ U izuzetnim slučajevima u praksi, kada bi neki slučaj zahtevao da trajanje ove kazne bude kraće od šest meseci, tada bi bilo jedino celishodno i moguće izreći vaspitnu meru.

Opšti maksimum kazne maloletničkog zatvora, zakonodavac je odredio na pet godina, međutim, postoje određene situacije, kada je ipak dozvoljeno maloletnika kazniti i u dužem vremenskom periodu, i to do deset godina, ako je izvršio krivično delo za koje se može izreći

³⁸³ Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, op. cit., str. 73.

³⁸⁴ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 153.

kazna zatvora od dvadeset godina ili teža kazna, kao i u situaciju, kada maloletnik izvrši najmanje dva krivična dela za koja se može izreći kazna teža od deset godina.

Nezavisno od postavljenog opšteg maksimuma od pet odnosno deset godina za kaznu maloletničkog zatvora, uočljivo je, da je isti određen na znatno nižem nivou od opšteg maksimuma kazne zatvora za punoletna lica. Međutim, to je u skladu sa koncepcijom da bi se suviše dug boravak maloletnika u kazneno-popravnom zavodu štetno odrazio na njegovu ličnost i u velikoj meri ometao njegovu kasniju društvenu integraciju.³⁸⁵

Sud će u skladu sa članom 30. Zakona o maloletnicima, odmeriti kaznu maloletničkog zatvora starijem maloletniku u granicama opšteg minimuma i maksimuma, imajući u vidu svrhu maloletničkog zatvora i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču na visinu kazne, propisane Krivičnim zakonikom, a posebno stepen zrelosti maloletnika i vreme koje je potrebno za njegovo vaspitanje i stručno osposobljavanje.

Opšta pravila za odmeravanje kazne, uključujući i kaznu maloletničkog zatvora, sadržana su u članu 54. Krivičnog zakonika Republike Srbije, a to su olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, koje utiču na to da kazna bude veća ili manja, u okviru opšteg minimuma i maksimuma kazne maloletničkog zatvora. Potrebno je da sud prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora uzme u obzir stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike, njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca. Iako stepen krivične odgovornosti i težinu posledica, sud ceni prilikom odlučivanja da li će izreći maloletnički zatvor ili vaspitnu meru, to nikako ne isključuje mogućnost da se ove okolnosti uzmu u obzir i kod odmeravanja kazne maloletničkog zatvora. U svakom slučaju, sud mora imati u vidu, da sudi maloletnim učiniocima iako primenjuje opšta pravila Krivičnog zakonika.

Propisivanjem mogućnosti da se maloletnički zatvor izrekne samo starijim maloletnicima, povezano je sa shvatanjima da je ova kategorija maloletnika prema stepenu zrelosti bliska kategoriji punoletnih lica. U postupku odmeravanja maloletničkog zatvora, zakonodavac upućuje sud da posebno uzme u obzir stepen zrelosti maloletnog učinioca. Zrelost određuje profil ličnosti maloletnika u pogledu njegovih psihofizičkih, emocionalnih, socijalnih, intelektualnih kapaciteta, koje se mogu stepenovati. Sud u proceni stepena zrelosti maloletnika

³⁸⁵ Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, L., *Krivično pravo Jugoslavije - opšti deo*, op. cit., str. 426.

može da zahteva stručnjaka određenih specijalnosti. Procena do koje dođe sud može da bude bitna i za određivanje odgovarajućih vaspitno-obrazovnih programa koji će se sprovesti u toku izvršavanja maloletničkog zatvora. Takođe, saznanje do kojih se dođe u postupku ispitivanja stepena zrelosti maloletnika mogu inicirati primenu određenih mera terapijskog karaktera sa ciljem prevazilaženja, na primer emocionalnih ili problema na planu socijalizacije maloletnika³⁸⁶

Obaveza suda je da prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, posebno uzme u obzir vreme koje je potrebno za vaspitavanje i stručno osposobljavanje maloletnika. Uzimajući u obzir navedeno, ovo je još jedna činjenica, koja govori da je kazna maloletničkog zatvora, specifična kazna, koja po mnogo čemu liči na vaspitnu meru.

U odlučivanju o visini kazne maloletničkog zatvora u konkretnoj krivičnoj stvari, pored navedenih posebnih okolnosti, koji su značajni kriterijumi prilikom donošenja odluke, zakonodavac upućuje sud da u ovom postupku ima u vidu svrhu maloletničkog zatvora. Sistem krivičnih mera koje su propisane Zakonom o maloletnicima, održava jedinstvo koncepta suzbijanja kriminaliteta maloletničke populacije. U punoj meri to dolazi do izražaja u odredbi čl. 10 u kojoj je zajednički propisana svrha vaspitnih mera i maloletničkog zatvora. Od ovako formalne povezanosti dve različite sankcije mnogo je važnija sadržina ove norme koja ukazuje na njihovu materijalnu povezanost kroz određivanje specijalne prevencije kao osnovnog cilja vaspitnih mera, ali i kazne maloletničkog zatvora.³⁸⁷

Pored navedenih odstupanja u postupku odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, još jedno je propisano članom 30 stav 2. u kome zakonodavac ograničava sud da starijem maloletniku ne može izreći kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od propisane kazne zatvora za to delo, ali sud nije vezan za najmanju meru propisane kazne. Analizirajući ovu odredbu, može se zaključiti da je zakonodavac neosnovano istu preuzeo iz prethodnih zakonskih rešenja u vezi odmeravanja kazne maloletničkog zatvora. Naime, ograničenje da se maloletniku ne može izreći teža kazna od propisane za izvršeno krivično delo imalo je opravdanja od uvođenja maloletničkog zatvora u naše zakonodavstvo 1959. godine, pa sve do donošenja Zakona o maloletnicima. Osnovni cilj ovog ograničenja bio je da se maloletna lica ne dovedu u teži položaj od punoletnih lica prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora. Naime, u periodu do početka 2006. godine, maloletnički zatvor se mogao izreći u trajanju od jedne do

³⁸⁶ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 155.

³⁸⁷ Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 155.

deset godina, starijim maloletnicima koji su izvršili krivično delo za koje se može izreći kazna teža od pet godina. U situaciji, kada bi maloletnik, na primer izvršio krivično delo obljuba nad nemoćnim licem iz člana 105. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srbije³⁸⁸ za koje je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina, sud je vezan maksimalnim trajanjem ove kazne, pa u tom slučaju ne bi mogao izreći kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od osam godina, iako je tada zakonski maksimum trajanja maloletničkog zatvora bio deset godina. Međutim, kako je Zakonom o maloletnicima, opšti minimum i maksimum trajanja maloletničkog zatvora drugačije određen, ova zakonska odredba je suvišna. Naime, maloletnik se može kazniti maloletničkim zatvorom do pet godina za izvršena krivična dela za koja je propisana kazna teža od pet godina, pa shodno navedenom, u svakom slučaju, nezavisno koje krivično delo maloletnik izvrši, nemoguće je primeniti navedenu zakonsku odredbu i uvek ostaje "višak" nepokrivena kazne. Ista je situacija i kada se maloletnički zatvor može izreći do deset godina, jer je tada potrebno da je maloletnik izvršio u sticaju najmanje dva krivična dela za koja se može izreći kazna zatvora veća od deset godina ili za krivično delo za koje se izriče kazna od dvadeset godina ili teža.

Što se tiče drugog dela ove odredbe, logično je da sud nije vezan za propisanu najmanju kaznu za izvršeno krivično delo, čime na taj način odvajaju položaj maloletnih lica u odnosu na položaj punoletnih lica. Sud može maloletniku izreći maloletnički zatvor u trajanju od šest meseci, kao minimalno trajanje ove kazne, bez obzira, što je maloletnik izvršio, na primer, krivično delo obljuba nad nemoćnim licem (član 179. stav 1. Krivičnog zakonika), za koje je propisana minimalna kazna zatvora od dve godine.

Postavlja se pitanje, da li sud prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora uzima u obzir odredbu člana 55. Krivičnog zakonika o recidivizmu maloletnika kao otežavajuću okolnost, iako shodna primena ovog člana nije propisana Zakonom o maloletnicima. U literaturi postoje shvatanja da bi sud prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, trebalo da uzme u obzir recidivizam starijeg maloletnika, kao otežavajuću okolnost, jer ponovno vršenje krivičnih dela, predstavlja izraz jasno ukorenjene kriminalne volje maloletnika, te ga, prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, kao takvo, i treba tretirati.³⁸⁹ Međutim, nasuprot

³⁸⁸ Krivični zakon (Sl. glasnik SRS br. 26/77, 28/77 - ispravka, 43/77 - ispravka, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89, 21/90, Sl. glasnik RS br. 16/90, 26/91 - US, 75/91 - US, 75/91 - US, 9/92 - dr. zakon, 49/92, 51/92 - dr. zakon, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 - ispravka, 80/02 - dr. zakon, 39/03, 67/03)

³⁸⁹ Knežević, S., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 88.

ovom shvatanju, postoji i mišljenje da se odredbe o recidivizmu ne mogu primeniti kod odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, koje je inače i prihvatljivije. Naime, recidivizam ima svoje opravdanje kada se radi o odmeravanju kazne punoletnim licima čija je krivična odgovornost nesumnjiva i potpuna, a koji spadaju u kategoriju krivaca, prema kojima redovne mere kažnjavanja nisu bile dovoljne da bi se sprečili da vrše društveno opasna dela. To su krivci iz navike, po sklonosti ili kako se često nazivaju profesionalni krivci. Tu postoji društveno opravdanje da se oni u ponovljenim slučajevima strožije kažnjavaju. Nasuprot ovom, maloletnici i kada pristupaju izvršenju novih krivičnih dela, oni to čine ipak kao ličnosti kod kojih još uvek nije dovršen duševni razvoj, koji još uvek nisu potpuno u krivično-pravnom smislu zrele ličnosti, da bi prema njima bilo opravdano primenjivati iste principe kažnjavanja kao i prema zrelim ličnostima. Ne može se uzeti da su to profesionalni kriminalci, jer njihove ličnosti nisu dovršene i još uvek u prirodnom procesu njihovog duševnog razvitka može doći do toga da se njihovo vaspitanje i popravljnje usmeri u pozitivnom pravcu i bez takvog kažnjavanja. Logično je da će sud u tim slučajevima voditi računa da li je maloletnik postao sklon da vrši krivična dela, ali nema opravdanja da mu se zbog toga odmeri strožija kazna.³⁹⁰

Na kraju, potrebno je napomenuti da se vreme koje je maloletnik proveo u pritvoru, kao i svako drugo lišenje slobode, uračunava u trajanje izrečene kazne maloletničkog zatvora, shodno članu 67. stav 2. Zakona o maloletnicima. U literaturi postoje shvatanja,³⁹¹ koja osporavaju potrebu uračunavanja pritvora ili drugog lišenja slobode u izrečenu kaznu maloletničkog zatvora, tvrdeći da bi se na taj način onemogućilo vaspitanje, popravljnje i stručno osposobljavanje maloletnika u vremenskom period koji je sud odredio za potrebnim prilikom odmeravanja kazne

³⁹⁰ Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, op. cit., str. 75-76.

³⁹¹ Uračunavanjem pritvora, maloletniku se praktično smanjuje vreme koje po osudi treba da provede u režimu izdržavanja te kazne. Kada se ima u vidu da je dužina trajanja kazne maloletničkog zatvora odmerena između ostalog i u zavisnosti od toga koliko je vremena maloletniku potrebno da bi se vaspitao, popravio i stručno osposobio – onda u ovom specifičnom slučaju kažnjavanja, uračunavanje pritvora ne bi bilo u skladu sa ciljevima ove kazne, niti u interesu maloletnika, jer dovodi u pitanje svrhu te kazne, tj. vaspitanje, popravljnje i pravilan razvitak maloletnika. S druge strane, ako mu se to vreme ne uračuna u izrečenu kaznu maloletničkog zatvora, onda bi proizlazilo da ta osuda, koja u sebi nosi i lišenje slobode, ne obuhvata ono lišenje slobode koje je prema maloletniku bilo primenjeno u režimu izdržavanja pritvora, te bi to vodilo zaključku da je on pritvorom bio posebno kažnjen. I pored navedenog prigovora, zakonitost kod izricanja kazne maloletničkog zatvora, obezbeđena je time što sud u momentu odmeravanja i izricanja ove kazne i bez formalne primene pravila o uračunavanju pritvora, mora da vodi računa između ostalog i o tome koliko je pored onog vremena provedenog u pritvoru još potrebno da bi se on vaspitao, popravio i stručno usavršio. To sud uvek mora da ima u vidu, bez obzira da li je maloletnik bio u pritvoru ili ne. Opširnije videti: Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, op. cit., str. 77.

maloletničkog zatvora. Ovaj problem je naročito izražen kod izrečenih kazni maloletničkog zatvora u kratkom trajanju, a pri tome, je maloletnik bio u pritvoru.

Krajem 2015. godine otpočela je javna rasprava³⁹² o Nacrtu zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica.³⁹³ Navedenim Nacrtom zakonodavac je pooštrio kaznenu politiku prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora starijim maloletnicima. Naime, zakonodavac je povećao opšti minimum trajanja kazne maloletničkog zatvora, tako da se prema predloženom članu 30. kazna maloletničkog zatvora može izreći u minimalnom trajanju od jedne godine. Takođe, navedenim članom je ukinut i opšti maksimum trajanja ove kazne od pet godina. Tako, prema predloženom Nacrtu kazna maloletničkog zatvora se ne može izreći u trajanju kraćem od jedne godine, niti u trajanju dužem od deset godina, a izriče se na pune godine i mesece.³⁹⁴ Razlog pooštavanja kaznene politike može se naći i u brojnim zahtevima stručne javnosti, u kojima se navodi da je opšti maksimum od pet godina relativno nizak, jer se primenjuje i u slučajevima izvršenja teških krivičnih dela (ubistvo, silovanje) i da isti treba podići.

2.4. Odmeravanje kazne maloletničkog zatvora za dela u sticaju

Specifičnost kazne maloletničkog zatvora ogleda se i prilikom odmeravanja ove kazne za krivična dela u sticaju. Tako, Zakon o maloletnicima u članu 31. propisuje način odmeravanja kazne maloletničkog zatvora za izvršena dela u sticaju, kao i za dela izvršena u dobi starijeg maloletstva i dela izvršena u punoletstvu, uz primenu opštih pravila sadržanih u čl. 60. stav 4. Krivičnog zakonika za odmeravanje jedinstvene kazne zatvora za krivična dela učinjena u sticaju.

Kada je reč o sticaju krivičnih dela učinjenih od strane maloletnika, zakonodavac razlikuje nekoliko situacija, koje s obzirom na to da li se za sva krivična dela učinjena u sticaju izriče ista vrsta krivične sankcije ili se radi o različitim krivičnim sankcijama za pojedina od krivičnih dela učinjenih u sticaju. Tu se praktično radi kako o sticaju krivičnih dela, tako i o

³⁹² Republika Srbija je nakon deset godina od primene Zakona o maloletnicima, predstavila Nacrt zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku. Javna rasprava o Nacrtu zakona održana je u periodu od 11.12.2015. godine do 25.01.2016. godine.

³⁹³ Nacrt zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku – preuzet sa <http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php> pristupio 9.2.2016. godine

³⁹⁴ Predloženo vremensko ograničenje kazne maloletničkog zatvora u trajanju od jedne do deset godina, vraća u naše zakonodavstvu ograničenje koje je bilo prisutno još uvođenjem ove posebne krivične sankcije 1959. godine.

sticaju istih ili različitih krivičnih sankcija u odnosu na ta krivična dela, tj. krivičnih sankcija koje je po oceni suda za konkretna krivična dela učinjena u sticaju pojedinačno potrebno izreći. Shodno navedenom, jedna vrsta krivične sankcije praktično "konkuriše" drugoj vrsti krivične sankcije, a kako se različite krivične sankcije ne mogu međusobno sabirati, tu situaciju je zakonodavac morao da reši uvođenjem striktnih pravila postupanja u svakom takvom konkretnom slučaju. Osnovno pravilo u ovim situacijama je da krivična sankcija koja je načelno teža dominira u odnosu na krivičnu sankciju koja se načelno smatra lakšom.³⁹⁵

Ukoliko je stariji maloletnik izvršio više krivičnih dela u sticaju, a sud u sprovedenom postupku nađe da za svako krivično delo treba izreći kaznu maloletničkog zatvora, istu će odmeriti po slobodnoj oceni za sva izvršena krivična dela i izreći jednu kaznu maloletničkog zatvora u granicama opšteg minimuma i opšteg maksimuma (čl. 31. stav 1. Zakona o maloletnicima). U ovoj situaciji nema konkurencije različitih krivičnih sankcija, jer je za sva izvršena krivična dela potrebno izreći jednu kaznu maloletničkog zatvora u granicama opšteg minimuma i maksimuma.³⁹⁶ U skladu sa navedenim, sud će izreći maloletnički zatvor u trajanju od šest meseci do pet godina, izuzev za sticaj najmanje dva krivična dela za koja se može izreći kazna teža od deset godina zatvora ili za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od dvadeset godina, kada se maloletnički zatvor može izreći u trajanju do deset godina.

Međutim, druga je situacija, propisana članom 31. stav 2. Zakona o maloletnicima, kada sud nađe da bi za neko krivično delo u sticaju starijeg maloletnika trebalo kazniti, a za druga krivična dela izreći vaspitnu meru, za sva dela u sticaju izriče samo kaznu maloletničkog zatvora. Pošto je nemoguće izreći maloletniku paralelno vaspitnu meru i maloletnički zatvor, u takvim slučajevima vaspitna mera biva apsorbovana od kazne maloletničkog zatvora.

Zakon o maloletnicima, propisuje i situaciju kada se licu sudi za delo izvršeno u dobi starijeg maloletstva za koje se može izreći kazna maloletničkog zatvora, i za dela koja je izvršio kao punoletno lice za koje se može izreći kazna zatvora, u takvim situacijama, sud izriče samo

³⁹⁵ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 307.

³⁹⁶ Odmeravanje kazne maloletničkog zatvora u navedenom zakonskom minimumu i maksimumu, sud sprovodi na osnovu slobodne ocene. Po podrazumeva analitičko-sintetički metod u procenjivanju krivičnih dela kao totaliteta, a ne kao pojedinačnih akata čije se objektivne i subjektivne okolnosti zasebno valorizuju. Drugim rečima, nema postupnosti kao kod opštih pravila iz Krivičnog zakonika na osnovu kojih se u prvoj fazi utvrđuju pojedinačne sankcije za svako delo, a u drugoj, primenom principa apsorpcije ili asperacije, dolazi do jedinstvene kazne zatvora koja se zatim izriče punoletnom učiniocu. Opširnije videti Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 156.

kaznu zatvora. Takođe, na isti način je regulisana i situacija kada se za neko delo može izreći vaspitna mera, a za drugo kazna zatvora (član 31. stav 3. i 4.). Sud će jedinstvenu kaznu zatvora izreći u skladu sa članom 60. stav 4. a u vezi sa članom 60. stav 2. tačka 2. Krivičnog zakonika. Pri odmeravanju kazne zatvora, sud će najpre utvrditi kaznu za svako krivično delo ponaosob, a nakon toga će izreći jedinstvenu kaznu zatvora, tako što će povećati najteže utvrđenu kaznu, s tim da jedinstvena kazna ne sme dostići zbir utvrđenih kazni, niti preći dvadeset godina zatvora.

Do primene opisanih pravila za odmeravanje kazne, dolazi i kada se posle izricanja kazne maloletničkog zatvora utvrdi da je maloletnik, pre nego što mu je izrečena kazna, izvršio neko krivično delo. Naime, ako je to delo izvršeno u dobi mlađeg maloletstva ili ako je izvršeno u dobi starijeg maloletstva, ali ne postoje uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora, u ponovljenom krivičnom postupku mora se opet izreći kazna maloletničkog zatvora, s tim što ranije izvršeno delo sud može da ceni kao posebnu okolnost za odmeravanje nove kazne maloletničkog zatvora. Međutim, ako je, ranije krivično delo izvršeno u doba starijeg maloletstva i postoje zakonski uslovi za izricanje maloletničkog zatvora, sud u postupku povodom tog dela ceni sva izvršena krivična dela i izriče jednu kaznu maloletničkog zatvora, naravno u okviru opšteg minimuma i maksimuma.³⁹⁷ Na isti način će se postupiti i u situaciji kada posle izrečene kazne, maloletnik izvrši novo krivično delo.

Na kraju, potrebno je napomenuti, da javni tužilac za maloletnika, na osnovu ovlašćenja iz člana 58. stav 2. Zakona o maloletnicima, može odlučiti da ne zahteva pokretanje krivičnog postupka za drugo krivično delo, ako s obzirom na težinu tog krivičnog dela, kao i na kaznu koja se izvršava, ne bi imalo svrhe vođenje postupka i izricanje krivične sankcije za to delo.

2.5. Dejstvo izrečene kazne maloletničkog zatvora

Specifičnost kazne maloletničkog zatvora ogleda se i u tome, što ista ne povlači prave posledice koje se sastoje u zabrani sticanja određenih prava (čl. 36. stav 1. Zakona o maloletnicima). Iako je maloletnik lišen slobode, može steći određena prava navedena u članu 95. stav 2. Krivičnog zakonika, kao što su sticanje određenog zvanja, poziva ili zanimanja ili unapređivanja u službi, dobijanje određenih dozvola i odobrenja i dr.

³⁹⁷ Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, L., *Krivično pravo Jugoslavije - opšti deo*, op. cit., str. 428.

Tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, u skladu sa članom 36. stav 2. Zakona o maloletnicima, maloletnik ne može za to vreme vršiti izborne funkcije u državnim organima, organima teritorijalne autonomije, organima lokalne samouprave, organima upravljanja, poslovnim organima ili drugim organima u preduzećima ili drugim organizacijama koje posluju na državnom imovinom, odnosno organizacijama kojima je zakonom povereno vršenje određenih javnih ovlašćenja.

Kazna maloletničkog zatvora ima svoje apsorpcionalno dejstvo i prema vaspitnim merama koje se izvršavaju. Naime, iz zakonske formulacije po kojoj maloletnički zatvor ili kazna zatvora imaju, odnosno mogu imati apsorpcioni efekat na vaspitnu meru za vreme njenog "trajanja", proizilazi da, sa jedne strane, u obzir dolaze jedino vaspitne mere čije izvršenje podrazumeva određeni protok vremena. Dok sa druge strane, to znači da se sa izvršenjem vaspitne mere moralo već započeti, do čega može doći u redovnoj situaciji onda kada odluka suda kada je vaspitna mera izrečena stekne svojstvo pravosnažnosti i izvršnosti, te efektivno započne sa njenim izvršenjem. Takođe, i u posebnom slučaju predviđenom članom 80. stav 3. Zakona o maloletnicima, kada sud, u saglasnosti sa roditeljima maloletnika i po saslušanju maloletnika, odluči da žalba protiv rešenja kojim je izrečena zavodska vaspitna mera ne zadržava izvršenje tog rešenja.³⁹⁸

U praksi se mogu javiti dve različite situacije, u odnosu na izrečenu vaspitnu meru (čl. 35. Zakona o maloletnicima). Prva, kada se stariji maloletnik osudi na kaznu maloletničkog zatvora, izvršenje vaspitne mere prestaje onog trenutka kada se započne sa izdržavanjem kazne maloletničkog zatvora. Takođe, vaspitna mera prestaje, kada se punoletnom licu izrekne kazna maloletničkog zatvora ili kazna zatvora od najmanje jedne godine, danom započinjanja izdržavanja navedenih kazni. Međutim, drugačija je situacija, kada se punoletnom licu izrekne kazna maloletničkog zatvora ili kazna zatvora kraća od jedne godine, u tom slučaju, vaspitna mera uslovno prestaje, jer će sud presudom odlučiti da li će se nakon izdržane kazne, nastaviti sa izvršenjem vaspitne mere ili će pak obustaviti njeno izvršenje.

Stariji maloletnik osuđen na kaznu maloletničkog zatvora, za razliku od maloletnika kojima je izrečena vaspitna mera, smatra se osuđivanim licem. Pod zakonom predviđenim uslovima, maloletnik može biti rehabilitovan, čime se briše osuda na ovu kaznu i prestaju sve pravne posledice osude, pa se maloletnik smatra neosuđivanim. Naime, težnja osuđenih

³⁹⁸ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 311.

maloletnika, imajući u vidu ciljeve rehabilitacije je da se posle određenog vremena i ispunjenja određenih uslova, smatraju neosuđivanim.³⁹⁹ Zakon o maloletnicima, sadrži samo jednu kratku upućujuću normu, kojom je određeno da se u odnosu na rehabilitaciju primenjuju opšta pravila iz člana 99-100 Krivičnog zakonika. U skladu sa navedenim, Krivični zakonik propisuje dva načina rehabilitacije i to zakonsku ili po zahtevu maloletnika, tj. sudsku.

Zakonska rehabilitacija maloletnika, kome je izrečena kazna maloletničkog zatvora, u trajanju od šest meseci do jedne godine, nastupa po isteku roka od tri godine od izvršenja, zastarelosti ili oprosta kazne, pod uslovom da, u tom periodu, maloletnik ne izvrši novo krivično delo (član 98. stav 2. tačka 4. Krivičnog zakonika Srbije). Ukoliko je maloletniku izrečena kazna u trajanju od jedne do tri godine, zakonska rehabilitacija nastupa u roku od deset godina po izvršenju, zastarelosti ili oprostu kazne, uz uslov da u tom periodu, maloletnik ne učini novo krivično delo (član 98. stav 2. tačka 5. Krivičnog zakonika Srbije). Sudska rehabilitacija kažnjenog maloletnika moguća je, pod uslovom da je izrečena kazna od tri do pet godina, na osnovu sudske odluke, donete u roku od deset godina, po izvršenju, zastarelosti ili oprostu kazne, ispunjenog izostankom delinkventnog ponašanja osuđenog u tom periodu (član 99 stav 1. Krivičnog zakonika Srbije). Prilikom donošenja odluke o rehabilitaciji, sud treba da vodi računa o vladanju osuđenog po izricanju kazne maloletničkog zatvora, o eventualnoj naknadi pričinjene štete, kao i o prirodi i značaju krivičnog dela (član 99 stav 2. Krivičnog zakonika Srbije).⁴⁰⁰

2.6. Evidencija i davanje podataka iz kaznene evidencije o osudama na kaznu maloletničkog zatvora

Evidenciju o izrečenim kaznama maloletničkog zatvora, prema zakonskoj odredbi člana 37. stav 1. Zakona o maloletnicima, vodi sud koji je sudio u prvom stepenu. Pravilnikom o načinu vođenja evidencije o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora,⁴⁰¹

³⁹⁹ Obradović, D., *Krivičnopravne odredbe o maloletnicima i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni*, Redovno godišnje savetovanje udruženja na temu: Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Zlatibor, 2006, str. 268.

⁴⁰⁰ Knežević, S., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 94.

⁴⁰¹ Pravilnik o načinu vođenja evidencije o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora („Službeni glasnik RS“, br. 63/2006)

propisan je način vođenja ove evidencije, način dostavljanja podataka Republičkom zavodu za statistiku, kao i kojim licima je dostupan uvid u podatke koji se vode po službenoj dužnosti.

Ova evidencija je od velikog značaja, kako u opštem smislu, radi praćenja stanja maloletničke delinkvencije, što je od velike važnosti u određivanju osnovnih pravaca kriminalnopolitičkog delovanja, tako i u posebnom smislu, radi utvrđivanja da li se radi o maloletnom recidivisti. Međutim, u našoj zemlji je oficijalno statističko registrovanje, kako izrečenih krivičnih sankcija za maloletnike, tako i slučajeva maloletničke delinkvencije, pa je navedeni sistem registracije neadekvatan i u tom pogledu potrebno je u nekom narednom periodu uvesti bolje zakonske i praktične mehanizme evidencije o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora.⁴⁰²

Sa ciljem zaštite ličnog integriteta lica kome je izrečena kazna maloletničkog zatvora, a u skladu sa generalnom koncepcijom zakonodavca o minimiziranju stigmatizacije maloletnih učinilaca krivičnih dela, zakonodavac vrlo restriktivno propisuje mogućnost obelodanjivanja delinkventne prošlosti maloletnika.⁴⁰³

Podaci iz kaznene evidencije u skladu sa članom 34. Zakona o maloletnicima, a u vezi sa članom 102. stav 2. Krivičnog zakonika, mogu se dati samo sudu, državnom tužiocu i policiji u vezi sa krivičnim postupkom koji se vodi protiv lica koje je ranije bilo osuđeno, organu za izvršenje krivičnih sankcija i organu koji učestvuje u postupku davanja amnestije, pomilovanja, rehabilitacije ili odlučivanja o prestanku pravnih posledica osude, kao i organima starateljstva, kada je to potrebno za vršenje poslova iz njihove nadležnosti. Podaci iz kaznene evidencije mogu se dati i drugim državnim organima koji su nadležni za otkrivanje i sprečavanje izvršenja krivičnih dela, kada je to posebnim zakonom propisano.

Različiti međunarodni dokumenti propisuju način vođenja evidencije o izrečenim kaznama prema maloletnicima, kao i davanju podataka iz kaznene evidencije. Tako, Komitet za prava deteta u Opštem komentaru br. 10, u smislu izbegavanja stigmatizacije, preporučuje da evidencije o maloletnim učiniocima krivičnih dela ne treba koristiti u postupcima protiv odraslih, odnosno u slučajevima koji se odnose na istog učinioca (sada punoletnog). Komitet, takođe, preporučuje da države ugovorenice uvedu pravila koja bi omogućila automatsko brisanje iz krivičnih evidencija imena maloletnika koji je učinio krivično delo pošto napuni osamnaest

⁴⁰² Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 312-313.

⁴⁰³ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 309.

godina, uz određena ograničenja za teška krivična dela. Takođe, preporučuje se ustanovljavanje prava maloletnika da zahteva brisanje iz evidencije čak i kod teških krivičnih dela ako, na primer, nije učinio krivično delo u roku od dve godine od poslednje presude, odnosno rešenja. Pored ovoga, Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe u tački 21, koja se odnosi na evidenciju, izričito stoji "Evidencije o maloletnim prestupnicima će biti strogo poverljive i zatvorene za treća lica. Pristup tim evidencijama će biti ograničen na lica kojih se dotični slučaj neposredno tiče ili na ovlašćena lica izričito propisana. Evidencija maloletnih prestupnika neće biti korišćena u postupcima za odrasle, u naknadnim slučajevima koji se odnose na istog prestupnika."⁴⁰⁴

2.7. Zastarelost izvršenja kazne maloletničkog zatvora

Zakon o maloletnicima sadrži odredbe o zastarelosti izvršenja kazne maloletničkog zatvora, ali ne i odredbe o zastarelosti krivičnog gonjenja, iz razloga što u posebnom delu Krivičnog zakonika, nema posebnih kazni za izvršena krivična dela od strane punoletnih ili maloletnih lica, tj. ni za jedno krivično delo nije propisana kazna maloletničkog zatvora. To znači, da se odredbe člana 103. i 104. Krivičnog zakonika, o zastarelosti krivičnog gonjenja, primenjuju i na dela učinjena od strane maloletnika. Prema tome, kada se postavi pitanje pokretanja krivičnog postupka i prava na gonjenje maloletnog učinioca krivičnog dela, po službenoj dužnosti treba paziti da li je krivično gonjenje za to krivično delo zastarelo u skladu sa odredbama KZ.

Članom 33. Zakona o maloletnicima, propisana je zastarelost izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Potrebno je naglasiti da je navedenim Zakonom regulisana isključivo zastarelost izvršenja kazne maloletničkog zatvora, jer institut zastarelosti izvršenja vaspitnih mera ne postoji. Obaveza suda je da u skladu sa članom 25. Zakona o maloletnicima, ponovo ceni potrebu izvršenja izrečene mere ako je od pravnosnažnosti odluke kojom je izrečena neka od mera posebnih obaveza ili mera pojačanog nadzora proteklo više od šest meseci ili ako je od pravnosnažnosti odluke kojom je izrečena zavodska mera proteklo više od jedne godine, a izvršenje nije započeto. Potrebno je da sud, rukovodeći se činjenicom, da li je protokom vremena od izrečene vaspitne mere, prestala potreba za vaspitanjem i popravljanjem maloletnog izvršioca

⁴⁰⁴ Ibidem.

krivičnog dela, donese odluku o izvršenju vaspitne mere, ne izvršenju ili pak o zameni drugom vaspitnom merom.

Rokovi za zastarelost izvršenja kazne maloletničkog zatvora, propisani Zakonom o maloletnicima, su kraći u odnosu na zastarelost izvršenja kazne zatvora prema punoletnim licima. Opravdanost za kraće rokove zastarelosti izvršenja, mogu se naći u specifičnosti same kazne maloletničkog zatvora, kao i u tome da ona ne pripada sistemu kazni propisanih za punoletna lica i da njena svrha nije istovetna kazni zatvora. Sama činjenica da ovu kaznu treba da izdrže maloletna lica, čija je ličnost još uvek u razvoju, nameće potrebu da nastupanje zastarelosti izvršenja kazne maloletničkog zatvora, bude drugačije određena. Većina autora,⁴⁰⁵ smatra da su odredbom člana 33. navedenog Zakona, propisani samo relativni rokovi zastarelosti izvršenja kazne maloletničkog zatvora, dok se odredbe člana 107. i 108. Krivičnog zakonika primenjuju u odnosu na apsolutnu zastarelost, tok i prekid zastarelosti izvršenja kazne.

Zastarelost izvršenja kazne maloletničkog zatvora nastupa, pod uslovom da nije u međuvremenu započeto sa izvršenjem izrečene kazne, protokom određenog vremenskog perioda od dana osude na kaznu maloletničkog zatvora. Rokovi zastarelosti izvršenja kazne maloletničkog zatvora propisani su članom 33. Zakona o maloletnicima, tako da zastarelost izvršenja kazne maloletničkog zatvora, nastupa protokom deset godina od osude na maloletnički

⁴⁰⁵ U literaturi, postoje i shvatanja, da su propisani rokovi zastarelosti izvršenja kazne maloletničkog zatvora apsolutno određeni i da nema osnova za primenu opštih pravila propisanih u Krivičnom zakoniku. Naime, svoje shvatanje zasnivaju na činjenici da nisu propisana pravila o toku i prekidu zastarelosti za izvršenje kazne maloletničkog zatvora, pa se ne može uzreti da zakonodavac za utvrđivanje zastarelosti te kazne nije dao i o njoj posebne odredbe. Naprotiv, odredbama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, jasno je određeno kada nastupa zastarelost izvršenja kazne maloletničkog zatvora, a pri tome su dati posebni rokovi za izračunavanje. Zastarelost se po ovim rokovima računa: bez obzira da li se u propisanom roku moglo preduzeti izvršenje i da li je u tom vremenu bilo preduzetih radnji od strane državnih organa za njeno izvršenje. Kako Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica nisu propisana pravila o toku i prekidu zastarelosti izvršenja kazne maloletničkog zatvora, jasno je, da je zakonodavac iz opravdanih razloga odustao od toga da tu zastarelost uslovljava kao kod izvršenja kazni prema punoletnim licima. To znači da je zakonodavac, propisao samo apsolutnu zastarelost za izvršenje kazne maloletničkog zatvora. Navedeni rokovi o zastarelosti izvršenja kazne maloletničkog zatvora, dovoljni su za obezbeđenje od maloletničke delinkvencije. Zakonodavac je određivanjem tih posebnih rokova odredio da samim njihovim istekom više ne postoji potreba da se izvršenjem ove kaznene mere obezbeđuje vaspitanje, popravljanje i stručno usavršavanje osuđenog maloletnika i obezbeđenje društva od njegovih krivičnih dela. Ti su rokovi tako određeni da se sa osnovom pretpostavlja da je njihovim istekom to već postignuto, tj. da je protekom tako određenog vremena, već ostvarena svrha ove kazne. Zato su i rokovi za tu zastarelost i vremenski drugačiji, nego li rokovi zastarelosti izvršenja kazni kod punoletnih lica. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Opširnije videti: Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, op. cit., str. 91-92.

zatvor preko pet godina, protokom pet godina od osude na maloletnički zatvor preko tri godine i protokom tri godine od osude na maloletnički zatvor do tri godine.

3. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora

Specifična priroda kazne maloletničkog zatvora nemeće i posebne principe u izvršenju. Sam postupak izvršenja kazne maloletničkog zatvora ne svodi se na puku internaciju maloletnika, već u znatnoj meri uključuje i primenu institucionalnih mera prevaspitanja i stručnog osposobljavanja, odnosno primenu institucionalnog tretmana. Ova kazna predstavlja meru dugotrajnog institucionalnog tretmana kojom treba da se ostvare ciljevi kako specijalne, tako i generalne prevencije, pri čemu specijalnopreventivni ciljevi ipak imaju primarni značaj.⁴⁰⁶ Naime, kazna maloletničkog zatvora kao posebna krivična sankcija za maloletnike pored obeležja retributivnog karaktera, sadrži elemente vaspitnog karaktera, koji omogućavaju vaspitanje, prevaspitavanje, kao i pravilan razvoj maloletnika.

Tokom izvršavanja kazne maloletničkog zatvora, osuđeno lice koje se nalazi u konfliktu sa vladajućim normativnim sistemom, treba prevaspitati i promeniti, tako da se asimilira u slobodnom društvu na bazi poštovanja tog sistema.⁴⁰⁷ Resocijalizacija se odnosi, prema tome, na lica koja nisu bila ranije pravilno socijalizovana, koja nisu uspela da izgrade pozitivna shvatanja o vrednostima, pozitivne stavove, navike i druge lične kvalitete, koja nisu mogla da stvaralački koriste svoja i tuđa iskustva, pa su stoga zagazili u inkriminisano ponašanje.⁴⁰⁸

U nastavku rada biće detaljno objašnjeni svi elementi vezani za izvršavanje kazne maloletničkog zatvora, od prijema maloletnika u Kazneno popravnom zavodu za maloletnike do njegovog otpuštanja iz Zavoda. Posebna pažnja biće posvećena načinu upoznavanja njegove

⁴⁰⁶ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo*, op. cit., str. 499.

⁴⁰⁷ Postoje mišljenja u literaturi koja navode da nezavisno od konkretnog oblika, ustanove za smeštaj i čuvanje maloletnika po svojoj prirodi predstavljaju negaciju društvenog života, pa je teško očekivati da one istovremeno budu i instrument društvene adaptacije. Prema savremenim penološkim shvatanjima sankcije institucionalnog karaktera, bez obzira na tip ustanove u kojoj se izvršavaju, spadaju u mere represivnog karaktera. Psihološke i psihosocijalne osobine maloletničke populacije, same po sebi, zahtevaju specifičan prilaz u procesu primene institucionalnog tretmana. Izdvajanje iz sredine u kojoj je maloletnik do tada živeo i upućivanje u ustanovu, bez obzira na poželjno izdvajanje iz sredine negativnih uticaja, donosi ograničenje slobode i čitav niz deprivacija na koje su maloletna lica posebno osetljiva, a primenu institucionalnog programa njihove readaptacije i rehabilitacije čini još delikatnijom. Opširnije videti Soković, S., *Izvršenje krivičnih sankcija institucionalnog karaktera izrečenih maloletnicima*, op. cit., str. 215-216.

⁴⁰⁸ Milutinović, M., Aleksić, Ž., *Maloletnička delinkvencija*, op. cit., str. 227.

ličnosti, razvrstavanju, smeštaju, pravima i dužnostima, disciplinskim prestupima, posebnim pogodnostima, sredstvima prinude i postpenalnoj pomoći.

3.1. Posebne ustanove ili odeljenja za izvršenje kazne maloletničkog zatvora

Način izvršenja kazne maloletničkog zatvora regulisan je Zakonom o maloletnicima, Zakonom i izvršenju krivičnih sankcija, Pravilnikom o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike⁴⁰⁹ i Pravilnikom o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica.⁴¹⁰ Takođe, tokom izvršenja kazne maloletničkog zatvora, primenjuju se i odredbe kojima se uređuje upućivanje i prijem maloletnika, odlaganje i prekid izvršenja, razvrstavanje u vaspitne grupe, ishrana, pravo na posete, bavljenje fizičkom kulturom, mogućnost redovnog školovanja i disciplinsko kažnjavanje maloletnika u vaspitno-popravnog domu u skladu sa članom 145. Zakona o maloletnicima. Potrebno je naglasiti, da se navedeni zakonski propisi shodno primenjuju i na lica ženskog pola. Pravilnikom o kućnom redu u kazneno popravnog zavodu za maloletnike u članu 1. stav 1. propisano je da se odredbe ovog pravilnika primenjuju i na lica ženskog pola koja kaznu maloletničkog zatvora izdržavaju u posebnom odeljenju kazneno-popravnog zavoda za žene.

Kazna maloletničkog zatvora u skladu sa navedenim zakonskim i podzakonskim aktima izvršava se u posebnom kazneno popravnog zavodu za maloletnike koji je zatvorenog tipa za lica muškog pola. Sa druge strane, lica ženskog pola, izdržavaju kaznu maloletničkog zatvora u kazneno popravnog zavodu za žene koji je poluotvorenog tipa u posebnim odeljenjima. Maloletnicima kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora upućuju se na izdržavanje kazne u skladu sa Uredbom o osnivanju Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji⁴¹¹ u kazneno popravnog zavodu za maloletnike u Valjevu⁴¹² za lica muškog pola, a lica ženskog pola u kazneno popravnog zavodu za žene u Požarevcu. U navedenim zavodima, osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora mogu ostati do navršene 23. godine života, a ako do tada ne izdrže kaznu,

⁴⁰⁹ Pravilnikom o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike („Službeni glasnik RS“ br. 71/2006)

⁴¹⁰ Pravilnikom o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica („Službeni glasnik RS“ br. 77/2010)

⁴¹¹ Uredba o osnivanju Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji („Službeni glasnik RS“, br. 20/06 ... 53/11)

⁴¹² O kazneno popravnog zavodu za maloletnike u Valjevu, biće više reči u empirijskom delu disertacije.

premeštaju se u kazneno-popravne zavode u kojima punoletna lica izdržavaju kaznu zatvora za krivično delo.

Međutim, zakonom su propisana i dva odstupanja od navedenog pravila. Tako, osuđenik može ostati u zavodu najduže do navršene 25. godine života, prvo ako je to potrebno radi završavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja ili drugo ako je ostatak neizdržane kazne nije veći od šest meseci (član 139. Zakona o maloletnicima). Punoletnim licima kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, smeštaju se u posebno odeljenje zavoda, ako i maloletnici koji za vreme izvršenja kazne maloletničkog zatvora postanu punoletni. Osuđena lica kaznu maloletničkog zatvora izdržavaju, po pravilu zajedno, a odvojeno samo ako to zahteva zdravstveno stanje osuđenog ili potreba osiguranja bezbednosti i održavanja reda i discipline u zavodu.

U praksi je daleko najveći broj lica u odnosu na koje se izvršava kazna maloletničkog zatvora već uveliko punoletan. U stvari, veoma je mali broj maloletnika, tj. lica koja su tokom izvršenja ove krivične sankcije još uvek efektivno maloletna, u ukupnoj populaciji lica koja se nalaze na izvršenju kazne maloletničkog zatvora, što je posledica kako prirode i trajanja ove najstrože krivične sankcije za maloletnike, tako i činjenice da maloletnici relativno brzo postaju punoletni. Takođe, do navedenog dolazi i usled zakonskih pravila po kojima se i mlađim punoletnicima, pod određenim uslovima za izvršena krivična dela u dobi starijeg maloletstva, može izricati kazna maloletničkog zatvora.⁴¹³ U empirijskom delu biće prikazani podaci koji potvrđuju navedeno, jer je najveći broj punoletnika na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora. Problematično je i to što maloletnici iako u manjini zajedno sa njima izdržavaju kaznu maloletničkog zatvora.

Izdržavanje kazne maloletničkog zatvora zasniva se na pojedinačnom programu postupanja, koji je prilagođen njegovoj ličnosti, a u skladu je sa savremenim dostignućima nauke. Osuđenicima se tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, omogućava: obrazovanje, stručno i radno osposobljavanje za zanimanje prema njihovim sposobnostima, sklonostima i dotadašnjem školskom i radnom angažovanju, u skladu sa mogućnostima kazneno-popravnog zavoda. Osnovu postupanja sa osuđenim maloletnicima čini uključivanje u vaspitno korisno radno angažovanje uz odgovarajuću naknadu, omogućavanje i podsticanje veza maloletnika sa društvom izvan zavoda putem pisama, telefonskih razgovora, primanja poseta, odsustva i dr., kao

⁴¹³ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 399.

i uključivanje u sportsku, kulturnu, umetničku, zabavnu aktivnost i osiguravanje uslova za vršenje verskih obreda (član 138. Zakona o maloletnicima). Oblicima tretmana koji se primenjuju u kazneno-popravnom zavodu za maloletnike biće detaljno analizirani u empirijskom delu doktorske disertacije.

Potrebno je naglasiti, da stručna lica koja sprovode tretman maloletnika moraju posedovati posebna znanja iz oblasti pedagogije, psihologije i penologije. Međutim, nejasno je da se među nabrojanim zanimanjima ne pominju kriminološka koja predstavljaju najbolji osnov za razumevanje kriminalnog ponašanja i suzbijanja najopasnijih vidova antidruštvenih delatnosti.⁴¹⁴

Članom 142. Zakona o maloletnicima, propisano je da upravnik zavoda u kome se izvršava kazna maloletničkog zatvora, pored prava koja ima u zavodu, može odobriti osuđenom licu koje se primerno ponaša i zalaže u učenju i radu, odsustvo radi posećivanja roditelja, usvojioca, staraoca, bračnog druga, lica sa kojim je zasnovao vanbračnu zajednicu, decu, usvojenika, braće i sestara, odnosno drugog bliskog lica. Navedena odsustva osuđeniku na kaznu maloletničkog zatvora mogu se odobriti dva puta u toku jedne godine i mogu trajati svaki put do 14 dana. Odsustva se po pravilu odobravaju u periodu kada se ne održava nastava. Takođe, za razliku od punoletnih lica, osuđeniku na kaznu maloletničkog zatvora ne može se ograničiti dopisivanje sa roditeljima, usvojiocem, staroocem, bračnim drugom, licem sa kojim je zasnovao vanbračnu zajednicu, decom, usvojenikom, braćom i sestrama.

Ukoliko maloletnik smatra da je lišen određenog prava ili da su mu ona povređena, kao i da su učinjene druge nezakonitosti ili nepravilnosti u toku izvršenja kazne maloletničkog zatvora, ima pravo pritužbe upravniku zavoda (član 97. stav 1. Zakona o maloletnicima). Takođe i protiv mera i odluka upravnika u kazneno-popravnom zavodu u kome izdržava kaznu maloletničkog zatvora, osuđeni ima pravo na sudsku zaštitu. Sudska zaštita ostvaruje se pred većem za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu (član 140. Zakona o maloletnicima).

3.2. Postupak prilikom prijema maloletnika u kazneno popravni zavod za maloletnike

Postupak prijema maloletnika u kazneno popravni zavod za maloletnike, regulisan je članovima 2-13 Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike. Tako prijem maloletnika vrši zaposleni na poslovima matične evidencije, a po proteku radnog vremena i u neradne dane dežurni iz službe za obezbeđenje. Prilikom prijema, ovlašćeno lice obavezno

⁴¹⁴ Ignjatović, Đ., *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, op. cit., str. 204.

utvrđuje njegov identitet na osnovu pravosnažne sudske odluke, naloga za izdržavanje kazne, ličnih isprava i drugih dokumenata pogodnih za utvrđivanje identiteta izdatih od strane ovlašćenih organa. Nakon utvrđenog identiteta osuđenog na kaznu maloletničkog zatvora obavlja se lični pretres i pregled tela osuđenika, kako bi se utvrdilo da li maloletnik poseduje stvari koje ne bi smeo da poseduje unutar zavoda.

Maloletniku se privremeno oduzimaju novac, dragocenosti, mobilni telefon, oružje, kao i stvari podobne za samopovređivanje, povređivanje drugog i drugi predmeti koji mogu poslužiti za ugrožavanje bezbednosti u zavodu. Od ličnih stvari maloletnik može zadržati samo ortopedska i druga medicinska pomagala, a nužne lekove samo po odobrenju lekara.

Nakon obavljenog pretresa o privremeno oduzetim stvarima sačinjava se potvrda u kojoj se navodi detaljan opis privremeno oduzetih stvari. Jedan primerak potvrde se uručuje maloletniku, drugi ulaže u lični list maloletnika, a treći u depozit maloletnika. Ukoliko postoji verovatnoća da stvari potiču od izvršenog krivičnog dela, privremeno će se oduzeti od maloletnika i o tome će se obavestiti policija. Privremeno oduzete stvari od maloletnika stavljaju se u polog ili se predaju, odnosno dostavljaju o trošku maloletnika licu koje on odredi. Prilikom otpuštanja za izvršenja kazne maloletničkog zatvora, osuđeniku se vraćaju privremeno oduzete stvari, koje se nalaze u zavodu, o čemu se sačinjava zapisnik.

Prilikom prijema maloletnika u zavod, vrši se lekarski pregled, a nalaz o zdravstvenom stanju se unosi u zdravstveni karton. Na zahtev maloletnika ili zbog uočenih zdravstvenih smetnji tokom prijema, pregled se obavlja bez odlaganja.

3.3. Upoznavanje ličnosti maloletnika u prijemnom odeljenju i program postupanja sa maloletnicima

Boravak osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora u prijemnom odeljenju regulisan je članovima 14-24. Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike. Osuđenik na kaznu maloletničkog zatvora, posle prijema u zavod, upućuje se u prijemno odeljenje u kome može ostati najduže 30 dana. Zaposlenom na poslovima matične evidencije, osuđenik se dovodi najkasnije u roku od dva dana od prijema u zavod, radi upisivanja u matičnu knjigu, obrazovanja ličnog lista u koji se unose matični broj i podaci o maloletniku, kao i obrazovanje drugih potrebnih kartona i evidencija. Tom prilikom, maloletnik se fotografiše,

uzimaju mu se otisci papilarnih linija prstiju, meri se telesna težina i visina, beleži lični opis, osobeni znaci i obeležja ukoliko ih ima.

U prijemnom odeljenju se obavlja ispitivanje ličnosti maloletnika i na osnovu tog ispitivanja određuje se pojedinačni program postupanja. Stručni tim prijemnog odeljenja (psiholog, socijalni pedagog – pedagog i socijalni radnik – sociolog) posle uvida u presudu o izrečenoj kazni i celokupnu dokumentaciju, ispituje maloletnika sa psihološkog, pedagoškog, socijalnog, kriminološkog, zdravstvenog i bezbednosnog stanovišta u cilju određivanja pojedinačnog programa postupanja. Prilikom ispitivanja ličnosti maloletnika, pored članova stručnog tima, mogu učestvovati po potrebi i lekari, nastavnici praktične nastave, vaspitači, predstavnici službe za obezbeđenje i drugi učesnici u neposrednoj realizaciji pojedinačnog programa postupanja.⁴¹⁵

Takođe, članom 15. Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike, propisano je da pojedinačni predlog postupanja zavisi od niza činjenica i okolnosti, koje stručni tim uzima u obzir, a naročito: nivo zrelosti, uzrast, nivo obrazovanja, raniji život maloletnika i ponašanje u socijalnoj sredini, oblik poremećaja ponašanja, vrste krivičnog dela i okolnosti pod kojima je izvršeno krivično delo, njegov odnos prema delu i posledice dela. Pored navedenog, pojedinačnim programom postupanja razmatra se mogućnost uključivanja maloletnika u proces obrazovanja i radnog osposobljavanja, korišćenja i organizovanja slobodnog vremena, rad sa roditeljima, usvojiocem ili staraocem maloletnika i drugim članovima njegove porodice, kao i druge oblike psihosocijalnog, pedagoškog i penološkog uticaja na maloletnika.

Upravnik zavoda utvrđuje pojedinačni program postupanja na osnovu predloga stručnog tima zavoda, nakon čega se isti dostavlja vaspitaču vaspitne grupe i arhivi zavoda, odnosno unosi se u lični list maloletnika. Obaveza vaspitača vaspitne grupe je da maloletnika upozna sa pojedinačnim programom postupanja, kao i sa njegovim naknadnim izmenama i dopunama.

Na osnovu saglasnosti načelnika službe za prevaspitanje, rukovodioca prijemnog odeljenja i na osnovu mišljenja rukovodioca službe za zdravstvenu zaštitu, maloletniku se može omogućiti radno angažovanje i za vreme boravka u prijemnom odeljenju. Ukoliko je maloletnik uključen i u obrazovni proces, nastavu u školi će obavljati uz pratnju službenog lica iz škole.

Pored navedenog, maloletnik tokom boravka u prijemnom odeljenju ima pravo da se svakog dana najmanje 30 minuta bavi sportsko-rekreativnim aktivnostima, po utvrđenom programu i uz

⁴¹⁵ Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Sistem izvršenja krivičnih sankcija i penalni tretman u Srbiji*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2011, str. 226.

prisustvo referenta sportskih aktivnosti i zaposlenog iz prijemnog odeljenja. Takođe, uz prisustvo i kontrolu zaposlenog iz prijemnog odeljenja, maloletnik može prisustvovati u okviru zavoda kulturno-umetničkim i sportskim programima.

Stručni tim u skladu sa članom 22. Pravilnika o kućnom redu kazнено popravnog zavoda za maloletnike, pored predlaganja pojedinačnog programa postupanja ima obavezu i da: poučava maloletnika o njegovim pravima i obavezama i daje mu potrebna obaveštenja i savete u cilju prilagođavanja na život i rad u zavodu; upoznaje maloletnika sa Zakonom o maloletnicima, Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija, drugim propisima o izvršenju sankcija, Pravilnikom o kućnom redu kazнено-popravnog zavoda za maloletnike, kao i sa ostalim aktima donetim od strane direktora Uprave za izvršenje zavodskih sankcija i upravnika zavoda; pribavlja i dopunjuje postojeću dokumentaciju o maloletniku u obimu i u postupku koji predviđaju propisi o izvršenju kazne; utvrđuje činjenice i ličnosti maloletnika, kao i druge činjenice neophodne za prilagođavanje pojedinačnog programa postupanja prema maloletniku; utvrđuje zdravstveno stanje maloletnika i njegovu sposobnost za rad; i predlaže pojedinačni program postupanja prema maloletniku i raspoređivanje maloletnika i obavlja druge poslove u cilju ostvarivanja svrhe izvršenja kazne maloletničkog zatvora, a po nalogu upravnika zavoda.

Doneti pojedinačni predlog postupanja, predstavlja osnovu za razvrstavanje maloletnika u vaspitne grupe. Upravnik zavoda vrši razvrstavanje maloletnika na osnovu pojedinačnog programa postupanja, koji u osnovi sadrži cilj primene odgovarajućih vaspitnih postupaka i uticaj prema maloletnicima u vaspitnoj grupi. Broj maloletnika u vaspitnoj grupi je ograničen na najviše deset maloletnika sa posebnim vaspitačem.

Na kraju, potrebno je naglasiti da je pojedinačni program postupanja promenljiv i fleksibilan. Naime, doneti program se menja u skladu sa procenom ponašanja maloletnika, stepenom njegove saradnje, postignutim rezultatima i okolnostima koje mogu nastati tokom izvršenja kazne. Upravnik zavoda preispituje pojedinačni program postupanja najmanje jednom u tri meseca na osnovu predloga službe za prevaspitavanje.

3.4. Razvrstavanje maloletnika u odeljenja

U skladu sa utvrđenim pojedinačnim programom postupanja, osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora razvrstavaju se u otvorena, poluotvorena i zatvorena odeljenja u skladu sa članom 25. Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike na sledeći način:

- u otvoreno odeljenje razvrstava se maloletnik za koga je pojedinačnim programom postupanja procenjeno da nije potrebno dodatno vreme za adaptaciju i od koga se očekuje kasnija uspešna integracija u društvenu sredinu;

- u poluotvoreno odeljenje razvrstava se maloletnik za koga je pojedinačnim programom postupanja procenjeno da se očekuje njegova uspešna adaptacija na zavodske uslove i realizacija vaspitnog tretmana u cilju integracije u društvenu zajednicu;

- u zatvoreno odeljenje razvrstava se maloletnik za koga je pojedinačnim programom postupanja procenjeno da se očekuje njegova sporija adaptacija za zavodske uslove i sa kojim je potreban stalni vaspitni rad.

Radi uspešnog ostvarivanja pojedinačnog programa postupanje, neophodno je posvetiti veliku pažnju razvrstavanju maloletnika unutar zavoda. Tako, prilikom razvrstavanja maloletnika neophodno je voditi računa i o dužini kazne, načinu dolaska na izdržavanje kazne, odnosno prema krivičnom delu i kazni, vrsti i težini krivičnog dela, ranijem životu, psihološkim, pedagoškim, kriminološkim, sociološkim, bezbednosnim osobenostima i potrebama maloletnika, drugom krivičnom postupku, ponašanju tokom ranijeg izvršenja krivične sankcije institucionalnog karaktera, kao i o drugim činjenicama.

3.5. Razvrstavanje maloletnika u odeljenja i kategorije

Pravilnik predviđa razvrstavanje maloletnika u odeljenja i kategorije (član 143-152) povezujući mogućnost korišćenja pogodnosti sa kategorijom u kojoj je maloletnik razvrstan.⁴¹⁶ Maloletnici se razvrstavaju u jednu od tri kategorije (A, B, V) na osnovu ličnih svojstava, vladanja i zalaganja na radu, vrste učinjenog krivičnog dela, utvrđenog pojedinačnog programa postupanja i drugih elemenata bitnih za ostvarivanje svrhe krivične sankcije. Svaka kategorija

⁴¹⁶ Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Sistem izvršenja krivičnih sankcija i penalni tretman u Srbiji*, op. cit., str. 240

sadrži dve potkategorije (1 i 2) koje se razlikuju po intenzitetu ostvarivanja pojedinačnog programa postupanja. Kategorija A odgovara otvorenom odeljenju, kategorija B odgovara poluotvorenom odeljenju i kategorija V odgovara zatvorenom odeljenju.

Okolnosti koje se uzimaju u obzir prilikom razvrstavanja maloletnika u navedene kategorije sa potkategorijama su: osobine ličnosti, vrsti i težini učinjenog krivičnog dela, raniji način života, ostvareni nivo vaspitavanja i radnom angažovanju u zavodu, kao i stepen uspešne reintegracije u društvenu zajednicu. U kategoriju A, koje sadrži potkategorije A1 i A2, razvrstava se maloletnik koji predstavlja pozitivan primer i od koga se očekuje uspešna reintegracija u društvenu sredinu. U kategoriju B, koje sadrži potkategorije B1 i B2, razvrstava se maloletnik od koga se očekuje uspešna adaptacija na zavodske uslove i po realizaciji vaspitnog tretmana, uspešna reintegracija u društvenu sredinu. U kategoriju V, koja sadrži potkategorije V1 i V2, razvrstava se maloletnik od koga se očekuje otežana adaptacija na zavodske uslove i sa kojim je potreban intenzivniji vaspitni rad.

Pravilnikom je propisana mogućnost i naknadnog razvrstavanja. Maloletnik koji je programom postupanja raspoređen u B kategoriju može biti raspoređen u višu kategoriju po isteku jedne petine kazne, međutim ako je zbog disciplinskog prestupa ili drugog razloga maloletnik rekategorizovan iz A u B kategoriju, može biti raspoređen u višu kategoriju po isteku jedne petine ostatka kazne. Kada je u pitanju maloletnik koji je programom postupanja raspoređen u V kategoriju može biti raspoređen u višu kategoriju po isteku jedne četvrtine kazne, a ako je zbog disciplinskog prestupa ili drugih razloga rekategorizovan iz A ili B u V kategoriju, može biti raspoređen u višu kategoriju po isteku jedne četvrtine ostatka kazne.

Maloletnici koji su razvrstani u potkategorije nakon 30 dana od razvrstavanja, na predlog stručnih službi, odlukom upravnika zavoda mogu koristiti sledeće pogodnosti:

Potkategorija A-1 (član 147. Pravilnika): posetu u zavodu u trajanju od tri sata; pravo na prijem posete izvan zavoda u trajanju od osam sati – dva puta mesečno; pravo na slobodan izlazak u grad jedanput mesečno u trajanju od osam sati; pravo na posetu porodici i srodnicima tokom vikenda i praznika u ukupnom trajanju do 120 sati mesečno, a u mesecu u kojem je praznik – do 144 sata; nagradno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; vanredno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda u trajanju do 30 radnih dana; odsustvo radi posećivanja roditelja, usvojioca, staraoca, bračnog

druga, lica sa kojim je zasnovalo vanbračnu zajednicu, dece, usvojenika, braće i sestara, odnosno drugog bliskog lica – dva puta u toku godine, s tim da svaki put odsustvo može trajati 14 dana.

Potkategorija A-2 (član 148. Pravilnika): posetu u zavodu u trajanju od tri sata; pravo na prijem posete izvan zavoda u trajanju od osam sati – dva puta mesečno; pravo na slobodan izlazak u grad jedanput mesečno u trajanju od osam sati; pravo na posetu porodici i srođnicima tokom vikenda i praznika u ukupnom trajanju od 96 sati mesečno, a u mesecu u kojem je praznik – do 120 sati; nagradno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; vanredno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda u trajanju do 28 radnih dana; odsustvo radi posećivanja roditelja, usvojioca, staraoca, bračnog druga, lica sa kojim je zasnovalo vanbračnu zajednicu, dece, usvojenika, braće i sestara, odnosno drugog bliskog lica – dva puta u toku godine, s tim da svaki put odsustvo može trajati 12 dana.

Potkategorija B-1 (član 149. Pravilnika): posetu u zavodu u trajanju od tri sata; pravo na prijem posete izvan zavoda u trajanju od osam sati – jedanput mesečno; pravo na slobodan izlazak u grad jednom u dva meseca u trajanju od osam sati; pravo na posetu porodici i srođnicima tokom vikenda i praznika u ukupnom trajanju od 72 sata mesečno, a u mesecu u kojem je praznik – do 96 sati; nagradno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; vanredno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda u trajanju do 25 radnih dana; odsustvo radi posećivanja roditelja, usvojioca, staraoca, bračnog druga, lica sa kojim je zasnovalo vanbračnu zajednicu, dece, usvojenika, braće i sestara, odnosno drugog bliskog lica – dva puta u toku godine, s tim da svaki put odsustvo može trajati deset dana.

Potkategorija B-2 (član 150. Pravilnika): posetu u zavodu u trajanju od tri sata; pravo na prijem posete izvan zavoda u trajanju od osam sati – jedanput mesečno; pravo na slobodan izlazak u grad jednom u dva meseca u trajanju od osam sati; pravo na posetu porodici i srođnicima o vikendu i praznicima u ukupnom trajanju od 48 sati mesečno, a u mesecu u kojem je praznik – do 72 sata; nagradno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; vanredno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda u trajanju do 22 radna dana; odsustvo radi posećivanja roditelja, usvojioca, staraoca, bračnog druga, lica sa kojim je zasnovalo vanbračnu zajednicu, dece, usvojenika, braće i sestara, odnosno drugog bliskog lica – dva puta u toku godine, s tim da svaki put odsustvo može trajati osam dana.

Potkategorija V-1 (član 151. Pravilnika): posetu u zavodu u trajanju od dva sata; prošireno pravo na prijem poseta i proširenje kruga lica koja posećuju maloletnika; prošireno pravo na prijem poseta bez nadzora u prostorijama za posete, jednom mesečno; prošireno pravo na prijem poseta u posebnim prostorijama bez prisustva drugih lica, jednom mesečno; pogodniji smeštaj; korišćenje godišnjeg odmora u zavodu u trajanju do 20 dana.

Potkategorija V-2 (član 152. Pravilnika): prošireno pravo na prijem poseta i proširenje kruga lica koja posećuju maloletnika; prošireno pravo na prijem poseta bez nadzora u prostorijama za posete – jednom u dva meseca; prošireno pravo na prijem poseta u posebnim prostorijama, bez prisustva drugih lica jednom u dva meseca; pogodniji smeštaj; korišćenje godišnjeg odmora u zavodu u trajanju od 18 dana. Trajanje posete za lica iz ove kategorije u okviru zavoda je jedan sat.

Pravilnikom su propisana i ograničenja u vezi sa korišćenjem navedenih pogodnosti. Tako izlasci i odsustva iz zavoda ne mogu se spajati sa pogodnostima koje se odnose na korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda ili sa otpuštanjem iz zavoda. Pogodnosti maloletnika koje obuhvataju izlaske i odsustva iz zavoda u jednom mesecu ne mogu se prenositi u drugi mesec. Odsustva maloletnika iz zavoda mogu se koristiti najviše onoliko puta koliko ima vikenda i praznika u toku meseca i najmanje u trajanju od 24 sata. Odobreni izlasci maloletnika iz zavoda, kao i njihov povratak u zavod ne može biti u vremenu od 20,00 do 8,00 sati, izuzev u slučaju posebnog odobrenja upravnika.

3.6. Smeštaj maloletnika i uslovi života u zavodu

Smeštaj maloletnika i uslovi života u zavodu sadržani su u IV glavi Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike pod nazivom položaj maloletnika, njegova prava i dužnosti. Članom 27. navedenog Pravilnika, propisano je da maloletnik ima pravo na smeštaj koji odgovara savremenim zdravstvenim, higijenskim i prostornim uslovima i mesnim klimatskim prilikama. Prostorije u kojima su maloletnici smešteni moraju biti čiste, suve, proветриrene, zagrejane i dovoljno osvetljene kako prirodnim, tako i veštačkim svetlom koje omogućava čitanje i rad bez smetnje za vid, što je u skladu sa usvojenim međunarodnim dokumentima. Svakom maloletniku neophodno je obezbediti u spavaonicama najmanje četiri kvadratna metra i osam kubnih metara prostora.

Pored spavaonica, zavod je u obavezi da maloletnicima obezbedi prostor za dnevni boravak, sa dovoljnim brojem stolica i odgovarajući broj stolova prema broju maloletnika koji će ga koristiti. Takođe, u navedenoj prostoriji, obaveza zavoda je i da obezbedi tehničke uslove za praćenje radio i televizijskih programa. Maloletnicima sa posebnim potrebama, obezbeđuje se smeštaj primeren prirodi njihovih potreba. Prostorije u zavodu moraju imati primerenu sanitarnu opremu koja omogućava obavljanje fizioloških potreba u higijenskim uslovima u svako doba, uz obezbeđivanje privatnosti maloletnika.

Sve prostorije u kojima borave maloletnici, moraju biti zagrejane u zavisnosti od klimatskih uslova. Zavod maloletnicima obezbeđuje poseban ležaj sa posteljinom, koja se sastoji od dušeka, jastuka, dva čaršava i odgovarajućeg broja ćebadi u skladu sa klimatskim prilikama.

Tokom boravka maloletnika u zajedničke prostorije i spavaonice sprovodi se razvrstavanje uz brižljivu ocenu svih okolnosti, kao i na osnovu podataka evidentiranih u prijemnom odeljenju. Posebno se uzima u obzir uzrast maloletnika, lične osobine i sklonosti, kao i druga svojstva od kojih zavisi pozitivan međusobni uticaj i odsustvo opasnosti od međusobnog fizičkog i psihičkog ugrožavanja.

U skladu sa klimatskim uslovima, maloletnicima se obezbeđuje besplatno rublje, odeća i obuća, koje ne sme delovati omalovažavajuće ili ponižavajuće. Tokom radnog osposobljavanja, maloletniku se obezbeđuje i radna odeća i obuća. Maloletnik je obavezan da bude odgovarajuće odeven u svim prilikama kada se nalazi izvan spavaonice, a u sportskoj odeći može biti za vreme i neposredno pre ili posle bavljenja sportom.

Tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, maloletnik može imati kod sebe: pribor za održavanje lične higijene, pribor za brijanje koji ne ugrožava bezbednost, ortopedska pomagala, pribor za pisanje, pribor za čišćenje odeće i obuće, ručni sat, venčani ili verenički prsten, stvari za verske potrebe, rublje, sportsku opremu, knjige, obuću, lulu, duvan, cigarete u količini koja ne narušava kućni red zavoda i ne ometa druge maloletnike. Upravnik zavoda, na molbu maloletnika, po pribavljenom mišljenju vaspitača vaspitne grupe, može mu dozvoliti držanje i drugih stvari.

3.7. Prava i dužnosti maloletnika u zavodu

Prava i dužnosti maloletnika tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora u kazneno popravnom zavodu za maloletnike, propisana su odredbama člana 47-116. Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike. Pomenutim članovima regulisana su sledeća prava:

- *Pravo na zdravstvenu zaštitu*, ostvaruje se kroz obavezu zavoda da osuđeniku na kaznu maloletničkog zatvora obezbedi neophodne uslove za ostvarivanje zdravstvene zaštite koja je utvrđena zakonom. Naime, zavod obezbeđuje posebnu prostoriju za obavljanje zdravstvenih pregleda i posebnu bolesničku sobu. Prostorija za obavljanje zdravstvenih pregleda i bolnička soba moraju biti dovoljno prostrane, osvetljene prirodnim i veštačkim svetlom, proventrene, čiste, zagrejane i opremljene odgovarajućim sanitarnim uređajima sa hladnom i toplom vodom. Potrebno je da prostorije za obavljanje zdravstvenih pregleda imaju: odgovarajući broj stolova i stolica, sto za pregled, paravan za obezbeđenje privatnosti maloletnika, ormar za smeštaj lekova koji se zaključava, ormar za odlaganje zdravstvene dokumentacije, stetoskop, aparat za merenje krvnog pritiska, spatule, sterilizator, termometar, bocu sa kiseonikom, jednokratne testove za dijabetes,ambu-masku, pribor za prvu pomoć, zavojni i drugi potrošni materijal. Ormar za smeštaj lekova u svakom trenutku mora sadržati dovoljnu količinu odgovarajućih i upotrebljivih lekova (član 47). Takođe, bolnička soba mora imati i dovoljan broj kreveta i noćnih stočića.

Pored navedenih prostorija za obavljanje zdravstvenih pregleda i bolničkih soba, zavod mora obezbediti i stomatološku ordinaciju sa odgovarajućom opremom, priborom i materijalom za lečenje, popravku i vađenje zuba. Zdravstveni pregledi se obavljaju pojedinačno i na način kojim se poštuje dostojanstvo i ličnost maloletnika. Najmanje jedanput godišnje maloletnici se podvrgavaju sistematskom pregledu od strane odgovarajuće zdravstvene ustanove, a najmanje dva puta godišnje sačinjava se izveštaj o psihičkom stanju maloletnika koji se dostavlja sudiji za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu. Podaci do kojih se došlo na osnovu pregleda unose se u protokol i zdravstveni karton maloletnika.

Prilikom premeštaja maloletnika, drugom zavodu se dostavlja medicinska dokumentacija koju je maloletnik doneo u zavod, kao i dokumentacija o zdravstvenom stanju koja je formirana u zavodu. Na zahtev maloletnika, zavod je u obavezi da mu obezbedi kopiju dokumentacije o njegovom zdravstvenom stanju. Izuzev u slučajevima predviđenim opštim medicinskim

propisima, maloletnik ima pravo da bude upoznat sa nalazima o svom zdravstvenom stanju i sadržinom zdravstvenog kartona. Lekar, odnosno drugi zdravstveni radnik dužan je da kao profesionalnu tajnu čuva sve podatke do koji dođe tokom pregleda i lečenja bolesnog maloletnika, osim u slučaju kada je oslobođen čuvanja tajne na osnovu opštih propisa o zdravstvenoj zaštiti.

Maloletniku kome se u zavodu ne može pružiti odgovarajuća zdravstvena zaštita, po preporuci lekara i odluci upravnika zavoda, upućuje se u Specijalnu zatvorsku bolnicu ili u drugu zdravstvenu ustanovu van zavoda.

- *Ishrana maloletnika (član 60-69)*. Zavod je dužan da obezbedi maloletniku pravo na ishranu koja je dijetetski, higijenski i zdravstveno prilagođena njegovom uzrastu, zdravstvenom stanju i prirodi posla koji obavlja. Hrana koja se obezbeđuje maloletniku, služi se u tri obroka dnevno u pravilnim razmacima, čija vrednost iznosi najmanje 14.600 džula, a ista treba da odgovara njegovim verskim uverenjima. Voće i povrće u skladu sa godišnjim dobom, obezbeđuju se maloletniku najmanje dva puta nedeljno.

Šef kuhinje sastavlja jelovnik svake nedelje, koji se objavljuje najkasnije poslednjeg dana u nedelji za narednu nedelju. Hrana za maloletnike je po pravilu kuvana, sa retkim izuzecima suva. U situaciji kada se služi suva hrana, ona se može davati maloletniku najduže tri dana uzastopno i samo u slučajevima većih popravki i tehničkih zastoja u kuhinji. Bolesni maloletnici i maloletnici koji rade na težim poslovima imaju pravo na posebnu ili dodatnu ishranu koju im, na predlog lekara, odobrava upravnik zavoda ili lice koje on ovlasti. Pre podele obroka, lekar zavoda, a u njegovom odsustvu drugi zdravstveni radnik, proverava kvalitet i količinu pripremljene hrane, higijenu posuđa, pribora za jelo, uređaja i opreme za pripremanje hrane i prostorija u kojima se priprema hrana ili obeduje i svoja zapažanja unosi u knjigu ishrane.

- *Dopisivanje maloletnika* regulisano je članom 70. Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike. Tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, maloletnik ima pravo na neograničeno dopisivanje o svom trošku. U izuzetnim slučajevima, kada postoji sumnja na slanje ili primanje nedozvoljenih stvari putem pisama, pismo upućeno maloletniku, kao i pismo koje on upućuje, otvoriće se u njegovom prisustvu i pregledati, a nedozvoljene stvari će se tom prilikom oduzeti. Pisma zadržana na osnovu odluke upravnika zavoda o uskraćivanju dopisivanja iz razloga bezbednosti, odlažu se trajno u lični list maloletnika, o čemu se maloletnik

obaveštava. Pravo na dopisivanje maloletnika ostvaruje se putem prijema i slanja pošte isključivo preko zavoda.

- *Pravo na telefoniranje* – ovo pravo se ostvaruje kroz obavezu zavoda da obezbedi odgovarajući broj telefonskih govornica u zavisnosti od broja maloletnika. Telefonski razgovori, po pravilu traju ukupno deset minuta, a koliko puta će maloletnik ostvariti ovo pravo, zavisi od odeljenja u koje je razvrstan. Tako, maloletnici koji su razvrstani u zatvoreno odeljenje imaju pravo na telefonski razgovor jednom nedeljno, a maloletnici razvrstani u poluotvorena ili otvorena odeljenja imaju pravo na svakodnevno telefoniranje, u skladu sa objektivnim tehničkim mogućnostima zavoda. Izuzetno, po naređenju upravnika zavoda, a iz razloga bezbednosti, lice koje on odredi može nadzirati telefonski razgovor maloletnika.

- *Pravo na obaveštavanje maloletnika* regulisano je članom 73 i 74. Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike. Ovo pravo se ostvaruje u pruženoj mogućnosti maloletniku da može pribavljati knjige, časopise i druga sredstva javnog obaveštavanja izdata, odnosno proizvedena u zemlji i inostranstvu. Takođe, maloletniku je omogućeno da koristi zavodsku biblioteku, kao i da iz biblioteke iznosi knjige i druga sredstva javnog obaveštavanja radi korišćenja u slobodno vreme.

- *Pravo na obrazovanje maloletnika* obezbeđeno je u zavodu koji organizuje nastavu za maloletnike radi sticanja osnovnog i srednjeg obrazovanja. Osnovno obrazovanje se sprovodi kroz redovne oblike nastave u školi zavoda, a za srednje obrazovanje zavod organizuje pripremnu nastavu. Maloletnik je dužan da redovno pohađa nastavu u školi, čuva školski inventar, pribor i udžbenike, održava higijenu školskih prostorija, da poštuje nastavnike i aktivno saraduje u realizaciji obrazovnog programa.

- *pravo na stručno osposobljavanje maloletnika* obezbeđeno je u zavodskim radionicama kroz teorijsku pripremu i praktičnu obuku. Zavod prema mogućnostima organizuje programe radi sticanja ili proširivanja praktičnih znanja. Zakonom o maloletnicima, kao i Pravilnikom o kućnom redu u kazneno popravnim zavodima za maloletnike propisano je pravi i obaveza radno sposobnog maloletnika da radi. Na ovaj način, maloletnik stiče održava i povećava svoje radne sposobnosti, radne navike i stručno znanje.

- *pravo na organizovano korišćenje slobodnog vremena.* Zavod organizuje slobodno vreme kroz raznovrsne aktivnosti s ciljem svestranog vaspitnog delovanja na maloletnika, očuvanja i razvijanja psihofizičkih sposobnosti i podizanja njegovog kulturnog nivoa. Tako, u zavodu se

organizuju kulturno-umetničke, zabavne i sportsko-rekreativne aktivnosti. Sve navedene aktivnosti organizuje i sprovodi služba za prevaspitanje

Pravo na obrazovanje i stručno osposobljavanje, kao i pravo na organizovano korišćenje slobodnog vremena maloletnika biće detaljno objašnjeni u empirijskom delu disertacije kroz oblike tretmana koji se primenjuju u kazneno popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu.

- *Verska prava maloletnika*, obezbeđena su pravom na verski obred, pravom na držanje i čitanje verske literature i na posetu sveštenog lica. Upravnik zavoda odobrava sveštenom licu da redovno posećuje maloletnike, održava verski obred i versku nastavu, pod uslovom ako u zavodu postoji najmanje deset zainteresovanih maloletnika iste veroispovesti koji su se dobrovoljno prijavili da prisustvuju verskom obredu i da ih posećuje svešteno lice. Verski obredi održavaju se, po pravilu, za to prikladno uređenoj prostoriji zavoda – Molitveni dom, po rasporedu koji saglasno utvrđuje upravnik zavoda i svešteno lice. Na dan verskog praznika maloletnik ima pravo da ga poseti svešteno lice određene veroispovesti u skladu sa mogućnostima zavoda, o čemu se maloletnik unapred izjašnjava.

- *Pravo na posete* omogućeno je maloletniku tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora i to da ga jednom nedeljno posete roditelj, usvojlac, staralac, bračni drug, lice sa kojim je zasnovao vanbračnu zajednicu, usvojenik, deca i ostali srodnici u prvoj liniji, a u pobočnoj liniji do četvrtog stepena srodstva. Broj navedenih lica prilikom posete maloletniku ne može biti veći od troje. Dva puta mesečno maloletnik ima pravo da ga posete i druga lica koja ne ometaju izvršenje kazne. Radi mogućnosti realizacije posete, 15 dana pre posete ovih lica maloletnik mora dostaviti vaspitaču vaspitne grupe imena lica sa adresama. Posete u zavodu se realizuju subotom i nedeljom od 9 do 16 sati i traju najmanje jedan sat. Posete je moguće realizovati i u dane državnih i verskih praznika propisanih zakonom, a po odobrenju upravnika i u drugom vremenu. Pored navedenih, maloletnik ima pravo i da sa bračnim drugom ili licem sa kojim je zasnovao vanbračnu zajednicu jednom mesečno provede do tri sata nasamo u posebnoj prostoriji zavoda određenoj za ove vrste poseta. Maloletnik nema pravo na posete u vreme izvršenja disciplinske mere izdvajanje u posebnu prostoriju.

- *Pravo na prijem paketa* – maloletnik ima pravo na neograničen prijem paketa, čija težina ne prelazi deset kilograma. Paket se maloletniku dostavlja preko pošte ili prilikom posete, uz obavezan pregled svakog paketa koji se obavlja u prisustvu maloletnika. Pravilnikom je regulisano koje stvari maloletnik može posedovati, pa ukoliko se ustanovi da se u paketu nalaze

stvari koje maloletnik ne može posedovati, one će se izdvojiti i o trošku maloletnika vratiti pošiljaocu ili predati posetiocu. Upravnik zavoda ili lice koje on odredi u opravdanim slučajevima može dozvoliti maloletniku prijem paketa preko dozvoljene težine.

- *Pravo na prijem novčanih pošiljki* regulisano je članom 104 i 105. Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike. Tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, maloletnik ima pravo na neograničen prijem i slanje novčanih pošiljki. Maloletnik novčane pošiljke može primiti samo novčano uputnicom, a mesečni iznos novca kojim može slobodno raspolagati je iznos prosečne neto zarade u Republici Srbiji. Novac primljen novčanom uputnicom, kao i novac koji je maloletnik doneo prilikom dolaska na izdržavanje kazne ulaže se u novčani depozit maloletnika, a o stanju depozita maloletnik se obaveštava.

- *Ostala prava maloletnika*

- Maloletnik može upućivati pritužbe i žalbe upravniku zavoda ako smatra da je lišen određenih prava ili da su mu ona povređena, kao i da su učinjene druge nezakonitosti ili nepravilnosti prilikom izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Upravnik zavoda povodom pritužbe maloletnika u roku od tri dana donosi u pisanom obliku obrazloženo rešenje kojim se pritužba odbija kao neosnovana ili se utvrđuje njena potpuna ili delimična osnovanost;

- Pravo na podnošenje pritužbe Zaštitniku građana, nakon iskorišćavanja svih pravnih sredstava;

- Pravo maloletnika da se bez prisustva zaposlenih lica u zavodu prituži ovlašćenom licu koje nadzire rad zavoda.

Pravilnik o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike predviđa da je maloletnik potpuno zaštićen prilikom podnošenja podnesaka pritužbi i žalbi. Prema članu 110. podnošenje podneska pritužbi i žalbi ne povlači odgovornost maloletnika i on zbog toga ne može biti izložen bilo kakvom kažnjavanju, maltretiranju ili uznemiravanju. Svi podnesci, pišu se u tri primerka, od koji se jedan upućuje organu nadležnom za rešavanje, jedan ostaje maloletniku, a jedan se odlaže u lični list maloletnika. U zavodu postoji posebna knjiga evidencije u koju se zavode svi podnesci, pritužbe i žalbe. Ostale dužnosti maloletnika su: pristojno ponašanje, obraćanje i međusobno oslovljavanje.⁴¹⁷

⁴¹⁷ Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Sistem izvršenja krivičnih sankcija i penalni tretman u Srbiji*, op. cit., str. 235.

3.8. Posebna prava maloletnika u zavodu i izvan zavoda

Upravnik zavoda u skladu sa članom 141 i 142. Pravilnika, na predlog stručnih službi i u okviru pojedinačnog programa postupanja, maloletniku može odlukom dodeliti pogodnosti u skladu sa zakonom. Navedenu odluku, upravnik donosi u zavisnosti od ostvarenog programa postupanja, dužine kazne, krivičnog dela, ponašanja, zalaganja i rezultata u radnom i obrazovnom procesu, aktivnog učešća u kulturno-umetničkim, sportskim i drugim korisnim aktivnostima u zavodu. Pogodnosti koje se mogu dodeliti maloletniku dele se na pogodnosti u okviru zavoda i izvan okvira zavoda.

Pogodnosti u okviru zavoda su: prošireno pravo na prijem poseta i proširivanje kruga lica koja posećuju maloletnika; prošireno pravo na prijem poseta bez nadzora u prostorijama za posete; prošireno pravo na prijem poseta u posebnim prostorijama; i pravo na pogodniji smeštaj.

Pogodnosti izvan okvira zavoda su: pravo na prijem posete izvan zavoda; pravo na slobodni izlazak u grad; pravo na posetu porodici i srodnicima tokom vikenda i praznika; pravo na nagradno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; pravo na vanredno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine; pravo na korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda; i odsustvo radi posećivanja roditelja, usvojioca, staraoca, bračnog druga, lica sa kojim je zasnovalo vanbračnu zajednicu, dece, usvojenika, braće i sestara, odnosno drugog bliskog lica.

Takođe, upravnik zavoda, pored navedenih pogodnosti, maloletniku može odobriti na predlog stručnog tima, pojedinačne i grupne izlaske izvan zavoda radi prisustvovanja sportskim, kulturnim, umetničkim, verskim i drugim sličnim sadržajima, uz obavezan nadzor službenog lica.

Članom 155. Pravilnika, propisano je da se maloletniku prilikom korišćenja pogodnosti koje podrazumevaju izlazak i odsustvo iz zavoda izdaje posebna dozvola koja sadrži matični broj, datum izdavanja, prezime i ime jednog roditelja, ime maloletnika, datum i mesto rođenja, adresu prebivališta, dan i sat izlaska i povratka u zavod, potpis ovlašćenog lica i pečat zavoda.

Vanredni izlasci ili odsustva propisana su članom 156. Pravilnika. Tako, upravnik zavoda može bez obzira na kategoriju i iskorišćene pogodnosti, odobriti maloletniku vanredni izlazak ili odsustvo iz zavoda u trajanju do sedam dana i to: u slučaju smrti člana uže porodice; radi obilaska teže obolelog člana uže porodice; u slučaju rođenja deteta i zaključivanja braka; izuzetno, i u drugim vanrednim slučajevima.

3.9. Disciplinski prestupi, mere i postupak prema maloletniku

Maloletnik tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, može izvršiti disciplinski prestup koji se u skladu sa članom 117. Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike ogleda u povredi: pravila boravka u zavodu; pravila kućnog reda i radne discipline; pravila kojima se određuju prava i obaveze u pojedinačnom programu postupanja; i naloga ovlašćenih lica.

Disciplinski prestupi koje maloletnik izvrši, normirani su na lakše i teže, a Pravilnikom o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike, taksativno su nabrojani. Lakši disciplinski prestupi su: ugrožavanje i ometanje drugog u obavljanju radnih i slobodnih aktivnosti; udaljavanje, bez odobrenja, iz određenog prostora zavoda ili radionica gde maloletnik obavlja određene programske aktivnosti; iznošenje alata i drugih materijalnih sredstava sa radnog mesta; međusobna kupoprodaja odeće, obuće, lekova i drugih stvari; pripremanje obroka, napitaka ili hrane izvan prostora predviđenog za tu svrhu; tetoviranje i telesni pirsing sebe ili drugog u zavodu; ugrožavanje ili oštećenje imovine; narušavanje izgleda zavoda; neovlašćeno korišćenje i ulaženje u službene prostorije; lakša zloupotreba dobijenih pogodnosti; posedovanje stvari koje osuđeni ne sme imati kod sebe; nedisciplinovano i nepristojno ponašanje koje remeti život i rad u zavodu; nedozvoljena izrada predmeta; pušenje izvan prostora određenog u tu svrhu; zanemarivanje radne obaveze; odbijanje izvršenja zakonitog naloga ovlašćenog lica; neovlašćeno korišćenje stvari; omogućavanje pristupa neovlašćenom licu u određeni prostor zavoda; uvredljivo ponašanje prema drugom licu po bilo kom ličnom svojstvu; i davanje netačnih podataka o činjenicama bitnim za ostvarivanje prava (član 118. stav 2).

Teži disciplinski prestupi su: bekstvo ili pokušaj bekstva iz zavoda; podstrekivanje na pobunu ili bekstvo; pripremanje pobune ili bekstva; neovlašćeno napuštanje zavoda; nasilje prema drugom licu; pravljenje, posedovanje ili korišćenje opasne stvari; izrada ili unošenje u zavod sredstva podobnog za napad, bekstvo ili vršenje krivičnog dela; sprečavanje pristupa u bilo koji deo zavoda službenom licu ili licu koje se ovlašćeno nalazi u zavodu, odnosno ulazi u njega; ugrožavanje, oštećenje ili uništenje imovine većeg obima; odbijanje izvršenja zakonitog naloga ovlašćenog lica usled čega je nastupila ili mogla nastupiti teža štetna posledica; namerno ili grubom nepažnjom ugrožavanje tuđeg zdravlja; proizvodnja, posedovanje ili korišćenje

opojnog ili psihoaktivnog sredstva; grubo zanemarivanje lične higijene; kockanje, odnosno bavljenje igrama na sreću; namerno ugrožavanje svog zdravlja radi onesposobljavanja za izvršenje obaveze; otpor zdravstvenom pregledu ili merama za sprečavanje opasnosti od zaraze; podstrekivanje lica lišenog slobode na teži disciplinski prestup; zanemarivanje radne obaveze koje je izazvalo ili je moglo izazvati težu štetnu posledicu; obučavanje sebe ili drugog o načinu izvršenja krivičnog dela na osnovu ličnog ili tuđeg iskustva; teža zloupotreba dobijenih pogodnosti iz člana 141. ovog pravilnika; ponavljanje lakših disciplinskih prestupa (član 118. stav 3).

Maloletniku za izvršeni disciplinski prestup, mogu biti izrečene sledeće disciplinske mere: opomena;⁴¹⁸ oduzimanje dodeljenih pogodnosti⁴¹⁹ i izdvajanje u posebnu prostoriju.⁴²⁰ Disciplinske mere oduzimanje dodeljenih pogodnosti i izdvajanje u posebnu prostoriju, mogu se izreći samostalno ili kumulativno.

Izdvajanje maloletnika u posebnu prostoriju,⁴²¹ izriče se za teže disciplinske prestupe u trajanju do sedam dana, izuzev ako je u pitanju sticaj disciplinskih prestupa, kada se maloletnik može zadržati u posebnu prostoriju maksimalno do 15 dana. Ova mera se izvršava u posebnim uslovima u okviru odeljenja za pojačani nadzor prema nalogu i pod nadzorom nadležnog osoblja, a sastoji se u neprekidnom boravku dva ili više maloletnika u posebnoj prostoriji. Međutim, ukoliko se ova disciplinska mere ne može izvršiti zbog toga što ne postoje uslovi za boravak dva ili više maloletnika u posebnoj prostoriji, njeno izvršenje će se odložiti dok se ne steknu uslovi za to, ako u međuvremenu ne nastupi zastarelost izvršenja. Odlaganje izvršenja odrediće se ako iz bezbednosnih razloga maloletnici ne mogu biti smešteni zajedno u posebnoj prostoriji. Pravilnikom je propisan još jedan razlog za obustavu, odnosno prekid izvršenja. Naime, ukoliko se lekarskim pregledom utvrdi da maloletnik nije sposoban za izvršenje ove disciplinske mere, izvršenje će se odložiti, a prekid, kada lekar nađe da bi daljim sprovođenjem ove disciplinske mere došlo ili bi moglo doći do narušavanja telesnog ili duševnog zdravlja maloletnika.

⁴¹⁸ Opomena se izriče kada maloletnika zbog učinjenog disciplinskog prestupa treba samo opomenuti i ukazati na neprihvatljivost takvog ponašanja (čl. 120).

⁴¹⁹ Oduzimanje dodeljenih pogodnosti izriče se kao samostalna mera kad se opomenom ne može postići svrha disciplinske mere (čl. 121).

⁴²⁰ Izdvajanje u posebnu prostoriju izuzetno se izriče za teže disciplinske prestupe (čl. 122)

⁴²¹ Osuđenicima na kaznu maloletničkog zatvora zabranjeno je izricanje disciplinske kazne upućivanje u samicu (član 91. Zakon o maloletnicima)

Pre upućivanja maloletnika u posebnu prostoriju, potrebno je ispitati da li se svrha disciplinskih mera izdvajanja u posebnu prostoriju i oduzimanja pogodnosti može postići i bez izvršenja mera, izvršenje mera može se uslovno odložiti do tri meseca. Uslovno odlaganje može se opozvati ako se maloletniku u roku za koji je odloženo izvršenje izrekne nova mera izdvajanje u posebnu prostoriju ili oduzimanja dodeljenih pogodnosti. U tom slučaju kada je za kasniji disciplinski prestup izrečena disciplinska mera oduzimanja dodeljene pogodnosti, disciplinska mera izdvajanja u posebnu prostoriju izriče se, primenom odredaba o sticaju, jedinstvena disciplinska mera u trajanju do deset dana. Disciplinska mera izdvajanje u posebnu prostoriju, primenom odredbi o stečaju izriče se u trajanju do 15 dana, ako je za kasniji prestup izrečena disciplinska mera izdvajanje u posebnu prostoriju.

Pretres maloletnika, obavezan je pre otpočinjanja izvršenja ove disciplinske mere, a sprovodi ga ovlašćeno lice iz službe za obezbeđenje, kako bi se utvrdilo da li maloletnik poseduje psihoaktivne supstance i druge opšteopasne materije, odnosno predmete kojima se može ugroziti izvršenje kazne, predmete podobne za samopovređivanje, napad, bekstvo ili ugrožavanje bezbednosti u zavodu, ukoliko je maloletnik u međuvremenu do tih predmeta došao, koje će oduzeti. Takođe, obavezan je i lekarski pregled maloletnika radi utvrđivanja njegove psihičke i fizičke sposobnosti za izvršenje mere.

Tokom izvršenja ove disciplinske mere maloletniku se obezbeđuje najmanje dva sata dnevno boravka izvan zatvorene prostorije, na svežem vazduhu. Lekar i vaspitač vaspitne grupe su obavezni da svakog dana posete maloletnika tokom izvršenja ove mere, a upravnik zavoda najmanje svaki treći dan.

Posebna prostorija u kojoj je smešten disciplinski kažnjeni maloletnik, mora ispunjavati sledeće uslove: površina prostorije po maloletniku koji borave u njoj mora biti najmanje šest kvadratnih metara i petnaest kubnih metara, mora biti provetrena, osvetljena dnevnim i veštačkim osvetljenjem, zagrejana u skladu sa klimatskim uslovima, opremljena krevetima i posteljinom, stolom i stolicama. Maloletniku tokom boravka u posebnu ustanovu mora biti obezbeđen neograničen pristup vodi za piće i sanitarnim uređajima.

Kada je u toku izvršenje disciplinske mere prema maloletniku, a maloletnik učini novi disciplinski prestup ili se sazna za ranije učinjeni prestup za koji nije izrečena disciplinska mera, podnosilac predloga za pokretanje disciplinskog postupka predlog neće podneti ako oceni da ne bi bilo celishodno izreći novu disciplinsku meru za novoučinjeni ili ranije učinjeni prestup.

Disciplinski postupak koji se vodi prema maloletniku mora biti praćen formalnim garancijama i propisano evidentiran. Kada su u pitanju lakši disciplinski prestupi, na predlog rukovodioca službe za prevaspitavanje, disciplinski postupak vodi i odluku donosi upravnik zavoda ili lice koje on odredi, a za teže disciplinske prestupe postupak vodi i odluku donosi disciplinska komisija.

Upravnik zavoda može kada sazna za učinjeni teži disciplinski prestup maloletnika, kao i tokom disciplinskog postupka odlučiti da se maloletnik iz bezbednosnih razloga, do 24 sata, izdvoji od ostalih maloletnika. Vreme izdvajanja uračunava se u disciplinsku meru izdvajanja u posebnu prostoriju.

Od predloga za pokretanje disciplinskog postupka može se odustati, ako podnosilac predloga za pokretanje disciplinskog postupka utvrdi da postoji osnovana sumnja da je maloletnik učinio lakši ili teži disciplinski prestup, ali da zbog prirode prestupa, okolnosti pod kojima je učinjen, ličnosti maloletnika, njegovog odnosa prema oštećenom i prestupu, kao i njegove spremnosti da ubuduće ne čini disciplinske prestupe ne bi bilo celishodno da se vodi disciplinski postupak. Pre donošenja odluke o odustajanju, potrebno je pribaviti mišljenje službe za prevaspitavanje, a može se saslušati maloletnik, podnosilac prijave i oštećeni. Doneta odluka sa obrazloženjem dostaviće se upravniku zavoda, podnosiocu prijave i oštećenom.

Tokom disciplinskog postupka, raspravi obavezno prisustvuju podnosilac predloga, vaspitač vaspitne grupe, maloletnik i zaposleni u zavodu koji će mu pružati stručnu pravnu pomoć.⁴²² Druga lica mogu prisustvovati po odluci predsednika disciplinske komisije, odnosno upravnika zavoda ili lica koje on odredi. Javnost je, po pravilu, isključena, s tim što raspravi po odluci predsednika disciplinske komisije, odnosno upravnika zavoda ili lica koje on odredi, mogu prisustvovati i druga lica.

Protiv rešenja o izrečenoj disciplinskoj meri maloletnik ima pravo žalbe u roku od tri dana od prijema rešenja, s tim što žalba ne odlaže izvršenje rešenja. O podnetoj žalbi maloletnika, odlučuje direktor Uprave u roku od tri dana.

⁴²² Na preporuku vaspitača vaspitne grupe, maloletnik određuje lice zaposleno u zavodu koje će mu pružati stručnu pravnu pomoć (član 135. Pravilnika).

3.10. Primena sredstava prinude

Pravilnik u članu 140. propisuje sredstva prinude koja se mogu koristiti u kazneno popravnom zavodu za maloletnike, tokom izvršavanja kazne maloletničkog zatvora. Naime, prema maloletniku koji se nalazi u zavodu mogu se izuzetno primeniti sredstva prinude i sredstva za privremeno onesposobljavanje, samo kada je to neophodno da se spreči fizički napad na službeno lice, napad na drugog maloletnika ili samopovređivanje.

Zakon o maloletnicima u članu 92. propisuje zabranu nošenja vatrenog oružja unutar zavoda i ustanova u kojima se izvršavaju zavodske mere ili kazna maloletničkog zatvora. Međutim, zaposleni u službi obezbeđenja mogu izuzetno primeniti vatreno oružje i hladno oruđe prema maloletniku ako se drugim sredstvima prinude ili sredstvima za privremeno onesposobljavanje ne može zaštititi život maloletnika ili drugog lica u slučaju neposrednog napada. U navedenim izuzetnim situacijama, kada dođe do upotrebe vatrenog oružja ili hladnog oruđa, obavezno se sastavlja posebna službena beleška.

Ministar nadležan za pravosuđe, direktor Uprave za izvršenje zavodskih sankcija i sudija za maloletnike suda koji je maloletniku sudio u prvom stepenu, obaveštavaju se o događaju, dostavljanjem službene beleške.

3.11. Otpuštanje maloletnika iz kazno-popravnog zavoda

Maloletnik se po pravilu otpušta iz kazneno popravnog zavoda za maloletnike nakon isteka kazne na koju je osuđen. Pravilnik u članu 161. propisuje obaveze zavoda prilikom otpuštanja maloletnika. Naime, maloletniku se prilikom otpuštanja iz zavoda: predaju stvari, predmeti i dragocenosti koje su čuvane u zavodu, a maloletnik se razdužuje sa stvarima koje je koristio; isplaćuje ušteđevina i novac koji je primao tokom izvršenja kazne maloletničkog zatvora; i obezbeđuju sredstva za prevoz do mesta prebivališta, odnosno boravišta i po potrebi, na predlog vaspitača vaspitne grupe, jednokratna novčana pomoć. U situaciji kada maloletnik nema svoju odeću, a ni sredstva da je nabavi, zavod mu bez naknade, obezbeđuje rublje, odeću i obuću.

Nakon obavljenih navedenih radnji, maloletnika prima upravnik zavoda, a rukovodilac službe za prevaspitavanje obavlja završni razgovor i uručuje mu otpusni list, svedočanstvo ili

diplomu o završenoj školi, uverenje o stručnoj osposobljenosti koju je stekao u zavodu, kao i druga dokumenta.

3.12. Uslovni otpust i opoziv uslovnog otpusta

Uslovni otpust je poseban pravni institut koji omogućava prestanak izdržavanja kazne maloletničkog zatvora u okviru kazneno popravnog zavoda za maloletnike i prelazak na tzv. režim kontrolisane slobode.⁴²³ Postupak odlučivanja o uslovnom otpustu se nikada ne pokreće po službenoj dužnosti, već isključivo na formalnu inicijativu samog lica u odnosu na koje se izvršava kazna maloletničkog zatvora. Veće za maloletnike odlučuje o uslovnom otpustu na osnovu molbe maloletnika. Iako zakonodavac ovde koristi izraz "maloletnik", jasno je da se radi o licu u pogledu kojeg se izvršava kazna maloletničkog zatvora, odnosno osuđenom na tu kaznu, a to može biti kako maloletnik, odnosno lice koje je još uvek zaista maloletnik (što je u stvari, po logici stvari, u praksi prilično retko), tako i lice koje je u skladu sa zakonski odredbama kao punoletno osuđeno na kaznu maloletničkog zatvora, odnosno koje je tokom izvršenja ove krivične sankcije postalo punoletno, a što je pravilo u praksi.⁴²⁴

Članom 32. Zakona o maloletnicima, propisani su uslovi objektivnog i subjektivnog karaktera, koje maloletnik treba da ispuni za uslovno otpuštanje. U pogledu objektivnog uslova, potrebno je, da je maloletnik izdržao trećinu izrečene kazne, uz obavezu da je proveo minimum 6 meseci na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora.⁴²⁵ Subjektivni uslov predstavlja uverenje sudskog veća da se na osnovu postignutog uspeha izvršenja kazne, može opravdano očekivati da će se na slobodi maloletnik dobro ponašati i da neće vršiti krivična dela. Specifičnost uslovnog otpusta, ogleda se i u propisanoj mogućnosti sudskog veća da uz uslovni otpust odredi i neku od mera pojačanog nadzora uz mogućnost primenjivanja jedne ili više odgovarajućih posebnih obaveza.⁴²⁶

⁴²³ Stevanović, Z., Ilijić, Lj., Igrački, J., *Izvršenje kazne maloletničkog zatvora*, u: Stevanović, I. (Ur.). *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2015, str. 370.

⁴²⁴ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, str. 401.

⁴²⁵ Zakonski minimum kazne maloletničkog zatvora je 6 meseci, određen članom 29. Zakona o maloletnicima i isti predstavlja minimalno vreme u kojem se mogu preduzeti adekvatne mere vaspitavanja i stručnog osposobljavanja maloletnika.

⁴²⁶ Nacrt zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnim postupcima, pooštava uslove za uslovni otpust. Članom 33. je propisano da se maloletnik može uslovno otpustiti ako je izdržao polovinu izrečene kazne, ali ne pre isteka godinu dana od izdržavanja kazne maloletničkog zatvora.

Predsednik veća za maloletnike će pre donošenja odluke, po potrebi, usmeno saslušati maloletnika, njegove roditelje, predstavnike organa starateljstva i druga lica i pribaviti izveštaj i mišljenje kazneno-popravnog zavoda o opravdanosti uslovnog otpusta. Usmeno saslušanje maloletnika obavezno je ako se odlučuje o uslovnom otpustu posle dve trećine izdržane kazne, osim ako veće za maloletnike, na osnovu dostupne dokumentacije, ne oceni da su ispunjeni uslovi za uslovni otpust (član 144. stav 3. Zakon o maloletnicima).

Uslovni otpust može se opozvati, kada se za to steknu uslovi, posle saslušanja javnog tužioca za maloletnike i maloletnika, odlučuje sud koji je doneo odluku o uslovnom otpustu. Zakon o maloletnicima ne sadrži odredbe o opozivu uslovnog otpusta već upućuje na shodnu primenu opštih odredbi Krivičnog zakonika.

Obavezno opozivanje uslovnog otpusta uslediće ako je osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, izvršio jedno ili više krivičnih dela za koje je sud izrekao kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od 6 meseci. Fakultativno opozivanje uslovnog otpusta uslediće ako je osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, izvršio jedno ili više krivičnih dela za koje je sud izrekao kaznu zatvora do 6 meseci. Krivični zakonik propisuje još jedan fakultativni uslov za opozivanje uslovnog otpusta i to u slučaju kada uslovno otpušteni ne ispuni neku od obaveza predviđenih krivičnopravnim odredbama. U skladu sa ovim, do fakultativnog opozivanja uslovnog otpusta može doći i u slučaju ako određena mera pojačanog nadzora, koja je određena uz uslovni otpust, ne postiže svrhu ili maloletnik ne ispunjava posebne obaveze koje su mu određene uz mere pojačanog nadzora. Sud će prilikom opoziva uslovnog otpusta, izreći jedinstvenu kaznu maloletničkog zatvora primenom pravila za sticaj krivičnih dela. Vreme koje je maloletnik proveo na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora, uračunava se u jedinstvenu kaznu, dok se vreme provedeno na uslovnom otpustu ne uračunava.⁴²⁷

3.13. Pomoć posle izvršenja kazne maloletničkog zatvora

Pružanje adekvatne pomoći osuđenicima na kaznu maloletničkog zatvora, uvek je od velikog praktičnog značaja, jer se time stvara deo važnih uslova potrebnih za normalan život tih lica nakon izvršenja kazne, odnosno tokom njihovog budućeg i aktuelnog boravka na slobodi, te se tako, što je posebno važno, može uticati na smanjenje stope recidivizma.⁴²⁸

⁴²⁷ Stevanović, Z., Ilijić, Lj., Igrački, J., *Izvršenje kazne maloletničkog zatvora*, op. cit., str. 371.

⁴²⁸ Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, op. cit., str. 402.

Pomoć osuđenim maloletnicima ne predstavlja samo socijalnu potrebu već i dužnost koja proizilazi iz ličnog interesa maloletnika, ali i iz opšteg društvenog interesa. Naime, način izvršenja kazne maloletničkog zatvora zahteva potpuno odvajanje osuđenog lica od porodice i sredine u kojoj je živeo. Ovo odvajanje, negativno utiče na ličnost maloletnika, i radi toga se maloletniku ukazuje institucionalna pomoć nakon izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Zapravo, ova pomoć započinje i pre isteka kazne.⁴²⁹ Članom 147. Zakona o maloletnicima, propisana je obaveza nadležnog organa starateljstva, da tokom trajanja kazne maloletničkog zatvora održava stalnu vezu sa maloletnikom, njegovom porodicom i ustanovom u koju je maloletnik smešten kako bi se maloletnik i njegova porodica što bolje pripremili za vraćanje maloletnika u raniju socijalnu sredinu i njegovo uključivanje u dalji društveni život. Takođe, kazneno popravni zavod za maloletnike u kome se izvršava kazna maloletničkog zatvora dužan je da najmanje tri meseca pre planiranog otpuštanja maloletnika obaveste o tome roditelje maloletnika, usvojioca ili staraoca, odnosno bliske srodnike sa kojima je maloletnik živeo, kao i nadležni organ starateljstva i predlože im mere koje bi trebalo preduzeti za prihvatanje maloletnika.

Roditelj, usvojlac ili staralac, odnosno bliski srodnik sa kojim je maloletnik živeo pre stupanja na izvršenje kazne maloletničkog zatvora, dužan je da o povratku maloletnika u porodicu obavesti nadležni organ starateljstva. Uloga organa starateljstva nastavlja se i nakon otpuštanja osuđenika iz kazneno popravnog zavoda za maloletnike. Zakonom je propisana obaveza nadležnog organa starateljstva da posle otpuštanja maloletnika sa izvršenja kazne maloletničkog zatvora posebno brine o maloletniku bez roditelja, kao i o maloletniku čije su porodične i materijalne prilike nesređene. Ova briga podrazumeva naročito smeštaj, ishranu, nabavku odeće, lečenje, pomoć u sređivanju porodičnih prilika, okončanju stručnog osposobljavanja i zapošljavanje maloletnika.

⁴²⁹ Stevanović, Z., Ilijić, Lj., Igrački, J., *Izvršenje kazne maloletničkog zatvora*, op. cit., str. 371.

II DEO

EMPIRIJSKI PRISTUP

Glava 1.

OPIS ISTRAŽIVANJA

1. Predmet i cilj istraživanja

Kazna maloletničkog zatvora, kao jedina vrsta kazne u sistemu maloletničkih krivičnih sankcija, poslednjih nekoliko godina postaje predmet brojnih istraživanja. Ova istraživanja se sprovode sa različitih nivoa naučnog interesovanja, pri čemu se koriste znanja brojnih nauka i naučnih disciplina. Kao što je u teorijskom delu naglašeno, to je posebna vrsta kazne koja se sastoji u oduzimanju slobode kretanja starijem maloletnom učiniocu težeg krivičnog dela za određeno vreme. Po formi je to kazna lišenja slobode koja je slična kazni zatvora koju sud izriče punoletnim učiniocima krivičnih dela. Shodno tome, predmet empirijskog istraživanja je kazna maloletničkog zatvora.

Kako bi se obezbedili podaci neophodni za istraživanje, izvršeno je empirijsko istraživanje u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu i Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu, a u kojima se nalaze lica na izdržavanje odgovarajućih krivičnih sankcija. Takođe, za potrebe sprovođenja dela istraživanja korišćeni su i podaci Republičkog zavoda za statistiku, a koji se tiču osnovnih podataka o kriminalitetu maloletnih učinioca krivičnih dela u periodu od 2006. godine do 2015. godine. Za potrebe obrade podataka autor je koristio SPSS 17.0, kao najčešće korišćen program za sprovođenje statističke analize podataka.

Kao *opšte ciljeve istraživanja*, istraživač je postavio: 1) utvrđivanje svih relevantnih činjenica koje je nadležni sud uzeo kao odlučujuće za izricanje kazne maloletničkog zatvora, a ne neke druge krivične sankcije propisane za maloletnike, kao i 2) utvrđivanje stepena efikasnosti kazne maloletničkog zatvora kroz različite oblike tretmana koji se primenjuju u penitencijarnim ustanovama. Svi relevantni podaci biće upoređivani sa podacima iz kontrolne grupe, formirane od štićenika Vaspitno-popravnog doma. Na osnovu opštih ciljeva, definisani su i *neposredni ciljevi ovog istraživanja kroz prizmu kriminološkog i penološkog dela*:

- Kriminološki deo obuhvata sledeće neposredne ciljeve:
 - utvrđivanje broja izrečenih kazni maloletničkog zatvora u periodu od 2006. do 2015. god.;
 - utvrđivanje za koja krivična dela je sud izrekao kaznu maloletničkog zatvora;

- utvrđivanje dužine izrečene kazne maloletničkog zatvora;
- utvrđivanje odlučujućih činjenica koje je sud uzeo u obzir prilikom odabira kazne maloletničkog zatvora;
 - Penološki deo obuhvata sledeće neposredne ciljeve:
- utvrđivanje oblika tretmana koji se primenjuju u kazneno popravnom zavodu za maloletnike;
- definisanje odeljenja i kategorije u koju je maloletnik razvrstan u kazneno popravnom zavodu za maloletnike;
- definisanje posebnih pogodnosti, disciplinskih prestupa i disciplinskih mera u kazneno popravnom zavodu za maloletnike;
- određivanje u kojoj meri se maloletnici pripremaju za otpuštanje iz kazneno popravnog zavoda za maloletnike;
- broj uslovnih otpusta.

2. Hipoteze istraživanja

U pravcu ostvarivanja navedenih ciljeva istraživanja, namera autora jeste da se u istraživanju testiraju sledeće hipoteze:

- Hipoteze sa kriminološkog aspekta:
 - maloletnici muškog pola procentualno izvršavaju neuporedivo veći broj krivičnih dela od maloletnica za koje se izriče kazna maloletničkog zatvora,
 - osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora su pretežno izvršioци krivičnih dela protiv života i tela,
 - osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora vrše veći broj teških ubistava u odnosu na obična ubistva,
 - najveći procenat izrečenih kazni maloletničkog zatvora je od tri do pet godina,
 - materijalna korist kao motiv izvršenja krivičnog dela procentualno je više zastupljena kod štićenika Vaspitno-popravnog doma u odnosu na osuđenike na kaznu maloletničkog zatvora
 - osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora krivična dela najčešće vrše samostalno,
 - maloletnici krivična dela vrše sa direktnim umišljajem,

- procentualno najviše se uzimaju kao olakšavajuće okolnosti sledeće činjenice: da maloletniku ranije nisu izricane krivične sankcije, priznanje krivičnog dela, iskreno kajanje, držanje pred sudom, loši porodični odnosi, zasnovana bračna ili vanbračna zajednica, vaspitna zapuštenost, da maloletnik nije usvojio socijalne norme niti socijalno prihvatljivo ponašanje, da nije stručno osposobljen, da nije završio osnovnu školu.
 - procentualno najviše se uzimaju kao otežavajuće okolnosti sledeće činjenice: ranije izrečena vaspitna mera, naročita upornost i odlučnost prilikom izvršenja krivičnog dela, držanje maloletnika nakon izvršenog krivičnog dela, asocijalno ponašanje maloletnika u školi, da je maloletnik van procesa obrazovanja i da roditelji nemaju uticaja na njegovo ponašanje.
- Hipoteze sa penološkog aspekta:
- obrazovanje i vaspitanje kao oblici tretmana se u velikoj meri primenjuju u kazneno popravnom zavodu za maloletnike,
 - primena profesionalnog osposobljavanja (radnog angažovanja) je prisutna kao oblik tretmana u kazneno popravnom zavodu za maloletnike,
 - individualni i grupni rad sa maloletnicima zastupljeni su u kazneno popravnom zavodu za maloletnike,
 - maloletnici su uglavnom razvrstani u zatvorenom odeljenju,
 - najveći broj maloletnika je razvrstan u kategorije V-1 i V-2 u kazneno popravnom zavodu za maloletnike,
 - štićenici Vaspitno-popravnog doma vrše veći broj disciplinskih prestupa u odnosu na osuđenike u kazneno popravnom zavodu za maloletnike,
 - za disciplinske prestupe najveći broj izrečenih disciplinskih mera su izdvajanje u posebnu prostoriju u kazneno popravnom zavodu za maloletnike,
 - uglavnom ne postoje pritužbe i žalbe od strane maloletnika u kazneno popravnom zavodu za maloletnike,

Provera navedenih hipoteza omogućava detaljan uvid u strukturu izvršenih krivičnih dela za koja je izrečena kazna maloletničkog zatvora, kao i efikasnost same kazne maloletničkog zatvora u suzbijanju maloletničke delinkvencije.

3. Formiranje uzorka i metoda istraživanja

Empirijsko istraživanje sprovedeno je u Kazнено-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, kao jedinoj ustanovi u Republici Srbiji specijalizovanoj za izvršenje kazne maloletničkog zatvora. Formirana je eksperimentalna grupa koja se sastojala od 14 lica osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora. Podaci dobijeni tokom istraživanja u Kazнено-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu upoređeni su sa kontrolnom grupom u Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu kako bi se došlo do saznanja koji su oblici tretmana efikasniji.

Formiranje kontrolne grupe u Vaspitno-popravnom domu, sa kojom bi se upoređivali podaci iz Kazнено popravnog-zavoda za maloletnike, sa ciljem utvrđivanja efikasnosti kazne maloletničkog zatvora, predstavljalo je veliki problem. Naime, kontrolna grupa je trebala da ispunjava sledeće uslove: da je u vreme izvršenja krivičnog dela izvršilac bio stariji maloletnik i da je izvršio ista ili slična krivična dela kao i osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora. Kako u vreme istraživanja u Vaspitno-popravnom domu nije bilo štićenika koji su izvršili slična krivična dela kao i osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora u periodu starijeg maloletstva, kontrolna grupa je formirana od štićenika muškog pola koji su izvršili krivična dela za koja je propisana kazna zatvora duža od pet godina u uzrastu od 16. do 18. godine. Prema navedenim kriterijumima u Vaspitno-popravnom domu je bilo 13 štićenika koji su ispunjavali ove uslove, pa je sa njima formirana kontrolna grupa.

Istraživanje je sprovedeno nakon dobijene saglasnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija u Kazнено-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu i Vaspitno-popravnom domu za maloletnike u Kruševcu. Posete navedenim ustanovama su prethodno najavljene i realizovane u periodu jun-avgust 2015. godine.

U empirijskom istraživanju upotrebljen je *metod posrednog posmatranja* zajedno sa *metodom analize sadržaja* prilikom uvida u lične listove maloletnih učinilaca krivičnih dela u Kazнено-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu i vaspitno-popravnom domu u Kruševcu. Radi prikupljanja podataka iz ličnih listova maloletnika, korišćen je prethodno pripremljeni upitnik. Ovaj upitnik popunjavao je na osnovu zvanične dokumentacije dostupne u navedenim ustanovama. Tako, korišćeni su podaci iz sudskih presuda i rešenja, kao i druge dokumentacije nastale tokom izdržavanje izrečenih krivičnih sankcija (kriminološki nalaz i mišljenje, psihološki nalaz i mišljenje, rešenje o disciplinskom kažnjavanju kao i šestomesečni izveštaji).

Kod empirijskog istraživanja kazne maloletničkog zatvora korišćen je *metod intervjuisanja* sa osuđenima i štíćenicima u penitencijarnim ustanovama. Takođe, intervjuisana su samo ona lica koja su pristala da se sa njima obavi razgovor. *Komparativna metoda* je takođe bila zastupljena u empirijskom delu istraživanja. Ona je služila radi upoređivanja fenomenoloških karakteristika, specifičnih kriminogenih faktora izvršenih krivičnih dela, oblika tretmana i penoloških aspekata istraživanja u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu i Vaspitno-popravnom domu za maloletnike u Kruševcu. Ova metoda omogućuje da se dođe do raznih uopštavanja, novih zaključaka koji obogaćuju samo istraživanje.

I na kraju, korišćena je i *statistička metoda*. Naime, statistika je nezaobilazni izvor podataka u proučavanju svakog oblika kriminaliteta, jer se interpretacijom statističkih podataka može doći do vrlo važnih zaključaka o izvršenju krivičnog dela, a otuda na kaznu maloletničkog zatvora.

4. Mesto istraživanja

4.1. Kazneno-popravni zavod za maloletnike u Valjevu

Nakon usvajanja Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika 1959. godine, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove SFRJ koji je bio nadležan za izvršenje krivičnih sankcija započinje izgradnju Kazneno-popravnog zavoda za maloletnike u Valjevu, kao specijalizovane ustanove za tretman ove kategorije maloletnika u kojoj bi bili smešteni osuđeni maloletnici sa teritorije pet nekadašnjih republika SFRJ, izuzimajući Sloveniju.⁴³⁰

Zavod započinje sa radom 1965. godine, kao ustanova za izvršenje kazne maloletničkog zatvora. Međutim, vremenom osuđenička populacija se bitno izmenila, iako je naziv ustanove ostao nepromenjen.⁴³¹ Danas u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike, pored maloletnika osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora, raspoređena su i:

⁴³⁰ <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivicnih-sankcija/kazneno-popravni-zavod-za-maloletnike/kazneno-popravni-zavod-za-maloletnike-u-valjevu> -pristupio 12.02.2015. godine

⁴³¹ Danas u Kazneno popravnim zavodu za maloletnike, pored maloletnika osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora ima i drugih kategorija osuđenika. Ovakva situacija uočena je i ranije. Kako navodi Perić O. u Kazneno popravnim zavodu za maloletnike zastupljena je jedna raznorodna struktura osuđenika, koja ne bi smela da se nađe zajedno, jer bez obzira na sve mere predostrožnosti, štetni efekti se ne mogu uvek izbeći. Navedena okolnost predstavlja veliku smetnju u prevaspitavanju maloletnika, tako da se ta činjenica stalno podvlači od strane nadležnog

- lica kojima je izrečena kazna zatvora do deset godina (mlađa punoletna lica), ako u vreme upućivanja nije navršilo dvadeset tri godine života, niti mu je ranije izricana kazna zatvora;
- lica koja su osuđena u povratu na kratkotrajne kazne lišenja slobode (punoletna lica) sa teritorije valjevsko-užičkog okruga;
- maloletnici kojima je određen pritvor, kao i
- prekršajno kažnjena lica.

Kazneno-popravni zavod za maloletnike u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija je zatvorenog tipa, te podrazumeva postojanje službe obezbeđenja, kao i korišćenje drugih prepreka za sprečavanje bekstva.

Potrebno je naglasiti, da je Kazneno-popravni zavod za maloletnike jedina ustanova u Republici Srbiji u kojoj su smeštena maloletna muška osuđena lica na kaznu maloletničkog zatvora. U vreme istraživanja, u ustanovi se nalazilo 14 maloletnika osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora. Od navedenog broja osuđenika intervjuisano je njih dvanaest, iz razloga što se jedan osuđenik u vreme istraživanja nalazio pod pojačanim nadzorom, dok je drugi osuđenik odbio da učestvuje u intervju uz obrazloženje „dosta mi je mojih problema“.

4.2. Vaspitno-popravni dom za maloletnike u Kruševcu

Vaspitna mera upućivanje u Vaspitno-popravni dom predstavlja najtežu zavodsku vaspitnu meru koja se može izreći maloletnicima, a u izuzetnim situacijama i mlađim punoletnim licima. Maloletnici kojima je izrečena ova vaspitna mera upućuju se u Vaspitno - popravni dom u Kruševcu, kao jedinoj ustanovi takvog tipa u Republici Srbiji.

Osnovan je 11.06.1947. godine Odlukom Ministarstva unutrašnjih poslova Narodne Republike Srbije. Prvi štićenici u Vaspitno-popravnom domu bili su upućeni iz kazneno-popravnih domova, a izuzev njih, bila su smeštena i maloletna lica kojima nije izrečena vaspitna mera ili kazna, već zbog njihovog delinkventnog ponašanja.⁴³²

osoblja zavoda, ali i pored toga stvari se ne menjaju, jer se imaju u vidu neke druge okolnosti koje su uopšte dovele do takve situacije. Perić, O., *Maloletnički zatvor – primena i izvršenje*, Privredna štampa, Beograd, 1979, str. 81.

⁴³² <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivicnih-sankcija/vaspitno-popravni-dom-za-maloletnike/vaspitno-popravni-dom-u-krusevcu> - pristupio 12.02.2015. godine

Međutim, danas su u vaspitno-popravnom domu smeštena lica muškog i ženskog pola kojima je izrečena vaspitna mera upućivanja u Vaspitno-popravnog domu. Ova mera je neodređenog trajanja (od šest meseci do četiri godine) uz obavezno šestomesečno preispitivanje. Međutim, i pored njene neodređenosti Zakonom je propisano da u ovom domu, štićenik može ostati maksimalno do navršene dvadeset i treće godine života.

U zavisnosti od posebnih kriterijuma, štićenici u Vaspitno-popravnog domu su smešteni u pet različitih odeljenja i to: prijemno odeljenje u kome se realizuje prijem maloletnika; opšte odeljenje za maloletnike u kome se realizuje opšti program postupanja; odeljenje za intenzivni rad u kome se realizuje intenzivni program postupanja; otpusno odeljenje u kome se realizuje priprema maloletnika za otpust iz doma; žensko odeljenje u kome se najčešće realizuju svi programi. Mlađa punoletna lica kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno-popravni dom ili maloletnici koji su tokom boravka u dom navršili osamnaest godina, bivaju smešteni u opšte odeljenje za punoletnike u kome se takođe realizuje opšti program postupanja (član 5. Pravilnika o kućnom redu Vaspitno-popravnog doma).

Štićenicima se tokom boravka u Vaspitno-popravnog domu pruža zaštita i pomoć, kao i pojačan nadzor nad njihovim vaspitanjem. Takođe, štićenicima je omogućeno kroz različite oblike tretmana opšte i stručno obrazovanje. Utiče se na stvaranje i razvijanje pozitivnih ličnih osobina štićenika, na poštovanje društvenih normi i zakona, pravila kućnog reda, pravilno korišćenje slobodnog vremena i održavanja kontakta sa porodicom.

Radi utvrđivanja efikasnosti kazne maloletničkog zatvora, izvršen je uvid i u lične listove 13 štićenika i obavljen je intervju. Od ukupno trinaest štićenika, intervjuisano je njih dvanaest iz razloga što je u međuvremenu jedan štićenik pobjegao iz Vaspitno-popravnog doma i za njim je raspisana potera.

5. Kriminalna politika prema maloletnicima u Republici Srbiji

Kriminalna politika predstavlja jedinstvo teorijskih i načelnih političkih, ustavno-pravnih i zakonodavnih opredeljenja prema kriminalnim aktivnostima, kao i skup praktičnih mera za njihovo suzbijanje i sprečavanje. Na kriminalnu politiku zemlje utiču brojne političke, ekonomske, socijalne, kulturne, nacionalne, istorijske, demografske, psihološke i druge karakteristike stanovništva date zemlje. Adekvatna borba protiv maloletničkog kriminaliteta, kao

jedan od ciljeva kriminalne politike, nužno zahteva ulaganje dodatnih napora sa ciljem da se prepoznaju, razumevaju i sprečavaju kriminogena ponašanja kod maloletnih lica.

Maloletnička delinkvencija danas je postala ključni problem društva i predmet interesovanja društva uopšte. Može se definisati kao prestupničko ponašanje protiv zakona, počinjenih od strane maloletnih lica.⁴³³ Većina država danas beleži značajnije učešće maloletnika u ukupnom kriminalitetu. Statistički podaci o obimu i dinamici kriminaliteta, pokazuju da je maloletnička delinkvencija u većini država u proseku od 15-20%, a u nekim državama dostiže i do 45% što je naročito zabrinjavajuće uzimajući u obzir zastupljenost maloletnika u opštoj populaciji.⁴³⁴

Zaključci o maloletničkoj delinkvenciji, najčešće se izvode na osnovu statističkih podataka koji se odnose na broj krivičnih prijava, zahteva za pokretanjem krivičnih postupaka, kao i broja izrečenih krivičnih sankcija. Koristeći kvantitativne podatke o maloletničkoj delinkvenciji, postoji mogućnost donošenja pogrešnog zaključka, koji nema pouzdanu činjeničnu osnovu. Tako ne postoji ni približno potpun uvid u fenomenološka svojstva maloletničke delinkvencije.

Bez obzira na navedene nedostatke statističkih podataka, treba istaći činjenicu da oni ipak pružaju mogućnost uočavanja osnovnih indikatora maloletničke delinkvencije, njenom kretanju i promenama u određenom vremenskom periodu. Podatke o kretanju maloletničke delinkvencije moguće je dobiti na osnovu evidencije Republičkog zavoda za statistiku (u daljem tekstu RZS) koji objavljuje podatke o kriminalitetu maloletnih učinilaca krivičnih dela u Republici Srbiji.⁴³⁵

⁴³³ Burfeind, J., Bartusch, D., *Juvenile Delinquency: An Integrated Approach*, Jones and Bartlett Publishers, Sudbury, 2011, p. 4

⁴³⁴ Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M., *Kriminologija*, Pelikan print, Niš, 2009, str. 235.

⁴³⁵ U tabelama od broja 1 do 4 korišćeni su podaci Republičkog zavoda za statistiku, i to: Punoletni učinioци krivičnih dela u Republici Srbiji 2015. – Prijave, optuženja i osude, BILTEN 617. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2016. godina; Maloletni učinioци krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2006. BILTEN 491. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2009. godina; Maloletni učinioци krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2007. BILTEN 505. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2009. godina; Maloletni učinioци krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2008. BILTEN 513. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2010. godina; Maloletni učinioци krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2009. BILTEN 528. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2010. godina; Maloletni učinioци krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2010. BILTEN 547. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012. godina; Maloletni učinioци krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2011. BILTEN 559. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012. godina; Maloletni učinioци krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2012. BILTEN 577. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013. godina; Maloletni učinioци krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2013. BILTEN 589. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014. godina; Maloletni učinioци krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2014. BILTEN 604. Republički zavod

Podaci o broju krivičnih prijava, u odnosu na druge pokazatelje, su najobuhvatniji. Međutim, na osnovu podnetih krivičnih prijava, zaključak o obimu maloletničke delinkvencije se mora uzeti sa rezervom. Naime, ovi podaci su nepotpuni, i to ne samo zbog tamne brojke maloletničke delinkvencije, već i zbog toga što prijave često sadrže više krivičnih dela izvršenih u sticaju. Takođe, krivične prijave se podnose kada postoji sumnja da je maloletno lice izvršilo krivično delo, što u svim slučajevima ne mora biti tačno.⁴³⁶ Na kraju, potrebno je naglasiti da i pored navedenih nedostataka, statistički podaci i dalje predstavljaju najrelevantnije pokazatelje.

Tabela 1 - Prijavljena maloletna i punoletna lica u Republici Srbiji za vremenski period od 2006. do 2015. godine

Godina	Ukupno	%	Punoletna lica	%	Maloletna lica	%	Starija maloletna lica	% u odnosu na mal. lica
2006.	108.742	100	105.701	97.20	3.041	2.80	2.210	72.67
2007.	102.136	100	98.702	96.64	3.434	3.36	2.060	59.99
2008.	105.808	100	101.723	96.14	4.085	3.86	2.435	59.61
2009.	103.523	100	100.026	96.62	3.497	3.38	1.901	54.36
2010.	78.026	100	74.279	95.20	3.747	4.80	2.015	53.78
2011.	92.530	100	88.207	95.33	4.323	4.67	2.373	54.89
2012.	96.792	100	92.879	95.96	3.913	4.04	2.196	56.12
2013.	95.255	100	91.411	95.96	3.844	4.04	2.131	55.44
2014.	95.710	100	92.600	96.75	3.110	3.25	1.584	50.93
2015.	112.114	100	108.759	97.01	3.355	2.99	1.774	52.88

Navedeni statistički podaci potvrđuju osnovnu pretpostavku da je u dužem vremenskom periodu stopa maloletničke delinkvencije konstantno niska. U periodu, nakon stupanja na snagu Zakona o maloletnicima ("Službeni glasnik RS", br. 85/2005), od ukupno svih prijavljenih učinilaca krivičnih dela (maloletnika i punoletnika), maloletnici su učestvovali u proseku 2-5%, što našu državu svrstava u red država sa niskom stopom maloletničke delinkvencije. Stariji maloletnici, kojima eventualno može biti izrečena u izuzetnim situacijama i kazna maloletničkog zatvora učestvuju u proseku 57% od svih prijavljenih maloletnih lica. Uočljivo je da su samo

za statistiku, Beograd, 2015. godina i Maloletni učinioi krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2015. BILTEN 61. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2006. godina.

⁴³⁶ Jašović, Ž., *Kriminologija maloletničke delinkvencije*, Naučna knjiga, Beograd, 1978, str. 98.

2006. godine stariji maloletnici učestvovali sa 72.67% svih prijavljenih maloletnih lica, dok se u narednom periodu njihovo učešće kreće od 53-60%.

U strukturi maloletničke delinkvencije preovlađuje imovinski kriminalitet. Tako i stariji maloletnici u znatno većem obimu vrše krivična dela protiv imovine nego druga krivična dela. Prema objavljenim podacima, maloletnici su u periodu od 2006. godine do 2015. godine, najčešće vršili krivična dela protiv imovine u proseku oko 57% (krađa, teška krađa, uništenje i oštećenje tuđe stvari, neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila), zatim krivična dela protiv života i tela u proseku oko 12% (laka telesna povreda, teška telesna povreda, ubistvo, učestvovanje u tuči).

Značajan je i broj prijavljenih maloletnih lica za izvršena krivična dela protiv javnog reda i mira, i to u proseku oko 10% (nasilničko ponašanje, nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi, nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija).

Tabela 2 – *Izvršena krivična dela od strane starijih maloletnih lica za vremenski period od 2006. do 2015. godine*

Godina	Ukupno	%	Krivična dela protiv života i tela		Krivična dela protiv imovine		Krivična dela protiv javnog reda i mira		Ostala krivična dela	
				%		%		%		%
2006.	2.210	100	345	15,61	1.326	60,00	115 ⁴³⁷	0,00	539	24,39
2007.	2.060	100	272	13,20	1.264	61,36	94	4,56	430	20,87
2008.	2.435	100	340	13,96	1.434	58,89	172	7,06	489	20,08
2009.	1.901	100	226	11,89	1.003	52,76	218	11,47	454	23,88
2010.	2.015	100	259	12,85	1.091	54,14	212	10,52	453	22,48
2011.	2.373	100	317	13,36	1.308	55,12	279	11,76	469	19,76
2012.	2.196	100	262	11,93	1.215	55,33	282	12,84	437	19,90
2013.	2.131	100	222	10,42	1.248	58,56	275	12,90	386	18,11
2014.	1.584	100	158	9,97	937	59,15	180	11,37	309	19,51
2015.	1.774	100	196	11,05	979	55,19	206	11,61	393	22,15

Uvidom u Tabelu 3 može se zaključiti da su stariji maloletnici zastupljeniji u ukupnom broju izrečenih krivičnih sankcija u odnosu na procenat prijavljenih starijih maloletnika kao izvršioca krivičnih dela. Tako u posmatranom periodu krivične sankcije starijim maloletnicima izricane su u proseku od 55 do 68% u odnosu na sve izrečene krivične sankcije maloletnicima. U skladu sa intencijom zakonodavstva i kriminalnom politikom pravosudnih organa Republike Srbije, starijim maloletnicima se u proseku od 99% izriču vaspitne mere. Sudije za maloletnike, najčešće, izriču vaspitne mere pojačanog nadzora, zatim upozorenja i usmeravanja, dok se zavodske vaspitne mere izriču u proseku od 4%. Izricanje kazne maloletničkog zatvora, kao

⁴³⁷ U objavljenim podacima za 2006. godinu, krivična dela protiv javnog reda i mira su grupisana u ostala krivična dela.

izuzetne mogućnosti, uočava se u navedenoj tabeli. Najveći broj izrečenih kazni maloletničkog zatvora zabeležen je 2007. godine u proseku od 2.57%. Potrebno je naglasiti, da se u periodu od 2010 godine, kazna maloletničkog zatvora izriče u procentu manjem od 1% svih izrečenih krivičnih sankcija starijim maloletnicima.

Kazna kao kriminalnopolitička mera u suzbijanju maloletničke delinkvencije

Tabela 3 – Struktura izrečenih krivičnih sankcija za vremenski period od 2006. do 2015. godine.

	2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Izrečene krivične sankcije maloletnicima	1.556	100	1.996	100	2.229	100	1.902	100	1.640	100	2.290	100	2.302	100	2.648	100	2.034	100	1.926	100
Izrečene krivične sankcije starijim maloletnicima	1.076	68,71	1.166	58,42	1.237	55,50	1.111	58,41	970	59,15	1.311	57,25	1.318	57,25	1.554	58,69	1.209	59,44	1.182	61,37
Maloletnički zatvor	17	1,58	30	2,57	17	1,37	19	1,71	5	0,52	13	0,99	2	0,15	8	0,51	6	0,50	9	0,76
Vaspitne mere	1.059	98,42	1.136	97,43	1.220	96,63	1.092	98,29	965	99,48	1.298	99,01	1.316	99,85	1.546	99,49	1.203	99,50	1.173	99,24
Mere upozorenja i usmeravanja	383	35,59	481	41,25	479	38,72	471	42,39	431	44,43	562	42,87	535	40,59	651	41,89	576	47,64	594	50,25
Mere pojačanog nadzora	605	56,23	614	52,66	684	55,30	573	51,58	509	52,47	692	52,78	728	55,24	818	52,64	573	47,39	543	45,94
Zavodske mere	71	6,60	41	3,52	57	4,61	48	4,32	25	2,58	44	3,36	53	4,02	77	4,95	54	4,47	36	3,05

Zakon o maloletnicima propisuje samo jednu kaznu, kaznu maloletničkog zatvora, koja se može izreći isključivo starijem maloletniku. Ova kazna se primenjuje samo kao izuzetna i poslednja mera, ako se vaspitnom merom ne može ništa ili se ne može mnogo učiniti. Iz svega navedenog, kaznu maloletničkog zatvora sudije za maloletnike izriču samo u izuzetnim situacijama i broj izrečenih kazni maloletničkog zatvora kod nas je u proseku oko 1% od ukupno svih izrečenih krivičnih sankcija starijim maloletnicima.

Tabela 4 – Osuđena maloletna lica na kaznu maloletničkog zatvora za period od 2006. do 2015. godine.

Godine	br. osuda	Ukupno	% u odnosu na izrečene krivične sankcije starijim	Ubistvo	Teško ubistvo	Teška telesna povreda	Teška krađa	Razbojnička krađa	Razbojništvo	Silovanje	Nasilje u porodici	Učestvovanje u tuči	Neov. pro. drža. i sta. u prometu opojnih droga	Ugro. javnog saobraćaja	Ostala krivična dela	
2006.	br. osuda	17	1.58		5	1	1		7					2	1	
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g		2												
		5-8g		2												
		3-5g		1												1
		2-3g													1	
		6m-2g			1	1			7						1	
2007.	br. osuda	30	2.57	1	2	1	4	14	3		1		1	2	1	
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g		1												
		5-8g														
		3-5g	1	1	1											1
		2-3g							1							
		6m-2g				4	14	2			1		1	2		

Kazna kao kriminalnopolitička mera u suzbijanju maloletničke delinkvencije

2008.	br. osuda	17	1.37	2	1	3	2		3	4				2
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g		<i>1</i>										
		5-8g												
		3-5g	<i>2</i>							<i>2</i>				
		2-3g			<i>1</i>				<i>1</i>	<i>1</i>				
		6m-2g			<i>2</i>	<i>2</i>			<i>2</i>	<i>1</i>				<i>2</i>

2009.	br. osuda	19	1.71	2	4		10						1	2
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g		<i>1</i>										
		5-8g		<i>1</i>										
		3-5g	<i>1</i>	<i>2</i>										
		2-3g	<i>1</i>											
		6m-2g					<i>10</i>							<i>1</i>

2010.	br. osuda	5	0.52				3		1				1	
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g												
		5-8g												
		3-5g								<i>1</i>				
		2-3g												
		6m-2g					<i>3</i>							<i>1</i>

2011.	br. osuda	13	0.99	3	1	2	4		1					2
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g												
		5-8g		<i>1</i>										
		3-5g	<i>3</i>		<i>2</i>									
		2-3g												
		6m-2g					<i>4</i>		<i>1</i>					<i>2</i>

Kazna kao kriminalnopolitička mera u suzbijanju maloletničke delinkvencije

2012.	br. osuda	2	0.15						1			1		
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g												
		5-8g												
		3-5g												
		2-3g												
		6m-2g							<i>1</i>			<i>1</i>		

2013.	br. osuda	8	0.51	2	3	3								
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g			2									
		5-8g		<i>1</i>										
		3-5g			<i>1</i>									
		2-3g					<i>1</i>							
		6m-2g		<i>1</i>			2							

2014.	br. osuda	6	0.50	1		1	1		1	1				1
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g												
		5-8g												
		3-5g				<i>1</i>								
		2-3g							<i>1</i>	<i>1</i>				<i>1</i>
		6m-2g		<i>1</i>			<i>1</i>							

2015.	br. osuda	9	0.76	1	1	4		1					1	1
	Izrečena kazna mal. zatvora u trajanju od	8-10g			<i>1</i>									
		5-8g												
		3-5g		<i>1</i>			<i>1</i>							
		2-3g							<i>1</i>					
		6m-2g					3							<i>1</i>

Podaci Republičkog zavoda za statistiku o maloletnim učiniocima krivičnih dela – prijave, optuženja i osude za period od 2006. godine do 2015. godine, predstavljeni u Tabeli 4, ukazuju da je u posmatranom periodu velikom broju maloletnika stavljeno na teret izvršenje različitih

krivičnih dela. Kada su u pitanju krivična dela protiv života i tela maloletnici su osuđivani u 37 presude (29.36%). U posmatranom periodu primećen je veliki broj optuženja za teška ubistva (17), ubistva (12), kao i teške telesne povrede (8).

Sa druge strane, podaci pokazuju da je u posmatranom period (2006-2015) najvećem broju maloletnika bilo stavljeno na teret izvršenje nekog od imovinskih krivičnih dela. Naime, imovinski delikti su najčešći oblik u strukturi maloletničke delinkvencije. Udeo imovinskih delikta po oceni mnogih kriminologa stalno raste. Sve češće porast imovinskih delikta se opravdava ne samo ekonomskim prilikama, nego i opštim stanjem u društvu. Iz Tabele broj 4 se može zaključiti da su imovinski delikti zastupljeni u najrazličitijim oblicima, i to teška krađa (32), razbojnička krađa (14), razbojništvo (17). Naime, vršenjem ovih krivičnih dela maloletnici na neki način pokušavaju da kompenzuju loše uslove života i tako obezbeđuju sebi kvazi položaj u društvu. Osim imovinskih krivičnih dela u strukturi maloletničkog kriminaliteta u Srbiji poslednjih godina se izdvajaju i krivična dela protiv polnih sloboda, i to u 6 presuda (4.8%). Pored toga, zastupljena su i ostala krivična dela u 20 presuda (15.87%). Ovde su pre svega zastupljena teška dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja (5), neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga (2), nasilje u porodici (1), učestvovanje u tuči sa smrtnim ishodom (1) i ostala dela (11).

U navedenom periodu, maloletnički zatvor izrican je u trajanju od 6 meseci do dve godine (79), zatim u periodu od dve do tri godine (11), od tri do pet godina (23), od pet do osam godina (5) i od osam do deset godina (8). Najveći broj izrečenih kazni maloletničkog zatvora je u trajanju do dve godine, odnosno u 62.70%, pa se postavlja pitanje da li se sa tako odmerenim kaznama može ostvariti cilj izrečene kazne, a pre svega uspešna resocijalizacija osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora. Takođe, u skladu sa intencijom zakonodavca u 89.68% izrečene su kazne maloletničkog zatvora u trajanju do pet godina, što predstavlja opšti maksimum trajanja kazne maloletničkog zatvora. Nažalost, usled izvršenih izuzetno teških krivičnih dela u 10.32% izrečene su kazne maloletničkog zatvora u trajanju dužem od pet godina.

Glava 2.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

1. Fenomenološke karakteristike maloletničke delinkvencije

U Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, u periodu istraživanja, na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora nalazilo se 14 osuđenika. Kako usled dužine izrečene kazne maloletničkog zatvora, tako i zbog dužine trajanja krivičnih postupaka, većina osuđenika su punoletna lica, čak njih 12, dok su samo dva osuđenika maloletnici, što navodi na zaključak da se kazna maloletničkog zatvora sve više izjednačava sa kaznom zatvora. Ovih 14 osuđenika predstavlja eksperimentalnu grupu sa kojom će biti upoređeno 13 štićenika Vaspitno-popravnog doma za maloletnike u Kruševcu. S obzirom na činjenicu da u periodu istraživanja u posebnom odeljenju za maloletnice Kazneno-popravnog zavoda za žene u Požarevcu nije bilo lica ženskog pola osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora, istraživanje se u potpunosti odnosi na lica osuđena na kaznu maloletničkog zatvora isključivo muškog pola.

Na samom početku je neophodno istaći da postoji širok spektar izvršenih teških krivičnih dela, za koje je sud izrekao kaznu maloletničkog zatvora. Međutim, ono što je naročito zabrinjavajuće, jeste činjenica da je većina (78.6%) izvršenih krivičnih dela imala za posledicu lišenje života žrtve. Kao što se može primetiti u Tabeli broj 5, teško ubistvo je izvršilo čak 50% maloletnika, dok je ubistvo izvršilo 28.6%. Kada su u pitanju teška ubistva, tri su izvršena iz koristoljublja (član 114. stav 1. tačka 5. KZ), zatim dva na svirep i podmukao način (član 114. stav 1. tačka 1. KZ) i po jedno radi prikriivanja drugog krivičnog dela, odnosno pri izvršenju krivičnog dela razbojništva (član 114. stav 1. tačka 5. i 4. KZ). Potrebno je naglasiti, da su dva maloletnika prilikom izvršenja krivičnog dela teško ubistvo, kao sredstvo izvršenja krivičnog dela koristili oružje, pa im je u skladu sa zakonom, izrečena jedinstvena kazna maloletničkog zatvora za teško ubistvo u sticaju krivičnim delom iz nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materijala. Takođe, i ostala izvršena krivična dela su naročito teška, tako da je jedan maloletnik pokušao ubistvo, drugi produženo krivično delo silovanja (dva krivična dela silovanja) i treći naneo tešku telesnu povredu u saizvršilaštvu maloletnom licu usled čega je nastupila smrt maloletnika.

Tabela 5 - *Izvršena krivična dela - KPZ*

Krivično delo	Broj	Procenat
Teško ubistvo član 114. KZ	7	50%
Ubistvo član 113. KZ	4	28.6%
Ubistvo u pokušaju član 113. u vezi člana 30. KZ	1	7.1%
Produženo krivično delo silovanje član 178. stav 4. u vezi sa članom 61. KZ	1	7.1%
Teška telesna povreda u saizvršilaštvu član 121. stav 3 i 6. u vezi člana 33. KZ	1	7.1%
Ukupno:	14	100%

U Tabeli broj 6 prikazani su podaci o izvršenim krivičnim delima od strane štićenika Vaspitno-popravnog doma. Štićenici su, pre svega, izvršili krivičnih dela protiv imovine. Tako, na primer, čak 69.2% je izvršilo krivično delo razbojništvo, dok su ostala krivična dela zastupljena u procentu po 7.7%, i to: otmica, pokušaj ubistva, teška telesna povreda i trgovina ljudima, što je i prikazano u narednoj tabeli. Većina štićenika je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom za sticaj krivičnih dela.

Tabela 6 - *Izvršena krivična dela - VPD*

Krivično delo	Broj	Procenat
Otmica čl. 134. st. 3, teška telesna povreda čl. 121. st. 1, silovanje čl. 178 st. 3. i iznuda čl. 214 st. 1 KZ	1	7.7%
Ubistvo u pokušaju čl. 113 u vezi čl. 30 i promet opojnih droga čl. 246 st. 1 KZ	1	7.7%
Razbojništvo čl. 206 st. 1 KZ	9	69.2%
Teška telesna povreda čl. 121 st. 2 KZ	1	7.7%
Trgovina ljudima čl. 388 st. 3 KZ	1	7.7%
Ukupno:	13	100%

O težini izvršenih krivičnih dela, zaključak se može izvesti i na osnovu visine izrečene kazne maloletničkog zatvora. Samo jedan maloletnik je osuđen na relativno "kratku" kaznu u trajanju od jedne godine i dva meseca, koja je kako u teoriji, tako i u praksi problematična iz razloga ostvarivanja ciljeva i svrhe izrečene kazne maloletničkog zatvora. Sve ostale izrečene kazne su u trajanju od tri do deset godina.

Zanimljivo je da se sud odlučio da izrekne kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od pet godina, što predstavlja izuzetak propisan Zakonom o maloletnicima, čak u 42.8%, sa tim da je maksimalnu kaznu u trajanju od 10 godina izrekao u dva slučaja (14.3%). Kazna maloletničkog zatvora u trajanju do pet godina izrečena je u 57.2%, a u četiri slučaja izrečena je kazna maloletničkog zatvora u trajanju od pet godina 28.6% što predstavlja opšti maksimum kazne maloletničkog zatvora. Sve ovo ukazuje da su maloletnici izvršili izuzetno teška krivična dela.

Tabela 7 - Visina izrečene kazne maloletničkog zatvora

Visina kazne	Broj	Procenat
1 godina i 2 meseca	1	7.1%
3 godine	2	14.3%
4 godine i 6 meseci	1	7.1%
5 godina	4	28.6%
7 godina	2	14.3%
8 godina	1	7.1%
9 godina	1	7.1%
10 godina	2	14.3%
Ukupno:	14	100%

2. Relevantne okolnosti pri odabiru krivičnih sankcija

Prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora u zakonom određenim granicama, sud uzima u obzir svrhu kažnjavanja i sve relevantne okolnosti iz člana 54. Krivičnog zakonika, a naročito stepen zrelosti maloletnika, kao i vreme koje je potrebno za njegovo vaspitanje i stručno osposobljavanje. Na ovaj način, zakonodavac je propisao i da se pored svih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, posebno moraju uzeti u obzir okolnosti propisane Zakonom o maloletnicima.

Kada je u pitanju odabir vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom, sud pored okolnosti propisanih članom 12. Zakona o maloletnicima, posebno uzima okolnosti navedene u članu 21. stav 2. i to raniji život maloletnika, stepen poremećaja ponašanja, težinu i prirodu učinjenog krivičnog dela i okolnost da li je prema maloletniku ranije bila izrečena neka krivična ili prekršajna sankcija.

Analiziranjem naše sudske prakse kroz presude kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, odnosno rešenja kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom, pokušano je, da se na jedan celovit način utvrdi postupanje suda prilikom odabira krivičnih sankcija za maloletnike. Na početku, neophodno je istaći da presude u koje je tokom istraživanja izvršen uvid, sadrže prilično površna obrazloženja u delu koji se odnosi na lična svojstva maloletnika, kao i na činjenice kojima se sud rukovodio prilikom odabira krivične sankcije. Naime, u obrazloženjima presuda, sud navodi da su u konkretnom slučaju ispunjeni objektivni i subjektivni uslovi za izricanje kazne maloletničkog zatvora propisani Zakonom o maloletnicima, bez detaljnog navođenja činjenica kojima se rukovodio prilikom odabira krivične sankcije.

2.1. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Kako bi se utvrdile sve relevantne činjenice koje su dovele do odabira kazne maloletničkog zatvora, izvršena je uporedna analiza uz pomoć rešenja kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom. Na ovom mestu potrebno je naglasiti da rešenja kojima je izrečena navedena vaspitna mera sadrže detaljnija obrazloženja o ličnim svojstvima maloletnika, ali ne i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Naime, sud navodi samo činjenice koje je uzeo u obzir prilikom odabira krivične sankcije, kao i razloge zbog čega ne bi bilo opravdano izreći neku blažu vaspitnu meru, iako su ispunjeni uslovi i za eventualno kažnjavanje maloletnika, sud se u tom pravcu ne izjašnjava.

Uporednom analizom olakšavajućih i otežavajućih okolnosti navedenih u presudama i okolnostima koje je sud uzeo u obzir prilikom izricanja vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom, došlo se do sledećeg:

2.1.1. Olakšavajuće okolnosti

Većina sudova prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, kao olakšavajuće okolnosti uzima u obzir sledeće činjenice: da maloletniku ranije nisu izricane krivične sankcije, priznanje krivičnog dela, iskreno kajanje, držanje pred sudom, loši porodični odnosi, zasnovana bračna ili vanbračna zajednica, vaspitna zapuštenost, da nije usvojio socijalne norme niti socijalno prihvatljivo ponašanje, da nije stručno osposobljen, da nije završio osnovnu školu ili pak da je bio dobar učenik.

- Činjenicu da maloletniku ranije nisu izricane krivične sankcije kao olakšavajuća okolnost uzeta je u 10 slučajeva od ukupno 14 izrečenih kazni maloletničkog zatvora. Može se konstatovati da je pravosudna praksa prilično ujednačena kada je u pitanju ova okolnost.⁴³⁸ Samo u jednom slučaju, maloletniku kome prethodno nije izrečena vaspitna mera, ova okolnost nije uzeta u obzir.

- Priznanje maloletnika je u četiri slučaja uzeto kao olakšavajuća okolnost, dok je sedam maloletnika uz priznanje izrazilo i iskreno kajanje za izvršeno krivično delo. Tako, priznanje maloletnika je bilo zastupljeno u 11 slučajeva u odnosu na 14 izrečenih kazni maloletničkog zatvora. Kada je u pitanju priznanje za izvršeno krivično delo, u teoriji postoje različiti stavovi, mada je u našoj sudskoj praksi opšte prihvaćeno da priznanje predstavlja olakšavajuću okolnost.⁴³⁹

⁴³⁸ Prilikom analize presuda, uočena je i jedna nelogičnost, navedena u presudi Višeg suda u Vranju, u postupku prema mal. Z.M. u kojoj je navedeno, da je kao olakšavajuća okolnost uzeta ranija neosuđivanost maloletnika. U skladu sa zakonom, maloletnik se smatra krivim jedino za izvršeno krivično delo za koje mu je izrečena kazna maloletničkog zatvora i samo se tada "smatra osuđivanim". Kako je maloletnik izvršio krivično delo sa navršenom šesnaestom godinom, jasno je, da su istom ranije mogle biti izrečena samo vaspitne mere. Na osnovu navedenog, može se zaključiti da je sud "neosuđivanost" maloletnika pogrešno terminološki označio. Naime, u konkretnom slučaju, olakšavajuća okolnost je činjenica da maloletniku ranije nisu izricane krivične sankcije.

⁴³⁹ Autori koji smatraju priznanjem olakšavajućom okolnošću navode da se ono uvek posmatra kao odraz pozitivnog psihičkog odnosa prema delu, jer reflektuje prihvatanje sopstvene odgovornosti, pri čemu nije bitno da li je delo neki doprinos utvrđivanju materijalne istine ili ne. Međutim, postoje i mišljenja koja polaze od toga da priznanje samo po sebi nije pozitivno, već to postaje ako je dobrovoljno i ako daje doprinos utvrđivanju materijalne istine. Kao potvrda navedenog, postavlja se pitanje "čemu služi priznanje kod flagrantnog krivičnog dela?". Bukvalno ničemu, činjenica da je učinilac uhvaćen na delu govori sama za sebe. Isto važi i u slučajevima kada je delo dokazano drugim nesumnjivim dokazima – pa je tada priznanje na neki način „iznuđeno“, jer je učinioocu jasno da više nema šta da izgubi. Miladinović-Stefanović, M., *Redovno odmeravanje kazne u krivičnom pravu*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2012, str. 467.

- držanje maloletnika pred sudom kao olakšavajuća okolnost uzeta je u obzir u 5 slučajeva u odnosu na ukupan broj izrečenih kazni maloletničkog zatvora. Na osnovu obrazloženja presuda ne može se utvrditi šta se pod držanjem maloletnika pred sudom podrazumeva. Naime, ako je u pitanju korektno ponašanje maloletnika tokom postupka, ovu okolnost sud ne bi trebao uzimati kao olakšavajuću okolnost, jer je obaveza maloletnika da poštuje procesnu proceduru. Sa druge strane, nepoštovanje procesnih pravila, prilikom odmeravanja kazne *argumentum a contrario* ne može se uzeti kao otežavajuća okolnost, jer je takvo ponašanje maloletnika sankcionisano procesnim pravilima. Tako, držanjem pred sudom, najverovatnije podrazumeva pristojnost uopšte, kulturni odnos prema samom sudu i drugim učesnicima u postupku.⁴⁴⁰

- Loši porodični odnosi, kao olakšavajuća okolnost uzeta je samo u jednom slučaju. U obrazloženju presude Višeg suda u Požarevcu u predmetu prema maloletnom H.B. navodi se da je porodica maloletnika krajnje disfunkcionalna, u kojoj dominira agresivno i devijantno ponašanje oca, koji je i osuđivan zbog krivičnog dela nasilje u porodici izvršenim prema maloletnom H.B., što znači da je maloletnik bio izložen zlostavljanju kao i konfliktnim odnosom samih roditelja u porodici. Sa tim u vezi, porodica još uvek sa svojim usklađenim i harmoničnim životom predstavlja najdelotvorniji faktor usmeravanja i pozitivnog strukturiranja mladih ličnosti. Nasuprot tome, porodice u kojima dolaze do izražaja različiti elementi i oblici strukturalne razorenosti i funkcionalne dezorganizacije, postaje centar devijantnog pritiska, koji se manifestuje i preko prestupničkog ponašanja maloletnika.⁴⁴¹

- Vaspitna zapuštenost maloletnika kao olakšavajuća okolnost uzeta je u obzir u dva slučaja u odnosu na 14 izrečenih kazni maloletničkog zatvora. Ova okolnost usko je povezana sa neadekvatnim nadzorom roditelja, kako zbog čestih odsustvovanja roditelja i prezaposlenosti, tako i zbog totalnog nemara i nebrige. Takođe, maloletni delinkventi često potiču iz porodica u kojima je jedan ili pak oba roditelja delinkventnog ponašanja, pa se u tim slučajevima, realno i ne može očekivati adekvatan vaspitni odnos prema maloletniku. Tako, sve se češće javljaju maloletnici, koji usled nedostatka pažnje, odsustva ograničenja i kontrole roditelja, pokušavaju da popune ovu prazninu spajanjem u grupe, fokusirajući se na neke zajedničke simbole

⁴⁴⁰ Miladinović-Stefanović, M., *Redovno odmeravanje kazne u krivičnom pravu*, op. cit., str. 476.

⁴⁴¹ Jašović, Ž., *Kriminologija maloletničke delinkvencije*, op. cit., str. 237.

(ideološke, muzičke, etničke, sportske). Takve grupe obično karakterišu agresivnim stavom i čine deo antisocijalnog ili kriminalnog ponašanja.⁴⁴²

- Olakšavajuće okolnosti kao što su zasnovana bračna zajednica, činjenica da maloletnik nije usvojio socijalne norme niti socijalno prihvatljivo ponašanje, da nije stručno osposobljen, da nije završio osnovnu školu ili pak da je bio dobar učenik, najmanje su zastupljene u našoj sudskoj praksi, tj. uzete su samo u jednom slučaju. Ono što na prvi pogled izgleda nejasno su dve stvari. Naime, stručna neosposobljenost maloletnika uzeta je samo u jednom slučaju, iako većina maloletnika nije stručno osposobljena. Sa tim u vezi postavlja pitanje, zašto i u drugim slučajevima, u kojima maloletnici takođe nisu stručno osposobljeni, ova okolnost nije uzeta u obzir kao olakšavajuća? Takođe, različito postupanje naše sudske prakse uočeno je i u istom tretiranju različitih okolnosti. Tako činjenica da maloletnik nije završio osnovnu školu u jednom slučaju uzeta je kao olakšavajuća okolnost, dok, u drugom slučaju isto kao olakšavajuća okolnost uzeta je i činjenica da je maloletnik bio dobar učenik.

2.1.2. Otežavajuće okolnosti

- Ranije izrečenu vaspitnu meru, sud je kao otežavajuću okolnost uzeo u obzir u tri slučaja u odnosu na 14 izrečenih kazni maloletničkog zatvora. Iako je naša sudska praksa ujednačena i ovu okolnost uzima kao otežavajuću, postoje brojna osporavanja.⁴⁴³ Naime, u literaturi se navodi stav da srž ustanove povrata čini postojanje prethodne osude. Kako se maloletniku vaspitna mera izriče, isti se ne oglašava krivim i ne smatra osuđivanim, pa se shodno tome izrečena vaspitna mera ne bi mogla smatrati otežavajućom okolnošću. Jedino bi osuda na kaznu maloletničkog zatvora u ovom kontekstu imala karakter otežavajuće okolnosti. Međutim, izrečenu vaspitnu meru svakako treba uzeti u obzir prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, kroz raniji život maloletnika. Neefikasnost ranije izrečene vaspitne mere može se posmatrati i kao pokazatelj da je potrebno izreći kaznu maloletničkog zatvora.

⁴⁴² Opinion of the European Economic and Social Committee on The prevention of juvenile delinquency. Ways of dealing with juvenile delinquency and the role of the juvenile justice system in the European Union (2006/C 110/13) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075:0082:EN:PDF> (pristupio 26.09.2015).

⁴⁴³ U literaturi se navodi stav da zakonska definicija povrata isključuje iz sastava ovog instituta osude na mere bezbednosti i vaspitne mere, ali da ih ipak domaća sudska praksa uzima u razmatranje prilikom odmeravanje kazne u okviru šire, zakonske okolnosti ranijeg života. Miladinović-Stefanović, M., *Redovno odmeravanje kazne u krivičnom pravu*, op. cit., str. 436.

- Naročitu upornost i odlučnost prilikom izvršenja krivičnog dela, kao otežavajuću okolnost prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora sud je uzeo u obzir u pet slučajeva u odnosu na 14 izrečenih kazni maloletničkog zatvora. Dok je bezobzirnost i istrajnost maloletnika predstavljalo otežavajuću okolnost u jednom slučaju. Prema shvatanju naše sudske prakse, bezobzirnost se ogleda u potpunoj ravnodušnosti prema dobrima žrtve, dok se upornost ogleda u spremnosti maloletnika da delo ostvari uprkos određenim preprekama i poteškoćama.

- Držanje maloletnika nakon izvršenog krivičnog dela kao otežavajuća okolnost uzeta je u dva slučaja u odnosu na 14 izrečenih kazni maloletničkog zatvora. U literaturi se ova okolnost uzimajući u obzir raniji život maloletnika često naziva kasniji život maloletnika i obuhvata period od izvršenja krivičnog dela pa sve do trenutka kada više nije moguće izmeniti odluku o izrečenoj krivičnoj sankciji korišćenjem redovnih pravnih lekova. Najčešće po ovom okolnošću podrazumeva se prikrivanje tragova izvršenog krivičnog dela, prebacivanje odgovornosti za nastale posledice na žrtvu, kao i pokušaj fingiranja samoubistva. Tako, Viši sud u Vranju u postupku prema maloletnom Z.M. u obrazloženju presude navodi da je kao otežavajuću okolnost uzeo držanje maloletnika nakon izvršenog krivičnog dela, tako što je maloletnik pokušao da zavara tragove, na način što je „sekiricu“ koja je bila pored kreveta umazao krvlju, kako bi se pomislilo da je oštećeni izvršio samoubistvo, zatim odlazi kući, pere ruke od krvi, baca palicu u peć (sredstvo izvršenja krivičnog dela) da bi izgorela, skriva patike koje je nosio, odlazi da spava, a nakon toga celog dana vozi bicikl i raspituje se da li su prilikom uviđaja našli tragove i ubicu. Takođe, Viši sud u Šapcu u postupku prema maloletnom D.Z. u obrazloženju presude navodi da je uzeo kao otežavajuću okolnost držanje maloletnika nakon izvršenog krivičnog dela, koje se ogledalo u tome što je maloletnik odgovornost za izvršeno krivično delo silovanje prebacivao na žrtvu.

- Asocijalno ponašanje maloletnika u školi uzeto je u jednom slučaju kao otežavajuća okolnost u odnosu na sve izrečene kazne maloletničkog zatvora. Takođe, okolnost da je maloletnik van procesa obrazovanja, predstavljala je otežavajuću okolnost u jednom slučaju. Naime, veliki broj autora ističe da maloletnici koji su u sukobu sa zakonom po pravilu su i u sukobu sa procesom obrazovanja. Tako, pozitivno ponašanje u školi, redovno pohađanje škole,

ispunjavanje školskih obaveza retko dolazi u obzir prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora.⁴⁴⁴

- Okolnost da roditelji nemaju uticaja na ponašanje maloletnika uzeta je kao otežavajuća u jednom slučaju. Prema obrazloženju presude Višeg suda u Požarevcu prema maloletnom H.B. navedena okolnost je uzeta kao otežavajuća iz razloga što roditelji i nakon izrečene vaspitne mere pojačanog nadzora od strane roditelja nisu preduzeli pojačane mere nadzora, što je posebno iskazano u situaciji kada je otac maloletnog H.B. primetio da se maloletnik promenio od kada je počeo da se druži sa navedenim licima, da je video kod njega predmetno oružje, ali da nije reagovao na adekvatan način. Međutim, kada je u pitanju navedena okolnost u literaturi postoje različita mišljenja. Tako, prema jednom mišljenju ulogu olakšavajuće okolnosti ima izostanak roditeljske kontrole, koja čak i ne mora da ima trajni i dublji karakter.⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ Analizirajući 14 presuda kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, utvrđena je određena nedoslednost prilikom određivanja olakšavajućih i otežavajućih okolnosti. Naime, kako smo prethodno naveli, kao olakšavajuća okolnost je uzeta činjenica da maloletnik nije završio osnovnu školu, odnosno da je bio dabar učenik. Nasuprot navedenom, sud je u jednom slučaju činjenicu da je maloletnik van procesa obrazovanja uzeo kao otežavajuću okolnost. Postavlja se pitanje, u čemu je razlika u činjenicama da maloletnik nije završio osnovnu školu, odnosno da je van procesa obrazovanja? Po našem mišljenju, okolnost da je maloletnik van procesa obrazovanja, radi ujednačene sudske prakse potrebno je uzeti kao olakšavajuću okolnost.

⁴⁴⁵ Miladinović-Stefanović, M., *Redovno odmeravanje kazne u krivičnom pravu*, op. cit., str. 510.

Tabela 8 – Okolnosti koje je sud uzimao u obzir prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora

Olakšavajuće	Broj	Procenat⁴⁴⁶	Otežavajuće	Broj	Procenat
Nisu izricane vaspitne mere	10	71,43	Ranije izrečena vaspitna mera	3	21,43
Priznanje	4	28,57	Naročita upornost i odlučnost	4	54,71
Priznanje i kajanje	7	50	Bezobzirnost i istrajnost	1	7,14
Držanje maloletnika pred sudom	5	35,71	Držanje nakon izvršenog kri. dela	2	14,29
Loši porodični odnosi	1	7,14	Asocijalno ponašanje	1	7,14
Vaspitna zapuštenost	2	14,29	Da je van procesa obrazovanja	1	7,14
Zasnovana bračna zajednica	1	7,14	Da roditelji nemaju uticaja na ponašanje maloletnika	1	7,14
Da nije usvojio soci. norme niti soci. prihvatljivo ponašanje	1	7,14			
Stručna neosposobljenost	1	7,14			
Da nije završio osnovnu školu	1	7,14			
Da je bio dabar učenik	1	7,14			

Nakon predočenih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti koje je sud u pojedinačnim slučajevima uzimao u obzir, bitno je napomenuti, da se navedene okolnosti ne mogu pojedinačno posmatrati, već zajedno sa svim okolnostima u konkretnom slučaju. Tako, nemoguće je saznati, na primer koliko je vaspitna zapuštenost maloletnika, činjenica da roditelji nemaju uticaja na ponašanje maloletnika ili pak ostale navedene okolnosti imale uticaja na visinu odmerene kazne maloletničkog zatvora.

Takođe, ostalo je nerazjašnjeno i koliko je potreba za vaspitanjem, prevaspitanjem i stručnim osposobljavanjem imala uticaja na odmeravanje kazne maloletničkog zatvora. Pojedini autori navode da se može samo pretpostaviti da bi za ostvarivanje navedenih ciljeva bilo potrebno vreme, koje bi bilo znatno duže od zakonskog minimuma, imajući naročito u vidu navedenu populaciju kojoj je neophodno pružiti obrazovanje i stručno osposobljavanje i uz to sprovesti proces vaspitanja i popravljanja.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Procenat olakšavajućih i otežavajućih okolnosti obračunat je u odnosu na četrnaest izrečenih kazni maloletničkog zatvora.

⁴⁴⁷ Perić, O., *Maloletnički zatvor – primena i izvršenje*, op. cit., str. 71.

2.2. Okolnosti koje su uzete u obzir prilikom odabira vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom

Prilikom izricanja vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom sud u obrazloženju rešenja kao najčešće razloge za odabir ove vaspitne mere navodi: prethodno izrečenu vaspitnu meru, socijalne, materijalne i druge prilike maloletnika i njegove porodice, vaspitnu zapuštenost, da roditelji nemaju izgrađen autoritet niti kapacitet da se samostalno o njemu staraju na odgovarajući način, da je van obrazovnog sistema i da se recidivizam ne može isključiti. Takođe, sud posebno prilikom izbora vrste vaspitne mere uzima u obzir uzrast i zrelost maloletnika,⁴⁴⁸ svojstva njegove ličnosti, težinu krivičnog dela, kao i ostale činjenice navedene u mišljenju Centra za socijalni rad.⁴⁴⁹

- Najčešći razlog za izricanje vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom, prema obrazloženjima rešenja je prethodno izrečena vaspitna mera. Tako u dvanaest slučajeva u odnosu na trinaest izrečenih vaspitnih mera javljaju se maloletnici kojima su izricane vaspitne mere, odnosno sedam maloletnika kojima su bile izrečene vaspitne mere i pet maloletnika koji su krivično delo izvršili tokom trajanja vaspitne mere.⁴⁵⁰ Članom 12. Zakona o maloletnicima propisana je obaveza suda da prilikom izbora vaspitne mere uzme u obzir i okolnost da li su

⁴⁴⁸ Zrelost maloletnika se ceni u celini, odnosno i fizičku i emocionalnu, socijalnu i intelektualnu zrelost, i to i generalno, opštu zrelost, i posebno, zrelost u odnosu na shvatanje maloletnika o prirodnom i socijalnom značenju radnje krivičnog dela i drugih okolnosti za izvršenje krivičnog dela. Soković, S., Bejatović, S., *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2009. str. 102

⁴⁴⁹ Iz obrazloženja rešenja - prilikom odlučivanja sud je imao u vidu činjenicu i okolnosti u konkretnom slučaju, prirodu i težinu i ozbiljnost izvršenih krivičnih dela, da je maloletnik u osnovi priznao krivična dela koja mu se stavljaju na teret, da odrasta u nepotpunoj porodici, da majka nema očuvan autoritet, kontrolu i nadzor nad njegovim ponašanjem i kretanjem, da je završio osnovnu školu, da je van obrazovnog procesa, da su mu izrečene dve vaspitne mere koje nisu dale rezultate, da je krivična dela izvršio za vreme trajanja izrečenih vaspitnih mera, da se rizik recidiva ne može isključiti. Imajući u vidu navedeno sud je našao da je neophodno maloletnika izdvojiti iz njegove dosadašnje sredine i smestiti ga u vaspitno popravni dom, gde će uz pomoć stručnog tima te ustanove raditi na njegovom vaspitanju i obrazovanju, a što bi ga sklonilo sa ulice, uticaja lošeg društva, istovremeno takav oblik zaštite bi doveo do povratka u školu i sticanje neke stručne kvalifikacije

⁴⁵⁰ Od izrečenih vaspitnih mera, najzastupljenije su mere pojačanog nadzora organa starateljstva koje su izrečene u deset slučajeva. Uz vaspitnu meru pojačanog nadzora od organa starateljstva u tri slučaja izrečene su i posebne obaveze i to da redovno pohađa školu; da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima i da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu. Vaspitna mera upućivanje u vaspitnu ustanovu izrečena je u dva slučaja. Ono što je karakteristično i što se može zaključiti iz navedenih rešenja je da najveći broj izrečenih vaspitnih mera nije realizovan iz razloga što je maloletnik odbijao saradnju sa organom starateljstva, odnosno u slučaju izrečene vaspitne mere upućivanje u vaspitnu ustanovu, zbog njegovog bekstva iz ustanove. Pa shodno navedenom, izrečene mere, kako navodi sud iz otvorene zaštite nisu ni mogle da daju željene rezultate.

maloletnicima ranije izricane prekršajne sankcije. Na osnovu raspoložive dokumentacije, utvrđeno je, da je samo Viši sud u Beogradu u postupku prema maloletnom B.N. uzeo u obzir navedenu okolnost. U obrazloženju rešenja navodi se da je maloletnik prekršajno kažnjavan rešenjem sudije za prekršaje Sremske Mitrovice, zbog prekršaja iz člana 6. stav 3. Zakona o javnom redu i miru za koji mu je izrečena vaspitna mera ukor, kao i za ponovljeni prekršaj vaspitna mera pojačan nadzor od strane roditelja.

- Socijalne, materijalne i druge prilike maloletnika i njegove porodice sud je uzeo u obzir prilikom odabira ove vaspitne mere u četiri od ukupno trinaest izrečenih vaspitnih mera. Naime, prema mišljenju većine autora povoljni materijalni uslovi olakšavaju vaspitno funkcionisanje porodice, dok porodice u kojima su roditelji zabrinuti teškim materijalnim prilikama, nisu u stanju da posvete dovoljno pažnje vaspitanju dece. U nekim slučajevima siromaštvo i naročita oskudica materijalnih dobara mogu ostvariti presudno – uzročni uticaj na maloletničku delinkvenciju.⁴⁵¹

- Vaspitnu zapuštenost maloletnika sud navodi u pet slučajeva u odnosu na trinaest izrečenih vaspitnih mera upućivanje u vaspitno popravni dom. Prema mišljenju suda, kod visokog stepena vaspitne zapuštenosti maloletnika, vaspitnim merama vaninstitucionalnog karaktera ne može se postići svrha izricanja krivične sankcije, tj. njegova uspešna resocijalizacija. Tako, Viši sud u Valjevu u postupku prema maloletnom T.R. u obrazloženju presude navodi da prethodno izrečena vaspitna mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva nije dala očekivane rezultate. Uzimajući u obzir visok stepen vaspitne zapuštenosti maloletnika, neophodno je prema njemu preduzeti trajnije mere vaspitanja pri čemu se korekcija njegovog ponašanja ne može očekivati bez potpunog izdvajanja iz sredine u kojoj je do sada boravio. Takođe, maloletnik sa ocem nema komunikaciju niti njegovu podršku, dok majka, kako sama navodi nije u mogućnosti da kontroliše njegovo ponašanje, pa se zbog svega navedenog u konkretnom slučaju kao adekvatna vaspitna mera pokazuje upravo izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno-popravni dom.

- Nakon prethodno izrečenih vaspitnih mera, najzastupljenija okolnost koju sud navodi prilikom odabira vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom je činjenica da roditelji nemaju izgrađen autoritet niti kapacitet da se samostalno o njemu staraju na odgovarajući način. Tako, ova okolnost je uzeta u devet od ukupno trinaest izrečenih vaspitnih mera. U obrazloženju

⁴⁵¹ Jašović, Ž., *Kriminologija maloletničke delinkvencije*, op. cit., str. 244.

rešenja Višeg suda u Beogradu u postupku prema maloletnom J.D. navodi se da je isti odrastao bez adekvatne roditeljske kontrole, staranja i bez potrebnog uzora, pri čemu ne postoji nikakva mogućnost da se u porodičnom okruženju u kom trenutno živi na bilo koji način utiče na njegovo ponašanje kako bi on postao svestan štetnosti svojih postupaka. Viši sud u Beogradu u postupku prema maloletnom K.M. u obrazloženju rešenja navodi da je majka maloletnika skromnih roditeljskih kapaciteta i nije dovoljno zastupljena u odrastanju maloletnika, već je brigu o maloletniku uglavnom prepustila svojoj majci. Naime, majka maloletnika nema adekvatni uvid u svoje roditeljske propuste, minimizirajući poteškoće i probleme sa kojima se na planu ponašanja suočava maloletnik, pa odgovornost za njegova krivična dela vidi u drugima.

- Zatim, okolnost da se maloletnik nalazi van obrazovnog sistema, uzeta je u obzir prilikom odabira krivične sankcije u pet od ukupno trinaest izrečenih vaspitnih mera upućivanje u vaspitno popravni dom. Prema mišljenju suda, ovom vaspitnom merom se može uticati na vaspitanje i obrazovanje maloletnika, a naročito njegovo ponovno uključivanje u obrazovni sistem unutar vaspitno popravnog doma. Tako, Viši sud u Beogradu u postupku prema maloletnom G.U. navodi da je maloletnika neophodno izdvojiti iz njegove dosadašnje sredine i smestiti ga u vaspitno popravni dom, pa uz pomoć stručnog tima te ustanove raditi na njegovom vaspitanju i obrazovanju, što bi dovelo do ponovnog uključivanja u školu unutar vaspitno popravnog doma i sticanja neke stručne kvalifikacije. Viši sud u Zrenjaninu u postupku prema maloletnom J.R. navodi da je usvojen predlog da se maloletniku izrekne vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom kako bi isti mogao da završi školovanje i osposobi se sa rad, što se vaspitnim merama iz otvorene zaštite ne bi moglo postići.

- Okolnost da se recidivizam kod maloletnika ne može isključiti sud je uzeo u obzir prilikom odabira vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom u četiri slučaja. Međutim, ostaje nejasno na osnovu kojih pokazatelja je sud došao do navedenog mišljenja? Naročito iz razloga što je dvanaest maloletnika izvršilo krivično delo u povratu, a samo za četiri maloletnika je ova okolnost uzeta u obzir. Naime, navedenu okolnost sud je naročito uzimao u obzir u situacijama kada su maloletnici tokom izvršavanja prethodno izrečene vaspitne mere izvršili nova krivična dela. Tako Viši sud u Beogradu u postupku prema maloletnom K.M. navodi da je rešenjem ovog suda od 2013. godine izrečena maloletniku vaspitna mera upućivanje u vaspitnu ustanovu i isti je smešten u Zavod za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, ali od realizacije

smeštaja, maloletnik je vrlo malo boravio u domu jer je kontinuirano bio u bekstvu i vršio krivična dela, pa se kod njega recidiv očekuje.

Tabela 9 – Okolnosti koje je sud uzimao u obzir prilikom odabira vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom

Povrat	Broj	Procenat⁴⁵²
Prethodno izrečena vaspitna mera	12	92,31
Socijalne, materijalne i druge prilike maloletnika i njegove porodice	4	30,77
Vaspitna zapuštenost maloletnika	5	38,46
Da roditelji nemaju izgrađen autoritet prema maloletniku	9	69,23
Da je maloletnik van obrazovnog sistema	5	38,46
Da se recidivizam ne može isključiti	4	30,77

Nakon pojedinačnog analiziranja olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, kao i okolnosti koje je sud uzimao u obzir prilikom odabira vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom, neophodno je utvrditi da li postoji zajednički imenitelj kod izricanja kazne maloletničkog zatvora, odnosno koje su to odlučujuće činjenice koje su doprinele odabiru krivične sankcije.

Pre svega, analizu je potrebno započeti sa prethodno izrečenim vaspitnim merama, odnosno o povratu maloletnika. Na osnovu prikazanih podataka, utvrđeno je sledeće: većina maloletnika je osuđeno na kaznu maloletničkog zatvora za izvršeno prvo krivično delo, čak 78.6%, tj. prethodno im nisu izricane krivične sankcije, dok je za izvršena krivična dela u povratu osuđeno na kaznu maloletničkog zatvora njih 21.4%. Ovo su samo službeni podaci koje je sud imao u vidu prilikom suđenja, jer se podaci koji se odnose na krivična dela maloletnika izvršena pre četrnaeste godine ne evidentiraju kao krivična dela. U navedena tri slučaja (21.4%), sud je prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, povrat maloletnika uzimao kao otežavajuću okolnost. Bitno je napomenuti da se neefikasnost ranije izrečene vaspitne mere može posmatrati kao jedan od pokazatelja da je potrebno izreći kaznu maloletničkog zatvora.

Kada su u pitanju štíćenici vaspitno-popravnog doma, kod njih je situacija suprotna. Naime, samo je jednom maloletniku za prvo izvršeno krivično delo izrečena vaspitna mera

⁴⁵² Procenat je obračunat u odnosu na trinaest izrečenih vaspitnih mera upućivanje u vaspitno popravni dom.

upućivanje u vaspitno-popravni dom, dok svi ostali ili 92.3% štićenika, izvršili krivično delo kao povratnici. Kao što smo prethodno naveli, sudija za maloletnike u obrazloženju rešenja o izricanju vaspitne mere upućivanje u vaspitno-popravni dom se ne izjašnjava o olakšavajućim i otežavajućim okolnostima. Mada, iz obrazloženja se može zaključiti da prethodno izrečena vaspitna mera, predstavlja jedan od osnova za izricanje "teže" vaspitne mere, jer je jasno da prethodna vaspitna mera nije dala očekivane rezultate.

Povrat maloletnika različito se ceni u zavisnosti od izrečene krivične sankcije. Tako, prilikom izricanja kazne maloletničkog zatvora, povrat predstavlja otežavajuću okolnost koja se uzima u obzir prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora i jedan od razloga zbog čega ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Međutim, prilikom izricanja vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom, povrat predstavlja činjenicu o neefikasnosti ranije izrečene blaže vaspitne mere i jedan od razloga za izricanje teže vaspitne mere. Sa tim u vezi, može se zaključiti da povrat ne predstavlja odlučujuću činjenicu za izricanje kazne maloletničkog zatvora iz razloga što je najvećem broju maloletnika za izvršena krivična dela u povratu izricana i vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom.

Tabela 10 - Stepen povrata - KPZ

Povrat	Broj	Procenat
Da	3	21.4%
Ne	11	78.6%
Ukupno:	14	100%

Tabela 11 - Stepen povrata VPD

Povrat	Broj	Procenat
Da	12	92.3%
Ne	1	7.7%
Ukupno:	13	100%

Kada su u pitanju stavovi maloletnika prema izvršenom krivičnom delu oni su bitni kako tokom odlučivanja o izboru krivične sankcije tako i tokom sprovođenja tretmana u ustanovama. Prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, sud je uzimao u obzir priznanje maloletnika, tako da je navedenu činjenicu ceni kao olakšavajuću okolnost. Većina maloletnika kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora je priznalo izvršenje krivičnog dela, a 50% osuđenika je uz priznanje iskazalo i kajanje za izvršeno krivično delo. Kada su u pitanju štićenici Vaspitno

popravnog doma, takođe većina štićenika je priznalo izvršeno krivično delo, dok je samo 23.1% uz priznanje iskazalo i kajanje za izvršeno krivično delo. Međutim, ostaje nejasno, kako se priznanje maloletnika prilikom izricanja vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom ceni? Po našem mišljenju, navedena okolnost može predstavljati samo olakšavajuću okolnost.

Kako je većina starijih maloletnika priznalo izvršenje krivičnog dela, nezavisno od izrečene krivične sankcije, može se zaključiti da ova subjektivna okolnost nije odlučujuća za izricanje kazne maloletničkog zatvora. Međutim, činjenica da su maloletnici priznali izvršeno krivično delo, predstavlja bitnu polaznu tačku u planiranju programa tretmana osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora i štićenika u vaspitno popravnom domu.

Tabela 12 - Stavovi maloletnika prema krivičnom delu - KPZ

Stavovi	Broj	Procenat
Priznanje i kajanje	7	50%
Priznanje bez kajanja	4	28.6%
Ne priznaje	2	14.3%
Nema podataka	1	7.1%
Ukupno:	14	100%

Tabela 13 - Stavovi maloletnika prema krivičnom delu - VPD

Stavovi	Broj	Procenat
Priznanje i kajanje	3	23.1%
Priznanje bez kajanja	6	46.2%
Delimično priznanje	4	30.8%
Ukupno:	13	100%

Vaspitnu zapuštenost maloletnika bila je zastupljena kako kod maloletnika kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, tako i kod maloletnika kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom. Prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, vaspitna zapuštenost maloletnika je u dva slučaja cenjena kao olakšavajuća okolnost, dok je nasuprot tome, prilikom izricanja vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom, u pet slučajeva uzimana kao jedan od osnova za izricanje ove mere. Kako je vaspitna zapuštenost prisutna i kod maloletnika kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom, može se zaključiti da ova okolnost nije odlučujuća za odabir kazne maloletničkog zatvora.

Porodični odnosi, kao i socijalne, materijalne i druge prilike maloletnika i njegove porodice, predstavljaju centralno mesto u postupku prema maloletnicima. Utvrđivanje navedenih okolnosti, neophodno je u svim postupcima prema maloletnicima, radi kompletiranja slike o ličnosti maloletnika. O navedenim okolnostima veća pažnja je posvećena prilikom izricanja vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom, kako kroz izveštaj Centra za socijalni rad, tako i kroz prikupljene podatke tokom samog postupka. Kako je sud navedene okolnosti uzimao u obzir i prilikom izricanja kazne maloletničkog zatvora, mada u manjem obimu, ne može se zaključiti da porodični odnosi, socijalne, materijalne i druge prilike maloletnika i njegove porodice, predstavljaju odlučujuću okolnost za odabir ove krivične sankcije.

Povezana sa prethodno navedenom okolnošću je i činjenica da roditelji nemaju izgrađen autoritet niti kapacitet da se samostalno staraju o maloletniku, odnosno nisu u mogućnosti da vrše pojačan nadzor. Ova okolnost zastupljenija je kod maloletnika kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom (devet slučajeva), kako zbog toga što ista predstavlja jedan od osnova za izricanje zavodskih vaspitnih mera, tako i zbog činjenica da su većini maloletnika prethodno izricane vaspitne mere iz otvorene zaštite, koje nisu dale željene rezultate i gde roditelji nisu uspjeli da izvrše pojačan nadzor. Takođe, navedena okolnost, mada u samo u jednom slučaju uzeta je u obzir postupku prilikom izricanja kazne maloletničkog zatvora, pa se može zaključiti da ista ne predstavlja odlučujuću okolnost prilikom izricanja kazne maloletničkog zatvora.

O činjenici da je maloletnik van obrazovnog procesa, posvećena je velika pažnja tokom krivičnog postupka prema maloletnicima. Tako navedena okolnost predstavlja jedan od razloga za izricanje institucionalnih krivičnih sankcija. Međutim, činjenica da su maloletnici van procesa obrazovanja prisutna je kod maloletnika kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, kao i kod maloletnika kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom, pa se može zaključiti da ista ne predstavlja odlučujuću okolnost za izricanje kazne maloletničkog zatvora.

Okolnost da se recidivizam maloletnika ne može isključiti, prisutna je samo kod maloletnika kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom. Iako navedenu okolnost sudovi u postupcima prema maloletnicima kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, nisu eksplicitno utvrđivali, po našem mišljenju ista ne predstavlja odlučujuću okolnost za odabir krivične sankcije. Ovo naročito iz razloga, što najveći broj

maloletnika kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, nisu povratnici. Sa druge strane, okolnosti kao što su naročita upornost i odlučnost, bezobzirnost i istrajnost, utvrđene u postupcima kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora, takođe ne predstavljaju odlučujuće okolnosti pri odabiru krivične sankcije. Naime, navedene okolnosti vezane su za ličnost maloletnika, kao i za posledice krivičnog dela, što predstavlja zakonski osnov za izricanje kazne maloletničkog zatvora.

Kako se prethodno navedenim okolnostima nisu mogle utvrditi odlučujuće okolnosti za odabir kazne maloletničkog zatvora, pokušaćemo iste utvrditi i na osnovu drugih okolnosti koje je sud tokom postupka utvrđivao. Iako te okolnosti, sud u obrazloženjima ne uzima kao olakšavajuće i otežavajuće, odnosno kao odlučujuće za odabir vaspitne mere, smatramo da su mogle imati uticaja prilikom odabira krivične sankcije.

Ovu analizu započecemo sa motivom izvršenja krivičnog dela. Najveći broj osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora, izvršili su krivična dela zbog materijalne koristi, čak 35.7%, dok su ostali motivi različiti. Netrpeljivost kao motiv izvršenja krivičnog dela javlja se u 14.3%. U tabeli broj 14 je prikazano i da su ljubomora, strah za sopstveni život, preprodaja narkotika, prikrivanje drugog krivičnog dela i osveta zbog devojke zastupljeni sa po 7.1%. Zanimljivo je da sud tokom postupka u dva slučaja nije utvrdio motiv za izvršeno krivično delo, odnosno u 14.3 % slučajeva. Ono što je karakteristično za navedene šticienike se može uočiti u Tabeli 15. Naime, kod njih je kao motiv izvršenja krivičnog dela, materijalna korist bila zastupljena u čak 92.3%. Kako šticienici pretežno vrše krivična dela protiv imovine, očekivano je, da skoro u svim slučajevima motiv izvršenja krivičnog dela bude materijalna korist. Samo u jednom slučaju motiv izvršenja krivičnog dela je bila samoafirmacija, i to pri izvršenju krivičnog dela ubistvo u pokušaju.

Na osnovu predstavljenih podataka, ne može se zaključiti da motiv ima uticaja prilikom izbora krivične sankcije, iz razloga što materijalna korist kao motiv preovlađuje i kod izvršenih krivičnih dela za koje je sud izrekao vaspitnu meru upućivanje u vaspitno popravni dom. Međutim, prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora motiv ima svoje mesto. Naime, donošenje odluke o krivici, jednostavno ne bi bilo kompletno bez sagledavanja motiva, kao ni sklapanja kompletne slike o ličnosti maloletnika. Takođe, potrebno je naglasiti, da motiv materijalna korist (koristoljublje), u tri slučaja u kojima su maloletnici izvršili teška ubistva iz

koristoljublja, navedena okolnost nije uzimana u obzir jer ista predstavlja obeležje krivičnog dela u skladu sa članom 54. stav 3. KZ.

Tabela 14 - Motiv izvršenja krivičnog dela - KPZ

Motiv	Broj	Procenat
Materijalna korist	5	35.7%
Netrpeljivost	2	14.3%
Ljubomora	1	7.1%
Strah za sopstveni život	1	7.1%
Preprodaja opojnih droga	1	7.1%
Bez utvrđenog motiva	2	14.3%
Prikrivanje drugog krivičnog dela	1	7.1%
Osveta zbog devojke	1	7.1%
Ukupno:	14	100%

Tabela 15 - Motiv izvršenja krivičnog dela - VPD

Motiv	Broj	Procenat
Materijalna korist	12	92.3%
Samoafirmacija	1	7.7%
Ukupno:	13	100%

Zatim, najveći broj maloletnika osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora, krivično delo je sam izvršio, čak 64.3%, dok su tri krivična dela izvršili sa punoletnim licima (21.4%), a dva krivična dela u grupi sa maloletnim i punoletnim licem (14.3%). Teška krivična dela maloletnici najčešće vrše sami, dok je situacija sa vršenjem krivičnih dela protiv imovine drugačija (Tabela 16).

Sa druge strane (Tabela 17) može se uočiti da imovinska krivična dela šticećenicima najčešće vrše u grupi sa punoletnim i/ili maloletnim licima u čak 76.9% slučajeva, dok su sami krivično delo izvršili u 23.1% slučajeva. Tako maloletnici krivična dela protiv života i tela najčešće vrše sami, dok krivična dela protiv imovine vrše u grupi sa ostalim maloletnicima ili punoletnicima.

Na osnovu uporednih podataka u vezi sa izvršenim krivičnim delima u saizvršilaštvu, ne može se zaključiti da je saizvršilaštvo, odnosno samostalno izvršeno krivično delo, uticalo na odabir krivične sankcije, odnosno izricanja kazne maloletničkog zatvora.

Tabela 16 - Saizvršilaštvo - KPZ

Saizvršilaštvo	Broj	Procenat
Samostalno	9	64.3%
Zajedno sa punoletnim licem	3	21.4%
Sa punoletnim i maloletnim licima	2	14.3%
Ukupno:	14	100%

Tabela 17 - Saizvršilaštvo - VPD

Saizvršilaštvo	Broj	Procenat
Samostalno	3	23.1%
Zajedno sa punoletnim licem	6	46.2%
Sa drugim maloletnicima	3	23.1%
Sa punoletnim i maloletnim licima	1	7.7%
Ukupno:	13	100%

Sva krivična dela maloletnici su izvršili sa direktnim umišljajem. Mada, teorijski je moguće izreći kaznu maloletničkog zatvora ako su ispunjeni uslovi i sa eventualnim umišljajem. Međutim, takvih maloletnika nije bilo na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora u vreme istraživanja. Takođe, i maloletnici kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom, izvršili su krivična dela sa direktnim umišljajem. Potrebno je naglasiti da se u obrazloženjima rešenja eksplicitno ne navodi da je maloletnik izvršio krivično delo sa direktnim umišljajem, izuzev u jednom slučaju. Tako Viši sud u Beogradu u postupku prema maloletnom J.D. navodi da je ceneći psihički odnos maloletnika u odnosu na navedena krivična dela sud našao da je u konkretnim slučajevima postupao sa direktnim umišljajem, jer je bio svestan svojih dela i hteo njihovo izvršenje. Naša sudska praksa je prilično ujednačena, pa se sudovi ne izjašnjavaju o krivici maloletnika za izvršeno krivično delo, prilikom izricanja vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom. Naime, sud rešenjem izriče vaspitnu meru bez oglašavanja maloletnika krivim za krivično delo koje mu se stavlja na teret, a u obrazloženju navodi opis dela i okolnosti koje opravdavaju izricanje vaspitne mere. Od navedenog pravila, uočeno je jedno odstupanje. Prema obrazloženju rešenja Višeg suda u Novom Sadu u postupku prema

maloletnom S.B. navedeno je, da je utvrđena njegova krivica u izvršenju krivičnih dela, kao i da je u većini krivičnih dela on bio inicijator istih. Na ovaj način oslikavaju se različiti, međusobno suprotstavljeni stavovi kako naučne, tako i stručne javnosti u vezi sa postojanjem krivice prilikom izricanja vaspitne mere, nastale usled protivrečnosti zakonskih odredbi.

Kako je starijim maloletnicima izricana vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom za izvršena krivična dela sa direktnim umišljajem, može se zaključiti da direktni umišljaj nije odlučujući za izricanje kazne maloletničkog zatvora. Naime, ova subjektivna okolnost maloletnika, nije relevantna za odabir krivične sankcije, već može se slobodno reći uslov za izricanje krivičnih sankcija prema maloletnicima.

2.3. Mišljenje maloletnika o izrečenoj krivičnoj sankciji

Nakon analiziranja podataka iz ličnih listova maloletnika, obavljen je intervju. Osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora na pitanje da li je izrečena krivična sankcija adekvatna, njih deset je odgovorilo da je izrečena kazna dobro odmerena, dok su dva osuđenika, odgovorila da je izrečena kazna pogrešna, jer nisu izvršili krivično delo koje im se stavlja na teret. Na prvi pogled, iznenađujući odgovor da je većina osuđenika 83.3% izjavilo da je izrečena kazna maloletničkog zatvora adekvatna. Razlog navedenom može biti činjenica da je većina maloletnika priznalo izvršeno krivično delo ili 78.6% osuđenika i da su svesni težine i posledice izvršenog krivičnog dela. Takođe, razlog može biti i činjenica koje su osuđenici svesni, da su izvršeno krivično delo izvršili kao punoletnici sa navršenom osamnaestom godinom, bili bi strožije kažnjeni. Ovo naročito iz razloga što su maloletnici u 35.7% izvršili krivično delo u saizvršilaštvu sa punoletnim licima, pa su za isto krivično delo punoletnici, minimum duplo strožije kažnjeni.

Većina štićenika, odnosno njih jedanaest na isto postavljeno pitanje je izjavilo, da je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom adekvatna za izvršena krivična dela, jer su vršili pretežno krađe i razbojništva i da ne bi bilo opravdano izreći kaznu maloletničkog zatvora. Razlog zbog čega izrečenu vaspitnu meru smatraju adekvatnom, jer su za vreme trajanja prethodne vaspitne mere vršili krivična dela. Samo jedan štićenik smatra da izrečena vaspitna mera nije adekvatna, jer je izvršio samo jedno krivično delo, a ostali štićenici u Domu su izvršili više krivičnih dela. Iako je većina štićenika izjavilo da je izrečena vaspitna mera adekvatna,

smatraju da je najveći problem u neodređenosti dužine trajanja vaspitne mere, navodeći da većina stvari zavisi od vaspitača a ne od njih samih. Takođe, jedan štićenik navodi da je možda bilo bolje i da mu je izrečena kazna maloletničkog zatvora u fiksnom trajanju, nadajući se da bi bila odmerena u kraćem periodu nego što je vreme koje je proveo u vaspitno popravnom domu u kome se nalazi skoro četiri godine.

Na kraju, nakon predstavljenih podataka može se zaključiti sledeće:

Prilikom izricanja kazne maloletničkog zatvora, sudovi se uzdržavaju od bližeg obrazloženja, zašto starijem maloletniku izriču kaznu, a ne na primer, neku vaspitnu meru. Takođe, ne navode jasne i detaljne razloge zbog čega ne bi bilo opravdano maloletniku izreći vaspitnu meru, iako je to jedan od obavezujućih uslova za izricanje kazne maloletničkog zatvora propisan članom 28. Zakona o maloletnicima.

Sudovi navode veoma mali broj okolnosti koje su uzeli u obzir prilikom odmeravanja kazne maloletničkog zatvora, odnosno odlučujućih okolnosti za izricanje vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom.

Kako se na osnovu svih prethodno navedenih okolnosti nije moglo zaključiti koje su to odlučujuće činjenice za izricanje kazne maloletničkog zatvora, jasno je, da navedena krivična sankcija predstavlja izuzetnu meru, ne samo što se tiče zakonskih odredbi, već i prakse naših sudova. Naime, jedini zajednički imenitelj kod svih izrečenih kazni maloletničkog zatvora, jeste težina i posledice izvršenih krivičnih dela. Tako, posmatrajući izvršena krivična dela po apstraktnoj težini, može se reći, da su se sudovi odlučivali za kaznu maloletničkog zatvora u najtežim slučajevima za izvršena krivična dela protiv života i tela (ubistvo i teško ubistvo), koja su za posledicu imala lišenje života žrtve, odnosno i u drugim slučajevima gde su nastupile teške posledice dela (npr. silovanje deteta).

3. Penološki deo empirijskog istraživanja

3.1. Pojam i cilj tretmana

Ideja o prevaspitavanju počilaca krivičnih dela, iako relativno novijeg datuma, već ima bogat sadržaj. Tu ideju o prevaspitavanju, odnosno resocijalizaciji počilaca krivičnih dela, istaknula je već pre više od sto godina pozitivistička škola u kriminologiji. Tako je, za razliku od klasične škole, pažnja sa krivičnog dela usmerena na ličnost izvršioca. Prestupnik se opisivao kao bolesna osoba koju je trebalo podvrgnuti lečenju, odnosno tretmanu.⁴⁵³

Način postupanja prema licima smeštenim u penitencijarnim ustanovama u penološkoj literaturi se označava kao tretman. U širem smislu, tretman se odnosi na postupanje prema licima koja su izvršila krivična dela, najpre tokom krivičnog postupka, zatim tokom izvršenja krivičnih sankcija i na kraju u postpenalnom periodu, dok se tretman u užem smislu odnosi na postupanje prema licima u fazi izvršenja krivične sankcije. Tako, tretman predstavlja složen sistem metoda, mera i postupaka, kojima se utiče na život lica u penitencijarnim ustanovama i promenu njihove ličnosti, u specifičnim uslovima izolacije. Takođe, ovaj pojam se upotrebljava i za primenu institucionalnih i vaninstitucionalnih mera prevaspitavanja prema licima koja su izvršila krivično delo, s ciljem njihove socijalne adaptacije i osposobljavanja prihvatanje važećih društvenih normi ponašanja na slobodi.⁴⁵⁴

Trajno uklanjanje kriminalnog ponašanja izvršioca krivičnih dela i umanjeње procenta recidiva u kriminalitetu predstavlja jedan od osnovnih ciljeva tretmana. Naravno, cilj tretmana je pre svega usmeren na ostvarivanje svrhe kažnjavanja, pa tako tretman po sadržini može biti različit u zavisnosti od svrhe koja se želi postići kažnjavanjem. Danas je opšte prihvaćeno da je cilj kažnjavanja resocijalizacija osuđenika, pa je u skladu sa tim tretman prema osuđenima prilagođen toj nameni.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Macanović, N., Nadarević, D., *Penološka andragogija*, Evropski defnologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka, 2014, str. 115.

⁴⁵⁴ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 163.

⁴⁵⁵ Iako je danas opšte prihvaćeno da tretman maloletnika u penitencijarnim ustanovama ima za cilj izmenu ponašanja delinkvenata, sredstva koja su se u tu svrhu upotrebljavala, bila su, kroz istoriju ljudskog društva, veoma različita. Dugo se ljudsko društvo nije moglo osloboditi zablude da se samo ispaštanjem, patnjom, čak nanošenjem fizičkog bola može uticati na popravljanje osuđenog. Zato se i ističe da je istorija tretmana delinkvenata ustvari istorija ispaštanja. Međutim, postepeno se odustalo od ideje ispaštanja, prvobitno prema maloletnicima i usvajanjem

Resocijalizacija lica u penitencijarnim ustanovama, kao jedan od segmenata tretmana, predstavlja vraćanje lica nakon izdržane krivične sankcije u društvenu sredinu, osposobljenog da živi društveno usklađenim životom, da normalno i uspešno obavlja društvene delatnosti uz izmenu ličnosti i psihosocijalnih obeležja. Pojam resocijalizacija preuzet je iz socijalne psihologije i označava kao i socijalizacija, proces prihvatanja normi i vrednosti određene grupe, odnosno šire društvene zajednice sa ciljem korigovanja društveno negativnih shvatanja, navika i mišljenja i novim strukturiranjem ličnosti na bazi društveno prihvatljivih stavova, mišljenja i vrednosti, koje datu ličnost čine društveno pozitivnim.⁴⁵⁶

Tretman maloletnih lica na izdržavanju krivičnih sankcija institucionalnog karaktera u načelu se sprovodi na istim principima kao i tretman odraslih lica, ali sa prilagođenim pristupima u sadržaju primenjenih metoda, zavisno od uzrasta i ustanove u kojoj izdržavaju krivičnu sankciju. Osnov postupanja prema njima ogleda se u posebnom pristupu u tretmanu prevaspitavanja i resocijalizacije.⁴⁵⁷ Tako savremena teorija i praksa polaze od stanovišta, da se prema maloletnicima moraju primenjivati posebni tretmani i mere prevaspitavanja, koje odgovaraju toj populaciji, koje su adekvatne pedagoškim i drugim principima njihove readaptacije i rehabilitacije. Naime, prevaspitavanje maloletnika mora počivati na principima i osnovama, koje otklanjaju maksimalno svaki prizvuk kaznenih šablona u terapijskoj praksi. Shodno navedenom, potrebno je kraće postupanje u sudskom postupku, kako bi se maloletnicima prema kojima je neophodno primeniti tretman sa ciljem njihovog prevaspitavanja i resocijalizacije, što pre uključili u isti.⁴⁵⁸

Tokom izvršavanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u penitencijarnim ustanovama, tretmanu se posvećuje velika važnost. Od njegove manje ili veće uspešnosti zavisiće, prema mišljenju autora koji se bave ovom problematikom, životni put maloletnika. U penološkoj literaturi se navodi da od tretmana maloletnika, zavisi da li će se maloletnik odati ponovnom vršenju krivičnih dela, da li će, dakle zapasti u povrat ili će, osposobljen za život, nastaviti da živi i radi kao svaki pošten građanin.⁴⁵⁹

širokog registra postupaka sračunatih da se delinkvent popravi. Opširnije videti Perić, O., *Maloletnički zatvor – primena i izvršenje*, op. cit., str. 78.

⁴⁵⁶ Bošković, M., Radoman, M., *Penologija*, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2002, str. 67.

⁴⁵⁷ Ibidem str. 143.

⁴⁵⁸ Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 148.

⁴⁵⁹ Perić, O., *Maloletnički zatvor – primena i izvršenje*, op. cit., str. 77-78.

3.2. Oblici tretmana u penitencijarnoj ustanovi tokom istraživanja

Koncept prevaspitnog tretmana dobija na značaju tek nakon Drugog svetskog rata, jer osnovni ciljevi postaju prevencija i tretman, odnosno resocijalizacija. Ističe se važnost individualnog pristupa, odnosno individualnog tretmana koje treba odrediti nakon ispitivanja ličnosti izvršioca krivičnog dela.⁴⁶⁰ Danas, osnovna karakteristika tretmana je individualizacija, što znači da oblici tretmana koji se koriste u penitencijarnim ustanovama, zavise pre svega od ličnih svojstava delinkventa, kao i od kriminogenih faktora koji su uticali na njegovo kriminalno ponašanje. Tretman usmeren na resocijalizaciju lica kojima je izrečena krivična sankcija, podrazumeva primenu metoda objektivnog i subjektivnog karaktera. Tako u penološkoj literaturi pod objektivnom metodom se smatra pružanje pomoći, dok se pod subjektivnom podrazumeva reintegracija i rehabilitacija lica na izdržavanju krivičnih sankcija.⁴⁶¹

Izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima zasniva se na pojedinačnom programu postupanja, koji je prilagođen njihovoj ličnosti, a u skladu su sa savremenim dostignućima nauke, pedagoške i penološke prakse. Najefikasniji programi su oni koji su direktno prilagođeni ličnosti maloletnika i koji su fokusirani na njegove specifične interpersonalne veštine i ponašanja.⁴⁶²

Tako, tretman bi trebao da bude sveobuhvatni program aktivnosti i mere koje se utvrđuju na samom početku izdržavanja krivične sankcije za svakog izvršioca krivičnog dela pojedinačno. Pre svega sa ciljem da mu se pomogne u adaptaciji na uslove života i rada u penitencijarnoj ustanovi, da se osposobi za određenu radnu aktivnost, da održi radnu i zdravstvenu sposobnost, da otkloni određene negativnosti i da se po otpuštanju iz penitencijarne ustanove normalno uključi u socijalnu sredinu.⁴⁶³ Naime, polazna tačka u maloletničkom tretmanu je na njihovom obrazovanju, stručnom osposobljavanju, organizovanom kulturnom i umetničkom životu, sportskim aktivnostima, individualnom i grupnom radu.

Cilj posebnog tretmana prema maloletnicima na izdržavanju krivičnih sankcija je da shvate potrebe poštovanja reda i discipline, da izvršavanje obaveza ima i društveni smisao i ličnu

⁴⁶⁰ Macanović, N., Nadarević, D., *Penološka andragogija*, op. cit., str. 116.

⁴⁶¹ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 164.

⁴⁶² Stevanović, Z., Ilijić, Lj., Igrački, J., *Izvršenje kazne maloletničkog zatvora*, op. cit., str. 369.

⁴⁶³ Macanović, N., Nadarević, D., *Penološka andragogija*, op. cit., str. 135.

potrebu, kao i da se razvije osećanje odgovornosti za sebe, svoje ponašanje i sredinu u kojoj žive. Pored navedenog, posebno je bitno u tretmanu koji se sprovodi prema maloletnicima, naučiti maloletnike da slobodno vreme koriste na kreativan način, kako bi te navike postale ustaljena praksa i u životu na slobodi.⁴⁶⁴

Na kraju, potrebno je naglasiti da lišavanje slobode teško pada svakoj populaciji, a naročito dolazi do izražaja u slučaju maloletnika, koji su s obzirom na specifičnost svojih psiholoških i psihosocijalnih obeležja posebno osetljivi na deprivacije i život u penitencijarnim ustanovama, što kao posledicu može imati otežan proces njihovog prevaspitavanja. Naime, ustanova stvara “dosadnu atmosferu”, koja pogoršava ličnost mladog čoveka, pa je utoliko značajniji vaspitni rad sa njima. Stoga je potrebno maloletnicima odmah prilikom odlaska u penitencijarnu ustanovu pružiti neophodnu pomoć. Sve ovo jasno ukazuje i potvrđuje prethodno rečeno da tretman prema maloletnicima mora imati, uzet u celini, prevaspitni karakter, pa je stoga važno da se on sačuva od prodora drugih šablona kriminalne politike, koji su neprihvatljivi u slučaju ove kategorije.⁴⁶⁵

Zato, odmah nakon prijema maloletnika u penitencijarnu ustanovu, isti se upućuje u prijemno odeljenje u kome se vrši posebno posmatranje i klasifikacija maloletnika, kako bi se prema njima odredio pojedinačni program postupanja. Naime, stručni tim zavoda, nakon izvršenog uvida u presudu o izrečenoj kazni i uz nju priloženu dokumentaciju, ispituje maloletnika sa psihološkog, pedagoškog, socijalnog, kriminološkog, zdravstvenog i bezbednosnog stanovišta sa ciljem određivanja programa postupanja, odnosno tretmana. Tako, predlogom pojedinačnog programa postupanja posebno se utvrđuje nivo zrelosti maloletnika i druga svojstva njegove ličnosti, planira mogućnost uključivanja u proces obrazovanja i radnog osposobljavanja, korišćenje i organizovanje slobodnog vremena, kao i drugi oblici psihosocijalnog, pedagoškog i penološkog uticaja na maloletnika (čl. 15. Pravilnika o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike).

- **Obrazovanje** kao jedan od najznačajnijih oblika tretmana treba da utiče na sprečavanje budućeg kriminalnog ponašanja lica u penitencijarnim ustanovama, kao i na njihovo olakšano ponovno uključivanje u život na slobodi. Veliki broj sprovedenih kriminoloških istraživanja u neposrednu vezu dovodi nizak stepen obrazovanja sa smanjenim kriterijumima koji su potrebni

⁴⁶⁴ Bošković, M., Radoman, M., *Penologija*, op. cit., str. 143.

⁴⁶⁵ Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 149.

za procenu koje je ponašanje društveno prihvatljivo.⁴⁶⁶ Takođe, utvrđeno je da veliki broj maloletnih delinkvenata zaostaje, u obrazovnom pogledu, za svojim intelektualnim nivoom i starosnim dobom. To ukazuje na njihovo nedovoljno obrazovanje i vaspitanje, koje ih hendikepira u njihovom društvenom životu i razvoju.⁴⁶⁷

Važnu ulogu u podizanju obrazovnog nivoa maloletnika u penitencijarnim ustanovama imaju obrazovne institucije koje sprovode obrazovni proces uz pomoć koga maloletna lica treba da steknu saznanja iz različitih oblasti ljudske delatnosti. Tako stečena znanja, maloletnicima pomažu u usvajanju socijalno prihvatljivog načina razmišljanja, moralnih normi, stavova, ubeđenja i navika, kao i poštovanje osnovnih društvenih vrednosti. U penitencijarnim ustanovama obrazovanje se sprovodi u okviru školskog programa, putem predavanja o aktuelnim društvenim temama, preko pozorišnih predstava, osnivanja biblioteka i korišćenjem sredstava masovne komunikacije.⁴⁶⁸

Maloletnicima se tokom izvršavanja krivičnih sankcija omogućavaju uslovi za sticanje osnovnog i srednjeg stručnog obrazovanja i radnog osposobljavanja (čl. 89. Zakon o maloletnicima). Pravilnikom o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike, propisano je da zavod organizuje nastavu za maloletnike radi sticanja osnovnog i srednjeg obrazovanja (član 75.)

Kada je u pitanju vaspitanje maloletnih lica u penitencijarnim ustanovama, onda se pre svega misli na svesno i plansko dejstvo ka razvoju pozitivne strukture ličnosti i njenom menjanju, kroz prihvatanje pravila društvenog života i obogaćivanje njenih duhovnih, fizičkih i moralnih osobina. Putem vaspitanja, koje se posmatra u dijalektičkoj povezanosti s obrazovanjem, čovek prihvata svoje mesto u društvu, ispravne poglede i vrednosti u društvenom životu, opšte norme ponašanja, a time i svoj sopstveni odnos prema drugima.⁴⁶⁹ Vaspitanje, zajedno sa obrazovanjem predstavlja proces socijalizacije maloletnika. Ono deluje na razvoj i

⁴⁶⁶ Lipsey, W. M., Wilson, D. B., *The Efficacy of Psychological, Educational, and Behavioral Treatment*, American Psychologist, Vol. 48, No. 2, 1993, p. 1182.

⁴⁶⁷ Istraživanja pokazuju, da mladi delinkventi koji su dopunili svoje osnovno obrazovanje u ustanovi, znatno manje vrše krivična dela od onih delinkvenata koji to nisu postigli. Zato je i razumljivo što se obrazovanje smatra jednim od glavnih ciljeva tretmana. U skladu sa tim, u nekim zemljama (Nemačka, Japan) srednje obrazovanje je obavezno za maloletnike smeštene u penitencijarnim ustanovama. Milutinović, M., *Penologija* op. cit., str. 152.

⁴⁶⁸ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 173-175.

⁴⁶⁹ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 175.

formiranje ličnosti, pri čemu obuhvata svesne, svrsishodne i organizovane napore i delatnosti radi pripreme pojedinca za preuzimanje korisnih društvenih uloga.⁴⁷⁰

Vaspitanje maloletnika predstavlja interakcioni proces, koji ima za cilj sticanje pravilnog stava prema socijalno-etičkim problemima i društvenim vrednostima, koji će služiti kao osnova za vođenje društveno usklađenog života na slobodi. Na ovaj način utiče se da umesto devijantnih vrednosti i stavova prema radu, obrazovanju, kulturi i drugim pojavama, maloletnik usvoji pozitivan način gledanja na svet i vladanje u njemu. To se postiže u procesu komuniciranja sa drugim licima, vođenjem diskusije o društvenim problemima i vrednostima, analizom raznih problema koji su od značaja za ponašanje, raspravljanje i zaključivanje o tuđim iskustvima.⁴⁷¹ Međutim, u penološkoj literaturi, javljaju se shvatanja koja osporavaju mogućnost vaspitnog delovanja prema maloletnicima u penitencijarnim ustanovama, navodeći da se proces obrazovanja i vaspitanja sprovodi u represivnim ustanovama koje su nespojive sa pravilnim razvojem ličnosti.

Takođe, o obrazovanju kao jednom od osnovnih oblika tretmana posvećena je velika pažnja i u vaspitno popravnom domu. Članom 51. Pravilnika o kućnom redu vaspitno popravnog doma, propisano je da u domu postoji škola za osnovno obrazovanje odraslih. Maloletnik koji nije završio osnovnu školu upisuje se u odgovarajući razred i obavezan je da pohađa nastavu po predviđenom planu i programu za osnovno obrazovanje odraslih. Maloletniku koji je završio osnovnu školu obezbeđeno je sticanje srednjeg stručnog obrazovanja u domu.

Obrazovna struktura osuđenika u vreme izvršenja krivičnog dela je veoma nepovoljna. Čak 57.1% maloletnika u vreme izvršenja krivičnog dela nije imalo završenu osnovu školu, dok je samo 35.7% bilo sa završenom osnovnom školom, a samo jedan, odnosno 7.1% sa završenom srednjom školom. Situacija sa obrazovanjem štićenika u vreme izvršenja krivičnog dela, bar procentualno je nešto povoljnija, tako da je 38.5% bilo bez završene osnovne škole. Na osnovu navedenog, može se zaključiti da je obrazovni profil osuđenih maloletnika na veoma niskom nivou. Polazeći od velikog broja kriminoloških istraživanja o povezanosti obrazovanja i delinkvencije, potrebno je da celokupna društvena zajednica uloži dodatne napore, kako bi se maloletnici dodatno motivisali za sticanje obrazovanja, a samim tim i uticalo na sprečavanje delinkventnog ponašanja maloletnika.

⁴⁷⁰ Ivković, M., Dimitrijević, S., *Sociologija vaspitanja i obrazovanja*, Učiteljski fakultet u Vranju, Vranje, 2013, str. 81.

⁴⁷¹ Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 125.

Prilikom odlučivanja o krivičnoj sankciji koja će biti izrečena maloletnicima, sud je uzimao u obzir obrazovanja maloletnika, tako da je jedan od razloga za izricanje kako kazne maloletničkog zatvora, tako i vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom, nepotpuno obrazovanje maloletnika. Međutim, na osnovu navedenog, ne može se zaključiti da nizak nivo obrazovanja maloletnika u vreme izvršenja krivičnog dela predstavlja jedan od odlučujućih razloga za izricanje kazne maloletničkog zatvora.

Tabela 18 - Obrazovanje osuđenih u vreme izvršenja KD

Nivo obrazovanja	Broj	Procenat
Završena osnovna škola	5	35.7%
Završena srednja škola	1	7.1%
Nepotpuna osnovna škola	7	50%
Bez škole	1	7.1%
Ukupno:	14	100%

Tabela 19 - Obrazovanje štićenika u vreme izvršenja KD

Nivo obrazovanja	Broj	Procenat
Završena osnovna škola	6	46.2%
Završena srednja škola	1	7.7%
Nepotpuna osnovna škola	5	38.5%
Nepotpuna srednja škola	1	7.7%
Ukupno:	13	100%

Najveći broj osuđenika ili 64.3% je uključeno u proces obrazovanje, kao oblika tretmana koji se primenjuje u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike. Obrazovanje sprovodi škola za osnovno obrazovanje odraslih osoba iz Obrenovca⁴⁷², a nastavu održava unutar zavoda dva puta nedeljno (ponedeljkom i sredom). Osuđenici tako mogu za jedno polugodište da završe jedan

⁴⁷² Osnovna škola unutar Kazneno popravnog zavoda za maloletnike u Valjevu je otpočela sa radom 2007. godine, na inicijativu rukovodstva ove ustanove. Kako su unutar ustanove postojali adekvatni prostorni i materijalno-tehnički uslovi za odvijanje nastave, Kazneno popravni zavod je te 2007. godine otpočeo saradnju sa školom za osnovno obrazovanje odraslih iz Obrenovca radi pružanja osnovnog obrazovanja štićenicima ovog zavoda. Opširnije videti: Milak, S., *Osnovno obrazovanje u kazneno popravnom zavodu za maloletnike*, Nastava i vaspitanje, Vol. 64, No. 3, 2015, str. 561-572.

razred osnovne škole. Nakon završene osnovne škole, stiču pravo da upišu srednju školu besplatno, što predstavlja jedan od stimulansa za unapređenje obrazovanja osuđenika.

Takođe, o obrazovanju kao jednom od osnovnih oblika tretmana posvećena je velika pažnja i u Vaspitno popravnom domu. Svi štićenici sa nepotpunom osnovnom školom uključeni su u proces obrazovanja ili 69.2%, a pravo na srednju školu imaju svi štićenici, nezavisno od toga da li su u dom došli sa završenom osnovnom školom ili su je završili tokom boravka u domu. Međutim, od navedenog pravila postoji samo jedan izuzetak, kada su štićenici pre dolaska u dom završili specijalnu osnovnu školu za iste nije predviđeno pohađanje srednje škole. Tri štićenika su nastavila srednjoškolsko trogodišnje obrazovanje i upisali Hemijsku, Tehničku i Turističku srednju školu. Veliki problem u odnosu na stimulisanje štićenika za upis srednje škole, predstavlja mišljenje štićenika da će, ako započnu školovanje morati da u domu ostanu dok istu ne završe, pa je to ujedno i osnovni razlog zbog čega mali broj štićenika upisuje srednju školu.⁴⁷³ Stoga, neophodno je da vaspitači ulože dodatne napore, kako bi pravilno objasnili štićenicima prednosti od nastavka školovanja, kao i da nastavak školovanja nije povezan sa vremenom koje će provesti na izdržavanju vaspitne mere.

Tabela 20 - Primena obrazovanja i vaspitanja kao oblika tretmana - KPZ

Primena	Broj	Procenat
Da	9	64.3%
Ne	5	35.7%
Ukupno:	14	100%

Tabela 21 - Primena obrazovanja i vaspitanja kao oblika tretmana - VPD

Primena	Broj	Procenat
Da	9	69.2%
Ne	4	30.8%
Ukupno:	13	100%

Takom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, šest maloletnika je završilo osnovnu školu ili 42.9%. Potrebno je naglasiti da su dva osuđenika, nakon završene osnovne škole u Zavodu,

⁴⁷³ Problem sa stimulansom štićenika za nastavak obrazovanja, može biti rešen Nacrtom zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, koji u članu 23. stav 4. propisuje da će sud u odluci kojom izriče ova mera odrediti njeno trajanje. Na ovaj način, više neće biti osnova za mišljenje maloletnika da nastavkom školovanja produžavaju njihov boravak u vaspitno popravni dom do okončanja školovanja, odnosno do maksimalnog trajanja ove mere. Takođe, potrebno je naglasiti, da se navedenim članom, produžava trajanje ove mere, pa tako vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom može trajati najmanje jednu a najduže pet godina.

podneli zahtev za nastavak obrazovanja kroz srednjoškolsko obrazovanje. Jedan osuđenik je upisao Rudarski fakultet u Boru i u toku je njegovo školovanje.

Iako je isti broj osuđenika i štićenika uključen u proces obrazovanja, primetno je, da su samo tri štićenika završila osnovnu školu tokom boravka u Domu ili 23.1%. Tri štićenika su nakon završene osnovne škole, upisali srednje trogodišnje škole i uspešno polažu predviđene predmete.

Tabela 22 - Da li je maloletnik završio školu ili zanat u KPZ?

Škola ili zanat	Broj	Procenat
Da	6	42.9%
Ne	8	57.1%
Ukupno:	14	100%

Tabela 23 - Da li je maloletnik završio školu ili zanat u VPD?

Škola ili zanat	Broj	Procenat
Da	3	23.1%
Ne	10	76.9%
Ukupno:	13	100%

Uspeh tokom školovanja je različit, od šest osuđenika koji su tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora završili osnovno obrazovanje, sa slabim uspehom je bilo četiri osuđenika, a dva sa dobrim uspehom. Tri štićenika su završili osnovnu školu u vaspitno popravnom domu. Zanimljivo je da je jedan štićenik završio osnovu školu sa odličnim uspehom, pa je kao nagradu za postignuti rezultat tokom obrazovanja, dobio nagradno odsustvo u trajanju od devet dana, čime se uspešno stimulišu štićenici da postižu bolje rezultate tokom školovanja. Dva štićenika su osnovu školu završili sa dobrim uspehom.

Tabela 24 - Uspeh maloletnika tokom školovanja u KPZ

Uspeh	Broj	Procenat
Dobar	2	14.2%
Slab	4	28.6%
Nema podataka	8	57.1%
Ukupno:	14	100%

Tabela 25 - Uspeh maloletnika tokom školovanja u VPD

Uspeh	Broj	Procenat
Odličnim	1	7.7%
Dobar	2	15.4%
Nema podataka	10	76.9%
Ukupno:	13	100%

Na osnovu uporednih podataka u vezi sa primenom obrazovanja kao oblika tretmana, posebno ceneći broj upisanih osuđenika/štićenika u osnovno obrazovanje i broj osuđenika/štićenika koji su završili osnovno obrazovanje tokom izdržavanja izrečene krivične sankcije, može se zaključiti da se obrazovanje kao oblik tretmana efikasnije sprovodi u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike iz razloga što je veći broj osuđenika završio osnovno obrazovanje u odnosu na štice. Međutim, navedeni zaključak je diskutabilan, jer ako se uzmu u obzir podaci vezani za uspeh maloletnika u školi, pri čemu je jedan štice završio školu sa odličnim uspehom, onda se obrazovanje efikasnije sprovodi u vaspitno popravnom domu.

- **Rad** kao oblik tretmana sprovodi se u penitencijarnim ustanovama kao primarni faktor vaspitanja i prevaspitanja, lišen svake prisile i eksploatacije. Pored navedenog, uključivanjem maloletnika u penitencijarnim ustanovama u proces rada javljaju se borbe protiv raznovrsnih negativnih predumišljaja, osećaja samoće, nezdravih međuljudskih odnosa. Na ovaj način, maloletnici uključeni u ovaj oblik tretmana bivaju oslobođeni planova nediscipline i nespokojsva, a ujedno razvijaju osećaj za kolektivni život i međusobno pomaganje.⁴⁷⁴ Naravno, kroz stručno osposobljavanje maloletnika, koje se ispoljava u raznim oblicima, utiče se na stvaranje radnih navika, razvijanje osećanja odgovornosti prema društvu i formiranje drugih pozitivnih svojstava. Na ovaj način, maloletnici se osposobljavaju za vođenje sigurnijeg, samostalnijeg i samoinicijativnijeg života na slobodi.⁴⁷⁵

Tako, rad maloletnika u penitencijarnim ustanovama, kao oblik tretmana, pre svega, je usmeren na vaspitanje i prevaspitanje. Takođe, stručnim osposobljavanjem utiče se na maloletnika da nakon izdržane krivične sankcije i povratka u društvenu zajednicu, maloletnik

⁴⁷⁴ Milenović, Ž., *Rad i prevaspitavanje osuđenih lica*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2010, str. 14.

⁴⁷⁵ Na osnovu sprovedenih istraživanja, može se reći da stručno osposobljavanje maloletnika ima značajniju preventivnu funkciju, posebno u zemljama u kojima zaposlenje ne predstavlja društveni problem. Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 153.

bude osposobljen da se bavi nekim redovnim zanimanjem. Na ovaj način smanjuje se verovatnoća da se maloletnik usled egzistencijalnih potreba vrati vršenju krivičnih dela.

Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija propisano je da rad osuđenog predstavlja sastavni deo programa postupanja, sa ciljem da osuđenik stekne, održi i poveća svoje radne sposobnosti, radne navike i stručno znanje kako bi mu se omogućili uslovi za uspešnu reintegraciju (čl. 98). Obaveza penitencijarnih ustanova je da obezbede da rad bude svrsishodan uz zabranu obavljanja ponižavajućih poslova, kao i da postizanjem ekonomske koristi od rada osuđenik ne sme štetiti ostvarivanju svrhe rada (čl. 99). Pravilnikom o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike, predviđeno je da se stručno osposobljavanje maloletnika odvija kroz teorijsku i praktičnu obuku u zavodskim radionicama. Zavod u skladu sa mogućnostima organizuje programe radi sticanja ili proširivanja praktičnih znanja. Radno sposobni maloletnici imaju pravo i obavezu da rade, kako bi stekli, održali i povećali svoje radne sposobnosti, radne navike i stručno znanje (čl. 78. i 79).

Stručnom osposobljavanju šticećenika, takođe, je posvećena posebna pažnja. Pravilnikom o kućnom redu vaspitno popravnog doma propisano je da se, sa ciljem postizanja stručne osposobljenosti, maloletnici raspoređuju u obrazovne grupe za sticanje određenih zanimanja u zavisnosti od interesovanja i želja maloletnika, njihovih psihofizičkih sposobnosti, sklonosti i postojećih mogućnosti doma, kao i procene o mogućnosti zaposlenja sa određenim zanimanjem nakon izvršenja vaspitne mere (čl. 52). Stručno osposobljavanje maloletnika sprovodi se u proizvodnim jedinicama i radionicama, domskoj kuhinji i drugim pogodnim objektima, po propisanom nastavnom planu i programu.

U vreme izvršenja krivičnog dela, većina maloletnika koji su osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora, njih 57.1% su bili privremeno zaposleni (sakupljanje sekundarnih sirovina, poljoprivredni poslovi, sezonski poslovi), njih 28.6% su bili nezaposleni, dok 14.3% su bili učenici, i to: jedan učenik srednje škole – Gimnazije, dok je drugi bio učenik škole za obrazovanje odraslih osoba "Đura Salaj" – Resnik. Kako je 85.7% maloletnika u vreme izvršenja krivičnog dela bilo bez stalnog zaposlenja (poslovna sposobnost stiće se sa petnaestom godina, ali usled ekonomske situacije u zemlji, jasno je, da najveći broj maloletnika i nije u mogućnosti da se zaposli), što uzrokuje njihovu oskudnu materijalnu situaciju, a uzimajući u obzir podatke o motivu izvršenja krivičnog dela prikazanih u tabeli 14, u kojoj je navedeno da je materijalna korist kao motiv utvrđen u 35.7%, može se zaključiti da je nezaposlenost maloletnika, jedan od

razloga izvršenja krivičnih dela za koje je izrečena kazna maloletničkog zatvora, ali ne i osnov za odabir ove krivične sankcije. Takođe, maloletnici kojima je izrečena vaspitna mera upućivanje u vaspitno – popravni dom u vreme izvršenja krivičnog dela su u 76.9% bili nezaposleni, dok su tri maloletnika bili učenici srednjih škola i to: hemijske, ekonomske i medicinske. Ono što je karakteristično za navedene štićenike je da kod njih, kao motiv izvršenja krivičnog dela, materijalna korist bila zastupljena u čak 92.3%.

Tabela 26 - Zanimanje u vreme izvršenja krivičnog dela - KPZ

Zanimanje	Broj	Procenat
Privremeno zaposlen	8	57.1%
Nezaposlen	4	28.6%
Učenik	2	14.3%
Ukupno:	14	100%

Tabela 27 - Zanimanje u vreme izvršenja krivičnog dela - VPD

Zanimanje	Broj	Procenat
Nezaposlen	10	76.9%
Učenik	3	23.1%
Ukupno:	13	100%

Kako se radi o maloletnicima, koji su pretežno bez izgrađenih radnih navika, stručno osposobljavanje osuđenika, pored obrazovanja, predstavlja okosnicu tretmana koji se sprovodi prema osuđenicima na kaznu maloletničkog zatvora u Kazneno popravnom zavodu za maloletnike. Većina osuđenika, odnosno 92.8% radno je angažovano, kroz razne zanatske radionice, čiji se rad organizuju unutar Zavoda. Osuđenici su pretežno angažovano u okviru varilačke i stolarske radionice, dok su ostali angažovani u okviru bravarske radionice, na kotlarskim poslovima, u radionici za ALU i PVC stolariju i na održavanju vozila. Samo jedan maloletnik nije radno angažovan, jer je isti sklon vršenju težih disciplinskih postupaka i skoro je konstantno pod pojačanim nadzorom.

Takođe, stručnom osposobljavanju štićenika u vaspitno popravnom domu posvećena je velika pažnja. Radno angažovano je 84.6% štićenika u različitim radionicama u vaspitno popravnom domu. Pretežno zanimanje za koje se osposobljavaju štićenici su metalostrugarskog i električarskog profila, zatim po jedan štićenik angažovan je u električarskoj i limarskoj radionici

i na pekarskim poslovima. Dva štíćenika, trenutno nisu radno angažovani, jer su smešteni u zatvoreno odeljenje.

Kako je stručno osposobljavanje jednako zastupljeno u Kazнено-popravnom zavodu za maloletnike i u vaspitno popravnom domu, zaključak o efikasnosti ovog oblika tretmana prema maloletnicima može se posredno dobiti na osnovu podataka o napredovanju i dodeljivanju posebnih pogodnosti. Naime, štíćenicima vaspitno popravnog doma zbog rezultata ostvarenih tokom stručnog osposobljavanja, dodeljuju se nagradna odsustva, korišćenje godišnjeg odmora u porodici, napredovanje u sistemu bodova i nivoa, pa su samim tim štíćenici zainteresovani za postizanje što boljih rezultata tokom stručnog osposobljavanja, što nije slučaj sa osuđennicima na kaznu maloletničkog zatvora. Na osnovu navedenog, može se zaključiti da se rad (stručno osposobljavanje) kao oblik tretmana efikasnije primenjuje u vaspitno popravnom domu.

Na kraju, potrebno je naglasiti da se radno osposobljavanje koje se sprovodi kroz različite radionice u Kazнено-popravnom zavodu za maloletnike i Vaspitno-popravnom domu bazira pre svega na zastarelim zanatima. S tim u vezi, postavlja se pitanje koliko tako stečeni zanat može koristiti osuđennicima nakon izdržane kazne maloletničkog zatvora, odnosno štíćenicima nakon izdržane vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom.

Tabela 28 - Primena profesionalnog osposobljavanja (radnog angažovanja) - KPZ

Primena	Broj	Procenat
Varilačka radionica	4	28.6%
Bravarska radionica	2	14.3%
Stolarska radionica	4	28.6%
Kotlarski poslovi	1	7.1%
Radionica za ALU i PVC stolariju	1	7.1%
Održavanje vozila	1	7.1%
Nije radno angažovan	1	7.1%
Ukupno:	14	100%

Tabela 29 - Primena profesionalnog osposobljavanja (radnog angažovanja) - VPD

Primena	Broj	Procenat
Bravarska radionica	1	7.7%
Električarsko zanimanje	4	30.8%
Pekarski zanat	1	7.7%

Metalostrugarsko zanimanje	4	30.8%
Limarska radionica	1	7.7%
Nisu radno angažovani	2	15.4%
Ukupno:	13	100%

- **Kulturno umetnički rad i rekreativna terapija**, kao oblik tretmana, značajno je zastupljen u penitencijarnim ustanovama. Naime, lica smeštena na izdržavanje krivičnih sankcija imaju na raspolaganju dosta slobodnog vremena, koje je neophodno koristiti racionalno i svrsishodno uz kulturne i umetničke sadržaje. Opšte poznato je da neodgovarajuće korišćenje slobodnog vremena dovodi do dosade i lenjivosti, što kao svoju krajnju posledicu može imati pasivnost ličnosti i njeno devijantno ponašanje. Tako, organizovanje slobodnog vremena u penitencijarnoj ustanovi ima dvostruki cilj. S jedne strane, utiče na odstranjivanje okolnosti koje su u velikom broju slučajeva dovele do izvršenja krivičnog dela, a sa druge strane, do uticaja na uzroke koji bi doveli do narušavanja discipline u ustanovama.⁴⁷⁶ Takođe, organizovanje i korišćenje slobodnog vremena u društveno prihvatljivom smislu, doprinosi u značajnijoj meri uspešnoj resocijalizaciji maloletnih na izdržavanju krivičnih sankcija.⁴⁷⁷

U penološkoj literaturi, aktivnosti, koje se sprovode u slobodno vreme, dele se na aktivnosti čija je funkcija odmor, rekreacija i razvoj ličnosti. U zavisnosti od ustanove u kojoj se izvršavaju krivične sankcije, stručnjaci timova za prevaspitavanje, najčešće slobodno vreme lica na izdržavanju krivičnih sankcija organizuju na sledeći način: uključivanje u sportske igre, muzičke i likovne sekcije, izrada duboreza i grnčarije. Na taj način, omogućava se razvijanje sposobnosti i pozitivnih navika lica u penitencijarnim ustanovama koje su od značaja za kasnije ponašanje, jer ono smanjuje razne tenzije među osuđenima/štićenicima. Od posebnog je značaja i to što stvaralačko korišćenje slobodnog vremena pozitivno utiče na mentalno i fizičko zdravlje.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 176.

⁴⁷⁷ Penološkoj literaturi navodi se stav da je nužno stvoriti maloletnim licima u penitencijarnim ustanovama uslove za igru i sport, za muziku i slične aktivnosti, koje će apsorbovati njegovo slobodno vreme i delovati svestranije na razvijanje njegove ličnosti. Na toj osnovi je razvijena praksa ustanova u svim zemljama, sa modernim sistemom izvršenja krivičnih sankcija. Engleski stručnjak za ova pitanja na osnovu iskustva u engleskim „centrima za pritvaranje“ je zaključio, da fizičko vaspitanje i organizovana razonoda pružaju mogućnost odmora u dosadnoj atmosferi i vode stvarnoj rehabilitaciji maloletnih delinkvenata. Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 153.

⁴⁷⁸ Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 132.

Zakonom o maloletnicima članom 138. je propisano da se maloletnici tokom izdržavanja kazne uključuju u sportske, kulturne, umetničke i zabavne aktivnosti, a članom 143. da se maloletnicima mora omogućiti da izvan zatvorenih prostorija u slobodno vreme, na svežem vazduhu, provode najmanje tri časa dnevno. Lica smeštena na izdržavanje krivičnih sankcija, takođe, imaju pravo u slobodno vreme na organizovanu fizičku aktivnost, uključujući i pravo da zajedno sa drugim licima koristi sportske terene i opremu (čl. 80. st. 1. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija).

Pravilnikom o kućnom redu Kazneno-popravnog zavoda za maloletnike, propisano je da se u zavodu organizuju raznovrsne aktivnosti u slobodno vreme osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora s ciljem svestranog vaspitnog delovanja na maloletnika, očuvanja i razvijanja psihofizičkih sposobnosti i podizanja njihovog kulturnog nivoa. Zavod organizuje kulturno-umetničke, zabavne i sportsko-rekreativne aktivnosti, kojim rukovodi služba za prevaspitavanje. U slobodno vreme, maloletnik se, prema svojim sklonostima i interesovanju, može baviti izradom umetničkih predmeta i drugih vidova stvaralačkog izražavanja. Takođe, zavod organizuje pozorišne predstave i druge prigodne programe, koje pripremaju sami maloletnici ili se za njihovo izvođenje angažuju kulturno-umetnička društva. U skladu sa svojim mogućnostima, zavod omogućava bavljenje telesnim vežbama i sportskim aktivnostima i u tu svrhu obezbeđuje sportske terene, prostorije, rekvizite i teretanu sa pripadajućom opremom (čl. 80 - 84).

Kada su u pitanju štićenici vaspitno popravnog doma, takođe, Pravilnikom o kućnom redu vaspitno popravnog doma propisane su aktivnosti koje se sprovode u slobodno vreme. Tako društvene i kulturne aktivnosti maloletnika organizuju se posredstvom biblioteke sa čitaonicom i razglasne stanice, praćenjem radio i televizijskog programa, filmskih i pozorišnih predstava, te učešće u radu raznovrsnih programskih sekcija u domu i izvan doma. Radi pravilnog mentalnog i fizičkog razvoja, uzimajući posebno u vidu uzrast maloletnika, u domu se organizuju sportske i rekreativne aktivnosti, u zavisnosti od mogućnosti doma (čl. 55).

U Tabeli 30 prikazani su podaci o korišćenju slobodnog vremena unutar Zavoda. Najveći broj maloletnika, tačnije njih 71.4%, uključeno je u sporske igre (fudbalska i košarkaška sekcija, bodibildovanje). Jedan maloletnik je uključen u slikarsku sekciju, crtanje na staklu. Takođe, zanimljivo je da su dva maloletnika uključena u šahovska takmičenja koja se organizuju unutar Zavoda.

Slobodno vreme štićenika u Vaspitno popravnom domu organizovano je na drugačiji način u odnosu osuđeničke u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike. Naime, samo jedan štićenik je uključen u sportske igre – trenira za fudbalski klub „MLADOST“ Vaspitno popravnog doma. Ostali štićenici slobodno vreme najčešće koriste za gledanje televizije i video sadržaje u kolektivnim prostorijama, igraju stoni tenis, bave se sportsko-rekreativnim aktivnostima unutar fiskulturne sale ili u krugu Doma, druže se sa ostalim štićenicima u okviru Doma, čitaju časopise ili knjige. Takođe, štićenicima su dostupne i video igrice koje mogu u slobodno vreme da koriste. Međutim, najveći broj štićenika slobodno vreme provodi u krugu Doma. Na osnovu uporednih podataka, može se zaključiti da Kazneno-popravni zavod za maloletnike efikasnije organizuje slobodno vreme osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora iz razloga što je veći broj maloletnika uključen u planirane sportske, sekcijske i takmičarske aktivnosti.

Tabela 30 - Organizovano korišćenje slobodnog vremena - KPZ

Aktivnosti	Broj	Procenat
Sportske igre	10	71.4%
Slikarske i muzičke sekcije	1	7.1%
Ostalo	3	21.4%
Ukupno:	14	100%

Tabela 31 - Organizovano korišćenje slobodnog vremena - VPD

Aktivnosti	Broj	Procenat
Sportske igre	1	7.7%
Ostalo	12	92.3%
Ukupno:	13	100%

- **Samoorganizovanje** lica u penitencijarnim ustanovama predstavlja jedan od načina postupanja, kako bi se uticalo na promenu u ličnosti, podsticaj inicijative za samodisciplinom, razumevanje i toleranciju sa ciljem razvijanja osećanja odgovornosti za sopstvene postupke. Naime, tokom izvršavanja krivičnih sankcija institucionalnog karaktera neminovno dolazi do određenih situacija u kojima reakcija lica u penitencijarnim ustanovama predstavlja stepen razvijenosti osećanja za ličnu odgovornost.⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 178.

Moderni penitencijarni sistemi pokušavaju da na osnovu ovog oblika tretmana pokrenu lica na izdržavanju krivičnih sankcija, kako bi dali lični doprinos svom uspešnom prevaspitavanju. U penološkoj literaturi navode se različiti načini primene ovog oblika tretmana, od uključivanja lica u razne delatnosti u penitencijarnim ustanovama koje predstavljaju predmet zajedničkog interesovanja, do učestvovanja u donošenju odluka.

Resocijalizacija maloletnika se ne može postići na osnovu njihovog pretvaranja u „poslušne i pasivne podanike“, već njihovim svestranim aktiviranjem u tom procesu, koji ga osposobljava za stvaralački život na slobodi. To se postiže pomoću raznih motivacija, kao što su nagrade, ranije puštanje iz ustanove. Na ovaj način, maloletnicima se daje mogućnost iskažu smisao za disciplinu, odgovornost i samoinicijativu, a samim tim, utiče se na približavanje života uslovima na slobodi.⁴⁸⁰

Tokom istraživanja, osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora nisu bili uključeni ni u jedan oblik samoorganizovanja, kao ni štićenici iz kontrolne grupe vaspitno popravnog doma. Uzimajući u obzir prednosti ovog oblika tretmana, potrebno je raditi na stimulisanoj lica u penitencijarnim ustanovama za učešće u različitim oblicima samoorganizovanja i samoučešća.

- **Individualni rad** vaspitača sa licima u penitencijarnim ustanovama smatra se jednim od najvažnijih metoda za njihovu uspešnu socijalizaciju. Kako bi se ovaj oblik tretmana uspešno sproveo, neophodno je da se vaspitači upoznaju sa ličnošću lica u penitencijarnoj ustanovi, kroz detaljno proučavanje raspoložive sudske i penološke dokumentacije (presude, rešenja, kriminološka i psihološka ispitivanja, izveštaje Centra za socijalni rad, podatke o kriminalnoj prošlosti, o ranijem životu u penitencijarnim ustanovama ako se radi o povratniku, kao i drugu raspoloživu dokumentaciju).

U penološkoj literaturi se navode različite forme u sprovođenju individualnog rada sa licima u penitencijarnim ustanovama, u zavisnosti od svakog individualnog slučaja. Tako, individualni rad bi trebao da obuhvata: upoznavanje lica u penitencijarnoj ustanovi, praćenje izvršenja krivične sankcije, savetovanje povodom konfliktnih situacija u procesu prilagođavanja na uslove života u ustanovama institucionalnog karaktera, korekciju ponašanja u smislu sticanja radne discipline, usmeravanje na opšte i stručno obrazovanje, razvijanje interesovanja za određenu aktivnost, pružanje pomoći u rešavanju ličnih i porodičnih pitanja, pohvale i opšte

⁴⁸⁰ Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 134-135.

stimulisanje.⁴⁸¹ Treba reći da se pod pojmom individualnog rada, bez obzira na različita definisanja i brojnost implikacija, podrazumeva put kojima se maloletnik vodi u proces prevaspitavanja. Znači, osnovno obeležje ovog oblika rada je to, da usmereni ili vođeni individualni rad koji u sebi mora da sadrži elemente individualizovanog rada.⁴⁸²

Osnovna karakteristika individualnog rada je uspostavljanje međusobnog poverenja između vaspitača i lica u penitencijarnoj ustanovi. Naime, prvi kontakt je veoma važan, pa je zato neophodno da lice stekne poverenje u iskrenost vaspitača u njegovoj nameri da mu pomogne, kao i da će informacije koje su mu poverene čuvati kao profesionalnu tajnu. Takođe i vaspitač je potrebno da stekne uverenje da tretman neće biti zloupotrebljen od lica u penitencijarnoj ustanovi, a sve sa ciljem njihove saradnje u postupku resocijalizacije.

Metodi individualnog radu su različiti u zavisnosti od svakog individualnog slučaja. Međutim, najčešće se koriste verifikovane metode i tehnike: uveravanje (sa objašnjenjima, primerom i razgovorom), navikavanje (sa vežbom i kontrolom), podsticanje (sa pohvalom, ocenom, obećanjem i nagradom), sprečavanje i prisiljavanje (sa upozorenjem, pretnjom, zabranom i kaznom).⁴⁸³

Individualni rad, vaspitači Kazneno-popravnog zavoda za maloletnike u najvećem procentu primenjuju prema osuđenima na kaznu maloletničkog zatvora, odnosno 78.6%, dok se ovaj oblik tretmana ne primenjuje prema tri osuđenika ili 21.4%. Kada je u pitanju individualni rad, on je poseban za svakog maloletnika, a najčešće se zasniva na osposobljavanju za konkretan posao, održavanje kontakta sa porodicom, dovršavanje osnovnog obrazovanja, poštovanje postojećih društvenih normi, zakona i kućnog reda, podizanje kulturnog nivoa osuđenika, kontrole impulsa – strategije za rešavanje problema.

Kada su u pitanju štice, takođe, veliki broj njih (84.6%) je uključen u individualni rad. Ciljevi individualnog rada sa štice su dosta obimniji tako da se najčešće sprovode radi: 1) uspešnijeg stručnog osposobljavanja i obrazovanja, 2) razvijanja kvalitetnih porodičnih odnosa, 3) unapređivanje interpersonalne komunikacije u relacijama sa službenim licima, 4) razvijanje

⁴⁸¹ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 181.

⁴⁸² Božić, M., *Oblici i metode rada u institucionalnom tretmanu maloletnika*, Zbornik radova sa savetovanja na temu: Krivične sankcije institucionalnog karaktera sa krivičnogopravnog i penološkog aspekta, Udruženje za penologiju Jugoslavije, Sokobanja, 1997, str. 267.

⁴⁸³ Paunović, V., *Tretman maloletnika u vaspitno popravnim domovima u Kruševcu*, Zbornik radova sa savetovanja na temu: Krivične sankcije institucionalnog karaktera sa krivičnogopravnog i penološkog aspekta, Udruženje za penologiju Jugoslavije, Sokobanja, 1997, str. 284.

kvalitetnijih vršnjačkih odnosa, 5) unapređivanje higijenskih, kulturnih, radnih i drugih pozitivnih navika, 6) povećanje kontrole impulsa, sa naglaskom na apstinenciju od PAS, 7) razvijanje veština za konstruktivno rešavanje problema i stresnih situacija i 8) usvajanje i poštovanje društvenih normi i zakona. Uzimajući u obzir obim individualnog rada vaspitača sa štíćenicima u vaspitno popravnom domu, može se konstatovati da se isti efikasnije sprovodi u odnosu na individualni rad vaspitača u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike.

Tokom intervjua, osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora, na pitanje odnosa osuđenika sa vaspitačem, svi su odgovorili da su zadovoljni uspostavljenim odnosom sa vaspitačem, da im isti pomaže predlozima kako što bolje da iskoriste slobodno vreme. Međutim, kod ovakvih situacija, gde su svi osuđenici izjavili da je uspostavljeni odnos sa vaspitačem dobar, uvek je potrebno imati određenu rezervu. Naime, postoji mogućnost da osuđenici nisu iskreno odgovorili na postavljeno pitanje, želeći da predstave odnos sa vaspitačem harmoničnim i društveno prihvatljivim. Na isto pitanje, svi štíćenici su izjavili da imaju korektan odnos sa vaspitačem, da im isti pomažu tokom boravka u vaspitno popravnom domu, pružaju savete i usmeravaju ih na što bolje ponašanje i poštovanje pravila kućnog reda.

Tabela 32 - Individualni rad sa osuđenikom

Rad	Broj	Procentat
Uključen	11	78.6%
Nije uključen	3	21.4%
Ukupno:	14	100%

Tabela 33 - Individualni rad sa štíćenikom

Rad	Broj	Procentat
Uključen	11	84.6%
Nije uključen	2	15.4%
Ukupno:	13	100%

Grupni rad, kao oblik tretmana u penitencijarnim ustanovama, naročito dolazi do izražaja nakon Drugog svetskog rata. Od tada upotreba grupnih oblika tretmana više nije ograničena samo na psihijatrijske bolesnike. U penitencijarnim ustanovama, grupno prilaženje tretmanu ima za cilj odvajanje od kriminalne grupe i težnji za postizanjem resocijalizacije. Najpoznatiji oblici grupnog rada u penološkoj literaturi su grupna psihoterapija i grupno savetovanje.

Grupna psihoterapija primenjuje se prema licima u penitencijarnim ustanovama čiji konflikti imaju dublje korene u ličnosti, dok se grupno savetovanje primenjuje prema licima koja

nemaju veće poremećaje u ličnosti. Ono što je bitno napomenuti kod svih oblika grupnog rada, da je preduslov uspešnog sprovođenja tretmana, dobra obučanost psihologa i psihijataru. Ovaj oblik tretmana se primenjuje u određenim grupama koje mogu biti veće ili manje, pa se rad sa licima u penitencijarnim ustanovama deli na rad sa većim ili rad sa manjim grupama. Rad sa većim grupama se pre svega odvija sa celom vaspitnom grupom koju terapeut vodi u prevaspitnom procesu, dok je rad sa manjom grupom ograničen na manji broj lica.⁴⁸⁴

Tokom grupnog rada, maloletniku se pruža mogućnost, da se pokaže u pravom svetlu, da proveriti vlastite stavove, da pravilno sagleda i oceni svoje probleme i da se najzad identifikuje sa licima od autoriteta – misli se na terapeuta, koji zadržava neutralan položaj u ovom tretmanskome procesu. Ovaj oblik rada je veoma pogodan za aktiviranje stvaralačkih snaga, za razvijanje navika za kolektivnu saradnju, za uspostavljanje i razvijanje socijalnog kontakta, za formiranje kolektivnog mentaliteta, za stvaranje i razvijanje i drugih pozitivnih individualnih svojstava ličnosti.⁴⁸⁵

Neposredna komunikacija sa licima u penitencijarnim ustanovama je preduslov uspešne primene ovog oblika tretmana, usmeravajući pri tome njihov rad i rad grupe na slobodan izbor uz motivaciju za pozitivan rad, uz težnju da aktivira svakog pojedinca. U grupama se vodi razgovor u prijateljskoj atmosferi o problemima koji ih interesuju. Poseban akcenat prilikom sprovođenja ovog oblika tretmana posvećuje se problemima koje su lica u penitencijarnim ustanovama imala pre dolaska na izdržavanje izrečene kazne. Na ovaj način moguće je doći do motiva koji su uticali na kriminalno ponašanje.

U penitencijarnim ustanovama mogu se koristiti sledeći oblici tretmana: 1) grupni rad – obuhvata rukovođenje serijom nekonvencionalnih razgovora između određenog broja lica nezavisno od veličine grupe o različitim temama s ciljem promene mišljenja i stavova lica na izdržavanju krivičnih sankcija; 2) grupna psihoterapija – primenjuje se pretežno u grupi do dvanaest učesnika, kroz dubinsku terapiju radi pronalaženja i utvrđivanja uzroka koji su doprineli izmeni ličnosti od detinjstva; 3) psihološko savetovanje – predstavlja svaki vid psihološke pomoći koja se pruža licu na izdržavanje krivične sankcije, kako bi prihvatili

⁴⁸⁴ Ovaj vid tretmana se primenjuje prema maloletnim delinkventima u mnogim zemljama. Izrazit primer u tom pogledu čine „terapeutske zajednice u borstalskim zavodima“ u Engleskoj, u kojima se grupno savetovanje vodi u obliku diskusije o slobodnim temama, za koje se kaže da ispoljavaju, posle određenog vremena, pozitivne uticaje i rezultate. Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 154.

⁴⁸⁵ Milutinović, M., *Penologija*, op. cit., str. 154.

odgovornost i socijalno i emocionalno sazreli, što ujedno predstavlja jednu od polaznih osnova u borbi protiv kriminaliteta; 4) socioterapija – obuhvata grupnu terapiju, terapijsku zajednicu i podučavanje pojedinca da živi u društvenoj sredini. Naime, u penitencijarnim ustanovama, terapijsku zajednicu čine sva lica iz vaspitne grupe, zajedno sa zaposlenim koji raspravljaju o svim važnim pitanjima. Na ovaj način omogućava se licima na izdržavanju krivične sankcije da steknu samopouzdanje da pred zaposlenim u ustanovama iznose svoja mišljenja, predloge i stavove, bez straha da će biti sankcionisani i 5) frontalni rad – organizuje se u formi sastanaka na kojima prisustvuju svi članovi određene vaspitne grupe i uz pomoć vaspitača rešavaju pitanja koja se tiču cele grupe. Pre svega, pitanja vezana za uslove života i rada u penitencijarnoj ustanovi.⁴⁸⁶

Uzimajući u obzir podatke o uključenosti osuđenika u individualni rad, manji je procenat osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora uključen u grupni rad. Naime, samo četiri osuđenika ili 28.6% je prisutno u grupnom radu, dok 71.45% nije uključeno. Grupni rad se sprovodi sporadično, najčešće kroz psihološka savetovanja i tretman, edukativne radionice, socijalne intervencije. Razlog navedenom može biti slaba edukovanost vaspitača, kao i nezainteresovanost osuđenika za učešće u grupnom radu.

Grupni rad sa štićenicima u Vaspitno popravnom domu, takođe, je predviđen kao oblik tretmana, ali ni jedan štićenik nije uključen u grupni rad. Navedena činjenica o prisutnosti u grupnom radu, predstavlja veliki problem uzimajući u obzir pozitivne rezultate koji se mogu postići. Kako štićenici iz kontrolne grupe vaspitno popravnog doma nisu uključeni u grupni rad kao oblik tretmana, može se zaključiti da se u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike efikasnije primenjuje grupni rad prema osuđennicima, jer su u istom uključena četiri osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora.

Tabela 34 - Grupni rad sa osuđenikom KPZ

Rad	Broj	Procenat
Uključen	4	28.6
Nije uključen	10	71.4%
Ukupno:	14	100%

⁴⁸⁶ Radoman, M., *Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija*, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2003, str. 168-170.

Tabela 35 - Grupni rad sa štićenikom VPD

Rad	Broj	Procenat
Nije uključen	13	100%
Ukupno:	13	100%

- Okupaciona i radna terapija – kao i grupna terapija, uvedene su početkom 20. veka, u psihijatrijskim bolnicama. Vremenom okupaciona i radna terapija sve veću primenu kao oblici tretmana imaju u penitencijarnim ustanovama. Prednost ovog tretmana je u tome što bazira na individualnom pristupu i poštovanju sklonosti lica na izdržavanju krivičnih sankcija izvan fizičke i korisne delatnosti. Na ovaj način teži se savladavanju svih nedostataka radne terapije, jer se tretman sprovodi prvenstveno prema licima sa smanjenim psihofizičkim sposobnostima koji nisu uključeni u proizvodni rad.

Primena ovog oblika tretmana, predstavlja upotpunjavanje radne terapije i viši stepen terapijskog pristupa. Naglašen je individualni pristup, kojim se pomaže stvarnoj resocijalizaciji, jer omogućava optimalan razvoj individualnih sklonosti i sposobnosti. Prilikom organizovanja okupaciono-terapijskih aktivnosti, neophodno je primeniti tri osnovna načela, a to su: rad ne sme biti diskriminatorski, mora biti nagrađen i treba da obuhvata određene socijalne okvire okupaciono-terapijske aktivnosti.⁴⁸⁷ Pored okupacione, postoji i rekreativna terapija koja obuhvata sportske, kulturne i zabavne aktivnosti sa ciljem rekreacije lica u penitencijarnim ustanovama. Međutim, tokom istraživanja u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike i vaspitno popravnom domu nije bilo osuđenika/štićenika uključenih u ovaj oblik tretmana.

3.3. Mišljenje maloletnika u vezi tretmana

Nakon analiziranja oblika tretmana koji se primenjuju prema maloletnicima u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike, odnosno vaspitno popravnom domu, obavljen je intervju sa osuđenima i štićenicima, sa ciljem saznanja, da li su isti zadovoljni tretmanom koji se primenjuje. Na postavljeno pitanje u vezi njihovog mišljenja o oblicima tretmana, svi osuđenici su odgovorili da su zadovoljni tretmanom koji se primenjuje, ali su izjavili da je potrebno uvođenje i novih oblika tretmana. Tako da su predložili da bi bilo dobro organizovati muzičke i

⁴⁸⁷ Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, op. cit., str. 189.

likovne sekcije, poboljšati uslove smeštaja, omogućiti više zabave tokom slobodnog vremena (najveći broj osuđenika navodi da je potrebno obezbediti „sony“ za igranje).

Mišljenje štićenika prema oblicima tretmana koji se primenjuju u Vaspitno popravnom domu, razlikuje se u odnosu na osuđenike na kaznu maloletničkog zatvora. Tako, samo pet štićenika smatra da su oblici tretmana koji se primenjuju dobri i utiču na vaspitanje i prevaspitanje štićenika. Ostali štićenici navode da je problematičan način određivanja posla za koji će se obučavati. Naime, štićenici navode da izbor zanimanja ne zavisi od njih, pa štićenici koji su došli sa nepotpunom osnovnom školom ili samo završenom osnovnom školom po pravilu bivaju raspoređeni na metalostrugarska zanimanja. Jedan štićenik navodi da je izrazio želju da se obučava u stolarskoj radionici jer mu je stric stolar, jer bi mogao nakon izlaska iz Vaspitno popravnog doma da radi kod njega, ali da je ipak raspoređen u metalostrugarsku radionicu. Zanimljiva je izjava jednog štićenika koji se nalazi u Vaspitno popravnom domu već tri godine i jedanaest meseci o njegovom mišljenju o oblicima tretmana „sve je do čoveka, tretmanom se ne može ništa promeniti, sve zavisi od situacije koju ću zateći kada napustim Vaspitno popravni dom“.

4. Položaj maloletnika u penitencijarnim ustanovama

Takom istraživanja u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike, osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora bili su različitog uzrasta. Samo 14.3%, odnosno dva maloletnika su bili na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora, dok su ostalih 12 ili 85.7% punoletnici. Ovo se može objasniti dužinom trajanja krivičnog postupka prema maloletnicima, pa veliki broj maloletnika tokom postupka postane punoletnik, kao i činjenicom da se sud odlučuje za duže kazne maloletničkog zatvora.

U vaspitno popravnom domu štićenici, koji su tokom trajanja vaspitne mere postali punoletni, bivaju premešteni u posebno odeljenje za punoletnike, pa samim tim menjaju vaspitnu grupu i vaspitača. Nisu primećeni veći problemi u adaptaciji štićenika tokom promene vaspitne grupe, kao ni odeljenja. Prilikom istraživanja, u kontrolnoj grupi, nije bilo maloletnika.

Tabela 36 - *Uzrast izvršioca krivičnog dela tokom istraživanja KPZ*

Uzrast	Broj	Procenat
Stariji maloletnik (od 16. do 18. god. života)	2	14.3%
Mlađe punoletno lice (od 18. do 21. god. života)	7	50%
Punoletno lice (od 21. do 23. god. života)	5	35.7%
Ukupno:	14	100%

Tabela 37 - *Uzrast izvršioca krivičnog dela u vreme istraživanja VPD*

Uzrast	Broj	Procenat
Mlađe punoletno lice (od 18. do 21. god. života)	9	69.2%
Punoletno lice (od 21. do 23. god. života)	4	30.8%
Ukupno:	13	100%

Nakon boravka u prijemnom odeljenu, osuđenici se razvrstavaju u zatvoreno, poluotvoreno i otvoreno odeljenje. U Tabeli 38 prikazani su podaci o odeljenjima u kojima su osuđenici razvrstani. Ono što je primetno, da se najveći broj osuđenika (85.7%) razvrstava u zatvoreno odeljenje. Samo je jedan osuđenik, tokom izdržavanja kazne bio razvrstan u poluotvoreno odeljenje, dok su još dva osuđenika bila smeštena neformalno u poluotvoreno odeljenje i čeka se donošenje formalne odluke o naknadnom razvrstavanju. Ostali osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora smešteni su u dve spavaone od po pet ležaja, izuzev jednog osuđenika koji je smešten pod pojačanim nadzorom. Većina štićenika smešteno je u opšte odeljenje za punoletnike, dok su dva štićenika smeštena u odeljenje za intenzivni rad, a jedan štićenik u otpusno odeljenje. Proširena prava ili pogodnosti štićenika zavise od njegovog ličnog ponašanja i zalaganja uz primenu tzv. sistema bodova i nivoa. Na osnovu ocenjivanja, ocenama od 0 do 3, štićenik može proširiti ili pak izgubiti dodeljene pogodnosti ili proširena prava.

Tabela 38 - U koje odeljenje je maloletnik razvrstan?

Odeljenje	Broj	Procenat
Poluotvoreno	1	7.1%
Zatvoreno	12	85.8%
Pojačan nadzor	1	7.1%
Ukupno:	14	100%

Tabela 39 - U koje odeljenje je štićenik razvrstan?

Odeljenje	Broj	Procenat
Opšte odeljenje-punoletnici	10	76.9%
Odeljenje za intenzivni rad	2	15.4%
Otpusno odeljenje	1	7.7%
Ukupno:	13	100%

Slabo napredovanje maloletnika u odeljenja Zavoda odslikava se i na kategorije u koje su razvrstane. Pravilnikom o kućnom redu Kazneno-popravnog zavoda za maloletnike u članu 143. propisano je da osuđenici razvrstavaju u jednu od tri kategorije (A, B, V) na osnovu ličnih svojstava osuđenika, vladanja i zalaganja na radu, vrste učinjenog krivičnog dela, utvrđenog pojedinačnog programa postupanja i drugih elemenata bitnih za ostvarivanje svrhe krivičnih sankcija. Svaka kategorija sadrži po dve potkategorije (1 i 2) koje se razlikuju po intenzitetu ostvarivanja pojedinačnog programa postupanja. Navedene kategorije, povezane su sa odeljenjima, tako da kategorija A odgovara otvorenom odeljenju, kategorija B poluotvorenom i kategorija V zatvorenom odeljenju. U zavisnosti od kategorije i potkategorije, osuđenicima su dostupne mogućnosti korišćenja pogodnosti vezanih za kategoriju u kojoj su razvrstani.

Najveći broj osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora razvrstano je u V kategoriju njih 85.8%, i to u potkategoriju 1 - 42.9%,⁴⁸⁸ a u potkategoriju 2 - 42.9%.⁴⁸⁹ Pravilnikom je

⁴⁸⁸ Maloletnik koji je razvrstan u potkategoriju V1 nakon 30 dana od razvrstavanja u ovu potkategoriju, na predlog stručnih službi, odlukom upravnika zavoda može dobiti sledeće pogodnosti (posete u zavodu u trajanju od dva sata, prošireno pravo na prijem poseta i proširenje kruga lica koja posećuju maloletnika, prošireno pravo na prijem poseta bez nadzora u prostorijama za posete jednom mesečno, prošireno pravo na prijem poseta u posebnim prostorijama, bez prisustva drugih lica jednom mesečno, pogodniji smeštaj, korišćenje godišnjeg odmora u zavodu u trajanju od 20 dana) – član 151 Pravilnika.

⁴⁸⁹ Maloletnik koji je razvrstan u potkategoriju V2 nakon 30 dana od razvrstavanja u ovu potkategoriju, na predlog stručnih službi, odlukom upravnika zavoda može dobiti sledeće pogodnosti (prošireno pravo na prijem poseta i proširenje kruga lica koja posećuju maloletnika, prošireno pravo na prijem poseta bez nadzora u prostorijama za posete jednom u dva meseca, prošireno pravo na prijem poseta u posebnim prostorijama, bez prisustva drugih lica

propisano da se u navedenu kategoriju sa potkategorijama razvrstavaju osuđenici od kojih se na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine učinjenog krivičnog dela, ranijeg načina života i ostvarenog nivoa vaspitanja očekuje otežana adaptacija na zavodske uslove i za koje je potreban intenzivni rad.

Šest osuđenika je tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, napredovalo iz kategorije V, potkategorije 2 u potkategoriju 1, a samo jedan osuđenik je promenio kategoriju razvrstavanja, pa je iz kategorije V, prešao u kategoriju B sa potkategorijom 2.⁴⁹⁰ Kada je u pitanju kategorija B sa pripadajućim potkategorijama, Pravilnikom je propisano da se u ovu kategoriju razvrstavaju osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine učinjenog krivičnog dela, ranijeg načina života, ostvarenog nivoa vaspitanja i radnog angažovanja u zavodu pri čemu se očekuje uspešna adaptacija na zavodske uslove i po realizaciji vaspitnog tretmana, uspešna reintegracija u društvenu sredinu (čl. 145).

U vaspitno popravnom domu, štićenici nisu razvrstani u kategorije, već u skladu sa jedinstvenim sistemom nivoa i bodova, na nivoima od 1 do 4. Štićenici razvrstani na prvi nivo nemaju dodeljene posebne pogodnosti i prava, već samo zakonom propisana prava. Na drugom i trećem nivou je raspoređen najveći broj štićenika, tako da štićenici na drugom nivou imaju pogodnost izlaska sa vaspitačem, a na trećem nivou odsustvovanje iz vaspitno popravnog doma. Samo jedan štićenik je raspoređen na četvrtom nivou i on ima mogućnost kretanja bez vaspitača i posete van zavoda.

Najveći broj štićenika tokom izdržavanja vaspitne mere upućivanje u vaspitno popravni dom je napredovalo, tako da su od početnog prvog nivoa promovisani na veće nivoe. Tako je šest štićenika promovisano na drugi nivo, četiri štićenika je sa drugog promovisano na treći nivo, dok je jedan štićenik nakon drugog i trećeg nivoa promovisan na četvrti nivo. Brzina napredovanja

jednom u dva meseca, pogodniji smeštaj, korišćenje godišnjeg odmora u zavodu u trajanju od 18 dana, trajanje posete u okviru zavoda je jedan sat) – član 152. Pravilnika.

⁴⁹⁰ Maloletnik koji je razvrstan u potkategoriju B2 nakon 30 dana od razvrstavanja u ovu potkategoriju, na predlog stručnih službi, odlukom upravnika zavoda može dobiti sledeće pogodnosti (posete u zavodu u trajanju od tri sata, pravo na prijem poseta izvan zavoda u trajanju od osam sati – jedanput mesečno, pravo na slobodan izlazak u grad jednom u dva meseca u trajanju od osam sati, pravo na posetu porodici i srođnicima o vikendu i praznicima u ukupnom trajanju od 48 sati mesečno, a u mesecu u kojem je praznik do 72 sata, nagradno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine, vanredno odsustvo iz zavoda do sedam dana u toku godine, korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda u trajanju od 22 radna dana, odsustvo radi posećivanja porodice dva puta u toku godine, s tim da svaki put odsustvo može trajati osam dana) – član 150 Pravilnika.

kroz nivo e isključivo zavisi od ponašanja štićenika tokom izdržavanja vaspitne mere i ocena dobijenih od vaspitača. Međutim u situacijama kada štićenici izvrše disciplinski prestup, isti se nakon izrečene disciplinske mere vraćaju na niži nivo, a u izuzetnim situacijama i na početni prvi nivo u zavisnosti do težine izvršenog prestupa. Jedan štićenik je zbog zloupotrebijene pogodnosti vraćen sa drugog na prvi nivo, dok je drugi štićenik zbog težeg disciplinskog prestupa vraćen sa trećeg na prvi nivo.

Uzimajući u obzir napredovanje osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora i štićenika, može se zaključiti da je efikasniji tretman u vaspitno popravnom domu. Naime, tokom istraživanja, četiri osuđenika razvrstana u kategoriju V su u skladu sa članom 146. stav 2. Pravilnika ispunili uslov za raspoređivanje u višu kategoriju, jer su u Zavodu duže od četvrtine izrečene kazne. Međutim, samo jedan osuđenik je naknadno razvrstan iz kategorije V u kategoriju B. Nenapredovanja osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora kroz odeljenja, dovodi do navedenog zaključka jer se u kategoriju B u skladu sa Pravilnikom razvrstavaju osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora za koje se očekuje uspešna reintegracija u društvu.

Na kraju potrebno je naglasiti da i pored navedene prednosti u napredovanju štićenika u skladu sa sistemom bodova i nivoa, mišljenje štićenika o navedenom sistemu je negativno. Tako, tokom intervju a većina štićenika je izjavilo da su nezadovoljni primenom sistema bodova i nivoa, da je isti nepravedan i u funkciji kažnjavanja štićenika. Takođe navode da su vaspitači izuzetno strogi prilikom ocenjivanja, tako da za „gluposti“ lako dobijaju 000 (tri nule), a izuzetno teško 333 (tri trojke).⁴⁹¹ Previše obraćaju pažnju na sitnice, tako da za pronađeni pikavac od cigarete ili obučen kratki šorts odmah dodeljuju 0. Kako napredovanje štićenika u jedinstvenom sistemu bodova i nivoa zavisi od ocenjivanja vaspitača, isti navode da se različito postupa prema vaspitnim grupama u zavisnosti od vaspitača.

Tabela 40 - U koju kategoriju je maloletnik razvrstan?

Kategorija	Broj	Procenat
B-2	1	7.1%
V-1	6	42.9%
V-2	6	42.9%
Pojačan nadzor	1	7.1%
Ukupno	14	100%

⁴⁹¹ Kako se štićenici u vaspitno popravnom domu konstantno za sve aktivnosti ocenjuju na osnovu jedinstvenog sistema nivoa i bodova ocenama od 0 do 3, štićenik koji sakupi 000 (tri nule) gubi dodeljene pogodnosti, a sa sakupljene 333 (tri trojke) stiće pravo na veće pogodnosti.

Tabela 41 - Na kojem se nivou štićenik nalazi?

Nivo	Broj	Procenat
Prvi	2	15.4%
Drugi	6	46.1%
Treći	4	30.8%
Četvrti	1	7.7%
Ukupno:	13	100%

Upravnik zavoda može, na predlog stručnih službi i u okviru pojedinačnog programa postupanja, osuđeniku na kaznu maloletničkog zatvora odlukom dodeliti pogodnosti u zavisnosti od ostvarenog programa postupanja, dužine kazne, krivičnog dela, ponašanja, zalaganja i rezultata u radnom i obrazovnom procesu, aktivnog učešća u kulturno-umetničkim, sportskim i drugim aktivnostima u zavodu. Pogodnosti koje se dodeljuju osuđenima na kaznu maloletničkog zatvora realizuju se u okviru ili izvan okvira zavoda.

Stimulans osuđenika kroz dodeljivanje posebnih pogodnosti ili prava je na oskudnom nivou, tako da je samo dva osuđenika (14.3%) imalo tu “privilegiju” da poseduje posebnu pogodnost, dok 85.7% osuđenika nema dodeljenih posebnih pogodnosti ili prava. Jednom osuđeniku je dodeljena posebna pogodnost – prijem poseta izvan zavoda u trajanju od 8 časova, kao i jednom mesečno poseta porodici i srodnicima vikendom ili praznicima u trajanju od 48 časova. Drugom maloletniku je dodeljena pogodnost – izlazak (prvi put) u grad sa vaspitačem u trajanju od 4 časa. Navedene pogodnosti, osuđenici su do sada realizovali bez zloupotreba.

Uzimajući u obzir propisane uslove Pravilnikom o dodeli posebnih pogodnosti, a naročito one koje su direktno vezane za tretman, koji se sprovodi u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike, kao i činjenicu da su dodeljene posebne pogodnosti osuđenima na kaznu maloletničkog zatvora u procentu od 14.3, može se zaključiti da tretman u zavodu ne postiže svoju svrhu.

Vaspitno popravni dom svojim štićenicima u zavisnosti od njihovog ponašanja dosta liberalnije i češće dodeljuje posebne pogodnosti i prava, kao jedan od načina za što bolje stimulisanje štićenika. Takođe, štićenicima je dodeljen veći broj posebnih pogodnosti zahvaljujući i primeni sistema bodova i nivoa, kao i stavu većine vaspitača da je bolje štićeniku

pružiti više nego što zaslužuje. Većina štićenika ili 61.5% dodeljene su posebne pogodnosti ili prava, i to: poseta porodici, korišćenje godišnjeg odmora u krugu porodice, izlazak sa vaspitačem, izlazak samostalno u grad i prošireno pravo na prijem poseta. Dva štićenika su zloupotrebili dodeljene pogodnosti (jedan se nije vratio u dom na vreme, drugi uneo mobilni telefon), zbog čega su im izrečene disciplinske mere. Pošto su izrečene disciplinske mere dale željene rezultate i ponašanje štićenika popravljeno, istim su vraćene dodeljene pogodnosti.

Na osnovu navedenog, može se zaključiti da se u vaspitno popravnom domu efikasnije primenjuje institut dodeljivanja posebnih pogodnosti maloletnicima. Postupanjem na navedeni način, maloletnici se ohrabruju da će biti nagrađeni za pozitivne rezultate koje ostvaruju tokom izdržavanja krivične sankcije.

Tabela 42 - Da li su maloletniku dodeljene posebne pogodnosti? - KPZ

Pogodnosti	Broj	Procenat
Da	2	14.3%
Ne	12	85.7%
Ukupno:	14	100%

Tabela 43 - Da li su maloletniku dodeljene posebne pogodnosti? - VPD

Pogodnosti	Broj	Procenat
Da	8	61.5%
Ne	5	38.5%
Ukupno:	13	100%

U Tabeli 44 prikazani su podaci o izvršenim disciplinskim prestupima tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora. Većina osuđenika, tačnije njih 64.2%, nije vršilo disciplinske prestupe, što se može tumačiti kao dobro adaptiranje na uslove i pravila ponašanja u Kazneno-popravnom zavodu. Takođe, Kazneno-popravni zavod za maloletnike nastoji da suzbije ili bar da kontroliše nastanak i funkcionisanje neformalnih grupa osuđenika. Naime, u penološkoj literaturi navodi se da se i pored napora formalnog sistema neformalne grupe neminovno javljaju u penitencijarnim ustanovama. Osnovno obeležje pripadnika neformalnih grupa je da su po pravilu, ponašanja pripadnika grupa suprotna od normi utvrđenih zakonskim propisima i pravilnicima kućnog reda u penitencijarnim ustanovama. Na osnovu navedenog, može se izvesti još jedan zaključak, da osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora nisu uključeni u neformalne

grupe ili pak da je najveći broj njih uključen u grupe sa „pozitivnim karakterom“ koje karakteriše povezanost na osnovu pozitivnih motiva, izvršavanje radnih obaveza i prihvatanja procesa prevaspitavanja.

Dva osuđenika ili 14.3% izvršili su lakše disciplinske prestupe, a teže disciplinske prestupe četiri osuđenika, odnosno 28.6%. Različiti su disciplinski prestupi koje vrše osuđenici, od lakših kao što je posedovanje mobilnog telefona, do težih kao što su: fizičko maltretiranje osuđenika, tuča, nedisciplinovano ponašanje, posedovanje improvizovanog grejača. Ono što je naročito zabrinjavajuće je broj izvršenih težih disciplinskih prestupa od strane štićenika. Naime, čak 84.6% štićenika je izvršilo neko od težih prestupa, kao što su: tuča, grupna tuča, napad na štićenika, upućivanje ozbiljne pretnje, vređanje i omalovažavanje službenih lica, bekstvo, planiranje bekstva, paljenje odeće štićenika, samoinicijativni ulazak u službene prostorije, zloupotreba dodeljenih pogodnosti, ugrožavanje bezbednosti, uništenje ili oštećenje imovine Doma, kršenje pravila kućnog reda, samopovređivanje.

Razlog većem broju izvršenih težih disciplinskih prestupa od strane štićenika vaspitno popravnog doma može biti, neadekvatno korišćenje slobodnog vremena. Naime, štićenici najveći deo slobodnog vremena provode neorganizovano u krugu doma, gde često usled netrpeljivosti između štićenika, želje za dokazivanjem i pripadnosti neformalnim grupama, dolazi do vršenja disciplinskih prestupa.

Tabela 44 - Da li je maloletnik vršio disciplinske prestupe? –KPZ

Prestupi	Broj	Procenat
Lakše disciplinske prestupe	2	14.3%
Teže disciplinske prestupe	4	28.6%
Nije vršio disciplinske prestupe	8	57.1%
Ukupno:	14	100%

Tabela 45 - Da li je maloletnik vršio disciplinske prestupe? - VPD

Prestupi	Broj	Procenat
Teže disciplinske prestupe	11	84.6%
Nije vršio disciplinske prestupe	2	15.4%
Ukupno:	14	100%

Za izvršene disciplinske prestupe u Kazneno-popravnog zavodu za maloletnike, disciplinska komisija je donosila različite odluke. Tako je u jednom slučaju izrečena opomena za

lakši disciplinski prestup (posedovanje mobilnog telefona), a u pet slučajeva izdvajanje u posebnu prostoriju. Trajanje izrečene mere, izdvajanje u posebnu prostoriju, određivano je u različitom trajanju od pet do petnaest dana. Potrebno je naglasiti, da izuzev jednog osuđenika, koji je nakon prestanka izrečene mere ponovo izvršio teži disciplinski prestup, ostali osuđenici nisu ponavljali disciplinske prestupe.

Kada su u pitanju štićenici vaspitno popravnog doma, u skladu sa brojem izvršenih disciplinskih prestupa izricane su mere izdvajanje u posebnu prostoriju u različitom trajanju od tri do petnaest dana. Međutim, broj izvršenih disciplinskih prestupa štićenika u odnosu na osuđenike je nesrazmerno velik. Tako, izuzev jednog štićenika koji je izvršio do sada samo jedan disciplinski prestup, ostalih deset štićenika, konstantno ponavljaju vršenje disciplinskih prestupa. Ponavljanje disciplinskih prestupa se kreće od najmanje tri do čak izvršenih dvanaest disciplinskih prestupa.

Na osnovu navedenog, može se zaključiti da izrečene disciplinske mere osuđennicima na kaznu maloletničkog zatvora su efikasno uticale na osuđenike, pa isti, izuzev jednog, više nisu vršili disciplinske prestupe, što nije slučaj sa štićenicima vaspitno popravnog doma.

Tabela 46 - Izrečene disciplinske mere - KPZ

Mere	Broj	Procenat
Opomene	1	16.7%
Izdvajanje u posebnu prostoriju	5	83.3%
Ukupno	6	100%

Tabela 47 - Izrečene disciplinske mere - VPD

Mere	Broj	Procenat
Izdvajanje u posebnu prostoriju	11	100%
Ukupno	11	100%

Tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora osuđenici nisu podnosili pritužbe upravniku, kao ni žalbe nadležnom sudu, što je utvrđeno na osnovu ličnih listova. Svi osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora su tokom intervjua izjavili da su zadovoljni tretmanom koji se sprovodi u Kazneno-popravnog zavodu za maloletnike, pa se shodno tome, može zaključiti da isti i nisu imali potrebe za podnošenjem pritužbi i žalbi. Kada su u pitanju štićenici Vaspitno popravnog doma 84.6% štićenika nije podnosilo pritužbe i žalbe. Dva štićenika su upravniku

Doma podneli pritužbe na nepravilnosti u napredovanju kroz jedinstveni sistem nivoa i bodovanja. Druge pritužbe ili žalbe štićenici nisu podnosili upravniku, kao ni nadležnom sudu. Na osnovu navedenih podataka, može se zaključiti da penitencijarne ustanove u kojima su smešteni maloletnici na izdržavanju izrečenih krivičnih sankcija, ispunjavaju svoje zakonom i podzakonskim aktima propisane obaveze.

Tabela 48 - Postojanje pritužbi i žalbi maloletnika KPZ

Pritužbe i žalbe	Broj	Procenat
Ne	14	100%
Ukupno:	14	100%

Tabela 49 - Postojanje pritužbi i žalbi maloletnika VPD

Pritužbe i žalbe	Broj	Procenat
Da	2	15.4%
Ne	11	84.6%
Ukupno:	13	100%

U penološkoj literaturi postpenalna pomoć se najčešće opisuje kao pružanje pomoći licu na izdržavanje krivične sankcije da se uključi u normalan društveni život, a sprovodi se kroz unutrašnju i spoljašnju pomoć. Unutrašnja pomoć licu u penitencijarnoj ustanovi usmerena je na davanje saveta, podsticaja i ohrabljivanja kako da na najbolji način reši probleme koji će ga najverovatnije sačekati nakon otpuštanja iz ustanove. Naravno, ova vrsta pomoći pruža se maloletnicima i nakon otpuštanja iz ustanove. Spoljašnja pomoć ogleda se u pružanju sredstava za izdržavanje, obezbeđivanje smeštaja i zaposlenja, kao i rešavanje porodičnih problema.

Potrebno je naglasiti, da tretman prema osuđeniku treba da bude nastavljen posle proteka vremenske kazne na koju je osuđen, bez obzira da li je osuđenik uslovno otpušten ili je proveo sve vreme trajanja kazne na koju je bio osuđen. Društvena zajednica ima obavezu prema otpuštenim osuđenima da im pruži pomoć, kako bi se lakše uključili u društveni život na slobodi, a naročito kada oni nisu u situaciji da sebi obezbede izdržavanje ili odgovarajući smeštaj po izlasku iz ustanove.⁴⁹²

⁴⁹² Kostić, M., Dimovski, D., *Postpenalna pomoć kao oblik tretmana i/ili kriminalnopolitička mera (prostor i način njene primene)*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2011, str. 23-40.

Postpenalna pomoć propisana je Zakonom o maloletnicima, članom 147. u kome se navodi da je nadležni organ starateljstva dužan da tokom trajanja zavodske mere i kazne maloletničkog zatvora održava stalnu vezu sa maloletnikom, njegovom porodicom i ustanovom u koju je maloletnik smešten kako bi se maloletnik i njegova porodica što bolje pripremili za vraćanje maloletnika u raniju socijalnu sredinu i njegovo uključivanje u dalji društveni život. Takođe, zavod ili ustanova u kojima se izvršavaju zavodske mere i zavod u kome se izvršava kazna maloletničkog zatvora dužni su da najmanje tri meseca pre planiranog otpuštanja maloletnika obaveste o tome roditelje maloletnika, usvojioca ili staraoca, odnosno bliske srodnike sa kojima je maloletnik živeo, kao i nadležni organ starateljstva i predlože im mere koje bi trebalo preduzeti za prihvatanje maloletnika.

Dva osuđenika su uključena u pripremu za otpuštanje kroz pojačan rad u okviru pojedinačnog i grupnog savetovanja. Ova priprema osuđenima je prekopotrebna, kako bi se što lakše uključili u društvenu sredinu nakon otpuštanja iz ustanove. Ostali osuđenici nisu ispunili uslove, jer prema dužini izrečene kazne i vremena provedenog u zavodu na izdržavanje kazne, preostaje još duži niz godina do otpuštanja iz zavoda.

Kako je vaspitna mera upućivanje u vaspitno popravni dom neodređena u fiksnom trajanju, tako i uslovi za pojačan rad sa šticecima prilikom otpuštanja su drugačije određeni. U skladu sa jedinstvenim sistemom bodovanja i nivoa, jedan šticec je ispunio uslove i nalazi se na najvećem nivou i trenutno se nalazi pod pojačanim radom radi pripreme za otpuštanje. Ostali šticeci nisu uključeni u pojačan rad za otpuštanje iz vaspitno popravnog doma.

Tabela 50 – Oblik postpenalne pomoći KPZ

Oblik	Broj	Procenat
Priprema maloletnika za otpuštanje iz ustanove	2	14.3%
Nije uključen	12	85.7%
Ukupno:	14	100%

Tabela 51 - Oblik postpenalne pomoći VPD

Oblik	Broj	Procenat
Priprema maloletnika za otpuštanje iz ustanove	1	7.7%
Nije uključen	12	92.3%
Ukupno:	13	100%

Uzimajući u obzir podatke o visini izrečene kazne maloletničkog zatvora i vreme provedeno na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora prikazano u Tabeli 52 može se zaključiti da sud u izuzetno retkim situacijama primenjuje odredbe Zakona vezane za uslovni otpust maloletnika nakon izdržane jedne trećine kazne maloletničkog zatvora.⁴⁹³ Praksa pravosudnih organa Republike Srbije, je da o podnetim zahtevima za uslovni otpis odlučuje i odobrava nakon izdržane dve trećine izrečene kazne maloletničkog zatvora. Prilikom istraživanja, jedan maloletnik je podneo zahtev za uslovni otpust nakon izdržane dve trećine kazne maloletničkog zatvora. Međutim, postupak je i dalje u toku. Pošto vaspitna mera upućivanje u Vaspitno popravni dom nije fiksno određena, već njeno trajanje u zavisnosti od ostvarenih ciljeva može trajati minimum šest meseci, a maksimalno četiri godine, uz obavezno šestomesečno preispitivanje.

Tabela 52 - Vreme provedeno na izdržavanje kazne maloletničkog zatvora tokom istraživanja

Broj godina	Broj	Procenat
Šest godina	1	7.1%
Pet godina	1	7.1%
Četiri godine	1	7.1%
Dve godine	3	21.4%
Jedna godina	4	28.6%
Manje od jedne godine	4	28.6%
Ukupno:	14	100%

Najveći broj šticenika je u Vaspitno popravnom domu proveo godinu, odnosno dve godine. Tačnije, pet šticenika (38.5%) je provelo jednu, kao i isti broj dve godine u Domu. Dva šticenika

⁴⁹³ Kao potvrda navedenog, da su pravosudni organi u Republici Srbiji retko odobravali uslovni otpust nakon izdržane jedne trećine kazne maloletničkog zatvor, može poslužiti Nacrt zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, kojim je propisano da se uslovni otpust može odobriti nakon izdržane polovine izrečene kazne maloletničkog zatvora (član 33).

(15.4%) već tri godine su u Vaspitno popravnom domu, a samo jedan štićenik (7.7%) kraće od jedne godine. Zanimljivo je da je jedan štićenik u Domu već tri godine i jedanaest meseci, što znači da postoje i oni štićenici koji zbog ponašanja, kao i ne ostvarivanja cilja izrečene vaspitne mere ostaju u vaspitnom popravnom domu do maksimalnog vremenskog ograničenja od četiri godine.

Na osnovu navedenog, može se zaključiti da štićenici vaspitno popravnog doma, uzimajući u obzir maksimalno trajanje ove vaspitne mere, kao i obavezu suda da šestomesečno preispituje da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere, kraći vremenski period provode na izdržavanju vaspitne mere u odnosu na maloletnike kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora. Postupanje pravosudnih organa na ovaj način, bar u skladu sa zakonom može se zaključiti da štićenici vaspitno popravnog doma efikasnije postižu uspeh u vaspitanju. Naime, to je jedan od uslova za obustavu izvršenja vaspitne mere ili pak za uslovni otpust, kada se na osnovu postignutog uspeha u vaspitanju može osnovano očekivati da maloletnik ubuduće neće vršiti krivična dela i da će se u sredini u kojoj bude žive dobro vladati.

ZAKLJUČAK

U doktorskoj disertaciji smo detaljno predstavili različite aspekte problematike kažnjavanja maloletnika, pritom ukazujući na efikasnost kazne maloletničkog zatvora u suzbijanju maloletničke delinkvencije. Transformacija krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloletnicima za izvršena krivična dela, ogleda se pre svega u konstantnom povećavanju broja vaspitnih mera, kao i uvođenju mera *sui generis* (alternativnih mera), kojim se izbegava pokretanje formalnog krivičnog postupka, a samim tim i kažnjavanje maloletnika. Pored sve prisutnije humanizacije krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloletnim učinocima krivičnih dela, kažnjavanje maloletnika zadržalo se u pozitivno pravnim propisima. Naravno, kažnjavanju maloletnika pristupa se samo u izuzetnim uslovima, kao poslednja mera u reagovanju na maloletničku delinkvenciju, uz obavezno ispunjavanje objektivnih i subjektivnih uslova.

Uzimajući u obzir različita pravna, penološka, filozofska i sociološka shvatanja o opravdanosti i svrsi kažnjavanja maloletnika, može se istaći da je kažnjavanje maloletnika u današnjim uslovima veoma osetljivo pitanje. Pre svega u kontekstu prava države da kažnjava maloletnike koji su bio-psihološki i socijalno nezreli. Prema tome, nameće se pitanje, da li je potrebno u našem zakonodavstvu zadržati kaznu maloletničkog zatvora, s obzirom na postojanje drugih lakših mera, koje se najčešće i primenjuju prema maloletnim delinkventima. Međutim, polazeći sa kriminalnopolitičkog stanovišta, kažnjavanje maloletnika je u izuzetnim slučajevima opravdano, imajući u vidu opšte stanje kriminalnog ponašanja maloletnika, porast izvršenih krivičnih dela, pri čemu maloletnici sve češće izvršavaju naročito teška krivična dela. Pored navedenog, opravdanost za primenu kazne maloletničkog zatvora ostaće aktuelna i konstantno će se preispitivati, što će zavisiti od stanja, odnosno kretanja maloletničkog kriminaliteta.

Osnovnu teškoću u određivanju svrhe kažnjavanja maloletnika, barem na teorijskom planu, predstavljaju protivrečni filozofski koncepti, koji se nastoje implementirati u zakonodavstvu i sprovesti u praksi. Pored izražene preventivne funkcije, mora se priznati, kažnjavanje maloletnika sadrži u sebi i određene elemente retributivnog karaktera, što je inače imanentno svakoj kazni. Ali i pored toga, ne može se poreći da je kazna maloletničkog zatvora bitno izmenila svoju svrhu, jer je od mere zastrašivanja i ispaštanja, postepeno transformisana u meru sa izraženim preventivnim učincima, posebno kroz resocijalizaciju.

Pokušaćemo da u završnim razmatranjima učinimo još jedan opšti osvrt na pitanja krivičnog statusa maloletnika, koji je prošao kroz različite etape, od zanemarivanja i potiskivanja uloge maloletnika kao izvršioca krivičnog dela, pa sve do prihvatanja maloletnika kao posebno osetljive i specifične kategorije učinilaca. Najznačajnije dostignuće u postupcima prema maloletnicima postignuto je uvođenjem instituta razbora, kada se po prvi put krivična odgovornost maloletnika razmatra drugačije u odnosu na krivičnu odgovornost punoletnih lica. Institut razbora, međutim i pored svojih pozitivnih strana, bio je nepouzdan kriterijum za procenu krivične odgovornosti, pa je bilo neophodno isti proširiti voljnom komponentom. Dalji razvoj krivičnog statusa maloletnika uslovile su velike reforme u krivičnom zakonodavstvu, formiranjem sudova za maloletnike i obavezom postupanja u najboljem interesu maloletnika. Početkom 20. veka, usvojeni su posebni propisi koji regulišu krivični status maloletnika i novi sistem krivičnih sankcija, prilagođeni maloletnim izvršiocima krivičnih dela. Postepeno se napušta striktno kažnjavanje maloletnika, dok se primenjuju druge krivične sankcije, pre svega, vaspitne mere. Navedene istorijske etape u kažnjavanju maloletnika, nesumnjivo su bile prisutne i kod nas, što smo prikazali u delu rada koji se odnosi na istorijsku retrospektivu srpskog maloletničkog prava.

Videli smo da je pitanju krivičnog statusa maloletnika posvećena velika pažnja i u međunarodnim dokumentima. Na ovom mestu je neophodno ponoviti član 37. Konvencije UN o pravima deteta u kome je navedeno da je zabranjeno mučenje ili drugo okrutno, nehumano ili ponižavajuće postupanje i kažnjavanje maloletnika, čime je izvršen poseban uticaj ka ukidanju smrtne kazne za maloletnike, kao i doživotne robije i drugih teških kazni koje su primenjivane prema maloletnicima. Navedeni član, nije u celosti primenjen u svim državama potpisnicama, jer su određene države, prilikom ratifikacije, stavile određene rezerve na tekst konvencije, pre svega na član 37., pa se i dalje mogu naći primeri neprimerenog kažnjavanja maloletnika.

Uporednom analizom zakonodavstva države bivše SFRJ, može se zaključiti da je kažnjavanje starijih maloletnika, kaznom maloletničkog zatvora zadržano u pozitivnim propisima. Uslovi za primenu navedene kazne, isti su kao i kod nas, pa se kazna maloletničkog zatvora može kao poslednja mera izreći starijim maloletnicima za izvršena teška krivična dela, kada zbog prirode i težine dela, kao i visokog stepena krivice, ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Izriče se u trajanju od šest meseci (ili godinu dana) do pet godina, a u izuzetnim situacijama u maksimalnom trajanju do deset godina. Navedeno pravilo ima i odstupanje, pa u R.

Makedoniji i Federaciji BiH, kazna maloletničkog zatvora se izriče u trajanju do deset godina, bez opšteg maksimuma od pet godina. Zanimljivo je, da Republika Hrvatska u svome zakonodavstvu sadrži poseban institut pridržaja izricanja maloletničkog zatvora. Navedeni institut se često koristi i predstavlja sastavni deo kriminalne politike u suzbijanju maloletničke delinkvencije. Procentualno, ovaj institut je u Republici Hrvatskoj duplo više korišćen od kazne maloletničkog zatvora. Pod uticajem hrvatskog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini (Republika Srpska, Federacija BiH i Brčko Distrikt BiH), usvajanjem novih zakona o maloletnicima, uveden je poseban institut uz kaznu maloletničkog zatvora "odgođenje izricanja kazne maloletničkog zatvora". Navedeni institut je u pozitivnom zakonodavstvu izazvao velike polemike, zbog nepreciznosti i kontradiktornosti, pa ostaje na sudskoj praksi i teoriji, da preciznije definišu ovaj institut. Naime, danas se za odgođenje izricanja kazne maloletničkog zatvora ne može sa sigurnošću reći da li sud izriče kaznu maloletničkog zatvora i odlaže njeno izvršenje, ili pak odlaže izricanje kazne maloletničkog zatvora. Tako, ovaj institut ima sličnosti sa hrvatskim pridržajem izricanja maloletničkog zatvora, kao i sa uslovnom osudom koja se izriče punoletnim licima. Podrška za usvajanje određene modalitete kazne maloletničkog zatvora, mogu se naći u međunarodnim dokumentima iz oblasti maloletničke delinkvencije. Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu, propisuju da sud koji vodi postupak prema prestupniku, može umesto kazne primeniti uslovnu kaznu ili sudski nadzor.

Navedene modalitete uz kaznu maloletničkog zatvora, koji su prisutni u uporednom zakonodavstvu i predlažu se određenim međunarodnim dokumentima, nepotrebno je uvoditi u pozitivnopravne propise naše države iz sledećeg razloga - kazna maloletničkog zatvora izriče se u procentu manjem od 1% i to za izuzetno teška krivična dela, kada sud dođe do uverenja da ne bi bilo opravdano maloletniku izreći vaspitnu meru. Pored navedenog, kaznom maloletničkog zatvora ostvaruje se specijalna i generalna prevencija, pa je glavno pitanje, kako ovu svrhu maloletničkog zatvora realizovati navedenim modalitetom kazne maloletničkog zatvora? Na kraju, pošto se kazna maloletničkog zatvora izriče isključivo kao poslednja mera, bilo bi sasvim logično, ako postoji potreba za bilo kakvim modalitetom kazne maloletničkog zatvora, izreći vaspitnu meru upućivanje u vaspitno popravni dom, koja ima izraženu specijalno preventivnu funkciju.

Kada je u pitanju tumačenje uporednog zakonodavstva država bivše SFRJ, može se uočiti i jedno odstupanje u broju kazni koje se mogu izreći maloletnim učinocima krivičnih dela.

Republika Slovenija i Makedonija starije maloletnike mogu kazniti i novčanom kaznom, dok Republika Makedonija još i sa oduzimanjem vozačke dozvole i proterivanje stanca i države. Kada je u pitanju novčana kazna i njeno eventualno uvođenje u naše pozitivno zakonodavstvo, mišljenja smo, da je ista veoma diskutabilna u postupcima prema maloletnicima. Naime, iako je primena novčane kazne prema maloletnicima propisana međunarodnim dokumentima, kao što su Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe i Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu, kao i našim Zakonom o prekršajima ("Službeni glasnik RS", br. 65/2013, 13/2016 i 98/2016 – odluka US), koji propisuje da se stariji maloletnik može za izvršeni prekršaj novčano kazniti, smatramo da je nepotrebno novčanu kaznu u krivičnim postupcima prema maloletnicima inkorporirati u naše pozitivno zakonodavstvo. Pre svega, smatramo da se novčanom kaznom ne može u potpunosti ostvariti svrha krivičnih sankcija izrečenih maloletnicima, zatim postoje problemi oko njenog propisivanja i izricanja, a uz to stoji i činjenica da države koje i poznaju ovu kaznu, skoro da je i ne primenjuju, pa su sve veći zahtevi stručne javnosti u ovim zemljama za njihovo ukidanje. Činjenica je i da maloletnici predstavljaju uglavnom nezaposlenu populaciju i retko poseduju svoju imovinu.

Druge dve kazne koje propisuje makedonsko zakonodavstvo, takođe je neosnovano primeniti u naše zakonodavstvo, jer su našim pozitivno pravnim propisima, propisane kao mere bezbednosti koje se mogu izreći i maloletnicima. Na ovo mesto, ne ulazeći u pravnu prirodu proterivanja stranaca iz zemlje, da li je ona kazna (Makedonija) ili mera bezbednosti (Srbija), bitno je postaviti pitanje, da li je celishodno maloletnika proterati iz zemlje? Takođe, kako bi se proterivanjem maloletnika ostvarila svrha krivičnih sankcija, odnosno da li je uopšteno etički proterati maloletnika, čiji roditelji u skladu sa Zakonom imaju boravište u našoj zemlji? Na sva pitanja, postoje različiti odgovori, ali uzimajući u obzir Preporuku Saveta Evrope R (88) 6 o društvenom reagovanju na delinkventno ponašanje mladih koji potiču iz migrantskih porodica iz 1988, koja u članu 19. predlaže državama potpisnicama, da u principu izbegavaju proterivanje migranata, u maloletničkom uzrastu ili kasnije, zbog krivičnih dela koja su izvršili dok su bili maloletnici, kao i presudu Evropskog suda za ljudska prava br. 1638/08 u predmetu *Maslav v Austria*, može se potvrditi prethodno navedeni zaključak, da je neosnovano u našem zakonodavstvu prihvatiti kaznu proterivanje maloletnika iz zemlje.

Kazna maloletničkog zatvora od njenog uvođenja u naše zakonodavstvo 1959. godine, zadržala se do današnjih dana, kao poslednja mera u suzbijanju maloletničke delinkvencije. Dugi

niz godina uslovio je njenu postepenu izmenu, ali u suštini ona je ostala rezervisana isključivo za starije maloletnike koji su izvršili teška krivična dela i kojima zbog prirode i težine, kao i visokog stepena krivice, nije opravdano izreći vaspitnu meru. Ova kazna ima naročito izraženu specijalnu prevenciju, mada nije lišena ni generalne prevencije. Takođe, ne može joj se osporiti ni retributivni karakter, koji je u drugom planu. Zakon o maloletnicima koji je usvojen 2005. godine, sa primenom od 1.1.2006. godine, već deset godina nije imao nijednu izmenu ni dopunu. Krajem 2015. godine, predstavljen je Nacrt zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnim postupcima i završena je javna rasprava. Navedenim Nacrtom, predloženo je vraćanje načina odmeravanja kazne maloletničkog zatvora kao u 1959. godine, tako da se kazna maloletničkog zatvora izriče u trajanju od jedne do deset godina. Time se predlaže ukidanje opšteg maksimuma od pet godina. Na ovaj način pooštrava se kaznena politika prema maloletnim izvršiocima teških krivičnih dela. Međutim, predloženo pooštavanje kaznene politike u vezi odmeravanja kazne maloletničkog zatvora smatramo nepotrebnim, uzimajući u obzir sprovedeno istraživanje, kojim je utvrđeno da su naši pravosudni organi najčešće izricali kazne maloletničkog zatvora do pet godina, izuzev za naročito teška krivična dela i dela izvršena u sticaju, kada je i po pozitivno pravnim propisima dozvoljeno izricanje kazne maloletničkog zatvora u trajanju do deset godina.

Na ovom mestu, razmotrićemo rezultate empirijskog istraživanja koje smo sprovedeli, ali pri tome naglašavamo da je istraživanje bilo usmereno na utvrđivanje: 1) svih relevantnih činjenica koje je nadležni sud uzeo kao odlučujuće za izricanje kazne maloletničkog zatvora, a ne neke druge krivične sankcije za maloletnike i 2) stepena efikasnosti kazne maloletničkog zatvora kroz različite oblike tretmana koji se primenjuju u penitencijarnim ustanovama.

U tom smislu utvrđeno je:

Hipoteza koja se odnosi na pol osuđenika: *maloletnici muškog pola procentualno izvršavaju neuporedivo veći broj krivičnih dela od maloletnica za koje se izriče kazna maloletničkog zatvora* - prilikom sprovedenog istraživanja, nije bilo maloletnica na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora u Kazneno-popravnom zavodu za žene.

Hipoteza koja se odnosi na vrstu krivičnih dela: *osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora su pretežno izvršioc krivičnih dela protiv života i tela* - čak 78.6% izvršenih krivičnih dela od strane maloletnika imalo za posledicu lišenje života žrtve.

Hipoteza koja se odnosi na konkretna dela: *osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora vrše veći broj teških ubistava u odnosu na obična ubistva* – maloletnici su 50% izvršili krivično delo teško ubistvo, nasuprot 28.6% krivično delo ubistvo.

Hipoteza koja se odnosi na konkretno trajanje maloletničkog zatvora: *najveći procenat izrečenih kazni maloletničkog zatvora je od tri do pet godina* - 50% maloletnika osuđeno je na kaznu maloletničkog zatvora u navedenom trajanju, dok su procentualno manje zastupljene kazne maloletničkog zatvora odmerene u drugačijem trajanju.

Hipoteza koja se odnosi na motiv: *materijalna korist kao motiv izvršenja krivičnog dela procentualno je više zastupljena kod štićenika vaspitno popravnog doma u odnosu na osuđenike na kaznu maloletničkog zatvora* - štićenici su kao motiv izvršenja krivičnog dela u čak 92.3% imali materijalnu korist, nasuprot osuđenicima na kaznu maloletničkog zatvora koji su isti motiv imali u 35.7%.

Hipoteza koja se odnosi na izvršilaštvo/saučesništvo (samostalno izvršenje krivičnog dela): *osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora krivična dela najčešće vrše samostalno* - osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora samostalno su izvršili krivično delo u 64.3%, dok su štićenici samostalno izvršili samo 23.1% krivičnih dela.

Hipoteza koja se odnosi na stepen krivice: *maloletnici krivična dela vrše sa direktnim umišljajem* - sva krivična dela od strane osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora, izvršena sa direktnim umišljajem.

Hipoteza koja se odnosi na olakšavajuće okolnosti: *procentualno najviše se uzimaju sledeće činjenice: da maloletniku ranije nisu izricane krivične sankcije, priznanje krivičnog dela, iskreno kajanje, držanje pred sudom, loši porodični odnosi, zasnovana bračna ili vanbračna zajednica, vaspitna zapuštenost, da maloletnik nije usvojio socijalne norme niti socijalno prihvatljivo ponašanje, da nije stručno osposobljen, da nije završio osnovnu školu* - navedene okolnosti sadržane su u presudama kojima se maloletnici osuđuju na kaznu maloletničkog zatvora (prethodno neizricane vaspitne mere u 71.43%; priznanje krivičnog dela u 28.57%; priznanje krivičnog dela uz iskreno kajanje u 50%; držanje maloletnika pred sudom u 35.71%; vaspitna zapuštenost u 14.29%; zasnovana bračna ili vanbračna zajednica u 7.14% i loši porodični odnosi u 7.14% ...).

Hipoteza koja se odnosi na otežavajuće okolnosti - *procentualno najviše se uzimaju sledeće činjenice: ranije izrečena vaspitna mera, naročita upornost i odlučnost prilikom*

izvršenja krivičnog dela, držanje maloletnika nakon izvršenog krivičnog dela, asocijalno ponašanje maloletnika u školi, da je maloletnik van procesa obrazovanja i da roditelji nemaju uticaja na njegovo ponašanje - navedene okolnosti sudovi su uzimali u obzir prilikom donošenja presuda kojima se maloletnici osuđuju na kaznu maloletničkog zatvora (ranije izrečene vaspitne mere u 21.43%; naročita upornost i odlučnost u 57.14%; držanje nakon izvršenog krivičnog dela u 14.29%; bezobzirnost i istrajnost u 7.14% i asocijalno ponašanje u 7.14% ...).

Hipoteza koja se odnosi na tretman: *obrazovanje i vaspitanje kao oblici tretmana se u velikoj meri primenjuju u kazneno popravnom zavodu za maloletnike* - 64.3% osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora uključeno je u postupak obrazovanja koji sprovodi škola za osnovno obrazovanje odraslih osoba iz Obrenovca, unutar Zavoda.

Hipoteza koja se odnosi na radno angažovanje: *primena profesionalnog osposobljavanja (radnog angažovanja) je prisutna kao oblik tretmana u kazneno popravnom zavodu za maloletnike* - 92.8% osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora uključeno je u neki oblik radnog angažovanja kroz različite zanatske radionice, čiji se rad organizuje unutar Zavoda.

Hipoteza koja se odnosi na individualni i grupni rad: *individualni i grupni rad sa maloletnicima zastupljeni su u kazneno popravnom zavodu za maloletnike* - 78.6% osuđenika uključeno je u neki oblik individualnog rada koji se primenjuje u Kazneno popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu. Takođe, postoji i grupni rad sa maloletnicima u navedenoj ustanovi, ali je isti drastično manje zastupljen, tj. učestvuje samo 28.6% maloletnika.

Hipoteza koja se odnosi na razvrstavanje u odeljenja: *maloletnici su uglavnom razvrstani u zatvorenom odeljenju* - 85.8% maloletnika, raspoređeno je u zatvoreno odeljenje Kazneno-popravnog zavoda za maloletnike u Valjevo.

Hipoteza koja se odnosi na razvrstavanje u kategorije: *najveći broj maloletnika je razvrstan u kategorije V-1 i V-2 u kazneno popravnom zavodu za maloletnike* - 42.9% osuđenika razvrstano je u V2 kategoriju, dok je isti procenat osuđenika razvrstan i u kategoriju V1.

Hipoteza koja se odnosi na disciplinske prestupe: *štićenici vaspitno popravnog doma vrše veći broj disciplinskih prestupa u odnosu na osuđenike u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike* - štićenici Vaspitno popravnog doma u Kruševcu su u 84.9% vršili disciplinske prestupe (teže disciplinske prestupe), dok su osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora u 42.9% vršili disciplinske prestupe, od tog broja samo 28.6% osuđenika je izvršilo teži disciplinski prestup.

Hipoteza koja se odnosi na izrečene disciplinske mere: *za disciplinske prestupe najveći broj izrečenih disciplinskih mera su izdvajanje u posebnu prostoriju u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike* - izdvajanje u posebnu prostoriju izrečeno je u 83.3% (odnosno uzimajući broj izvršenih disciplinskih prestupa - ukupno 6 – izrečeno je 5 mera izdvajanje u posebnu prostoriju).

Hipoteza koja se odnosi na pritužbe i žalbe: *uglavnom ne postoje pritužbe i žalbe od strane maloletnika u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike* - nijedan osuđenik na kaznu maloletničkog zatvora tokom izdržavanja kazne, nije podneo pritužbu ili žalbu.

Na osnovu prethodno istaknutog može se konstatovati da je istraživanjem problematike kazne kao kriminalnopolitičke mere u suzbijanju maloletničke delinkvencije otkrilo nove dimenzije problema maloletničke krivičnopravne teorije i prakse u vezi izricanja kazne maloletničkog zatvora. Pokušaj utvrđivanja svih relevantnih okolnosti koje je nadležni sud uzeo kao odlučujuće za izricanje kazne maloletničkog zatvora, a ne neke druge krivične sankcije propisane za maloletnike, ostao je bezuspešan. Naime, ova krivična sankcija predstavlja izuzetnu meru, ne samo u pogledu pozitivnopravnih propisa, već i u praksi naših pravosudnih organa. Tako, jedini zajednički imenitelj kod svih izrečenih kazni maloletničkog zatvora koji je utvrđen kroz istraživanje, tiče se težine i posledice izvršenog krivičnog dela. Analizirajući izvršena krivična dela za koja je sud izrekao kaznu maloletničkog zatvora, može se zaključiti da su se sudovi odlučivali za ovu kaznu u najtežim slučajevima izvršenih krivičnih dela protiv života i tela (ubistvo i teško ubistvo) koja su za posledicu imala lišenje života žrtve, odnosno i u drugim slučajevima gde su nastupile teške posledice izvršenog krivičnog dela (silovanje deteta).

Shodno navedenom, neophodno je preko Vrhovnog kasacionog suda inicirati ujednačavanje kaznene politike prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, jer je uočeno da se prilikom izricanja kazne maloletničkog zatvora naši pravosudni organi osim navođenja da su ispunjeni uslovi iz Zakona o maloletnicima, prilikom odabira kazne maloletničkog zatvora, ne navode jasne razloge zbog čega starijem maloletniku izriče kaznu, kao i zbog čega ne bi bilo opravdano izreći maloletniku vaspitnu meru.

Stepen efikasnosti kazne maloletničkog zatvora maloletničkog zatvora utvrđen je na osnovu različitih oblika tretmana koji se primenjuju u penitencijarnim ustanovama. Naime, na ovom mestu, neophodno je dati kratki sud o svakom obliku tretmana koji se primenjuje u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike, radi boljeg sagledavanja realnog stanja efikasnosti

ove kazne. *Obrazovanje* kao oblik tretmana u Kazneno-popravnom zavodu se uspešno primenjuje, pa su svi osuđenici na kaznu maloletničkog zatvora sa nepotpunom osnovnom školom uključeni u postupak sticanja neophodnog obrazovanja. Postoji i stimulans za nastavak, kako srednjoškolskog, tako i fakultetskog obrazovanja. *Radno osposobljavanje* osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora se primenjuje u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike, kroz različite radionice i kurseve u okviru zavoda. *Kulturno umetnički rad i rekreativna terapija* se uspešno primenjuju u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike, čime se slobodno vreme osuđenika na pravilan način upotpunjuje planiranim sportskim, sekcijским i takmičarskim aktivnostima. *Oblik tretmana samoorganizovanja* lica u penitencijarnim ustanovama, iako se u modernim penitencijarnim ustanovama uspešno koristi, kod nas se ne primenjuje, pa je neophodno učiniti dodatne napore, kako bi se osuđenici uključili u ovaj veoma koristan oblik tretmana. *Individualni i grupni rad*, se takođe primenjuje uspešno u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike. Međutim, neophodno je, veći broj osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora uključiti u neki oblik grupnog rada. Nakon izvršene uporedne analize, sa oblicima koji se primenjuju prema štíćenicima Vaspitno popravnog doma, može se zaključiti da se uspešnije primenjuju oblici tretmana u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike. Međutim, kada je u pitanju položaj lica smeštenih u penitencijarnim ustanovama, nesumnjivo je, da je položaj, uslovi života i pogodnosti prilikom izdržavanja izrečene krivične sankcije, neuporedivo bolji u Vaspitno popravnom domu.

Shodno navedenom, neophodno je obezbediti materijalne uslove, kako bi se uspešnije primenjivali programi tretmana i prevaspitavanja maloletnika osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora. Naime, postupak izvršenja kazne maloletničkog zatvora, iako se izvršava u specijalizovanoj ustanovi, tj. Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, prate velike poteškoće u resocijalizaciji maloletnih lica. Naime, ova ustanova već dugi niz godina, prima i ostale punoletnike na izdržavanju kazne zatvora, čime se pojačava negativan uticaj na maloletnike i umanjuje mogućnost uspešne primene određenih tretmana u postupanju sa maloletnim licima. U vezi sa tim, potrebno je učiniti dodatne napore na poboljšanju smeštajnih uslova Kazneno-popravnog zavoda za maloletnike u Valjevu, pre svega u pogledu razdvajanja maloletnih od punoletnih lica, zbog velikog i štetnog uticaja neformalnog sistema.

Dalje, potrebno je obezbediti svim osuđenicima na kaznu maloletničkog zatvora mogućnost nastavka obrazovanja, kroz srednjoškolsko i fakultetsko obrazovanje, a ne samo

osuđenima iz otvorenog i poluotvorenog odeljenja, naročito uzimajući u obzir rezultate sprovedenog istraživanja, na osnovu koga je utvrđeno da je najveći broj maloletnika u zatvoreno odeljenje (85.8%), čime im je uskraćena mogućnost sticanja dodatnog obrazovanja.

Kada je u pitanju profesionalno osposobljavanje osuđenika na maloletnički zatvor, neophodno je stimulisati osuđenike, kroz dodeljivanje posebnih pogodnosti, za veći i bolji angažman prilikom obavljanja ovog oblika tretmana. Takođe, neophodno je uvesti obuke za nove zanate, jer se primenjuju zastareli, pa je adekvatno pitanje, kako tako stečena znanja mogu koristiti osuđenima na kaznu maloletničkog zatvora nakon otpuštanja iz Kazneno-popravnog doma, tj. da li sa takvim zanatima, mogu obezbediti sebi egzistenciju i uslove za normalan život, čime bi se izbegla mogućnost ponovnog vršenja krivičnih dela.

Kulturno umetnički rad i rekreativna terapija se uspešno primenjuju, međutim, problem nastaje u tome što se planirane aktivnosti ne sprovode u kontinuitetu, a odziv osuđenika nije masovan, pa tako muzičke i likovne radionice posećuje veoma mali broj osuđenika. Neophodno je stimulisati što veći broj osuđenika da se uključi u ovakve planirane aktivnosti, koje bi se morali odvijati u kontinuitetu, kao što se odvijaju i sportske sekcije, čime se osuđenici povezuju sa spoljašnjim svetom.

Individualni i grupni rad, iako se primenjuju u Kazneno-popravnog zavodu za maloletnike u Valjevu, neophodno je upotpuniti određenim programima koji imaju za cilj razvoj socijalnih veština, kontrolu besa i odvikavanja od alkohola ili psihoaktivnih supstanci.

Kada je u pitanju položaj osuđenika tokom izdržavanja kazne maloletničkog zatvora, uočljivo je, da se odredbe o posebnim pogodnostima maloletnika, skoro i ne primenjuju, zato je neophodno da stručne službe u okviru pojedinačnog programa postupanja, u što većem obimu predlažu dodeljivanje posebnih pogodnosti maloletnicima, jer se na taj način osuđenici mogu stimulisati za postizanjem boljih rezultata u svim oblicima tretmana. Takođe, na ovaj način osuđenici se približavaju spoljašnjem svetu, u kome se ponovo moraju adaptirati nakon izdržane kazne maloletničkog zatvora.

Na kraju, potrebno je naglasiti, da je kažnjavanje maloletnika postalo na neki način izuzetak, dok se vaspitne mere primenjuju po pravilu u 99%. Međutim, i pored celokupne transformacije krivičnih sankcija prema maloletnicima, neophodno je uvažiti postojeće zakonsko rešenje u pogledu kažnjavanja maloletnika kao poslednje mere. Opravdanja za navedeni zaključak su različita, od toga da maloletnici izvršavaju i naročito teška krivična dela koja za

posledicu imaju lišenje života žrtve ili nastupaju teške posledice dela, pa do toga se prethodnom izrečenom vaspitnom merom nije uspelo u resocijalizaciji maloletnika, odnosno da zbog prirode i težine krivičnog dela, nije opravdano izreći vaspitnu meru.

Odgovor na pitanje koliko je kazna maloletničkog zatvora u praksi efikasna teško je dati. Istraživanje koje smo sprovedeli pokazuje da ranije izricanje vaspitne mere (povrat) nije često obeležje osuđenika na ovu kaznu (nešto više od 20%). U situaciji da maloletnik odustane od daljeg kriminalnog ponašanja, moglo bi se tvrditi da je učinak ove sankcije zaista efikasan. Međutim, u jednu takvu pretpostavku, teško je poverovati, odnosno, verovatnije je da će jedan broj osuđenika na kaznu maloletničkog zatvora biti sklon povratu. Tome svakako doprinosi i činjenica da postoje brojni problemi u sprovođenju tretmana o čemu smo govorili u prethodnom izlaganju. Takođe, sporno je i pitanje postpenalne pomoći, koja nažalost u našem penitencijarnom i širem socijalnom sistemu nije dovoljno razvijena. Uzimajući u obzir sve prethodno navedeno, kazna maloletničkog zatvora je nužna u našem zakonodavstvu s obzirom da određena teška krivična dela i određena lična svojstva maloletnika, nisu podobna da budu sankcionisana samo vaspitnim merama.

LITERATURA

DOMAĆI IZVORI

- Aćimović, M., *Krivičnopravna psihologija, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br. 21, 1981, str. 79-98*
- Bačanović, O., *Restorativna pravda u makedonskom kaznenom zakonodavstvu i poteškoće u njenoj implementaciji, Temida, Viktimološko društvo Srbije, br. 3., 2010, str. 5-24.*
- Bačić, F., Bavcon, L., Kraus, B., Lazarević, L., Lutovac, M., Srzentić, N., Stajić, A., *Komentar Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Savremena administracija, Beograd, 1978.*
- Batričević, A., *Vaspitne mere pojačanog nadzora maloletnika u krivičnom pravu Finske i Italije, Strani pravni život, Institut za uporedno pravo, Beograd, br. 1., 2010, str. 321-337.*
- Blagić, D., *Maloletnički zatvor u krivičnom pravu Republike Srbije, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2015,*
- Bojić, B., Ali Ahmed, A., *Krivičnopravni status maloletnika u Srbiji, Pravo – teorija i praksa (7-9), 2015, str. 49-61*
- Bošković, M., *Kriminologija s penologijom, homo criminis – zločinac, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2000.*
- Bošković, M., Radoman, M., *Penologija, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2002.*
- Božić, M., *Oblici i metode rada u institucionalnom tretmanu maloletnika, Zbornik radova sa savetovanja na temu: Krivične sankcije institucionalnog karaktera sa krivičnopravnog i penološkog aspekta, Udruženje za penologiju Jugoslavije, Sokobanja, 1997, str. 265-280.*
- Vukomanović, M., *Kažnjavanje maloletnika u krivičnom zakonodavstvu Srbije i u uporednom pravu država sa prostora bivše SFRJ, Nova pravna revija, broj 2/2014, str. 36-44*
- Čopić, S., *Pojam i osnovni principi restorativne pravde, Temida, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, br. 1., 2007, str. 25-35.*

- Ćorović, E., *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*, Sven Niš, Novi Pazar, 2015.
- Delić, N., *Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima*, *Časopis za krivične nauke*, No. 2, pp. 228-245
- Dimovski, D., Mirić, F., *Politika suzbijanja maloletničke delinkvencije kao determinanta društvenog razvoja*, *Anali poslovne ekonomije, Sveska 1, br. 9, 2013, str. 178-192*
- Dragičević-Dičić, R., Janković, I., *Sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja – Priručnik za sudije i tužioce*, Dosije studio, Beograd, 2011.
- Drakić, D., *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2010.
- fon List, F., *Nemačko krivično pravo*, Državne štamparije Kraljevine Srbije, Beograd, 1902.
- Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2007.
- Ignjatović, Đ., *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2010.
- Ignjatović, Đ., *Teorije u kriminologiji*, Beograd, Pravni fakultet u Beogradu, 2009.
- Ivković, M., Dimitrijević, S., *Sociologija vaspitanja i obrazovanja*, Učiteljski fakultet u Vranju, Vranje, 2013.
- Janković, S., Petrušić, N., *Prava deteta u međunarodnim dokumentima*, Radunić, Beograd, 2011.
- Jašović, Ž., *Kriminologija maloletničke delinkvencije*, Naučna knjiga, Beograd, 1978.
- Jovanović, LJ., *Maloletnički kriminalitet u Socijalističkoj Republici Srbiji u periodu od 1959. do 1964. godine (sa posebnim osvrtom na srez Niš)*, Zbornik radova Pravno-ekonomskog fakulteta u Nišu, br. 4, 1965, str. 97-124
- Joksić, I., *Maloletnički zatvor u uporednom zakonodavstvu*, Glasnik advokatske komore Vojvodine, časopis za pravnu teoriju i praksu, Vol. 85, No. 11, 2013, str. 563-575.
- Joksić, I., *Specifičnost maloletničkog zatvora u Hrvatskoj*, Glasnik advokatske komore Vojvodine, časopis za pravnu teoriju i praksu, Vol. 84, No. 11, 2012, str. 713-725.
- Joksić, I., *Specifičnosti diverzionih modela u SAD*, Strani pravni život, Institut za uporedno pravo, Beograd, br. 1., 2010, str. 169-181.

- Jovanović, V., *Maloletničko prestupništvo u Srbiji krajem XIX veka*, Godišnjak za društvenu istoriju, Vol. 8, No. 1-2, 2001, str. 19-31.
- Jovašević, D., *Karakteristike maloletničkog krivičnog prava u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Nauka, bezbednost, policija, Vol. 20, No. 2, 2015, str. 107-125.
- Jovašević, D., Kostić M., *Politika suzbijanja kriminaliteta*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2012.
- Jovašević, D., *Krivično pravo - opšti deo*, Beograd, 2006.
- Jovašević, D., *Položaj maloletnika u novom krivičnom pravu Republike Srbije*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Pravni fakultet u Splitu, Split, br. 3., 2008, str. 465-486.
- Knežević, S., *Maloletničko krivično pravo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2010.
- Kovačević, M., *Osnovni modli maloletničkog pravosuđa s osvrtom na ulogu i položaj socijalnog rada*, Ljetopis socijalnog rada 2013., 20 (2), str. 301-317.
- Kovačević, M., *Međunarodni standardi u oblasti krivičnih sankcija i mera za maloletnike*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2013.
- Kovačević, M., *Odgovornost maloletnih učinilaca krivičnih dela*, Glasnik advokatske komore Vojvodine, časopis za pravnu teoriju i praksu, Vol. 72, No. 6, 2014, str. 411-418.
- Konstantinović-Vilić, S., *Maloletnička delinkvencija u krivičnom pravu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br. 21, 1981, str. 285-302
- Konstantinović-Vilić S., Kostić, M., *Penologija*, Sven, 2011.
- Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Izvršenje kazni i drugih krivičnih sankcija u Republici Srbiji*, Sven, Niš, 2006.
- Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Sistem izvršenja krivičnih sankcija i penalni tretman u Srbiji*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2011.
- Konstantinović-Vilić, S., Kostić, M., *Vrste kazni i oblici kažnjavanja u Srbiji do kraja Drugog svetskog rata*, Peščanik, Istorijski arhiv grada Niša, Niš, br. 3., 2005, str.13-23.
- Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M., *Kriminologija*, Pelikan print, Niš, 2009.

- Kostić M., *Prevenција kriminaliteta – pojam i istorijski razvoj*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2010, str. 89-100.
- Kostić, M., Dimovski, D., *Postpenalna pomoć kao oblik tretmana i/ili kriminalnopolitička mera (prostor i način njene primene)*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2011, str. 23-40.
- Kostić, M., *Istorijski pregled krivičnog pravnog položaja maloletnika u našem zakonodavstvu*, Srbija 1804-2004, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2005.
- Kostić, M., *Pogled na istoriju razvika krivičnog prava zaštite i odgovornosti deteta kod nas*, Pešćanik, Istorijski arhiv grada Niša, Niš, br. 2., 2004, str. 135-149.
- Kostić, M., *Restorativna pravda – smisao i mogućnosti primene*, Socijalna misao, Beograd, br. 2-3., 2005, str. str. 45-66.
- Lazarević, Lj., Grubač, M., *Komentar zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnog prava zaštiti maloletnih lica*, Justinijan, Beograd, 2005.
- Lukić, T., Samardžić, S., *Krivična odgovornost maloletnika i oportunitet krivičnog gonjenja*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, br. 3., 2012, str. 235-256.
- Ljubičić, M., *Kretanje maloletničkog prestupništva u Srbiji u periodu 1980-2004*, Sociološki pregled, br. 4., 2006, str. 591-613.
- Marjanović, Đ., *O mogućnostima unifikacije krivičnih sankcija*, Reforma opšteg dela KZ SFRJ i savremene tendencije u jugoslovenskom krivičnom pravu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1991, str. 10.1-10.10
- Miladinović-Stefanović, M., *Redovno odmeravanje kazne u krivičnom pravu*, Doktorska disertacija, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2012.
- Milak, S., *Osnovno obrazovanje u kazneno popravnom zavodu za maloletnike*, Nastava i vaspitanje, Vol. 64, No. 3, 2015, str. 561-572.
- Milenović, Ž., *Rad i prevaspitavanje osuđenih lica*, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2010.
- Milevski, V., *Retributivne teorije kazne*, Theoria, br. 2., 2013, str. 37-59.
- Milošević, N., *Neke tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i maloletničko krivično zakonodavstvo*, Redovno godišnje savetovanje udruženja na temu: Nove tendencije u

savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Zlatibor, 2005, str. 281-298.

- Milošević, N., Vujić, N., *Kretanje kriminaliteta u Srbiji i sankcije prema maloletnicima*, Redovno godišnje savetovanje udruženja na temu: Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 2012, str. 411-442.
- Milutinović, M., Aleksić, Ž., *Maloletnička delinkvencija*, Naučna knjiga, Beograd, 1989.
- Milutinović, M., *Penologija*, Savremena administracija, Beograd, 1992.
- Obradović, D., *Krivičnopravne odredbe o maloletnicima i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni*, Redovno godišnje savetovanje udruženja na temu: Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Zlatibor, 2006, str. 254-276.
- Pavlović, M., *Srpska pravna istorija*, Mladost kolor print, Kragujevac, 2005.
- Paunović, V., *Tretman maloletnika u vaspitno popravnom domu u Kruševcu*, Zbornik radova sa savetovanja na temu: Krivične sankcije institucionalnog karaktera sa krivičnopravnog i penološkog aspekta, Udruženje za penologiju Jugoslavije, Sokobanja, 1997, str. 281-293.
- Perić, O., *Kažnjavanje maloletnika*, Pravni život, Beograd, br. 3., 1982.
- Perić, O., *Maloletnički zatvor – primena i izvršenje*, Privredna štampa, Beograd, 1979.
- Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. *Politika izricanja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji*, Centar za mir i razvoj demokratije, Beograd, 2008.
- Perić, O., *Nacrt Krivičnog zakona SFRJ i krivične sankcije prema maloletnicima*, Reforma opšteg dela KZ SFRJ i savremene tendencije u jugoslovenskom krivičnom pravu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1991, str. 8.1-8-14.
- Perić, O., *Razvoj maloletničkog krivičnog prava i rešenja zastupljena u novom krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u Republici Srbiji*, Branič - časopis Advokatske komore Srbije, Vol. 119, No. 1-2, 2007, str. 133-147.
- Radoman, M., *Penologija i sistem izvršenja krivičnih sankcija*, Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2003.
- Radulović, Lj., *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2010.

- Radulović, Lj., *Politika suzbijanja maloletničkog kriminaliteta*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja: "What works", Vol. 27, No. 1-2, 2009, str. 7-22.
- Rarog, A., *Metamorfoze ideje socijalne zaštite u ruskom krivičnom pravu*, Redovno godišnje savetovanje udruženja na temu: Pojednostavljene forme postupanja u krivičnim stvarima i alternativne krivične sankcije, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 2009, str. 313-322.
- Ristović, B., *Uticaj politike na razvoj i uobličavanje međunarodnog krivičnog prava*, Anali, Vol. 59, br. 1, 2011, str. 205-222
- Soković, S., *Izvršenje krivičnih sankcija institucionalnog karaktera izrečenih maloletnicima*, Zbornik radova sa savetovanja na temu: Krivične sankcije institucionalnog karaktera sa krivičnopravnog i penološkog aspekta, Udruženje za penologiju Jugoslavije, Sokobanja, 1997, str. 215-225.
- Soković, S., Bejatović, S., *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2009.
- Srzentić, N., Stajić, A., Lazarević, L., *Krivično pravo Jugoslavije - opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 1994.
- Stevanović, I., *Nova zakonska rešenja o maloletnicima: značaj alternativa institucionalnom tretmanu (u svetlu reintegracije izvršioca i osnaživanja žrtava)*, Temida, Viktimološko društvo Srbije, br. 1., 2006, str. 61-66.
- Stevanović, Z., Ilijić, Lj., Igrački, J., *Izvršenje kazne maloletničkog zatvora*, u: Stevanović, I. (Ur.). *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2015.
- Stevanović, Z., *Normativno uređenje izvršenja krivičnih sankcija i zatvorskog sistema u Srbiji*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Vol. 27, No. 1-2, 2009, str. 167-182.
- Stojanović, Z., *Krivično pravo - opšti deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2007.
- Stojanović, Z., *Generalna prevencija i zaštitna funkcija krivičnog prava*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1-2, 1994, 220-229.
- Strmotić, J., *Uloga policije prema novom Zakonu o sudovima za mladež*, Policijska sigurnost, Zagreb, br. 2., 2012, str. 409-425.
- Škulić, M., *Maloletničko krivično pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

- Škulić, M., *Reforme maloletničkog krivičnog prava u Srbiji*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja – Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja, Beograd, 2005. str. 39-68.
- Vasiljević-Prodanović, D., *Teorije kažnjavanja i njihove penološke implikacije*, Specijalna edukacija i rehabilitacija, Vol. 10, No. 3, 2011, str. 509-525.
- Vujaklija, M., *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1992.
- Živanović, T., *Zakonski izvori krivičnog prava Srbije i istorijski razvoj njegovog i njenog krivičnog pravosuđa od 1804 do 1865*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1967.
- Živanović, T., *Krivični zakonik i Zakonik o sudskom krivičnom postupku za Kraljevnu Jugoslaviju: sa kratkim objašnjenjima*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1930.
- Žunić-Pavlović, V., Pavlović, M., *Različiti pristupi u pojmovnom određenju poremećaja ponašanja*, Nastava i vaspitanje, Vol. 57, No. 1, 2008, str. 55-70.

STRANI IZVORI

- Ansel, M., *Društvena odbrana*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1991.
- Bačić, F., *Kazneno pravo: Opći dio*, Informator, Zagreb, 1998, str. 373
- Bakić, D., *Uloga policije u prevenciji delinkventnog ponašanja djece u Republici Hrvatskoj*, Kriminologija i socijalna Integracija, Vol. 2, No. 2, 1994, str. 189-193.
- Becroft, A., *Children and Young People in Conflict with the Law: Asking the Hard Questions*, Juvenile and Family Court Journal, Vol. 57, No. 4, 2006, pp. 1-37
- Burfeind, J., Bartusch, D., *Juvenile Delinquency: An Integrated Approach*, Jones and Bartlett Publishers, Sudbury, 2011.
- Cirkveni, N., *Zastrašivanje u kaznenoj politici Republike Hrvatske*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Rijeci, Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, Vol. 31. No. 1, 2010, str. 559-598.
- Cirkveni, N., *Zastrašujući učin kazne lišenja slobode*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Pravni fakultet u Zagrebu, Vol. 61, No. 3, 2011, str. 927-966.

- Cottingham, J., *Varieties of Retribution*, Philosophical Quarterly, Vol. 29, No. 116, 1979, pp. 238-246
- Crofts, T., *The rise of the principle of education in the German juvenile justice system*, The International Journal of Children's Rights, Vol. 12 Issue 4, 2004, pp. 401–417
- Cvetko, B., *Zakonska i sudska politika kažnjavanja maloljetnika i mladih punoljetnika kaznom maloljetničkog zatvora (1998.-2003)*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 11, No. 2, 2004, str. 841-865.
- Danaher, W., *The Ethics of Punishment and the Ethics of Restoration: A Critical Analysis*, Studies in Christian Ethics 2014, Vol. 27(3), pp. 274–298
- Daniels, G., *Restorative justice: Changing the paradigm*, Probation Journal, Vol. 60, No. 3, 2013, pp. 302-315.
- Donald, S., *Theories of Delinquency: An Examination of Explanations of Delinquent Behavior*, Oxford University Press, 2010.
- Duff, A., Garland, D., *Introduction: Thinking about Punishment: A Reader on Punishment*, ed./ Antony Duff, David Garland, Oxford University Press, 1994, pp. 1-43.
- Eliot, M., *Zločin u savremenom društvu*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1962.
- Filipčič, K., *Obravnavanje mladoletnih prestopnikov v Sloveniji – Analiza zakonodaje in njenega izvajanja*, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Ljubljana, 2010.
- Flanders, C., *Can Retributivism Be Saved?*, Brigham Young University Law Review. 2014, Vol. 2014 Issue 2, pp. 309-362
- Flew, A., *The Justification of Punishment*, in: H. B. Acton (ed.), *The Philosophy of Punishment*, Macmillan, London, 1969, pp. 83-104.
- Fondacaro, M., *Rethinking the scientific and legal implications of developmental differences research in juvenile justice*, New Criminal Law Review, Vol. 17, No. 3, 2014, pp. 407-441.
- Fuchs, E., *From punishment to education: The international debate on juvenile penal reform before World War I*, Prospects: Quarterly Review of Comparative Education, 2015, v45 n1 pp. 113-126
- Garland, D., *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2012.

- Grbić-Pavlović, N., *Kaznenopravni aspekti maloljetničke delinkvencije u Republici Srpskoj*, Art print, Banja Luka, 2010.
- Gurda, V., *Odgojne preporuke kao alternativa krivičnom postupku prema maloljetnicima i njihova primena u praksi*, Anali Pravnog fakulteta u Zenici, Vol. 4, No. 8, 2011, str. 177-199.
- Haist, M., *Deterrence in a sea of Just Deserts: Are Utilitarian Goals Achievable in a World of Limiting Retributivism*, Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 99, No. 3, 2009, pp. 789-821.
- Hijran, F., Singer, M., *Maloljetnici u krivičnom pravu*, Zagreb, Globus, 1987.
- Hanna, N., *Retributivism revisited*, *Philosophical Studies*. Jan 2014, Vol. 167 Issue 2, pp 473-484.
- Honderich, T., *Punishment: The Supposed Justification*, Penguin Books, Harmondsworth, 1976.
- Kant, I., *The Metaphysics of Morals*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- Keimig, E. K., *Juvenile Crime Debate: Rehabilitation, Punishment, or Prevention*, Kansas Journal of Law & Public Policy, Vol. 5, No. 1, pp. 135-146
- Kovčo, I., *Stanje i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 12, No. 2, 2005, str. 279 – 325.
- Lipsey, W. M., Wilson, D. B., *The Efficacy of Psychological, Educational, and Behavioral Treatment*, American Psychologist, Vol. 48, No. 2, 1993, pp. 1181-1209.
- Lyons, P. M., *Treatment and rehabilitation in W. Chambliss, & G.J. Goldson (Ed.), Juvenile Crime and Justice: Key Issues in Crime and Punishment Series*, Thousand Oaks, CA: Sage, 2011, pp. 281-296.
- Mabbott, J., *Punishment*, u H.B. Acton (ed.), *The Philosophy of Punishment*, Macmillan, London, 1969, pp. 39-54.
- Macanović, N., Nadarević, D., *Penološka andragogija*, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka, 2014.
- Marilyn, D.M., Frank, P.W., *Encyclopedia od juvenile justice*, International Educational and Professional Publisher, Thousand Oaks, London, 2003.

- Marković, I., *Kazna maloljetničkog zatvora*, Zbornik radova "Vladavina prava i prava država u regionu", Istočno Sarajevo, 2014, str. 672-684.
- Mcloskey, H. J., *A Non-Utilitarian Approach to Punishment*, *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 8, No. 3, 1965, pp. 249-265.
- Mundle, C. W. K., *Punishment and Desert*, in: H. B. Acton (ed.), *The Philosophy of Punishment*, Macmillan, London, 1969, pp. 65-82.
- Murphy, J. G., *Three Mistakes about Retributivism*, *Analysis*, Vol. 31, No. 5, 1971, pp. 16-169.
- Phyllis, G., *Crime & Punishment in the United States*, Salem Press, Inc., New Jersey, 2008.
- Quinton, A., *On Punishment*, *Analysis*, Vol. 14, No. 6, 1954, pp. 133-142.
- Rachels, J., *Punishment and Desert*, in: Hugh LaFollette (ed.), *Ethics in Practice*, Oxford, Basil Blackwell, 1997, pp. 466-474.
- Rawls, J., *Two Concepts of Rules*, in: Philippa Foot (ed.), *Theories of Ethics*, Oxford University Press, 2002, pp. 144-170.
- Roxin, C., *Strafrecht: Allgemeiner Teil - Band I*, Verlag C.H. Beck, Munchen, 2006
- Silva, L., *The Best Interest Is the Child: A Historical Philosophy for Modern Issues*, *BYU Journal of Public Law*, Vol. 28, pp 415-470.
- Siegel, L.,J., Welsh, B.,C., eds., *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law*, Cengage Learning, Wadsworth, 2009.
- Simović, M., *Pojam, svrha i vrste maloljetničkih krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine*, *Godišnjak fakulteta pravnih nauka, Banja Luka*, godina 5, broj 5, str. 150-162.
- Simović, M., Simović, V., *Karakteristike maloljetničkog krivičnog prava u Republici Srpskoj*, Zbornik „Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog“, 2012, str. 295-318
- Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M., *Maloljetničko krivično pravo*, Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS, Banja Luka, 2015.
- Singer, M., Mikšaj-Todorović, LJ., *Delinkvencija mladih*, Globus, Zagreb, 1989.
- Thom, B., *Punishment*, Routledge, London and New York, 2012.

- Walker, N., *Even More Varieties of Retribution*, Philosophy, Vol. 40, No. 290, 1999, pp. 595-605.
- Weijers, I., *The double paradox of juvenile justice*, Euroean Journal on Criminal Policy and Research, Vol. 7 Issue 3, 1999, pp. 329-351
- Zlatarić, B., *Krivični zakonik u praktičnoj primeni - opći deo*, Narodne novine, Zagreb, 1956.

PRAVNI PROPISI

**(zakoni, pravilnici, konvencije, strategije, pravila,
smernice, mišljenja, preporuke, uredbe, izveštaji)**

Međunarodni izvori na srpskom jeziku

- Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta - Zakonom o ratifikaciji ("Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 15/90)
- Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu (Rezolucija UN broj 45/110, 14. decembra 1990. godine)
http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/6%20Tokijska%20pravila.pdf
- Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe – Pekinška pravila (Rezolucija UN broj 40/33, 29. novembra 1985. godine)
http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/3%20Pekinska%20pravila.pdf
- Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije – Rijadske smernice (Rezolucija UN broj 45/112 od 14. decembra 1990. godine)
http://www.mup.gov.rs/cms_lat/decaipolicija.nsf/4%20Rijadske%20smernice.pdf
- Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode (Rezolucija UN br. 45/113, od 14. decembra 1990. godine) -
<http://ombudsman.npm.rs/attachments/5%20Pravila%20UNa.pdf>

Međunarodni izvori na stranim jezicima

- COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS, COM(2011) 60 final - An EU Agenda for the Rights of the Child
http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf

- Recommendation No. R (87) 20 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON SOCIAL REACTIONS TO JUVENILE DELINQUENCY
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=608029&SecMode=1&DocId=694290&Usage=2>
- Opinion of the European Economic and Social Committee on The prevention of juvenile delinquency. Ways of dealing with juvenile delinquency and the role of the juvenile justice system in the European Union (2006/C 110/13), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075:0082:EN:PDF>
- Recommendation No. R (88) 6 – On social reactions to juvenile delinquency among young people coming from migrant families
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2076601&SecMode=1&DocId=696974&Usage=2>
- Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site=CM>
- Recommendation Rec (2003) 20 of the Committee of Ministers to member states , concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063>

Domaći izvori

- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica Republike Srbije ("Službeni glasnik RS", broj 85/05)
- Krivični zakonik Republike Srbije („Službeni glasnik RS”, br. 85/05)
- Zakonom o prekršajima (“Službeni glasnik RS”, br. 65/2013, 13/2016 i 98/2016 – odluka US)
- Krivični zakon Republike Srbije („Sl. glasnik SRS”, br. 26/77 , 28/77 - ispravka, 43/77 - ispravka, 20/79 , 24/84 , 39/86 , 51/87 , 6/89 , 42/89 , 21/90, „Sl. glasnik RS”, br. 16/90 , 26/91 - US, 75/91 - US, 75/91 - US, 9/92 - dr. zakon, 49/92 , 51/92 - dr. zakon, 23/93 , 67/93 , 47/94 , 17/95 , 44/98 , 10/02 , 11/02 - ispravka, 80/02 - dr. zakon, 39/03 , 67/03)
- Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije („Službene novine“ br. 33-XIV od 9.2.1929. godine)

- Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije („Službeni list FNRJ“, br. 106/47, 13/51, 30/59, 44/76)
- Uredba o osnivanju Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji („Službeni glasnik RS“, br. 20/06 ... 53/11)
- Pravilnikom o kućnom redu kazneno popravnog zavoda za maloletnike („Službeni glasnik RS“ br. 71/2006)
- Pravilnikom o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica („Službeni glasnik RS“ br. 77/2010)
- Pravilnik o načinu vođenja evidencije o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora („Službeni glasnik RS“, br. 63/2006)

Strani izvori

- Kazenski zakonik Republike Slovenije („Uredni list RS“, broj 63/94, 70/94, 23/99, 40/04, 95/04)
- Kazenski zakonik Republike Slovenije („Uredni list RS“, št. 55/08)
- Zakon o izvršavanju kazenskih sankcij Republike Slovenije („Uradni list RS“, št. 110/06 – uradno prečišćeno besedilo, 76/08, 40/09, 9/11-ZP-1G, 96/12-ZIPS-2 in 109/12)
- Zakon o sudovima za mladež Republike Hrvatske („Narodne novine Republike Hrvatske“, broj 111/1997)
- Zakon o sudovima za mladež Republike Hrvatske („Narodne novine Republike Hrvatske“, broj 84/2011)
- Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje Republike Hrvatske („Narodne novine Republike Hrvatske“, broj 113/12)
- Krivični zakon Bosne i Hercegovine („Sg BIH“, broj 37, od 22. novembra 2003. godine, izmene i dopune: 54/04, 61/04, 30/05)
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 13/10).

- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik BD“, br. 44/2011)
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 7/14)
- Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 36/03)
- Zakon o izvršenju kaznenih sankcija, pritvora i drugih mjera Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 12/10 – prečišćeni tekst)
- Zakon o maloletničkoj pravdi Republike Makedonije („Službeni vesnik na RM“, br. 87 od 12.07.2007. god.)
- Zakon za pravda za decata Republike Makedonije („Služben vesnik na Republika Makedonija“, broj 148/2013)
- Krivični zakonik Republike Makedonije („Služben vesnik na Republika Makedonija“, broj 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7 /08 , 139/08 , 114/09, 51/11, 135/11, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013)
- Zakon na izvršivanje na sankcii Republike Makedonije („Služben vesnik na Republika Makedonija“, broj 02/2006, 57/2010, 170/2013, 43/2014, 166/2014, 33/2015 i 98/2015)
- Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Crne Gore („Službeni list RCG“, br. 64/2011)
- Pravilnik o načinu izvršavanja kazne maloljetničkog zatvora u kaznenom i prekršajnom postupku Republike Hrvatske („Narodne novine“, br. 57/13)
- Okvirna odluka Veća od 15. Marta 2001. o položaju žrtava u kaznenom postupku (2001/220/PUP) („Službeni list Evropske unije“ SL L 82, od 22.3.2001. godine).

Izveštaji

- Maloletni učinioi krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2006. BILTEN 491. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2009. godina.
- Maloletni učinioi krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2007. BILTEN 505. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2009. godina.

- Maloletni učinioci krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2008. BILTEN 513. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2010. godina.
- Maloletni učinioci krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2009. BILTEN 528. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2010. godina.
- Maloletni učinioci krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2010. BILTEN 547. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012. godina.
- Maloletni učinioci krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2011. BILTEN 551. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012. godina.
- Maloletni učinioci krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2012. BILTEN 577. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2013. godina.
- Maloletni učinioci krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2013. BILTEN 589. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014. godina.
- Maloletni učinioci krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2014. BILTEN 604. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2015. godina.
- Maloletni učinioci krivičnih dela – Prijave, optuženja i osude – 2015. BILTEN 61. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2006. godina
- Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji 2015. – Prijave, optuženja i osude, BILTEN 617. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2016. Godina

ELEKTRONSKI IZVORI

Elektronski izvori na stranim jezicima

- Juvenile death penalty, <http://www.hrw.org/news/2010/10/09/iran-saudi-arabia-sudan-end-juvenile-death-penalty>
- Maslov v Austria (Application no. 1638/03) [2008] ECHR 546, <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/003-2405754-2591243?TID=ihgdqbxnfi>
- Uprava na izvršivanje na sankcii Republike Makedonije, <http://www.pravda.gov.mk/tekstoviuis.asp?lang=mak&id=uis01>

- Izvrševanje kazenskih sankcij - Ministrstvo za pravosodje, Republika Slovenija,
http://www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi/izvrsevanje_kazenskih_sankcij
- An EU Agenda for the Rights of the Child,
http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf
- Poštovanje ljudskih prava pritvorenih lica i lica na izdržavanju kazne zatvora u zavodu za izvršenje krivičnih sankcija
http://www.hracion.org/wp-content/uploads/Izvjestaj_ZIKS_CG_WEB1.pdf
- Specijalni izveštaj, mladi i djeca u sukobu sa zakonom,
http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013020406490195bos.pdf

Elektronski izvori na srpskom jeziku

- Ilić, D., Smrtna kazna i prevencija -
http://www.sirius.rs/clanci/dragan_ilic/smrtna.html#_ftn2
- Nacrt zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku
<http://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php>
- Kazneno popravni zavod za maloletnike u Valjevu,
<http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivicnih-sankcija/kazneno-popravni-zavod-za-maloletnike/kazneno-popravni-zavod-za-maloletnike-u-valjevu>
- Vaspitno popravni dom u Kruševcu
<http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/articles/ustanove-za-izvršenje-krivicnih-sankcija/vaspitno-popravni-dom-za-maloletnike/vaspitno-popravni-dom-u-kruševcu>
- Staljinove čistke
http://sh.wikipedia.org/wiki/Velika_%C4%8Distka

PRILOZI

BIOGRAFIJA

Selvedin Avdić je rođen 07.03.1985. godine u Novom Pazaru. Osnovnu školu "Vuk Karadžić" u Novom Pazaru završio je 2000. godine. Iste godine je upisao Gimnaziju u Novom Pazaru, Prirodno-matematički smer. Srednju školu je uspešno završio 2004. godine. Pravni fakultet Univerziteta u Prištini, opšti smer, upisao je školske 2004/2005. godine kao redovan student. Ispite predviđene planom i programom položio je početkom 2009., a diplomirao februara iste godine.

Školske 2009. godine upisao je doktorske akademske studije na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu. Položio je sve ispite predviđene nastavnim planom i programom doktorskih akademskih studija i objavio potreban broj naučnih radova i stekao uslov za izradu doktorske disertacije. Disertaciju na temu "Kazna kao kriminalnopolitička mera u suzbijanju maloletničke delinkvencije" uradio je pod mentorstvom prof. dr Miomire Kostić.

Zaposlen u Ministarstvu finansija – Poreskoj upravi – Filijali Novi Pazar, od 2011. godine, na radnom mestu – Analitičko-poreski poslovi naplate, u zvanju mlađi poreski inspektor.

**KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD ZA MALOLETNIKE
UPITNIK**

OPŠTI PODACI O ISPITANIKU

Godina rođenja: _____

Mesto, Opština i Republika rođenja:

Mesto prebivališta u vreme izvršenja krivičnog dela:

Uzrast izvršioca u vreme izvršenja krivičnog dela

a) stariji maloletnik _____ god. života

Pol:

- a) muški
- b) ženski

Obrazovanje:

- a) završena osnovna škola
- b) završena srednja škola
- c) nepotpuna osnovna škola
- d) nepotpuna srednja škola
- e) bez škole

Bračni status:

- a) neoženjen/neudata
- b) oženjen/udata
- v) razveden/a

Zanimanje u vreme izvršenja krivičnog dela

- a) stalno zaposlen/a
- b) privremeno zaposlen/a
- v) nezaposlen/a
- g) učenik/ca _____ škole

Povrat:

- a) da
- b) ne

Zbog kog krivičnog dela je trenutno u ustanovi?

Način i sredstvo izvršenja dela:

Mesto i vreme izvršenja dela:

Motiv izvršenja dela (zabava, avantura, materijalna korist, osveta, patološki motiv, sakrivanje vanbračne trudnoće, kupovina droge, bez naglašenog motiva, ne zna motiv, bez podataka):

Da li je delo izvršio/la:

- a) sam/a
- b) zajedno sa punoletnim licima
- c) sa drugim maloletnicima
- d) sa punoletnim i maloletnim licem
- e) postojanje grupe ili bande

Umišljaj:

- a) direktni
- b) eventualni

Stavovi maloletnika prema krivičnom delu:

- a) priznanje i kajanje
- b) priznanje bez kajanja
- c) ne priznaje
- d) nema podataka

Osuđen/a na kaznu maloletničkog zatvora u trajanju od _____

PODACI O ŽRTVI

Uzrast žrtve:

- a) maloletno lice
- b) punoletno lice

Pol:

- a) muški
- b) ženski

Odnos prema žrtvi:

- a) poznavao žrtvu
- b) nije poznavao žrtvu
- c) srodstvo

PORODIČNE I EKONOMSKE PRILIKE MALOLETNIKA

Izvršilac živi sa:

- a) roditeljima / roditeljom
- b) babom i dedom
- c) sam
- d) sa drugim srođnicima
- e) nema podataka

Strukturalna celovitost porodice:

- a) potpuna (oba roditelja)
- b) nepotpuna (jedan roditelj)
- c) roditelji razvedeni
- d) umro neko od roditelja

Odnosi u porodici:

- a) sređeni
- b) nesređeni
- c) nema podataka

Broj dece u porodici

- a) jedno dete
- b) dvoje dece
- c) troje do petoro
- d) preko petoro

Zdravlje u porodici:

- a) niko nije teže bolestan
- b) bolestan jedan roditelj
- c) bolesna oba roditelja
- d) bolestan brat/sestra
- e) nema podataka

Kriminalitet u porodici:

- a) niko nije osuđivan
- b) osuđivanost nekog člana porodice
- c) nema podataka

Socio-patološke pojave u porodici:

- a) alkoholizam
- b) narkomanija
- v) prostitucija
- g) verskih sekti
- d) kockanje
- đ) nema podataka

Stambeni uslovi:

- a) dobri
- b) loši
- c) prosečni
- d) veoma loši

Materijalno stanje porodice:

- a) veoma dobro
- b) dobro
- c) loše
- d) veoma loše
- e) nema podataka

PODACI O BORAVKU U USTANOVU

Uzrast izvršioca:

- a) stariji maloletnik (od 16. do 18. god. života)
- b) mlađe punoletno lice (od 18. do 21. god. života)
- v) punoletno lice (od 21. do 25. god. života)

Oblik tretmana koji se koristi u KPZ:

- a) obrazovanje i vaspitanje
- b) profesionalno osposobljavanje (radno angažovanje)
- v) organizovano korišćenje slobodnog vremena
 - sportske igre
 - slikarske i muzičke sekcije
 - modelovanje
 - izrada duboreza
 - grnčarija
 - _____
- g) učešće maloletnika u samoupravi
 - održavanje discipline, reda i čistoće u prostorijama
 - kulturno-prosvetni rad
 - proizvodna delatnost
- d) individualni rad (usvajanje radnih navika, školovanje, profesionalna obuka, učešće u raznim aktivnostima društva, rešavanje porodičnih odnosa i konflikta, davanje maloletniku slobode u izboru svog ponašanja, psiho terapije, mere nagrađivanja i kažnjavanja)
 - _____
- đ) grupni rad

- grupna psihoterapija
 - grupno savetovanje
- e) postpenalna pomoć
- priprema maloletnika za otpuštanje iz ustanove
 - priprema uže socijalne sredine
 - jednokratna novčana pomoć

Da li su maloletniku dodeljene posebne pogodnosti ili prava i koje/a?

Da li je završio zanat ili školu i koji/u?

Uspeh tokom školovanja:

U koje odeljenje je razvrstan/a:

- a) otvoreno
- b) poluotvoreno
- v) zatvoreno

U koju kategoriju je razvrstan/a:

- a) A-1
- b) A-2
- v) B-1
- g) B-2
- d) V-1
- đ) V-2

Da li je vršio/la disciplinske prestupe:

- a) lakše disciplinske prestupe
- b) teže disciplinske prestupe
- v) nije vršio disciplinske prestupe

Izrečene disciplinske mere:

- a) opomena
- b) oduzimanje dodeljenih pogodnosti
- v) izdvajanje u posebnu prostoriju

Pritužbe i žalbe maloletnika:

NAPOMENA:

- 1) Popunjavanje upitnika je izvršeno na osnovu ličnog lista maloletnika
- 2) Upitnik se popunjava zaokruživanjem jednog ili više, najpribližnijih odgovora ili dopisivanjem na predviđenom mestu

**VASPITNO-POPRAVNI DOM
UPITNIK**

OPŠTI PODACI O ISPITANIKU

Godina rođenja: _____

Mesto, Opština i Republika rođenja:

Mesto prebivališta u vreme izvršenja krivičnog dela:

Uzrast izvršioca u vreme izvršenja krivičnog dela

a) stariji maloletnik _____ god. života)

Pol:

- a) muški
- b) ženski

Obrazovanje:

- a) završena osnovna škola
- b) završena srednja škola
- c) nepotpuna osnovna škola
- d) nepotpuna srednja škola
- e) bez škole

Bračni status:

- a) neoženjen/neudata
- b) oženjen/udata
- v) razveden/a

Zanimanje u vreme izvršenja krivičnog dela

- a) stalno zaposlen/a
- b) privremeno zaposlen/a
- v) nezaposlen/a
- g) učenik/ca _____ škole

Povrat:

- a) da
- b) ne

Zbog kog krivičnog dela je trenutno u ustanovi?

Način i sredstvo izvršenja dela:

Mesto i vreme izvršenja dela:

Motiv izvršenja dela (zabava, avantura, materijalna korist, osveta, patološki motiv, sakrivanje vanbračne trudnoće, kupovina droge, bez naglašenog motiva, ne zna motiv, bez podataka):

Da li je delo izvršio/la:

- a) sam/a
- b) zajedno sa punoletnim licima
- c) sa drugim maloletnicima
- d) sa punoletnim i maloletnim licem
- e) postojanje grupe ili bande

Umišljaj:

- a) direktni
- b) eventualni

Stavovi maloletnika prema krivičnom delu:

- a) priznanje i kajanje
- b) priznanje bez kajanja
- c) ne priznaje
- d) nema podataka

PODACI O ŽRTVI

Uzrast žrtve:

- a) maloletno lice
- b) punoletno lice

Pol:

- a) muški
- b) ženski

Odnos prema žrtvi:

- a) poznavao žrtvu
- b) nije poznavao žrtvu
- c) srodstvo

PORODIČNE I EKONOMSKE PRILIKE MALOLETNIKA

Izvršilac živi sa:

- a) roditeljima / roditeljom
- b) babom i dedom
- c) sam
- d) sa drugim srođnicima
- e) nema podataka

Strukturalna celovitost porodice:

- a) potpuna (oba roditelja)
- b) nepotpuna (jedan roditelj)
- c) roditelji razvedeni
- d) umro neko od roditelja

Odnosi u porodici:

- a) sređeni
- b) nesređeni
- c) nema podataka

Broj dece u porodici

- a) jedno dete
- b) dvoje dece
- c) troje do petoro
- d) preko petoro

Zdravlje u porodici:

- a) niko nije teže bolestan
- b) bolestan jedan roditelj
- c) bolesna oba roditelja
- d) bolestan brat/sestra
- e) nema podataka

Kriminalitet u porodici:

- a) niko nije osuđivan
- b) osuđivanost nekog člana porodice
- c) nema podataka

Socio-patološke pojave u porodici:

- a) alkoholizam
- b) narkomanija
- v) prostitucija

- g) verskih sekti
- d) kockanje
- đ) nema podataka

Stambeni uslovi:

- a) dobri
- b) loši
- c) prosečni
- d) veoma loši

Materijalno stanje porodice:

- a) veoma dobro
- b) dobro
- c) loše
- d) veoma loše
- e) nema podataka

PODACI O BORAVKU U USTANOVI

Uzrast izvršioca:

- a) stariji maloletnik (od 16. do 18. god. života)
- b) mlađe punoletno lice (od 18. do 21. god. života)
- v) punoletno lice (od 21. do 23. god. života)

Oblik tretmana koji se koristi u VPD:

- a) obrazovanje i vaspitanje
- b) profesionalno osposobljavanje (radno angažovanje)
- v) organizovano korišćenje slobodnog vremena
 - sportske igre
 - slikarske i muzičke sekcije
 - modelovanje
 - izrada duboreza
 - grnčarija
 - _____
- g) učešće maloletnika u samoupravi
 - održavanje discipline, reda i čistoće u prostorijama
 - kulturno-prosvetni rad
 - proizvodna delatnost
- d) individualni rad (usvajanje radnih navika, školovanje, profesionalna obuka, učešće u raznim aktivnostima društva, rešavanje porodičnih odnosa i konflikta, davanje maloletniku slobode u izboru svog ponašanja, psiho terapije, mere nagrađivanja i kažnjavanja)
 - _____
- đ) grupni rad
 - grupna psihoterapija
 - grupno savetovanje

e) postpenalna pomoć

- priprema maloletnika za otpuštanje iz ustanove
- priprema uže socijalne sredine
- jednokratna novčana pomoć

Da li su maloletniku dodeljene posebne pogodnosti ili prava i koje/a?

Da li je završio zanat ili školu i koji/u?

Uspeh tokom školovanja:

U koje odeljenje je razvrstan/a:

- a) opšte odeljenje
- b) odeljenje za intenzivni rad
- v) otpusno odeljenje
- g) žensko odeljenje
- d) odeljenje za punoletna lica

Da li je vršio/la disciplinske prestupe:

- a) lakše disciplinske prestupe
- b) teže disciplinske prestupe
- v) nije vršio disciplinske prestupe

Izrečene disciplinske mere:

- a) opomena
- b) oduzimanje dodeljenih pogodnosti
- v) izdvajanje u posebnu prostoriju

Pritužbe i žalbe maloletnika:

NAPOMENA:

- 1) Popunjavanje upitnika je izvršeno na osnovu ličnog lista maloletnika
- 2) Upitnik se popunjava zaokruživanjem jednog ili više, najpribližnijih odgovora ili dopisivanjem na predviđenom mestu

INTERVJU

Vaš odnos prema vaspitačima?

Vaše mišljenje o oblicima tretmana koji se primenjuju?

Vaše mišljenje, da li je izrečena krivična sankcija adekvatna?

saglasnost osuđeni-ka/ce
na kaznu maloletničkog zatvora
odnosno štićeni-ka/ce
vaspitno-popravnog doma

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem da je doktorska disertacija, pod naslovom

KAZNA KAO PRIMALNO POLITIČKA MERA U SUZBIJANJU MALOLETNIČKE DELINKVENCije

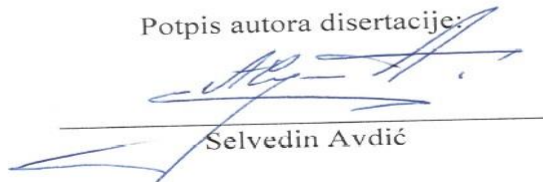
koja je odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu:

- rezultat sopstvenog istraživačkog rada;
- da ovu disertaciju, ni u celini, niti u delovima, nisam prijavljivao/la na drugim fakultetima, niti univerzitetima;
- da nisam povredio/la autorska prava, niti zloupotrebio/la intelektualnu svojinu drugih lica.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci, koji su u vezi sa autorstvom i dobijanjem akademskog zvanja doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada, i to u katalogu Biblioteke, Digitalnom repozitorijumu Univerziteta u Nišu, kao i u publikacijama Univerziteta u Nišu.

U Nišu, 13. XII 2017.

Potpis autora disertacije:

Selvedin Avdić

**IZJAVA O ISTOVETNOSTI ŠTAMPANOG I ELEKTRONSKOG OBLIKA
DOKTORSKE DISERTACIJE**

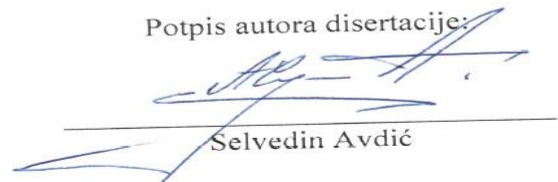
Naslov disertacije:

**KAZNA KAO PRIMINALNO POLITIČKA MERA U SUZBIJANJU
MALOLETNIČKE DELINKVENCije**

Izjavljujem da je elektronski oblik moje doktorske disertacije, koju sam predao/la za unošenje u **Digitalni repozitorijum Univerziteta u Nišu**, istovetan štampanom obliku.

U Nišu, 13. XII 2017.

Potpis autora disertacije:

Selvedin Avdić

IZJAVA O KORIŠĆENJU

Ovlašćujem Univerzitetsku biblioteku „Nikola Tesla“ da u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Nišu unese moju doktorsku disertaciju, pod naslovom:

KAZNA KAO PRIMALNO POLITIČKA MERA U SUZBIJANJU MALOLETNIČKE DELINKVENCije

Disertaciju sa svim priložima predao/la sam u elektronskom obliku, pogodnom za trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju, unetu u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Nišu, mogu koristiti svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom tipu licence Kreativne zajednice (Creative Commons), za koju sam se odlučio/la.

1. Autorstvo (CC BY)

2. Autorstvo – nekomercijalno (CC BY-NC)

3. Autorstvo – nekomercijalno – bez prerade (CC BY-NC-ND)

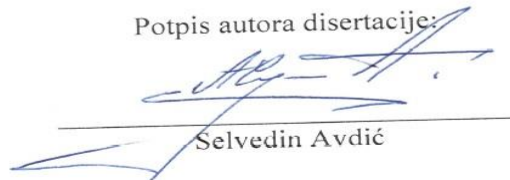
4. Autorstvo – nekomercijalno – deliti pod istim uslovima (CC BY-NC-SA)

5. Autorstvo – bez prerade (CC BY-ND)

6. Autorstvo – deliti pod istim uslovima (CC BY-SA)

U Nišu, 13. XII 2017.

Potpis autora disertacije:

Selvedin Avdić